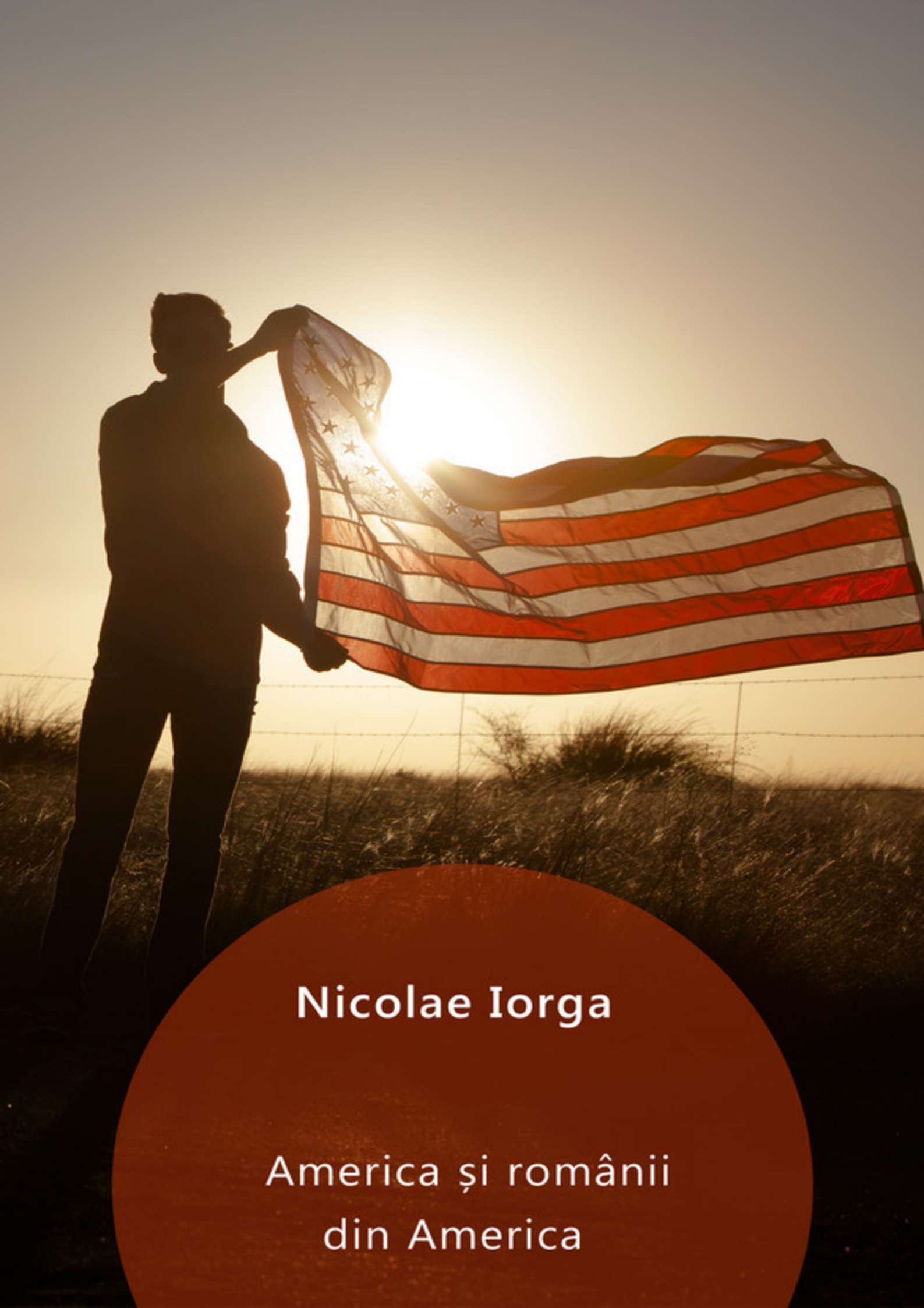

Nicolae Iorga

America și românii din America

America și românii din America

Nicolae Iorga

Editura Bestseller

Imagine: Alex Pix

bestseller

Carte electronică publicată cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
DEPARTAMENTUL POLITICI PENTRU RELAȚIA CU ROMÂNII DE PRETUTINDENI

NOTE DE DRUM ȘI CONFERINȚE DE N. IORGA

Acelor cari m'au primit cu prietenie și m'au condus în America,

Celor mari și celor mici, fără deosebire.

I. În cale

1. Pe coastele Italiei.

„Roma” taie ritmice valuri potolite supt un clar cer de Ianuar în margenea coastei italiene. Îndată după ieșirea din îmbrățișarea largului port genoves încununai de cel mai impunător front de palate, coasta se presintă înalta, aspră, stâncoasă, în sin doar cu câteva grupe albe de sate. Zapadă în ceață. Rar câte o pasăre albă se aurește în raze.

Inuntrul mărețului vas de 33.000 de tone, clasa I-iu luxul expune pretențioase figuri banale: un cinematograf viu. Jos numai, la „popor”, călătorii pentru Neapole au vioiciune, coloare, interes. Aceia nu figurează, ci trăiesc. Pe când copilașul bogaților sus mână supt supravegherea nursei cu lung văl alb jucării de o mecanică scumpă și complicata, dincolo pe scânduri sar mingile și în colțuri ferite frumoasele fete cu țarțamuri la șalurile lungi lasate în triunghiu fac dragoste cu băieții oacheși, cari se cațără pe funii pentru puțin exercițiu.

Un formidabil zbârnâit de pasare măiastră ni vine din fața, trecând ca fulgerul: e o aeronavă.

Apoi plutim pe vasta mare liberă, acum împăcată aproape.

Apusul se îmbracă în sânge și aur. El nu face loc nopții, ci unei difuse lumini care mult timp lasă transparent albastrul palid.

Acuma sântem iarăși lângă țermul italian: Toscana lunecă blând spre apă. De-odată sântem prinși între lumini pe ambele laturi, unde clipesc farurile de înștiințare. Un colan, al doilea de puncte luminoase tivesc mari umbre negre care se deosebesc în pete năvălitoare.

Elba. Acolo Unde scânteie țermul e Porto Longone, Portul *Lungoiu*. La celalt capăt pe care nu-l vedem, Porto Ferrajo.

Acolo a fost adăpostul silit al lui Napoleon. Acolo biruitorii prin număr i-au închis „împărăția”. Și el a privit-o ca atare. Din căsuță „palatului” său a orânduit porturi și drumuri, și le-a făcut. Apoi, într’o noapte, vasul ușor l-a luat pe furiș spre Franța depărtată. Pe aceste vaste ape o astfel de jucărie spre un așa de îndepărtat țerm de primejdie, unde pândia poate moartea. Niciodată, n’a fost o atât de tenace voință în omul genial. „Norocul lui Cesar...”

Și vasul se depărtează încet de apele epicei aventuri, pe care o rechiamă ultimele tremurări de lumină ale farului care se pierde.

Acuma sus, nesfârșit de sus, stau numai, poruncitoare, limpezile, ochioasele stele pe care le uităm. Ele singure, de-asupra adâncului.

La Ostia cu gura Tibrului, la „ușile” Romei vântul scutură masa imensă a vaporului, care luptă cu năvala valurilor. Tocmai Roma să fie așa de rea față de vasul care-i poartă numele și asupra căruia veghiază icoana ei încununată cu coiful și cu lanța în mână?!

Ne trezim la Neapole. Cetatea minunată se presintă în alba risipire a miilor ei de case supt soarele care lovește în ascuțișul de turnuri și în faianța veșnic tânără a cupolelor. Trist, în ruina lui sură, castelul Sant’Elmo nu mai păzește o viață care ascultă de alte porunci, iar de cealaltă parte, în vârful mușcat al păretilor de granit căptușit cu lavă, Vesuvul toarce din caierul lui veșnic nori albi, deși, cari se întind în culmi crenelate: în față se târăște fumul lărgindu-se tot mai mult, cuprinzând munți și mare în răspândirea-i destrămată.

Un moment în străzile de atâta timp cunoscute. Cu zborul neînfrânat al automobilelor se mai amestecă încă sprintena trăsurică neagră, ori căruța de la țară, oscilând între imensele roți rotunde. Pe margenea trotoarelor vânzătoare de toate cele și-au înșirat hardughiile: e acolo tot ce vrei și nu vrei, de

la frumoasa clădărie de grădină a lămâilor și portocalelor proaspete, la șirurile de cărți — și una de Gustave Droz — a căror lectură e formal interzisă fetelor, poate pentru a le interesa mai mult, până la pieptenii de falsă bagă încrustată, la șirurile coralului de fabrică, la toate zdrențele sărăcimii. Tipuri care nu se află aiurea se amestecă aici: largi fețe oacheșe, cu ceva grec și arab, adesea, în ele, în tempo de mers încet, capricios ori de o nervoasă pripă, în care nu e admirabila euritmie italiană : ceva care amintește Asia, ale cării influențe, în atâtea domenii, s'au întins până aici. Dar e, incontestabil, un ritm de viață activă, care dovedește că și până aici s'a întins puternica zguduire nervoasă a „omului". Al doilea oraș al Italiei e din ce în ce o foarte mare capitală și îndrăznețele largi strade noi abia încap necontenita revărsare umană care se strecoară vuind.

Drepturile aventurii și ale petrecerii n'au dispărut. Pretutindeni se înșira numerele câștigătoare ale lotăriei, cifre profetice se presintă în tot felul de grafice misterioase. In mijlocul mașinelor care se întrec fără nicio cruțare pentru bietul om numai cu picioarele, trece cărucioara de reclamă a dramei de cinematograf pe care o trage caraghiosul cu cilindru cenușiu și fata ochioasă cu înfoiată fusta multicoloră de hârtie. Mare tulbure, frământată, de un albastru african, cu indignate șfichiuri de spumă. Dar seara împacă. Noaptea trecem în dreptul Sardiniei pietroase. Iar în ziuă spre Spania supt cerul palid abia stropit cu nouri albi. Marea are suprafața unui lac care tremură ușor supt raze.

Ziua se mântuie în ușoare degradații de vioriu. In fund, pe linia zării, încet, încet un vas se pierde.

2. Coasta spaniolă.

Coasta Spaniei apare a doua zi abia sărutată pe vârfurile de stâncă înzăpezite de o ușoară rază roșietică, ce se pierde. Cer de plumb și, în fața înălțimilor îmbrăcate în ceață, de unde vin lacome zboruri de păsări albe, marea biciuită până la spume.

La 11 stânca Gibraltarului se ridică. Un imens deget de comandă asupra celor două Mări pe care-l ridică, inexorabilă, Anglia. Ca odinioară Helgoland, piatra întreagă e scobită, potrivită, încleiată cu plăci de ciiîient, pentru a fi prefăcută într'o imensă casarmă de pază; ochiuri mărunte se înșiră cu sutele pe mal, adăpostind, pe lângă câți indigeni — și din ce nobilă rasă, a Spaniei! — sânt de nevoie, o populație militară de provisorie transplantare. Încolo nu e nimic alta decât rugina feruginoasă pe care o asudă piatra și mușchiul de negre păduri pitice care-i umple adânciturile. De cealaltă parte, spre Atlantic, movila uriașă se menține rotundă, bosumflată, ca un cap de leu tăiat de mâna puternică și stângace a unui capricios uriaș. In față, închizând golful, malul se desfășură înalt, gol, într'un lung șir' de gheburi tâpșite. Grupe de case albe îl tivesc jos sau se cațără pe culmi. Castelul rotund care a rămas pe vârfuri arată ce lungă, ce grea luptă s'a dat cu celalt mal, al Marocului, unde se retrăseseră, gata însă oricând de întors, aceia cari în zilele lui Taric, pe care-l pomenește numele strâmtorii, invadaseră până la muntele de sus, către Franța, toată peninsula. Acuma, acel mal odinioară vrăjmaș stă pitit în neguri, dar din sfânta țară a Magrebului, a misteriosului „Apus" musulman, nu mai vine nicio primejdie. Spania a trecut canalul și mai ales puternica mână a Franciei apasă pe umărul

Sultanului credinții neprihănite, devenit, în sacra înfofolire a burnuzului său imperial, un sclav al Europei creștine.

In strâmtoare, zece vase stau să-și iea avântul spre America. O puternică navă de război cu adâncile măruntaie negre face, supt pavilionul vrâstat cu roșu al Marii Britanii, serviciul de pază. Și zeci de luntri cu pești proaspeți, cu brațe lungi de sepii, cu portocale și lămâi se îmbie călătorilor populari din pântecele corăbiei noastre. O învălmășeală haotică se produce imediat la vederea acestei gustoase ispite. Toată lumea se amestecă pentru a coborî, cu banii ceruți, pe cari cei de jos îi anunță în exclamații hispano-italiene, firul care va aduce sus, în mijlocul strigătelor de triumf, prada. Sânt acolo țerance din munte cu fustele multicolore, femei sărace din suburbiile Neapolei, coconițe cu pălării de modă și mantii de blană. Și mai ales copii, cari se îngrămădesc, se cotesc, se ieau de după gât, se rostogolesc, aleargă și țipă. Fețe de îngeri cu botișoarele negre de murdăria de ieri zimbesc de tărăboiul pe care-l fac, de desordinea pe care o provoacă, de tot ce, pe Urma lor, coji de năramze bobițe grele de struguri orientali, se strivește supt asaltul lor necontenit reluat. Un mare vuiet confus se desface din toate aceste chemări și interpelații, din strigătele de nerăbdare și de izbândă. E aici un întreg cartier din Italia meridională, care s'a regăsit îndată și care trăiește ca acasă, până și la rufele puse pe sfoară, pe care una după alta gospodinele le caută, le cercetează, le verifică.

Apoi, la dreapta cu această coastă stropită de case albe, punctată de turnuri dârze, vasul își iea drumul spre lumea cea nouă, tăind scurt, în cutremur, îndărătnice creste de unde.

3. Açorele.

Imensitatea Oceanului fără margeni aparente, de trei ori cât Mediterana apuseană, nu se impune. Prea sus se înalță cetatea în care ești cuprins, prea mulți sânt oamenii din prejur. Dar mai ales un lucru hotărăște pentru a nu-ți pierde mândria omenească Atotputernicia valurilor se desfășoară între zări, dar această zilnică violență n'are scop și ea e totdeauna aceiași. Puterile pe care le stăpânim noi tind la ceva și ceia ce se poartă aici pe scândurile noastre e în veșnică schimbare ; aici se face lucrul voit și lucrul nou. Cu aceasta dominăm lumea.

Și ochiul se lasă furat de la urmărirea vinetelor ziduri umede care cad la cutare biată luntre cu aburi care la sute de chilometri de la țerm străbate cu aceiași quasi-siguranță a lucrului calculat acești monștri înhămați la zădarnicul avânt repetat de milioane de ori. O vede așa de mică, bătându-se pieptiș cu vedeniile trecătoare ale adâncului, coborându-se, aș zice, supt linia de plutire, pentru ca dintr'un salt cochet să fie iarăși de-asupra apei, sfidând cu o scânteiere a catargului alb care s'ar părea un zimbet. Și te lași sedus între atâta măreție de goana după pradă a stolului de păsări albe, rățuște grăsulii cu botul drept ca o suliță, cu ochii blânzi și proști, care, pirați ai lăturilor, uniți în bandă strâns" comandată, urmăresc dâra de un neverosimil albastru, ca de sticlă topită, pe care monstrul nostru, desprețuitor, o lasă în urmă.

La această latitudine, aierul are aburiri grele, africane, prelungiri de vară înecăcioasă peste care au trecut vânturile "de Ianuar, curățindu-le.

O zi de luptă. Valul urca, valul coboara. înălțări care te umflă în sus, coborâri care te afundă în mari adâncuri, cutremurate. Da, aes triplex,

„întreita aramă”, i-a trebuit celui care întăiu s’a avântat pe apele fără zări. Un singur vas trece în preajma noastră, vas de transport cu puntea goală. De unde o fi venind gabianul, pasărea de mare, ce se ține de noi statornic, lacomă, neobosită?...

A doua zi, Açorele. Santa Maria e cu totul pierdută în negură, o mogâldeață fumurie. In schimb, San Michele se înșiră aproape un ceas înaintea noastră. Alt Gibraltar. Aceiași stâncă africană capricios smălțuită, cu modâlci de vulcan stâns. In dreapta a căzut perdeaua sură a unei ploi care ni aruncă stropi în fereastă. Pe povârnișurile gâlbuv ici și colo dâre de verdeață palidă, obosită. Soarele le bate în față smulgându-li tonuri calde. Mici proprietăți. Copaci în largi pete negre mănâncă piatra. Dar jos de-asupra apelor casele albe se îngrămădesc în turme, pană la aceia, probabil capitala insulei, care cuprinde pănă departe țermul. Zarea arată cupole și turnuri într’o ordine armonioasă. In fund o mănăstirfe își desfășură lunga linie. Tot mai departe, malul se lungește în sus, cu același alb praf de case mărunte. Drept în mijloc un larg curcubeu, jumătate pe coastă, jumătate pe bolta nouroasa, apoi suit drept în cer, apare ca un semn de izbăviri: de aici e numai Marea goală, pustiul Ocean și vântul nemilos care-o biciuiește.

Se vede foarte bine țermul. Casele roșii, casele albe, fațadele luminoase, respirând bună îngrijire, gospodăria. Această Portugalie frumoasă, întinsa, sămanată de-a lungul marilor nu e inferioară celeilalte.

Partea de sus, larg teritoriu, care parea despărțită printr’un canal, cu multe vârfuri de munți, în două, trei șiruri, presintă un oraș de aceiași mărime: se deosebesc cele doua biserici grațioase. Apoi încă unul. Mai încolo, în peisagiul înțepat, prin ceață groasă, de atâtea conuri pă-duroase, grupele de case se întind în adevărate salbe, prelungindu-se ca umpluturi de zapadă în văi. Și aici același joc de

largi cureubeie.

Trecem drept în fața principalului port al insulei S. Michele, cu clădirile mari ale portului, cu depositele de petrol american, cu biserica masivă, cu turnurile înalte de fabrică. O visiune italiană.

Lăsăm un adevărat raiu, de liniște, de muncă, în isolare. Ferice de țara care-l are!

Açorele, insulele Acerelor, ale Acvilelor (cf. Canarele, ale canarilor), nu s'au înfățișat decât prin aripa lor răsăriteană. Un mare grup, cu capitala Funchal, formează centrul pe care nu-l vedem. Adânc noaptea trecem pe lângă fulgul apusean din aripa „acerei".

Opera vechilor Portughesi, și statuia lui Henric Navigatorul ar trebui să domine apele isprăvii lui...

Odată pe acest deșert umed, cu golul imens dedesupt, în voia vântului, râzându-și de pânzele fragile, caravanele lui Columb orbecăiau către necunoscutul gâcit, către misteriosul prevăzut.

Ne despărțim îndată de împărăția țernei și a pietrei, a coajei tari care ne sprijine, ne hrănește și ne înghite. E o tristeță, și la lumea de jos care a răsărit în ciorchine pe bord si face haz de câte ori vântul largului aruncă o șapcă urmărită îndelung și regretată. Urmărim cu duioșie corăbioarele brune ieșite de curiositate să ne vadă pe adâncul albastru încrețit în unde ascuțite al Atlanticului. Câte un corn de pânză albă înflorește mai departe luciul îmblânzit de apropierea pământului, de vecinătatea neprețuită a omului.

4. Pe Oceanul singur.

Apoi— nimic. Marea singura, rebelă, plină de ură, de furia distrugerii, a zvârlirii în sus măcar dacă nu se poale distrugerea jucăriei care pentru noi e un monstru. O ridică, o coboară, o pleacă pe coastă, îi zvârle în cale neprevăzute valuri care se sparg în zgomot de tunet, ori cedează treptat în scuturări ritmate. Une ori, când vijeliase înfurie mai turbat, stropii Ipvesc până de-asupra podului celui mai înalt. Câteva raze apar în zori, tremură nesigur, par să se înghită în sfârșit și ele ’n adâncuri.

Dar grupul nostru torturat mănâncă, danțează, privește la cinematograf și așteaptă izbăvirea, care se prelungește din zi în zi...

Vasul cuprinde în cea mai mare parte societate americană. Caracterele clasei de sus a ei apar limpede în felul lor de a fi. In fiecare seară, după o tradiție luată de la Englesi, se schimbă toaletele femeilor: tot ce gustul Parisului a putut da marilor averi de peste Ocean se întâlnește aici. Fantastice costume în care se învederează nesfârșita imaginație a marilor cusătorese ale Franciei. La început fiecare e pentru dânsul, conversațiile se evită. Intr’o societate amestecată, haina, banul nu sânt omul. Nu știi cu cine ai a face. Pe urmă, dar după mai multe zile, limba se desleagă; în jurul femeilor frumoase și elegante se face cerc.

Pentru a întrebuința vremea, se organisează petreceri după gustul publicului. Races, „alergări”, cu cai de lemn pe cari-i mișcă marinarii. Se expune premiul Societății de navigație pentru jocul de bridge. Spectacole de cinematograf.

Acestea au un caracter special. Prin ele se trezește închipuirea, se gâdilă plăcerea de a râde a unui popor hun, adesea cu suflet de copil. In

subiect viața americană în trăsături bizare și exagerate, unită prin tari legături de farsă. Alergări de cai, cutezanțe de aeroplan, petreceri luxoase. Drăcii care par a veni de-a dreptul de la Edgar Poe, alături de un humour zgomotos șr puțin cam vulgar. Doi bieți bărbieri amorezați pe cari patima-i preface în zburători; un soldat din armata trimeasă în Franța, care amestecă prostia cu îndemnul de a face tot felul de boațe și de buclucuri. Nicio necuviință. Adesea o bună morală practică. Pentru această societate se dă prânzul de gală în ajunul zilei ultime, a Duminecii, care e, pentru aceiași societate, păstrată exclusiv pentru Dumnezeu. Pe insulița noastră compania a pus amintiri cochete, carnete, caietele cu vederi, și mai ales coifuri de hârtie de toate colorile, cu toate penajele și țarțamurile, evantalii de același material care se pot preface pentru femei în coroane indiene. îndată se vor împărți trâmbiți de carton tărcat.

Dacă ne-am cunoaște toți, ar avea mai mult haz. Așa însă, cum cantul engles ne desparte, mici grupuri își fac singure plăcerea cu această mascaradă in extremis. Acolo, da, serioasele figuri se mândresc copilărește cu acest nevinovat decor de carnaval și între bucățile cântate de musică se ciocnesc stridentele sunete ale surlelor colorate.

A doua zi, peste această petrecere. Oceanul cântă el, în ciuda „zilei bune" ce ni s'a promis. Cântă tare și învălmășit, din valurile care fără sens — ca viața lumii în haoticul ei întreg neinteligibil bietei noastre minți—, se fac și desfac în spume furioase, biciuite de vântul care urlă.

Toata marea e numai praf mărunt ca pe drumurile mari, când le răscolește vântul. Din fund peste valurile care se urmează docil ai zice mii de turme care stârnesc pământul și-l răspândesc în aier.

Și, către seară, de foarte departe, un gabian, unul singur bate liniștit din aripi de-asupra furioasei

imensități.

Altă zi. Supt cer acoperit se clătină greu valuri verzui-sure. Coasta e încă departe. Furtuna ni-a mâncat cam două ceasuri pe zi.

Sântem în plin Nord. Pe apele plumburii, cu greoaie lunecări, plutesc roate de ghiața ca mari frunze de apă de-asupra unui trist lac vânat. In stoluri vin lacome păsările țermului apropiat, între gabianii cu aripile sure câte o „fregată" albă cu supțirele gât lacom întins spre prada din adâncuri. Vase trec în toate direcțiile, ocolind locurilemoarte, vastele pete lăptoase pe care le mărgenesc marile semnale. De sus ninge, o înceată ninsoare blândă pe care vântul o trimete să moară pe bordul umed.

Apoi ceața se lasă, grea, lăptoasă. Printr'însa nu se zăresc decât fantasme uriașe care se țin ascunse ca pentru o neașteptată și unică surprindere.

II. CAPITALA AFACERILOR

1. New-York.

Prietenii sânt pe bord : Davila, Benchea, Boncescu, Rosenthal, fostul director al „Adevărului”. Alții și alții. Ziariștii americani au venit în grup, cu fotografii și fac întrebări care nu sânt așa de curioase cum se spune că ar fi obiceiul. Ii interesează la noi chestia evreiască — mulți dintre ei sânt creștini — și politica d-lui Mussolini. Răspund cum și cât pot. Mi se spune că adesea cuvintele sânt rău înțelese sau răstălmăcite. Ce pot face?

Statuia Libertății.

Răsărind din ceață în fața imensului roiu omenesc, dreaptă, poruncitoare, cu imperativul gestului izbăvitor, ea impresionează. Oricum i s’ar judeca valoarea și oricât i s’ar critica proporțiile, ea are avantagiul de a pune in fața laboratoriului de muncă, haosului de afaceri, un concept moral, unul din cele mai seducătoare și mai nobile ideale și afirmația mândră a principiului generator pentru această societate, chemată, cu trâmbița mobilisării tuturor energiilor, din toate colțurile lumii.

Îndată, sântem în angrenajul de fier al docurilor. Fier care-și așteaptă după nații și companii noii sosiți. Batiste italiene flutură în vânt, înaintea chinuiților frați veniți să-și caute pânea. Un mare grup românesc e alături.

Și în frumoasa, vasta sală a navigației italiene, timp de aproape o oară ascult pe rând bunele saluturi de întâmpinare ale tuturor celor cari au România în sângele sau în amintirea lor mișcată. Preoți ai Bisericii unite, muncitori în haine de serbătoare, poetul și filologul Feraru; Evrei din Moldova de care-i leagă inima, vorbesc din prisosul sufletului lor mișcat. Nu e greu a se găsi pentru fiecare bunele mulțămiri cuvenite.

Sântem acuma în oraș. Nu văd îmbulzeala furioasă a vehiculelor mecanice de care se vorbește de obiceiu. O perfectă ordine împiedecă haosul care altfel s'ar produce. La gări de sigur va fi altfel. Și nimeni, aici ca și în orice mare oraș muncitor, nu poate opri, la ceasul când omul are voie a trăi pentru sine, îngrămădeala care nu știe ce e acel dulce lucru de trecut: politeța. Dar totul merge cu o rânduială desăvârșită. Automobilele sa întâlnesc, se potrivesc, se opresc fără nicio nervositate, așa cum pe trotoare — aici abia cercetate— atâta lume se poate suferi și înțelege între sine.

In lenta cădere a zăpezii imediat topite defilează fațade sure, roșietice, violete, brune, de case pentru lumea săracă, de adăposturi provisorii, care chiamă pe emigranți pentru întaia introducere și inițiare. Prăvălii modeste în care clipesc primele lumini electrice. Recunosc ușor tipul clădirilor. E casa Mării Nordului: aceiași, în Anglia, în Belgia, în Olanda, în Danemarca, în Norvegia. Construcția de cărămizi aparente pe care funinginea nu le înegrește cu totul; scara, cu mânerul de fier care înaintează asupra străzii, ferestile dese, pătrate. In tot ce se va clădi pe urmă această primă marcă de fabrică a vechilor coloniști se va păstra. Oricât ar vrea să fie alții, atunci când în atâtea domenii ei sânt fără îndoială cei mai tari. Americanii nu-și pot renega originile. E aici vechea căsuță neerlandesă, unde s'au oploșit cei d'inlăiu înaintași ai marilor familii aristocratice de azi: Astor, Vanderbilt. Ironia lui Washington Irving față de Dietrich Knickerbocker nu poate înlătura ceia ce a lăsat acesta în piatra care nu moare, care se perpetuează crescând pănă la uriaș, la fantastic și la absurd.

Căci asa au vrut împrejurările, nu ambiția omenească, orgoliul de Titan țintind tot mai sus pănă la bolta pe care sky-scraperele o anulează, o trimet așa de departe încât dispare cu totul. Pe această insulă Manhattan, cu vechiul nume indian,

între cele două „râuri”, era singurul loc de poposire în fața unicului mare port de pe o coastă nemărginită, dar de la un capat la altul ermetic închisă. Câțiva chilometri pătrați de stâncă, dar o stâncă așa de profundă, așa de tare că poți sprijini orice pe dânsa, mutându-i granitul în înălțime. Și oamenii se puseră la lucru, — nu de la început, ci atunci când porni marele flux al neocupaților, când miseria unită cu inițiativa veniră să facă pe această rocă o minune de tehnică fără păreche.

Rămâne de sigur în general casa până la zece rânduri, cu încercări de arhitectură: frontoane stângace, de alt stil, acoperind goliciunea teraselor, colonete grecești de rupere a unei uniformități care mai sperie încă. Strada pe care lunecă automobilele, într’un depărtat huruit, cu care acuma în orice parte a lumii urechile ni sânt deprinse, trece largă, curată între aceste magazine, deposite, case de comerț, bănci. Din mijlocul acestei arhitecturi care ni e familiară, leviathanele, monștrii științei echilibrului precis calculat se înalță până așa de sus de nu li poți urmări decât de foarte departe culmile. Câteva cu miile de ferești ale zecilor de rânduri, până la șaizeci în retragere de la unul la altul, ca niște colosale piramide cu trepte venind din lumea zeilor Haldeii; altele fără nicio nuanțare, o lădiță de oameni peste altă lădiță. Ce ar putea să însemne aici o ornamentație grațioasă care s’ar pierde, una impunătoare rupând continuitatea în sine maiestoasă a repetării îndărătnice a aceleiași linii! Ici și colo se încearcă un turnuleț ca o ciupercă părăsită. E reminiscența altei arhitecturi, pentru altă lume. Câte un turn gotic de biserică răsbate pentru ca Dumnezeu să nu fie prea umilit față de ce au făcut rebelii aceștia de oameni. Masele sânt așa de formidabil de ponderoase încât ideia riscului dispare cu totul. E o lume de Geryoni așezată.

Ca la un semn se aprind acele mii și mii de ochi. Dihăniile privesc. O privire limpede. Vezi fără

storuri tot ce este înuntru. O impresie de chibzuială matematică în lotul. Simți, cu furnicările supt picioare, pe pereți a marii roabe, electricitatea, care încălzește, luminează, lucrează, necontenita circulație a ascensoarelor întreținând viața acestor multiple etaje care nu cer sforțarea picioarelor omului, devenit, afară de splendida lui minte, creatoare, dominatoare, numai o parte mică a uimitoarei mecanici pe care a suscitat-o.

Așa trăiesc zi de zi milioanele.

A doua zi cerul e aproape luminos. Numai departările-și păstrează albul veșmânt de ceață. Strada în acest cartier nu înfățișează figurile de care se vorbește. Pe trotoare o lume amestecată: sânt și elegante toalete femeiești. De o particularitate de rasă nu poate fi vorba, New-Yorkul e unul din marile centre evreiești: mii de Evrei numai de la noi. Elementele de imigrație domină. Ca și în Parisul de azi însă, omul vechiu dă normele. El impune și transformă. Un „anglo-saxonism" de atitudine, care e și el o realitate etnografică, de și nu și antropologică. Natura, felul de viață, scopurile comune modelează, duc la uniformitatea care se face tot mai adâncă. A nu se uita și influența acestei ciudate limbi, dislocate, desosate, fluide, suggestie mai curând decât accentuare, care e limba englesă. Are comunicativitatea electricității.

Tot felul de automobile, autocamioane, tramvaie cu două rânduri, căruțe de transport cu coviltirul tăiat, ca acela care poartă la Paris pe turiștii americani. D. Nelson Cromwell, prietenul României, călăuzul Reginei prin America. O fluturare de fin păr alb, creț pe energica față rumână. Oferă tot ce poate oferi această francă ospitalitate, care creiază îndată o atmosferă de foarte veche cunoștință, de caldă familiaritate. Dacă aș putea înțelege mai bine englesa lui americană, toată în sărituri și capricii...

Străzile centrale, largi, cu trotuar dublu, pentru

cei ce suie și pentru cei ce coboară, se înșiră anonime (afară de două, trei), numerotate numai, ca piesele unei mașini, între clădiri care se întrec din înălțime. Văd mai bine alcătuirea și decorarea lor. Unele din ele cu aparența unor palate florentine mărite până la absurd. Cutare au jos un întreg fronton de piatră sculptată de-asupra albului căruia așa de curios se ridică obișnuita clădire roșietică de cărămidă. Încercări originale prind de ferești elegante cuști de fier, gurguiate către stradă. Tocmai în vârf una are o frescă colorată și aurită. Pe alta e înfipt steagul ultimei biruințe.

Același mers socotit al automobilelor. Luminile roșii și verzi le orientează. Dar la semnul de oprire mișcările circulare din străzile laterale sânt îngăduite. Nicăiri pripă. Nici la ieșirea din magazine și birouri mulțimea nu se grăbește. E extraordinară posibilitatea de a produce cu metodă așa de mult fără nicio nervositate și fără niciun năcaz. In cartierele sărace de sigur va fi altfel. Dar New-Yorkul e orașul debușeului, nu al producției.

Din vechea curățenie olandesă, s'a păstrat cea mai meticoloasă grijă în gospodăria fiecăruia și în a tuturora.

Mergem să întâlnim pe rectorul Universității Columbia, d. Murray Butler, o mare personalitate, care de aproape un șfert de secol conduce înaltul așezământ, cel mai cercetat din toate Statele-Unite; minte superioară, caracter ferm, idealist care-și închină silințele ideii de pace în Europa, el nu e destul de înțeles ca să poată fi urmat, dar autoritatea lui morală e enormă și lucrările-i de psihologie și pedagogie, de politică sânt foarte prețuite.

Până la marele complex de clădiri ale cochetelor „colegii" străbatem, vre-o jumătate de ceas, o bună parte a orașului. Centrul de sky-scrapers e îndată părăsit; clădiri mai modeste ocupă margenile unor străzi care pe alocuri sânt, puțintel roase de circulația puternică. Intrăm în parc, izvor de aier și

de sănătate pentru orașul îngrădit la mijloc. Vechea pădure, tăiată, unde e Universitatea, abia acum cinzeci de ani, e aici întreagă, doar rărită, cu tot capriciul dâlmelor ei, cu tot neprevăzutul copacilor pe cari niciun sprijinitor nu i-a îndreptat și nicio foarfecă nu i-a mutilat. O bucată de natură frustă, în toată variația și în toată desăvârșirea ei. Nimeni n'a cutezat încă a se atinge de dânsa. Mai bine grămădesc, aiurea, rândurile peste rânduri până la nourii îngerilor.

La întors pe așa de largul râu puține lumini se mișcă. Peste vastul spațiu de întunerec, șirul de ferești luminate se succedă pe capătul dealului.

Azi am trecut mai departe decât clădirile roșii și vinete ale Universității Columbia, între care marele otel „internațional" pentru studențime. Noile cartiere se întind încă o bucată de vreme. Același stil de case în care ceia ce impune e soliditatea și un fel de mulțămire, de liniște așezată, ca și de bună îngrijire de toate zilele.

Lipsește însă pentru anume zidiri de un caracter special adaptarea la mediu. Marea biserică gotică abia isprăvită, cu puternicele-i turnuri pătrate, cu adânca scobitură a ușilor și ferestilor ogivale, vine de-a dreptul din goticul înflorit al Angliei și ar avea un sens în cadrul istoric de acolo, amintind o viață care s'a desvoltat normal an de an și secol de secol. Mai ciudat e când, pe lângă unele ornamente de o formă deosebită, cutare sinagogă participă și ea la onoarea aceluiași stil ogival.

Am trecut pe lângă goala zidire roșie, de proporții întinse, a Museului Metropolitan. La capătul drumului nostru e un alt complex de alte zidiri cu aceiași destinație.

Nu Musee ale Statului ori ale comunei. Fiecare din ele are alt caracter, altă origine și alte venituri. Unul își datorește ființa Societății de Geografie, altul unei Societăți spaniole, cel de-al treilea e consacrat, fără îndoială de o organisație anume, cunoștinții vechii vieți indiene.

E aici, în trei rânduri, un museu, tesaur de documente privitoare la lungi secole din activitatea pe toate terenurile a unei mari, viguroase și inteligente seminții de oameni. Ideia pe care o dă despre vrednicia, despre chemarea și posibilitățile ei e din cele mai înalte. Ai a face cu desvoltări de îndemânare artistică și tehnică din care ar fi putut ieși una din cele mai triumfătoare civilisații ale lumii. Sentimentul de sinceră, de adâncă admirație se unește cu acela al regretului că împrejurările-istorice au prefăcut această rasă așa de înzestrată într'o nenorocită ceată de învinși, aruncați în pustiile Vestului, desbrăcați de pământurile care li-au băut sângele, închiși în „reserve" ca ultimii represintanți ai unei spețe de dobitoace menită să dispară în sălbătăcie și părăsire.

Păcat că aceste comori de care trebuie să vorbesc mai larg sânt presintate după hasardul vitrinelor, fără osebire după categorii firești, după felul materialelor și tehnicei! Și încă mai mult: după regiunea bine determinată, păreia-i aparțin, după curentele din care fac parte, după vrâsta căreia, ca linie și coloare, ca elemente înfățișate îi aparțin.

In ciuda acestei pitoresci desordini, să încercăm a deosebi.

La basă, în fund, prin părțile de Nord și Vest, ca Alasca, rămășițele, până adânc în epoca modernă, ale unei străvechi civilisații a pietrei, a simplei pietre așchiate, care rămâne în vârful sulițelor clasei războinice. Nici îndemânare, nici preocupație de frumuseță.

Alături însă, vezi obiecte de fier, care arată o civilisație cu mult mai înaintată, și ea e, firește, aceia a altor triburi și a altei epoce. Masivele ciocane sânt cu totul altă armă decât acele simple vârfuri de cremene ciocănită.

Pentru a se avea arta religia intervine. Acea ciudată, întunecoasă religie de capricii și de mistere, de monstruoase strâmbături și de suggestii

bizare, de vrajă și descântece a unui popor cu mintea altfel făcută decât și a celor mai superstițioși dintre noi. De acolo vin stâlpii de poartă, aspru tăiați din lemnul brun și negru, cu un monstru uman încălecat peste altul pe care-l strivește: ochi bombați ca ai unor gâze uriașe, guri deschise pentru a rosti cuvintele de farmec care nu se aud. De acolo animalele uscate, tristele capete de vulturi fără carne, șuvițele de păr negru prinse de pielea galbenă pe care o înfloresc mărgelele multicolore. De acolo măștile de uimire și de spaimă, menite să înghețe pe dușmanul lipsit de dânsele și să dea și mai mult curaj războinicului care atacă. De acolo figurile și figurinele chichițe, diformate, cu coifuri în etage, cu îmbrăcăminți înflorite și pline de tot felul de învârtituri și sucituri. De acolo scenele cu indescifrabile înțelesuri în care se amestecă trupuri omenești cpntorsionate și simboluri stilisate, într'o învălmășeală de un mare efect decorativ. De acolo vasele din valea râului Mississipi, care reproduc față tatuată sau tăiată de răni a dușmanului mort cu ochii dureros închiși.

Războiul, gloria și măreția șefilor, orgoliul unei clase dominante veșnic în stare de război cer anumite insemne. De aici chivere năstrușnice, coroane de pene de papagal, mantii de piele ori de pene amestecate, tot felul de ornamente din mărgele colorate

Dar însuși simțul de frumuseță, instinctul de artă a lucrat, și fără alte îndemnuri, pentru a crea opere care atrag și smulg admirația. Toate materialele au fost întrebuințate: acele mărgele în toate colorile curcubeului, sfărâmăturile scoicilor în care se răsfrâng toate nuanțele, fragmentele de pirite cu străluciri de pietre scumpe, care dau ochi figurilor de animale și smălțează hainele de paradă ale ostașilor alabastrul din care se desfac reliefuri de o nesfârșită varietate, bulbucături brobonate, pielea de animal, une ori prefăcută într'o peliță albă de o

fineță neatinsă, olăria de toate formele, până la gâturile lungi ale marilor vase rituale.

Principiile acestei arte care se întinde de la ghețurile Nordului până la căldurile tropicale din Mexic și Guatemala, până la văile înalte ale Perului, sânt deosebite. Unele aparțin direcției lineare, abstracte, stilisate, geometrice, pe care așa de bine o cunoaștem și de la noi. Astfel desemnurile, de o rară delicateță, de pe cojoacele canadiene, asămănătoare cu acelea din Siberia și din toată partea corespunzătoare a Europei. Astfel cămășile de lână de capră ale Indienilor din Alaska, în care se preface în linii frunza, dar lângă dânsa ochiul omenesc, în mai multe expresii, figura însăși cu amândoi ochii, cu nasul lățit și gura rânjită, liniile analoge de pe cutare vas din Perul „preistoric", având în gurguie reprodusă figura omenească abia schimbată de stilisare, Astfel în minunatele oale din Chihuahua, în același Mexic, cu amestecul de romburi, de rotunduri punctate, de melci învârtiți, de figuri umane supuse aceleiași operații de reducere lineară ca la locuitorii asprei Alasce.

Alte oră însă realitatea caricaturală apare în locul acestei reduceri la abstractul geometric. Oameni în atitudini crispate, jimbate, cinchile sânt amestecați cu păsări, cu dobitoace, neexistente, ca în vasul din Honduras (Yascaran), ori în cele găsite la San Salvador.

O a treia categorie presintă, ca în unele desemnuri din cavernele franco-hispanice, pe lângă ornamentul geometric animale, cerbi (în Noul Mexic), în al căror corp întrăînsă același ornament. Pană ce se dă animalul însuși, ca în Peru, pe alte vase.

Un simț extraordinar al decorației: se întâlnește totdeauna și el ajunge une ori la o perfecțiune uimitoare. Astfel în covorul peruvian în care se amestecă inextricabil, în mai multe registre, floarea, pasărea, maimuța, vagi figuri omenești,

totul alergând unul după altul, ajungându-se, împleticindu-se, prefăcându-se într'un singur val. Niciodată imaginația omenească n'a putut produce ceva de o mai desăvârșită armonisare.

Nu se poate prinde mai bine mișcarea decât de acești oameni cari trăiesc în și prin ea. In unele împodobiri de cojoace luptele sânt redate cu un adevăr unic. Toate felurile de a călări, de a lupta de-a călare sânt prinse și reproduse cu o perfectă exactitate. Te miri că se poate și gestul acesta. Trupuri aplecate pe coama cailor prelungiți de avânt, altele care se sucesc în șea ca să arunce săgeata, sau să împungă cu sulița, trupuri care se părăsesc îmbrățișărilor morții. In cutare desemn modem simple așchieri de coloare neagră notează zbuciumul alergărilor. In desemnuri de acum câteva zeci de ani, de un naturalism naiv, represintând viața tribului înaintda corturilor, ceia ce place mai mult e surprinderea gestului trecător apărând în toată puterea lui de expresie.

Și gustul pentru coloare, văzută supt alt soare de acești ochi admirabili, deprinși cu pânda, cu spionarea, cu veghea și cu urmărirea... Potrivirile cele mai cutezătoare ale colorilor celor mai clare: pete verzi deschise în roșu și margeni de negru; verde lângă alb șl roșu, un galben ca al penelor de păsări scăpărând ca o scânteie de soare...

Curioasă trecerea la Museul vecin, în care iubitorii artei și operei spaniole au strâns probe, une ori de mare preț, ale altei arte, lângă odaia unde un pictor de largi Concepții, de înfocată iubire pentru colorile țerii sale, Sorolla, a presintat în scene de tot felul toate provinciile Spaniei. Pe lângă picturi pe lemn și pe pânză de pe la începutul secolului al XV-lea, pe lângă autografe și incunabule, câteva pânze de maeștri. Un grup de lungi figuri tragice al lui Greco, între care o Madonă de o dulce și tristă expresie supranaturală. Pentru a spune adevărul, după ieșirea de dincolo, această nobilă și sigură artă, de atâta măsură, pare

rece, artificială, cărturărească, în același timp când ea se ține prea fricoasă de ceia ce dă singur natura.

Ne întoarcem. In dosul marelui parc cădem în cartiere neîngrijite, în care ghiața reține murdăriile, dar vântul vântură hârtiile răspândite. Străzi de un comerț mărunt și urât. Oamenii cari-l fac îi samănă. O grijă de ban plutește în aier care se pare mai puțin și mai încărcat. Încă vre-o câteva sute de metri și ne găsim în plin ghetto. Supt stâlpii cari sprijină linia trenului s'au înșirat într'o piață ca în Moldova sau în Galiția tot felul de mărfuri: fructe, carne, pește, piese de îmbrăcăminte, nimicuri ieftene. Peste amestecul de colori strigătoare cartelele cu însemnarea stângace a prețurilor chiamă clienții. Și ei vin, se primblă, cearcă, răscolesc, cumpără, în frunte cu doamnele și domnișoarele negre, de o coloare pe care clima a îndulcit-o fără a putea schimba linia caracteristică a profilului. Dar totul se face fără alt zgomot decât al miilor de conversații de târguială; nu se strigă și nu se cântă: e un fel de mocneală socotită asupra acestor scene de răsfăț ale pitorescului vulgar.

Și ajunge o întrerupere de trotoar ca să te afli în cartierul cel mai elegant. Marile case cu mai multe zeci de rînduri adăpostesc pe oamenii cei mai bogați ai orașului. Broadway, vechea „Cale Largă", acum decăzuta, nu se poate asămăna cu aceasta luxoasă Avenue a cincea. Abia se mai preling grupele de negustori cu șăpcuțfe, deprinși a trăi în stradă. Figuri elegante în fața vitrinelor clare, luminoase. Atât de mult aici fiecare și-a făcut cortul său: colaborează la lucru cu oricine, dar îi place a sta la și acasă, după avere și gusturi în burghesie, mai mult decât după rasă în orașul de 6-7 milioane, în care milionul de Evrei e alături de blocurile tot așa de mari ale Italienilor, Irlandesilor, mai puțin Germanilor, dar și Negrilor.

La Universitatea Columbia. Frontonul grecesc spune cu mândrie că e o creațiune, de caracter religios, a lui Gheorghie al II-lea, că libertatea a

asigurat-o și mărit-o. Vechea notă e arătată încă și prin capela puternică în care lumina arde veșnic și care adună și pe cei cari aparțin altor religii.

De jur împrejur colegiile, otelurile pentru studenți — al studentelor poate să cuprindă măcar o mie din cele patru-cinci mii care sânt înscrise—, restaurantul pentru profesori, seminariile, odăile de lucru pentru aceia din personalul învățător cari locuiesc departe în oraș.

Cu profesorul Muzey luăm dejunul în mijlocul familiilor de profesori, care și ele au dreptul să iea parte la această viață în mijlocul școlii.

Alte două Universități funcționează în oraș: una a Statului, alta a orașului. Numărul colegiilor răspândite în toată țara e enorm.

Dar diplomele nu asigură o funcție. Cui îi trebuie un funcționar și-l examinează înaintea unor comisiuni anume.

Auditoriul, caruia îi stau la dispoziție mici biblioteci într'o atmosferă de odaie proprie, e compus din mai multe nații. Nu lipsesc Iaponesii, cari se îndreaptă mai mult spre studiile economice.

Intre studenți, și Români. D-ra Galitzi a publicat o frumoasă carte, bine construită și cu îngrijire scrisă, despre procesul de asimilare a Românilor din America.

La Universitate serviciul e făcut de negri. La ascensorii mai numai negri. Negri sânt portarii. Intre femeile care au grija copiilor multe Negroaiee. Toți de coloarea mai deschisă a celor transplantați de veacuri în America. Cum dădacele sânt de această rasă, mulți copii învață englezește cu accentul prost și particularitățile inferioare ale acestora.

Un dejun la „New-York Times". Două imense clădiri sânt proprietatea puternicului ziar, prin care un Ox, un Finley poruncesc opiniei publice.

Ziarul american n'are articole prime, nici telegrame, nici foileton. Mărunte notițe se amestecă haotic atrăgând atenția cetitorului prin

literele groase ale titlurilor. Totul înecat în oceanul anunciurilor. Un public grăbit de ce-i convine, petrecând cu ochii nesfârșitele coloane, frunzărind ce-i place ori ce-i trebuie. Strigarea pe stradă e necunoscută. Chioșcuri mai nu se văd. Mecanic fiecăruia ziarul îi sosește la ceasul care se cuvine.

La locuința lui Pierpont Morgan junior. Casă și Museu sânt legate. In cel mai autentic, dar mai discret lui, colecțiile imense se urmează de-a lungul înalților pereți. Incunabule, manuscripte din cele mai prețioase (Psaltirea cu litere de aur pe pergament purpuriu de la Tours, cele mai frumoase vechi cărți bizantine, miniaturi răzlețe, legături din toate epocile). Opera de artă e larg sămănată: cel mai mare Bellini: un grup de sfinți de cea mai inspirată expresie; un Perugino, doi Memling.

Secretarele conduc amabil pe învățați. Cercetătorii lucrează. E o atmosferă de zimbitor cenacul al spiritelor de o înaltă cultură și de un gust ales.

Museul Metropolitan nu e nici el o creațiune a Statului, ci adunarea măreților daruri ale mecenaților. Numele lor sânt înscrise pe table de marmură, veșnicind memoria bunilor cetățeni, a oamenilor a căror viață a fost numai muncă, a mărinimoșilor donatori: Pierpont Morgan, Aleman... Nu se poate o clădire mai potrivita pentru scopul pe care-l servește. Mari săli luminoase, stăpânite de înalte galerii. Nu lipsește nici atriul reprodus cu îngrijire, în cea mai luxoasă formă, a unei case romane: pe când afară ninge din plin și se acopăr trotoarele de catifeaua albă a iernii, aici în aierul călduț copacii din Miazăzi își ridică verdeața care niciodată nu trece.

In țara oamenilor practici mai mult decât oriunde aiurea, odăile adesea nu sânt pereți goi de pe cari să atârne tablouri sau în mijlocul carora să răsară statuile, mobilele de preț, curiosilățile trecutului. Ele sânt vii, trăiesc, învață și îndeamnă, de-a lungul lor, până într'acolo încât grupe de

doamne sânt călăuzite de o persoană pricepută pentru a li arăta cum se poate împodobi propria lor casă. Sânt odăi de culcare mutate dintr'un palat venețian, grinzi sculptate care vin din Spania secolului al XVI-lea, elegante budoare pe care le-a dat cutare castel părăsit al Franciei. Dese ori tablouri grațioase răsar prin colțurile unei astfel de încăperi.

Se fac exposiții trecătoare pentru câteva săptămâni, în mari halluri anume pregătite. Astfel avem acuma copiile frescelor egiptene, adunate îndelung cu o nesfârșită răbdare de o întreagă misiune. Și înflorirea aceasta de tonuri palide, succesiunea de figuri exotice vrăjesc o așa de străină lume milenar de veche între zidurile pe care le bate asprul vânt al mărilor Nordului.

Școli, studenți, studente cercetează cu atenție fiecare obiectele expuse. Ciudate veșminte de sport, sweater de lână, fustă scurtă ca un pagne egiptean, mult peste genunchi, capete tunse și zburlite, băieții de o potrivă cu fetele, vânjoși, cârjobați, lălâi, pe când alături alte grupe, de o eleganță deosebită, poartă costumele cele mai scumpe pe care le poate procura imitația locală a marilor case din Paris. Câte una stă de copiază pe carnetul ei reproducerea templelor egiptene.

Dărnicia miliardarilor n'a făcut numai să se afle aici ghipsuri care reproduc toate capodoperele. Mari colecții de e imensă valoare au fost strămutate peste Ocean. în acest lăcaș al comorilor plătite cu atâta aur. Astfel obiectele egiptene adunate de lord Carnarvon și-au găsit aici adăpostul definitiv. Un mormânt a dat, ca acela care a îmbogățit Museul din Turin, icoana în mari păpuși de lemn a întregii vieți de supt Faraonii de acum vre-o două milenii: vâslașii, măcelarii cari ucid vitele și li spânzură cărnurile. Figuri de o extremă delicateță, svelte învârtiri ale trupușoarelor de bronz, juvaiere în care aurul și smalțul se îmbină în cea mai încântătoare

întovărășire, animale, gângănii de toate spețele, până la o caraghioasă grupă de broaște, — această artă multiplă, veșnic nouă, veșnic bucuroasă că poale smulge o nouă taină naturii înmulțește până la nesfârșit minunile ei. Nu se poate uita marea statuie de lemn a femeii strânse în cămașa ei de in supt care se simt toate liniile, se gâcesc toate zvâcnirile vieții.

Ca și la Museul din Berlin, se presintă și aici specimene din acea artă a Egiptului ptolemaic în care geniul grecesc a dat o altă inspirație meșterilor acestui arhaic pământ. Pe sicrie, în locul figurilor schematice, e portretul, realist până la asprime une ori, alte ori scânteietor de viața unei tinereți curmate de Parce: urmărești ochioasa figură brună a adolescentului răpit de moarte. Pânzele de un colorit vioiu și variat cuprind scene pline de adevăr și mișcare ca aceia a negrului vânător, lângă calul focos al căruia aleargă cânele cu limba scoasă. Intr'una se vad zboruri de îngeri, două veacuri înainte de Hristos.

Șiruri întregi de odăi cuprind ceia ce miliardarii au putut câștiga pentru țara de care sânt așa de mândri, din comorile de artă ale maicii noastre geniale, Europa. Una întreagă e plină de pânze din cele mai frumoase ale lui Rembrandt, ca „nobilul slav", mândru, desprețuitor în blănurile lui. Rafael e represintat printr'o mare pânză sacră care nu e din cele mai frumoase ale lui. Un admirabil portret de Van Dyck. Un colț al Spaniolilor, din care nu lipsește nici Velasquez, nici Goya, cu portretul princesei de Parma, sora reginei cu pliscul de pasăre rea. Câte un Tiziano și un Veronese cu o frumoasă figură blondă. închinarea Magilor de Rubens e de o extremă, gingășie în atitudinea mamei și în gestul de curiositate al micuțului Dumnezeu; marea mantie roșie a unuia din Craii Răsărilului stăpânește tot amestecul de vesele colori clare. Sfânta Familie a lui e plină de reminiscențe italiene. Un grav Andrea del Sarto.

Dar mai ales s'au adunat cu iubire Germanii, ca Memling, ca ambii Holbein (frumoasa lady Guilford a celui tânăr). Rare ori o mai hotărâtă opoziție de atitudini decât în „Adorația" lui Quentin Massys: de o parte figurile răsăritene, negre, cârne, încruntate, rumăna figură a regelui cu zgardă de aur la gât, supta figură a bătrânului care, cu iataganul la coapsă, ridică mânile spre închinăciune și în față, așa de cuminte, supt valul ei de Răsăriteană, Maica Domnului pierdută în albastrul întunecat, care întinde în pelincele albe copilașul cu craniul neformat încă și cu micuțele mâni tremurătoare.

Nesfârșite par odăile care cuprind ceia ce s'a putut smulge în risipa bogăției europene. Civilisațiile asiatice și-au dat și ele partea: covoare de Persia și de Anatolia (unul foarte complicat, cu amestecuri curioase de linii stilisate, de șiraguri ale florilor geometrice), sculpturi în lemn de o învălmășită bogăție, care au căptușit temple în India, covoare care li corespund, cu bunele figuri late între florile lumii calde, contribuții variate ale Extremului Orient.

Se mai poate zice oare înaintea acestor tesaure cu atâta grijă adunate și dăruite cu atâta dărnicie că aceasta e țara singurului negoț, a afacerilor exclusive, a lui „business" și a lui „money"? E atâta iubire pentru frumos, atâta râvnă în căutarea și însușirea lui, atâta noblețâ în generositatea ctitoriei artistice, încât societatea care a putut da din sinul ei atâția binefăcători într'un așa de înalt domeniu poate răspinge cu indignare ofensa unei critici nedrepte, căutând a face din ea o Cartagena oarbă pentru realisările neperitoare ale artei. Și în resultatul strălucit al atâtor sforțări e și o lecție pentru alte societăți, moștenitoare ale marilor generații creatoare de frumusețâ, care prin lupte între popoare și State, prin discordii sociale, prin opere literare distrugătoare de suflete văd răpite stăpânirii lor ce era mai scump în moștenirea

strămoșilor.

D. Nelson Cromwell îmi arată la ieșire un întreg cartier, un block masiv de case, de vechiu sistem olandes, între care și a sa. „Ele vor dispărea în doi, trei ani, vor fi dărâmate.” Rockefeller le-a cumpărat și le va da jos. In loc va fi după porunca lui hotărâtoare un nou cartier, o „cetate” a lui, care-i va purta numele. Vor fi grădini în jurul locuinților vesele, iar în mijloc se va ridica Opera, Opera uriașă pe care o merită acest oraș cât o țară.

In această societate imensă organisată pentru cea mai sigură și, mai răpede muncă productivă sânt două ierarhii : Una moștenită de la organisațiile și dominată de doctrinele Europei: aceasta are și nu are importanță. Șefi fără forme exterioare importante, fără tot decorul de artă și de frasă al nostru, lucrând și ei în colțul lor exact ce se cere de la dânșii, fără condiții și fără putința inițiativei. Ei vin de la sufragiul popular, care acesta e la dispoziția curentelor electorale, a grupărilor de interese, a capriciilor. Adesea tineri, fără nume, fără trecut, fără înfățișare, asupra cărora s’a oprit votul mulțimilor pentru că se aștepta ceva de la dânșii, chit că a doua zi să fie aruncați în neant. Primar e aici un Irlandes de vre-o treizeci de ani, șeful Statului o rudă a lui Roosevelt, despre care nu se știe spune multe și ce se spune face parte din biografiile obișnuite. Alături însă sânt oamenii fără titlu și fără situație cari exercită o adevărată dictatură de influență. Cu mai puțin idealism, e casul lui Pericle la Atena, al lui August la Roma. Ei sânt Imperatorii acestei fabuloase munci, săracii de ieri, Cresușii de astăzi, binefăcătorii de mâne ai națiunii, căreia-i întorc bogăția într’un moment adunată în mânile lor. Ei dau samă în fiecare moment de vrednicia care li îndreptățește rolul. Aici abdicare nu se încape. Pănă la sfârșit pe breșă, ei dau exemplul unei lupte care e menită să continue fără capăt. Resorturi de fier îi susțin și cu ochi de diamant privesc spre

viitorul în care au rol de conducători. „Pierpont Morgan”, spune Nelson Cromwell, „a fost un Bismark”. La optzeci de ani acești conquistadores au frăgezimea de simțire, încordarea de voință a unor tineri. Mor lăsând altora o sarcină întreruptă, brusc de sfârșitul firesc al ființei omenești chiar când un zeu a locuit într’însa, un zeu de putere și de biruință.

Privesc pe unul dintre dânșii. Alb, zburlit, cu ochii mari rotunzi privind parcă în, toate laturile. In jurul lui vice-guvernatorul unui adevărat regat de insule, un profesor de o mare notorietate, atâția fruntași tineri și bătrâni ai acestei armate. întrebările lui cad rar, scurte, poruncitoare. Lung, răspunsul, amănunțit, ca la un examen. El ascultă, reține, chibzuiește: în orientarea Iui de mâne va înfra ceva din ce a ascultat azi fără a face din partea lui nicio reflecție. Priviri sfioase îl cercetează, și el le simte, făcându-se că le ignorează. Une ori râde tare; zimbetul nu i se potrivește. A poftit la masă, dar el a făcut o anchetă. A avea oameni întregi înainte, cu putința de a scoate ce vrea de la dânșii i se pare mai util decât a răsfoi cartea, cartea care nu spune decât același lucru tuturora și pe care, pe lângă aceasta, n’o poți privi în oclr

Această viață e în adevăr publică. Pe fiecare îl vezi ce face. Ieșirile de la lucru aduc valuri de mulțime, și pe jos, care inundă trotoarele. Ai o adevărată defilare de națiuni înainte. Deosebirile etnice se pierd însă îndată. Am singura barbă din New-York și o pălărie prea mare se cere a fi sacrificată de cine nu vrea să atragă atenția, A copiilor în rândul întâiu, — dar și ei au așa de mult de lucru! După geamurile perfect egale fiecare e visibil la opera lui: de mii de ori toată ziua aceiași persoană la același lucru face același gest.

Am văzut un cerșitor, unul singur. Un tânăr orb, bine îmbrăcat, care cânta. încolo pentru oricine e ceva de făcut. In aceste multiple rosturi voința

omenească în orice timp află resortul care o așteaptă,

„Avem cea mai bună rețea telefonică de pe lume.” Se poate vorbi în câteva minute cu Parisul și Madridul, „Se da o deosebită atenție legăturilor internaționale.” — „E scump”. — „Nu. Pentru că se cruță timpul. Și apoi casele care-l întrebuințează au „coduri” care resumă frase întregi, întregi situații într’un singur cuvânt”.

In schimb vechii Olandesi ca și noii imigranți au introdus lungimea tocmelelor, In țara iute conversațiile ajung nesfârșite; ele pot fi reluate în fiecare moment. E atâta idolatrie a ocupației încât, când nu este, ea se inventează.

Prin cartierele „orașului de jos”. Aici caracterul provisoriu al elementelor polietnice din care se compune populația e și mai evident. Vezi unde a căzut și a poposit fiecare. Cartiere evreiești presintă restaurante românești, ruso-românești, cu firme cum e „Carmen-Silva” și reclame de mititei; alături Italienii își afișează societățile de ajutor mutual, magazinele lor de uleiu. O întreagă stradă e prinsă de Chinesi, cari-și expun fabricatele exotice, stofe de mătasă în colori vii cu delicate broderii, nuci obiecte de fildeș, lucruri de metal, de o fabricație indigenă mai mult decât dubioasă; se vând reviste chino-americane. In piețe e o fierbere neogoită și murdăriile se adună, se calcă în picioare, se frământă cu zăpada pe care nimeni n’o curăță, de vreme ce e așa de scump timpul. Copiii se țin ciorchină, jucându-se, pumnindu-se, „luptând”, tăind lemne pentru cămăruța părintească.

Din trecut a rămas așa de puțin vechiul, ticnit, simplu, patriarhal trecut. O bisericuță ca de sat, cu pridvorul pe colonete. Municipiul cu ornamentația lui modestă ar face pentru un orășel de provincie în Europa; la spatele lui cea mai îndrăzneață din clădirile uriașe.

Și, la doi pași, noua viața se zbate și domină.

Cartiere întregi s’au dărâmat pentru a da o nouă stradă și mașinile supuse cară pământul dărâmăturilor. Trei poduri lungi de un chilometru înjugă brațul, de mare care e Great River cu pârghiile colosale și țesătură firelor de fier. Pe cel din margene, precedat de o bizară colonadă în stil antic trenurile rapide se țin lanț. Iar ochiul care nu mai vede maghernițele ce putrezesc și se dărâmă se oprește uimit la masele gigantice ale mamuților de piatră, terase, piramide în retragere, turnuri, care par blocuri căzute din aștri în ruina, monoliți venind din alte sisteme solare.

III. CAPITALA POLITICĂ

1. Spre Washington.

Gările presintă același caracter de pașnică și sigură mișcare. Supt mărețele bolți lucii, stâlpi de fier anunță în litere roșii ceasurile de plecare. La gurile culoarelor trenurile care poartă scrisă sus destinația lor se presintă pentru a-și lua încărcătura omenească. In Pullmanuri, care înlocuiesc lipsa claselor superioare, fiecare-și are numărul. Hamalii negri așează fără a schimba un cuvânt bagajele.

Teren de fabrici fumegând negru, cenușiu, alb, galben. Orașul le trimete afară, le răspinge. Trenuri aleargă grăbite printre dânsele, amestecând fum cu fumul. O vegetație de baltă cu spicele uscate, din care răsar reclamele. Râul își tremură la soare solzii de argint.

Crucible steel company: furnalele sânt în plină activitate, dar niciun om nu se vede. Nici aiurea. Puterile naturii sânt puse ele să lucreze. Omul a făcut, s'a retras, supraveghiază, atâta.

Newark. Opririle sânt dese. Același aspect de străzi, de case, același tip omenesc. Orașe fabricate în serie. O lungă defilare de fabrici, între care „garagiul armatei de salvare". Pe alocuri case de locuitori de același tip, ca niște jucării. Turnuri țuguiate de bisericuțe abia răsărite. Rare ori marele bloc de piatră amintind Metropola.

Toate acestea tăiate în marea, vechea pădure, care după fiecare grup reapare, încătușată în parcuri, redusă la copaci răzleți, liberă (ca Menlo Park).

La New-Brunswick, capitala acestui Stat, New-Jersey, n'a rămas nimic din vechea modestă origine germană, Biserici fără caracter străbat cu vârfurile lor îngrămădirea caselor de zid și de lemn.

Nume de localități în mare parte făcute: Colonia, Castioria ori amintind pe primul colonist: Adams. Forme prescurtate ca Plainsboro amintesc „burgurile” inițiale.

Apoi din ce în ce mai multă pădure, cu copacii învălmășiți, frânți, desrădăcinați.

Casele risipite din Trenton. La Bristol pentru grupul căsuțelor de lemn un parc cuprinzând cutare templu al Iubirii ca din secolul al XVIII-lea.

Iată, în această severă pădure a Nordului, un grup de case care cutează a se chema „Andalusia”. Alături Torresdale amintește vechile așezări olandese.

Un uriaș pod, de o elegantă construcție. Apoi fabrici de tot felul lângă cimitire albe, fără cruci, pe care roșul coroanelor pătează zăpada. Urmează o mare de case deasupra căreia nu turnurile bisericilor domină, ci gâtlejurile drepte sau răsucite ale coșurilor afumate. Străzi îmbulzite. E Philadelphia de Nord.

Nimic corespunzător cu vechiu-i nume sentimental, în legătură cu ideologia secolului al XVIII-lea; „iubirea de frate”. Nimic care să arăte marele act de întemeiere a Republicei, care s’a săvârșit aici. Nimic din severitatea calmă a moravurilor puritane. Și aici vântul vremii a stârnit patima muncii. Și furnalele de azi nu mai spun același lucru ca umilele hogeacuri de acum aproape două sute de ani.

Oraș s’a creat lângă oraș. Dincolo de grădina zoologică, peste terenuri libere, e altă aglomerație de lemn și cărămidă, altă familie de fabrici, Philadelphia de Vest. Apoi mai departe largi poduri peste mlăștini, casc de lucrători ca șiruri de vagoane ori ca fațade clare, râzătoare, masive zidiri ca de cetate africană, lângă altele care scânteie din sute de ferești. Totul închinat zeului nemilos al producției industriale. Așa de curios sună alături apelația biblică de Sharon Hill!

Un alt centru de fabricație urmeaza, cu topitorii

și un dock de construit corăbii. Se îngrămădesc în mormane căsuțele furnicilor omenești, cu tot felul de unelte risipite înaintea fațadelor murdare, cu fleșcăirea in vânt a rufelor de toate colorile. O biserică rusească măruntă cu bulburile ei verzi;, alături alta mai mare, cu aceiași cruce a ortodoxiei. Apoi urmăm malul unui vast lac înghețat pe margeni, care se întinde aproape pana la căpătul zării. Vasele mari îi sfarma coaja ninsă, pe care-se joacă raze ale soarelui din negură. In curând tot cerul e plin de răsuflarea grea a unei asini colosale alt cuib de neobosiți ciclopi. E noul mare centru din Wilmington.

De obiceiu nicio împodobire. Rare ori câte un joc de colori în aceste case care sânt doar un deposit al familiei și un adăpost de noapte. Cea mai mică notă de frumuseță îți apare ca o mângâiere. Dar întinderile largi, frumoasele grupe de arbori, permanența naturii despăgubesc pentru aceasta sărăcie de gust a unei omeniri venite la muncă și la câștig.

Păduri pe ușoare dealuri, pete de lacuri. Intr'un loc suna cuvântului italian, dulce aici: Principio. Aproape, cu căsuțele-i albe, pentru ostașii bolnavi, Perryville pe malurile celui mai calm dintre lacuri, odihnit acum, în Februar, supt pojghița-i de ghiața. Primele așezari francese se învederează și prin numele localității vecine: Havre de Grâce.

E un Ținut de fermieri: proprietarul uneia din ferme și-a pus numele pe o largă pancartă de-asupra câmpului acoperit cu zăpadă. Cocenii recoltei de porumb mai înegresc câmpul care doarme. Aiurea zidurile casei de țară strigă minunile pilulelor de leac și ale preparatelor contra durerii de măsele. Aberdeen: ce depărtat nume scoțian care trezește în minte pagini din Walter Scott! Trecem la Otter Poul, unul din aceste lacuri în care pe alocuri zac luntri înțepenite. La Gunpow, alt lac, tot așa de larg.

Printre copacii negri, supțirateci răsar pini cu

crengile răsfirate, grupe de brazi întunecați. Regiunea fermelor se prelungește spre zările albe. Pe alocuri o bisericuță de lemn, o vitrină de prăvălie cu de toate pentru acești isolați, în cari se continuă vechea viață de familie, pură, plină de sentiment religios, a întemeietorilor. In amestecul de colori clare, une ori și într'un ușor capriciu al liniilor se simte grija de frumuseță. Omul așezat nu se poate să n'o aibă. Un ușor fum albastru se ridică din coșuri la căderea înceată, liniștită a serii clare.

Dar capitala acestui rustic Ținut n'are nimic care să-i semene. Vechea Baltimore și-a desbrăcat caracterul supt care o cunoaște istoria. Prin negura amestecată cu fum care a căzut dintr'odată se văd lungi șiruri de case muncitorești, cu balustrade care se clatină, cu ferești ieșinde de pe care cad scândurile, cu învălmășire și miserie. Cupolele unei biserici orientale se ridică sus peste bietele terase ninse. Și totalul marelui oraș e stăpânit de turnurile ascuțite ale altor confesiuni. Atmosfera religioasă, macar aceia a rămas în ciuda prăpăstioase!or schimbări moderne. Ea ajunge și până la suferința materială a miilor de desțerați din margine.

Chiar și pământul din împrejurimi e răscolit adânc. El trebuie pentru fabricile de cărămizi. Dar e de'-ajuns ca trenul sa mănânce câteva zeci de chilometri pentru ca zăpada să se întindă iarăși imaculată la picioarele soborului de sprinteni copaci ai pădurii.

In acest mediu, la țară, între ferme ca acelea de unde a pornit însăși lupta de libertate, silințile de întemeiere, s'a făcut Capitala.

2. Washington.

Iat'o așa cum au voit-o seninii, binecuvântații ideologi. Nu un campament de horde venite pentru câștig, ci un calm lucru de bună socoteală, în necontenită comuniune cu natura. Operă chibzuită, făcută cu plan, executată cu multă răbdare, apărată de invasii, ținută la o parte de fluctuații. Mai mult decât atâta: oasă de liniște în mijlocul luptelor politice și sociale. Căci locuitorii nu votează. Nu votează, dar au pentru o jumătate de milion de oameni două Universități. Oraș simbolic de credință și de imitate, întrupare eternă a ideii generatoare, păstrător vrednic al numelui venerat al ctitorului, sanctuariu al sfântului invisibil al cărui spirit purificator și conciliator se simte însă în toate.

O clară minte francesă a dat, acum o sută de ani, planul armonios, complect, deschis inițiativelor înțelepte, creșterilor normale. Ca tip al casei, nici căsuța burghesă a Olandesului, nici wigwamul fermierului improvisat, nici cutiuța în ruină a doua zi după isprăvire a muncitorului adus cu hurta ca sclav european al mașinii americane. Vechea Eladă și-a împrumutat templul, cu senine-frontoane și coloane albe. Luminoase zidiri se inspiră numai de la preocupații de zimbitoare convenință. E un bun lăcaș pentru înțelepții câțiva cari ajung în fruntea zecilor de milioane. Aici gândirea are orizont și inspirație.

Ca pentru a îndeplini impresia, a nins. Ca în Suedia zăpada se păstrează largă, albă. De-asupra un cer albastru, ca acela care domină cugetarea. Liniștit, cu copiii de mână, lumea se primbla dimineața.

Aceasta e adevăr, dar adevăr de Duminecă dimineață; în parte și ilusie.

Adevăr prin ceia ce orașul de 600.000 de locuitori risipit pe o întindere de patru ori cât a Bucureștilor arată în cartierele centrale, în piața împodobită cu statuia călare a lui Sherman, în jurul căreia sânt elegantele sălașuri ale câtorva din Legații, pe străzile care sânt mărgenite de marile oteluri, de principalele prăvălii, de marile birouri și mai ales în nucleul format de Casa Albă, reședința președintelui, de clădirea Parlamentului, Capitoliul, de unele Ministere, de monumentele comemorative ale luptelor și gloriilor de odinioară.

Nimic mai interesant decât comparația între albul Palat și imensa clădire a Camerelor. Cel d'intăiu, de o absolută și încântătoare simplicitate, are pecetea vremilor când lucrurile mari în domeniul ideii se făceau în condiții materiale modeste. Un clar fronton de vilă englesă din secolul al XVIII-lea, ceva mai mult decât căsuța de țară a lui Washington; câteva birouri alături, de jur împrejur un modest parc, nimic pe lângă uriașele reserve de verdeață care în alte părți ale orașului formează ca niște colțuri de pădure necălcată, din care răsar săltând și privind cu ochii lor mari luminoși prietenoasele veverițe. Abia un păzitor civil la poartă: nicio uniformă militară, nicio pușcă pe umăr. Lăcașul corpurilor representative, dominat de o cupolă care imită și întrece pe acele pe care, la Institut, la Invalizi, la Panteon, Soufflot le-a dat Parisului, înșiră un întreit glorios fronton clasic. Inlăuntru, unde cel mai îngrijit confort modern domnește, cu culoare lungi legând sala Senatului de aceia a Congresului, se presintă pe pânză și în statui câtă istorie a putut face, în anii anteriori epopeii industriale care azi domină și înlocuiește totul, această societate nouă. Mult războiu: cu Englesii, cu Mexicanii; mulți generali, frenesie de luptă din cele d'intăiu timpuri, când acești oameni trăiți la o parte în grele împrejurări au văzut că pot desfășura steaguri și birui vechi societăți militariste. Foarte multă glorificare a

cetățeanului, a legislatorului, a reformatorului, a simplului orator ajuns la reputație în Statul său, în mijlocul oamenilor săi. O întreagă odaie îi cuprinde pe cei mai remarcabili dintre fruntașii fiecăruia din aceste State; mari și mici de statură și de importanță, în cele mai deosebite atitudini, dând icoana complectă a gloriilor de o singură generație, iute formate, iute uitate, haos de măriri veștejite: dacă n'ar fi inscripțiile, i-ai putea lua pe unii drept alții: același tip ar putea fi chiar întrebuințat pentru oricare dintre dânșii; felul de a purta părul, mustățile și barba jenează puțin; în orice cas, el nu e o necesitate.

Aceleași glorii, alături de monumente alegorice, și pentru Scandinavul care a călcat întâiu pământul american, ocupă piețele prea mari pentru proporțiile acestor monumente. Poate că obeliscul lui Washington e o mai bună formă de amintire decât aceste obiecte de grădini și de Museu în jurul cărora se zbate o viață care le astupă și le copleșește.

Senin, având ca fond albastrul cerului, vast ca idealul căruia i-a fost consacrată această viață, templul grec al lui Abraham Lincoln. Pentru că a sfărâmat sclăvia, de sigur, mergând până la cel mai cumplit război civil, cu sutele de mii de Americani jertfiți, dar și azi în Sud negrul nu se suie în tren cu albii și e silit a merge în mijlocul străzii : pentru înaltul învățământ al rasei lui Cain sânt Universități separate, trei la număr. Dar omagiul care se îndreaptă către președintele între președinți privește înainte de toate, oricare i-ar fi fapta, nu numai pe martirul asasinat pentru fapta lui, dar pe omul de credință și de voință, pe acela „care a umblat în căile Domnului", pe acela care și împotriva tuturora și-a izbândit gândul fiindcă l-a crezut drept. Ca zeul în templul său uriașa statuie impresionantă apare în vârful scărilor, după colonadă. N'a fost oare spiritul lui Lincoln acela care a mânat America, orice ar fi, până la capăt, în

cel mai mare din războaiele lumii?

Aproape, și Museele. Iarăși inițiativa privată. Iarăși negustorul mecenate. La „Corcoran", Clarke a dăruit cea mai complectă și mai aleasă colecție de artă modernă francesă, de la Chardin până la Cezanne și la Van Gogh (frumos tablou de flori, foarte decorativ). Sânt acolo toți: Corot (și o Țigancă îmbrăcată românește), Rousseau, Diaz, cu impresionante pânze, Troyon, Jules Breton, Roșa Bonheur. Toată adâncimea pădurilor Europei, toată taina lacurilor, toate roșiile prelingeri ale amurgului, toată truda pentru pâne a vechii Francii au fost mutate aiei. Și En-glesi, Americani urmează linia: Bruce Crane, De Forest Brush, Hawthorne, Dougherty, Grayson, Lockwood, cântăreții în colori ai acesteilalte idile. Dar niciunuia dintre ei nu i s'a revelat specificul american, aierul de aici, taina zărilor deosebite, magia întinderilor pe care artiștii ruși știu așa de bine s'o prindă. Nu e nici corespondentul lui Walt Whitman, poetul în ritmul grandios al muncii, în descoperirea marilor simboluri, nici, cu excepția cutării colorate pânze de pitoresc a lui Walter Ufer, cu cei trei Indieni alipiți supt apărarea covorului ca al nostru, lângă cula ca ieșită din săpăturile preistorice în stepa munteană, vedenia tragicilor învinși, de o atât de pasionantă noutate. Parcă n'ar fi acest pământ și cei mai vechi, așa de nenorociți fii ai săi. Aici fiilor lui îi e păstrată descoperirea și înălțarea maestrului.

Pe o înălțime, biserica episcopală, a aleșilor, aceia care se intitulează cu mândrie, în fața multor catolici, a fanaticilor metodiști și puritani, a sectelor lacome de adesiuni, „biserica națională", își înalță catedrala, de un puternic gotic, frances mai mult decât britanic. Capelele sânt gata, în mijlocul așezămintelor administrative și școlare, de mult organisate. Intr'una se face slujba după vechiul ritual catolic. Carte de rugăciuni, îngenuncherea femeilor, lungi tânguiri de orgă în

care se amestecă limpezi glasuri omenești. Un grup de comunianți în lungi rochii albe așteaptă împărtășirea. In margene, trei steaguri de-asupra. unui mormânt de piatră sură: acolo zace Wilson. Putem să ne închinăm spiritului mare din care a ieșit ideia generatrice a țerii noastre.

Dar, alături de această fațadă voită, și aici e campamentul, casa de settler, provisoratul wigwamului. Străditele laterale de pe care nu se curăță zăpada, pentru că Congresul n'a votat suma extraordinară și Primăria nu poate lua inițiativa, sânt pline de maidane, de vagoane oprite în loc, de înjghebări trecătoare. Pe când pe arterele principale blocul new-yorkes tinde a se impune, pe când noua Legație a Angliei e vechea casă englesă roșie, vânătă, cu fațade antice, aici primul tip de locuință nu sufere nicio concurență. De altfel și în cartierele bogate casa e o adunătură de scânduri pusă într'un teren vag fără îngrădituri: un hall, cămăruțe pe două trei rânduri, totul mic, cochet, bine rânduit, cu electricitate, cu lumină, ca pentru gospodărie fără servitori (o negroaică pentru câteva ceasuri se plătește 60 de dolari pe lună). Și președinții de ieri sau de azi, Wilson, Hoover, locuiau în case de acest tip.

Și automobilele, spre seară, se țin lanț. Sânt nu mai puțin ca trei sute de mii. Fiecare-și are pe al său; în unele familii tata, mama, fiecare din copii cu al lui. Nu e om care să nu poată conduce și conducerea se face cu o deosebita dibăcie, frânele oprind la un decimetru. Luminile roșii și albastre permit publicului să-și afle calea fără primejdie. Aproape necontenit, pe două, pe trei șiruri circulația urmează sigură, fără grijă, legând cartierele așa de îndepărtate unul de altul, permițând ritmul activ al vieții. Ea se întinde, peste locuri goale, une ori cu firme arătând destinația lor viitoare, biserică, instituție, peste imensele parcuri-păduri, peste regiuni de șubredă improvisație, până la satele vecine, unde locuiesc fruntași ai vieții

economice, sociale.

Cercetăm Smithsonian Institute. Două imense clădiri în centrul clasic al orașului. E aici o galerie de pictură care se pregătește: câteva tablouri de maeștri, multe pânze americane. Împărțirea e pe odăi, și ce odăi largi și clare, ce bogăție în materialele de prima ordine care sânt întrebuințate! De o parte străini, de alta Americanii. Mândria acestui mare popor pătrunde acum și în artă, care începe a fi văzută și ea național. Realisările sânt bune, dar, încă odată, ce lipsește cu totul, e sensul inspirației locale, nota dominantă venită de aici.

Dar Institutul represintă mai ales altceva. Cu mijloacele lui uriașe, el face colecții fără păreche pentru științile naturale. Cu miile se așternă în saltare scheletele, trupușoarele împăiate.

Cine se îndoiește de înaltul idealism frământat cu un puternic sentiment religios, mergând până la misticism, al acestui popor, să meargă o clipă la cimitirul de onoare al eroilor!

O mare întindere de teren acoperit cu arbori de pădure; armonioasa împărțire a acestuia prin cărări șerpuitoare printre grupe și pajiști. Monumentele comemorative, de la sarcofagul sculptat al generalului până la pietricelele albe infinit repetate ale soldaților, sânt sămănate larg pe vasta întindere. O sentinelă în sprențara uniformă a acestei miliții străbate cu pas grăbit aleile. Sus, un vast amfiteatru de marmură, de o senină formă clasică. Acolo se rostesc la zile mari cuvântările comemorative. Caracterul lor îl pot arata severele și impunătoarele inscripții în care cuvintele latine sânt amestecate cu versete biblice. Sufletele „soldaților cetățeni” pot pluti mulțamite în această nobila atmosfera de recunoștință națională.

3. Împrejurimile Capitalei.

Pe o vreme de ploaie mare, cu boabele grele, de-a lungul câmpului învălurat pe a cărui bogăție în copaci căsuțele de țară par o jucărie, un cort de lemn, aproape o ofensă în nimicnicia lor față de lărgimea orizonturilor, spre Mount Vernon, casa și mormântul ctitorului libertății americane.

Admirabile pajiști cu arbori bătrâni ca în jurul unui manoir de baron normand în Anglia strămoșească. Aici bate prin ramuri un vânt de trecut plin de amintiri. Spirite familiare se strecoară cu un zimbet trist prin boschete. Grădina se desfășură larg veșnicind din generație în generație florile simple care i-au plăcut lui. In fund larga apă a Potomacului și peste dânsul dealurile din ascunzișurile cărora flinta colonului setos de viață proprie a tras în sclavii cumpărați ai orgoliului britanic.

Casa e de lemn, dar asupra înjghebării șubrede gustul aristocratului din secolul al XVIII-lea, emul al nobililor englesi și al învățătorilor francesi de la cari aceștia își împrumutau gustul ales, a așternut pe plafoande, în jurul căminelor de marmură toate sprintenele ghirlande de stuc în care era maestru acest veac de o așa de zimbitoare ușurătate.

Restul, alcătuit din moștenirea stăpânului și din ce a mai adaus necontenit cultul pentru erou, e de o simplicitate căreia nu-i lipsește farmecul. Mesuțe, care au aparținut vechii case, elegante scăunașe, paturi cu polog. Sus în cele mai mărunte și mai umile din cămăruțe, pană la pleoapa strâmbă a coperișului, sânt adăposturile agoniei pentru cei doi stăpâni. Aici în foșnetul vechilor copaci iubiți, cari li făceau la fereastă semnul de rămas-bun și-au încheiat zilele George și Martha Washington.

Intr'un colț câteva pagini din testamentul lui: rotunde linii clare, armonioase; cine scrie așa, dând expresia literei, e un poet și înaltă poesie e în toată desfășurarea, de atâta demnitate și eleganță, a acestei vieți. De câte ori societatea americană e ispitită să apuce alte căi, umbra întemeietorului e acolo ca să înștiințeze și să îndrepte.

Supt un acoperiș oarecare două sepulcre de marmură. Inscripții scurte, simple. Câteva rânduri, din mângâietoarea evanghelie a lui Ioan îndreaptă gândul către mai sus decât noi. Altfel niciun steag măcar, nicio urmă a gloriei și a puterii. Poate și marmura e prea mult. Odată ce duhul Domnului stăpânește asupra odihnei cui a umblat pe căile lui.

Prin Alexandria, locul nașterii lui, prin grupele caselor de lemn, murate de apă, pleoștite de umezeală, înapoi spre orașul care sună în largul lumii numele moșierului, al boierului de la „Mount Vernon".

O mare colecție indiană se cuprinde la „Museul Național", alături de obiecte de artă filipină, samoedă și neagră. Intre acestea din urmă grosolane contrafaceri ale figurii omenești, stângace și strâmbate caricaturi, mai mult figuri desfăcute. Dar tocmai în fund, la Zuluși, mărgelele ieau aceleași forme geometrice ca la Indieni și la noi. E de neînlăturat parerea că și aici, prin Asia, e o pătrundere a vechii arte preistorice care-și avea vatra în toată Europa-de-Sud: Zulușii ar veni deci de sus și din Răsărit. Mișcările de populație în continentul negru n'au fost cercetate încă.

Partea cea mai importantă din colecție e compusă din produsele artei „maya", păstrate în Yucatan. Aici cultura indiană e originală. O minte cu totul alta se vădește în această îngrămădire de linii sucite după un ritm pe care cu greu îl putem înțelege. Mari fațade de lemn sau de piatră sânt ocupate cu zigzagurile unei imaginații de o bogăție și de o noutate extraordinară, Fațade de ciudate ieroglife împodobiau temple imense în care une ori

se întâlnesc, pentru a glorifica zei necunoscuți,
profiluri de cea mai nobilă linie.

IV. CAPITALELE INDUSTRIEI

1. Spre Chicago, prin furnalele veșnice.

De la Washington spre Chicago. Spre Philadelphia o linie paralelă. Păduri de fagi și de brazi, căsuțe de settleri sămănate fără garduri, fără mijloace visibile de osebire a terenurilor. Aproape de oraș cimitirele sânt acoperite de flori roșii; rar mormânt care să fie uitat: se poate zice că în această neobosită usină, în această furie de câștig lipsește poesia, și chiar cea mai delicată?

Spre Apus, pădurea abia atinsă cuprinde orizontul. Îndată pământul se ridică în dealuri pietroase; negrele lespezi goale iese în margenea drumului. Străbatem una din prelungirile Aleghanilor. La vre-o două sute de chilometri de Baltimore ne aflăm în vaste locuri de exploatare agricolă, în care trăiesc fermieri de veche așezare și de neschimbate tradiții. Pe alocuri casele de lemn în toate colorile, roșii, vinete, galbene, se strâng împreună. Nu se poate zice că sânt interesante, dar, când în dosul marilor geamuri așa de curate se aprind veselele lumini electrice, îți dai samă că e în aceste locuri de muncă și liniște și fericire. Pământul e alb de zăpadă, ușori fulgi încet-încet se adaugă.

La York ne apucă noaptea, pe această albă graniță canadiană. Orășel liniștit în pașnica ninsoare, cuib de plugari înstăriți, fără străini. Și trenul se înfundă tot mai departe, în linie dreaptă, peste câmpii, spre Vest. Un Ținut de metalurgie, cu întinse orașe de lumină, din care, ca din uriașe incendii, țișnesc flăcări.

O întreagă noapte în trenul grăbit, care scoate la trecerea prin sate urlete de vacă sălbatecă. O formidabilă scuturătură agită vagoanele de fier. Ele, și tot ce le privește, represintă ceva simțitor

deosebit de ce cunoaștem în Europa. O descriere a vehiculului american poate interesa.

Verzuia cutie de oțel a Pullmanului — trenul de lux, celalt având o singură clasă pentru toți călătorii și fiind lipsit de îndemânare pentru a dormi — se lungește în culoare sucite pentru a duce la săli largi, cu scaune deosebite pentru fiecare. Noaptea, din bulbucătura de de-asupra se coboară câte două paturi scărițate, în care te cuibărești cum poți, apărat de curiositatea celorlalți printr'o simplă perdea. Dacă-ți părăsești pentru moment cuibul, ține minte bine numărul, căci poți nemeri, prin semi-întunerec, aiurea. Numai în fund sânt doi fericiți cari pot închide ușa după dânșii.

Serviciul e făcut de negri, cu capete de toate formele și nuanțele, blănite cu câlți creți. Ei fac paturile, ei sânt întrebuințați la restaurant. Placide fețe fără expresie, ochi de farfurie, speriați. In mâni au necontenit ca o temere care-i face să schițeze gesturi de prisos ori să arunce mișcări brusce. Un întreg trecut de robie se vede în tot ce fac pentru stăpânul alb, alături de care îi pune legea, dar nu și obiceiul— quid leges sine moribus! Deprinși din generație în generație să ajute la orice, ei pândesc când ai nevoie să muți o bucată în farfurie și se grăbesc s'o facă, lățos și dulceag. Un instinct de dădacă, transmis de-a lungul veacurilor.

Poartă trăsurica, leagănă copilul, îl învață jocuri, îi cântă vechi arii sălbatece muiate în lacrimile milioanelor, li spun povești, li încarcă imaginația și li strică limba cu sunete guturale și fluide. Negrul nu e aici alăturea de alb, ci adesea undeva, bine ascuns, în însuși fundul sufletului aceluia.

La o atât de mare distanță — „ca de la București la Budapesta", spune un prieten—, același peisagiu. Pădurea în fund, tânără, rărită. Căsuțe care par căzute din cer la întâmplare, fără a alege locul. Dar câmpul, pe care petele de zapadă sânt

rare, e acoperit în mare parte de cocenii trecutei recolte de porumb.

2. Cetatea oțelului: Chicago.

Chicago, care se prelungește acum cu suburbiile lui uniforme, înșirând căsuțele de lemn ale muncitorilor de-a lungul străzilor înzăpezite unde curge fumul norilor grei care-l învăluie, nu e un oraș, ci o țară, o țară grămădită pe un singur loc, cu munca ei, cu gândul ei creator, cu faptele bune, așa de multe, cu miseriile, cu crimele ei (trasurile băncilor sânt ca acelea ale penitenciarelor noastre și unele au mitraliere; atacurile de bandiți în plin centru nu sânt rare). Vechiul nume indian plutește, cochet și bizar, asupra unei aglomerații de „cincizeci și trei" de nații.

Cu sky-scraperele lui, care caută și izbutesc sa învingă pe ale New-Yorkului, chilometrice alei de monștri, e vorba de o suta de rânduri în pregătire, cu largile lui străzi, aceastalalta metropola a producției americane abatorii mecanice, fonderii face cea mai mare impresie. Mișcarea, distribuită pe suprafețe vaste, n'are însă caracterul grăbit de aiurea. E un fel de maiestoasă siguranță în zvâcnirile ritmice ale acestui corp imens.

Viaducte colosale, păzite de statui a căror inspirație e nobilă, duc spre partea care în trei ani va sprijini cea mai mare exposiție pe care a văzut-o lumea. O câmpie care ar parea ilimitată. Mari clădiri clasice se ridică ici colo așteptând creațiunile în care se va vădi originalitatea tuturor civilisațiilor de pe glob. Și, pentru ca acestei măreții omenești, actuale și în. pregătire, să i se adauge din partea naturii ceva care o depășește, lacul Michigan, o Mare pe care vapoarele pun douăzeci și patru de ceasuri ca s'o străbată și ale cării valuri pot să provoace catastrofe, își întinde vastul luciu pe care ghiața încearcă o ușoară pojghiță lângă nisipul și lespezile țermului.

O stradă de câțiva chilometri trece printre giganticele clădiri pe care o ornamentație în linii orizontale o face să apară și mai înaltă. Largă, mărgenită de mari magazine cărpra nu li lipsește decât o vitrină mai îngrijită ca frumuseță. ar fi una din cele mai frumoase străzi din lume dacă —s'ar vedea. Dar în acest oraș de industrie o veșnică negură acopere totul și din ea se lasă funinginea deasă care înegrește clădirile abia terminate. Și aici nu e, ca la New-York, amintirea trecutului de viață tihnită: orașul de patru milioane și jumătate de locuitori a răsărit ca din nimic în margenea Iacului-minune, străbătut de vase Tnari ca transatlanticele. Washingtonul a trimes gustul templelor grecești, une ori foarte armonioase, ca acela care adăpostește Acvariul; restul vine din dorința de a întrece New-Yorkul. Grija de podoabe originale e în general mai mică decât acolo. Și lumea care străbate străzile acestei imense „factorv" n'are nici bună starea, nici calmul burghes de acolo. Sânt cartiere de neocupați în care Se moare de foame, și filantropia în afară de societățile de ajutor e lucru foarte rar.

Și aici dăruitorii, ctitorii, evergeții au răspândit larg banii pentru a înălța și mobila cele înai impunătoare musee din lume. Și adaug: și cele mai cercetate. E emoționant să vezi cu câtă pietate, un public amestecat, în care foarte frumoase și elegante femei, splendide exemplare de rasă, străbate nenumăratele odăi, apoi copiii serioși, fetele cu ochelari, băieții cu tunsoarea căzăcească, umblând puțin la întâmplare, dar cu atâta dorință de a învăța, în sfârșit școlile, pană la prunculeții de la început, defilând, supt conducerea unei profesoare sau unei călugărițe, de-a lungul maiestoaselor încăperi. Ordinea e perfect ținută și personalul de pază, aici ca și pretutindeni, un model de corectitudine și de bunăvoință.

Mergem întăiu la Field Museum, pentru „științi naturale", deci și pentru antropologie, ba chiar

pentru ceia ce se adauge ca artă, de la sine, la cunoașterea națiilor. Nu sânt aici aceleași formidabile fosile de șopârle preistorice, cocoșate și cornorate, ca la Museul din Washington. Dar în domeniul antropologic compensația e foarte largă.

O surprisa, și cât de mare, e de la început aceia a descoperirilor de obiecte de aur în Columbia (America-de-Sud). E în ornamentele circulare, în măștile lățite, aceiași artă ca la Tirint și Micena, lucrată cu aceiași tehnică. Din ce în ce mi se impune marea ideie mângâietoare a unității tuturor civilisațiilor umane.

Vechea Americă, din toate regiunile — afară de produsele interesante ale sculpturii în ivoriu, de caracter naturalist, la Eschimoși—, cuprinde, pe o mulțime de rânduri, toate imensele săli de la stânga. Ceia ce a adunat societatea din New-York, e, încă, mai puțin pe lângă această comoară. Ceia ce gustul, priceperea în colori, imaginația în linii a rasei roșe a putut face din lână, din mărgele, din sidef, din pene, e adunat aici. Se face o largă parte superstițiilor, și astfel, între nițele, găsești cele patru nenorocite capete omenești, despoiate de oase, fierte, arse pe d'inuntru pentru a fi reduse la proporțiile unor jucărele: lângă pletele lungi, negre a trei Indieni spâni, un cap ue bătrân alb cu barba și mustățile albe și al unei femei cu luciosul păr răspândit.

Ceia ce este, aici, extraordinar de important e olaria peruviană („Nazca"). Ea e de o bogăție ue inspirație fantastică. Forme bizare: capete de om, unele din ele cu delicate forme quasi-italiene, altele represintând divinități pocite, cu tiare ca niște căciuli, cu gulere, încinși cu manile și cinchiți pe picioarele terminate cu ghiare, măști care se strâmbă, broaște care se târăsc, buhne cu aripile grele, picioare de șerpi cu ochii albi, alăLuri de creațiuni populare care samănă cu candelele romane, în plus capul de monstru de la capăt. Pe dânsele de obiceiu desemnuri geometrice, mai ales

armonioase rurale, dar și măști, păsări zburând, pești, vietăți curioase, cu gheburi de batracieni și cornițe de-asupra capului diform cu gura căscată. Oalele „chimu”, din același Peru represintă numai busturi umane cu acele pociri care se păreau meșterilor indieni necesare pentru a da ideia unor ființe superioare.

O revelație e arta semi-neagră a Melanesiei. Capetele morților, unse cu lut, colorate, împodobite cu linii variate, devin ele înseși o podoabă. Măști de tot felul prefac fața omenească în simboluri stilisate; uriași stâlpi, asemenea cu ai Indienilor, pomenesc strămoșii; pe vâsle se zugrăvesc ochii boldiți, contururile schematice ale unei arte de abstracție; vedenii de vulturi; pe înaltele scuturi aceiași imitație omenească în câteva aspre trăsături caracteristice; în chipurile funerare mari coifuri se boltesc și, cum lângă fiecare răposat trebuie să fie animalul de care-i e legat rostul, trupul înfoiat al cocoșului capătă una din cele mai măiestrite stilisări. Noua Zelandă, insulele vecine aduc prinosul acestei arte generale. Unele statui de morminte ori de temple, ținute tainic în adâncul pădurilor, represintă cea mai îmbielșugată adunare de variante și fiorituri, de capricii ale liniei. In Insulelele Ermiților se fac astfel de ace sculptate cum le-ar putea privi cu gelosie marile civilisații artistice.

Un alt Museu, cel de artă, adaus pe lângă școală, aduce alte revelații. Pe lângă admirabilele planșe ale Iaponesului Hokusai, arta chinesă, din care și la „Field” erau date nobile specimene de costume, de măști religioase și teatrale, de elemente ale „jocului de umbre”, apare aici supt o formă cu totul deosebită de aceia cuprinsă în porțelane, bronzuri, jade și lace. Iată în sculptură scene de un puternic realism, cum e cămila gata de drum, carul cu coviltir pe care-l trage taurul masiv, calul de război, celalt cal, care, desperat, într’o întindere tragică a gâtului, nechiază după stăpân. Cutare cap

de copil ar părea opera unui sculptor italian din secolul al XVI-lea. Două portrete mari pe mătasă a doi mandarini din dinastia Han samănă cu chipurile păstrate de arta flamandă: cu cea mai mare îngrijire sânt date trăsurile individuale. In două statuete apar perfect caracterisate, gentile cu fața lor aproape albă, două doamne de onoare supt dinastia Tang. Ceramica spaniolă de Talavera, cea mexicană, galbenă, cu elemente de imaginație indiană, cea de un adânc albastru a vechii Sirii, cea arabă, mosaicul săpat al ceramicei indiene din grota care cuprinde statuia zeiței adormite între florile de lotus fac parte din aceleași tesaure.

Sus, la tablouri, spre care duce o exposiție de pictară în mare parte modernistă — și ce nu e modernism (o, ce Crist sălbatec schilodit!) e onestă copie după modele europene—, un întreg grup de pânze ale lui Greco, între care o Madonă de neobișnuită întindere și varietate, un Velasquez, Sf. Ioan în pustie, care e una din cele mai frumoase bucăți ale lui, câțiva Goya, între cari trandafiriul copil calare pe berbece; Venerea care Doarme a lui Tiziano, un bun Tintoretto și un interesant Zurbaran ; Catalonia a dat două retable ale lui Huguet (în altă sală splendidul retable al unui anonim din 1396, presintând cu o strălucire de colori uimitoare viața Domnului, cu o Cină la care participă și Maica Domnului și încă o femeie, totul așa de pur, de dulce și de nou, cu o așa de reală ieșire din Mormânt a unui Crist între îngeri pestriți). Un Moretto, în care femeia cu lungul păr blond ar părea că Vine din penelul lui Veronese, un frumos Crivelli, câteva grupe strălucitoare de Giambattista Tiepolo. Printre cei noi, două portrete de Suedesul Zorn, un Zuloaga, un Hristos pe lac de Carlson, alt Suedes — ușoară visiune de palid albastru cu slaba lumină a nimbului divin—, și apoi toată cea mai nouă școală francesă, cu Degas, Renoir, Gauguin, Tan Gogh, până la cele două puternice pânze ale lui Lucien Sirnon. Tabloul lui

Daumier : Don Quijole și Sancho Panca trece prin caracterul sumbrului fond spaniol de intențiile de ironie ale caricaturistului.

★

Întors acasă: mântuiu un roman, de Ben Lucien Burman, *Mississipi*.

O lume nouă se deșteaptă printr'însul. Ce curioasă lume, comică și duioasă, părăsită de noroc, bătută de Dumnezeu, urâtă, prigonită, expulsată și întemnițată de oameni, dar având și ea în fundul unui obscur suflet jignit scânteia divină pe care orice om a primit-o la naștere.

Pe râul imens corabia trece, cu căpitanul vesel, cu fiul sprinten și setos de viață, cu cânele iubit și pisica isteață, cu negrii leneși și pârlaci cari trudesc pe bord. Pe mal, în colibe făcute cu te miri ce, legând, ca în margenile Bucureștilor, butoiul aruncat cu cutiile de tinichea, o lume interlopă de fugari ai societății normale, pescari, vânători, contrabandiști, hoți, trăind de pe o zi pe alta, zdrențoși, murdari, vițioși, capabili de orice. Sânt shanty-men, oamenii din colibe, colibașii. Două lumi dușmane, care-și stau ireconciliabili față în față și pe lângă care ce mai înseamnă judecătorul, care face ce-i zice căpitanul, temnicerul, care-i stă la ordine, autoritatea de Stat, care e mai mult o ficțiune! Povestea romanului spune că fiul căpitanului, care, în lupta cu colibașii, a rănit pe unul și alergat apoi să-l ajute, e arătat de acesta ca rudă, copil din neamul săracilor și infamilor, adoptat de stăpânul vasului, al cărui fiu fusese omorât de bandiți. Tânărul se va duce la ai săi și de aici în sufletul bătrânului cel mai dureros conflict între iubirea de acela pe care-l prețește ca fiu și ura contra celora cari i l-au furat, ura contra lui chiar. De aici dărâmarea colibei acestuia, rănirea grea a fetei din care băiatul va face nevasta lui, dărâmarea printr'o izbitură de proră a întregului sat de calici, până ce din partea celaltă se ridică mânia până la gândul de omor, dar mâna cade

înaintea crescătorului. La urmă o împăcare: mica familie va fi primită pe vas, iar celorlalți, cari, din nou, supt amenințarea forțelor, au impus fuga, căpitanul li va face un sat nou.

Cu acest prilej toți trec în fața noastră: bătrâne care au păstrat numai zdrențele vieții omenești, bețivi capabili de furt și omor, negroaice care fac farmece aducând înapoi sufletele morților, „doctori" cari practică mai multă vrajă decât medicină, negustori de nimica toată, baptiști cari cântă psalmi și trezesc inspirații, cei apucați de duhul Domnului învârtindu-se, urlând, găsind în nebunia lor momentană lunile formule vrednice de ale Bibliei. Acolo omul e, pe mal, abia la primele încercări; viața e pe râu. Și este un pasagiu, un frumos pasagiu în care unul afirmă, că Mississipi e o ființă, o mare ființă care înțelege, simte și vrea.

3. Spre ai noștri.

Acuma merg la ai miei, la cei mulți și trudiți, pe cari blăstămul vremilor vitrege i-a zvârlit aici ca epave ale Oceanului și cari, muncitori și modești cum sânt, nu s'au lăsat mânați de vânt ca niște hârtii netrebnice, unul ici și unul dincolo, ci s'au adunat la un loc, au făcut societăți, biserici, au creat, nu colonii, ci adevărate centre românești, dovadă a vitalității unei rase care nu este de rând.

Una din aceste societăți, aceia care cu sacrificiile ei bănești mi-a făcut plăcerea de a mă invita în America, cea din Indiana Harbor, care de douăzeci de ani îmi poartă numele, își serbează jubileul. Și aici jubileul unei societăți naționale nu e lucru între patru pereți de sală festivă, ci ceva care sc vede și se aude, un eveniment al orașului, plin totdeauna de sens social și de respect pentru inițiativele individuale. Toate celelalte societăți, aproape fără deosebire de nație, au datoria de a participa, și un „magistrat" liber ales, cu mayorul și cu președintele consiliului comunal, cu inspectorul școlar, cu personalitatea decisivă care e judecătorul, și el ales, adaugă petrecerii prestigiul persoanei și funcțiunii lor.

De aceia, conduși de vrednicul profesor Nicolae Benchea, mergem „oficial" la suburbia orașului care după un vechiu port de Indiană — ce arhaică poveste pierdută în tulburile zări ale începuturilor! — se chiamă Indiana Harbor. Doi polițiști cu șăpci și, pe piept, cu o stea ca a marilor decorații europene, ne precedă pe biciclete. Ei au dreptul de a trece și atunci când semnalul roșu poruncește automobilelor să stea. Și pentru a face știut că trece autoritatea, care a venit la otel să mă invite, și cortegiul oaspeților, sirena lor se amestecă în vuietele celelalte, dominatoare și asurzitoare.

Trecem întaiu prin cartiere de căsuțe plantate la rând fără împrejmuire, fără notă personală. Casa olandesă a reapărut, vânătă, roșie, albastră, cu scara înaintând asupra străzii. Reclame cu haz, ca aceia a laptelui de la „vaca mulțămită", pătează câmpul care acuma e numai câlți incolori de iarbă uscată. Une ori aceiași reclamă se preface în statuie, în care interesant e piedestalul cu explicațiile.

Apoi locuințile se răresc: mari fabrici acopăr totul, și în această zi de Duminecă, cu valurile lor dese de ceață, de fum: noaptea aburii vor lumina ca valuri de foc și reclame roșii vor da impresia unui sfârșit de lume.

După aceia, acest Chicago de Răsărit se încheie. Indiana Harbor începe, cu căsuțele de muncitori, nereale, de sigur, dar îngrijite, curate cuiburi trecătoare în care însă cel ce se sălășluiește pe câțiva ani își poate afla mulțămirea. Fețe apar la ferești: femei, copii — ca totdeauna foarte drăgălași—, cari privesc îndelung, cu o zimbitoare curiositate, această defilare de automobile pe care flutură alături de „Star Spangled Banner" steaguri necunoscute. Ne-am oprit pentru a ne semnala. Și acesta e un mijloc pentru ca, precum spunea Regina Maria, „să punem România pe hartă".

Pe piața d'inaintea „școlii înalte", high school, gimnasiul (aici se numerotează cele douăsprezece clase de la cea d'intăiu), mare clădire roșietecă fără stil, așteaptă ai noștri. Bune fețe ardelenești, așa de cinstite, cu un larg zimbet de mulțămire, doamne în rochii de târg printre care atâtea porturi românești câte s'au putut găsi în fundul lăzilor, cununițe albe pe care sânt insignele societății „Principesa Elena", al cării chip iubit se vede pe drapel, copii de toate vrâstele, în haine de serbătoare, și steaguri, multe steaguri — între care și unul italian—, cu vulturul, cu crucea, cu colorile noastre iubite, și stelele dese ale Americei, cu chipurile după fotografii ale patronilor.

Primarul îmi dă uh lung obiect de nichel, „cheia” orașului, așa cum se face aici, vorbind scurt, franc, sincer. Și apoi spre biserică.

Fiindcă aici e un mic Ardeal, cu toate despărțirile ca și cu toate legaturile lui, sânt două biserici solid făcute din lemn văpsit și tencuit, frumoase întruchipări care înfățișează o admirabilă pornire spre jertfă—una din ele fiind a treia oară zidită asupra a două focuri distrugătoare. La uniți, unde se face slujba aproape întreagă — aici s’a sfințit, la început, steagul, și deci ea primează, — o gospodărească grijă, o pornire spre podoabe care ne deosebește ori în ce loc, a strâns litografii catolice, dulci îngeri de porțelană, tot ceia ce catolicismul adauge zimbitor și alintat unei religii de smerenie solemnă. Ca în vechile lăcașuri de acasă, dascălul se trudește a da răspunsurile: pentru nimic în lume n’ar renunța la această onoare. De sus, din cafas, cortil înalță cântece, lungi și triste cântece, ca niște plângeri care par a veni de la milioanele de morți în suferință de-a lungul veacurilor de amărăciune. Și aud și aici, cum voiu auzi, și mai pasionat, la biserica legii vechi, acel glas de preot care e sfătuirea ascultată cu luare aminte, cuvântul lui Dumnezeu picurat în suflete primitoare ori vijelia care chiamă la luptă.

Deosebii de mișcător e amestecul în slujbă al copiilor, drăguți copii albi, sănătoși, glumeți. Un mititel foarte serios spune Tatăl Nostru, un altul ni face un discurs. Cuvintele rituale trec pe rând pe buzele fetelor în haine de serbătoare. Peste tot, ca în țara lor veche, unde în biserică toate se cuprind și prin biserică toate se înalță, cea mai perfectă bună cuviință.

După o clipă de odihnă în locuința parohială polonă, cu preoți de cea mai amicală întâmpinare — și steagurile defilează în mijlocul unei întregi populații răscolite de spectacolul extraordinar—, în casa polonă ospăț. Ardealul îi are secretul, și l-a păstrat și aici. Șase sute de oameni vorbesc prin

mandatarii lor, pe când de pe scenă răsună cântece românești (cântăreața e fiică de Român și de Maghiară, măritată cu un Polon). Și apoi se așteaptă cuvântul. Sala de petreceri străjuită de albul vultur al Poloniei pare prefăcută într'a a treia biserică.

Seara, „producție" de musică și teatru. O păreciie de actori veniți acum șapte ani de la noi, soții Ionescu Ardeal. Cum prind ascultătorii orice glumă care-i atinge în partea vie a sufletului lor! Coruri: cele americane încete, fără colorit. La ale noastre, în care sânt numai costumele neamului, se prind — și cât e de mișcător!— și femei de o vrâstă care pentru acea clipă își recapătă depărtata ti-nereță. Când se înalță aria de la vatră, tremurată de emoție, o întreagă viață li se năzare, vădit, înaintea ochilor înlăcrămați cari privesc peste apele învălurate ale Oceanului.

E numai ziua întâiu.

A doua zi avem prilejul de a vedea Primăria. Nimic din oficialitatea europeană, solemnă și puțin ipocrită. Oricine, până la dactilografe, până la ușieri se presintă pentru a întinde mâna. Ca și la președintele Hoover, pare că sânt toți acasă. După niște gratii în mijlocul șirului de odăi, „închisoarea provisorie". Niște negri, de o perfectă indiferență pentru situația în care se află și pentru privirile curioase care-i caută, par leit dobitoace la cușcă. Un tânăr alb, simpatic, vorbește la zăbrele cu o femeie care l-ar îmbrățișa dincolo de bare: o idilă de temniță, aproape duioasă.

Pentru a vorbi studenților despre România — aleg formația satului nostru, așa de mult deosebit de al lor sânt dus la o „high school". Mare zidire de cărămidă aparenta roșie, cu curți interioare, cu pereții îmbrăcați înlăuntru cu porțelană care se poate spăla. Săli de clasa cu scaune de fier și catedra joasă, culoare cu tablouri, unele originale, donate de elevi, cari printr'un decalog sculptat în marmură sânt îndemnați a privi școala ca o casă a

lor.

Evreii români îmi arată ce a putut face și ce continua! a simți colonia lor, puternica lor colonie de aici.

Merg, întovărășit de profesorul Shrager, medic foarte căutat, nobilă figură de idealist, și de d. Landesco, șeful cercetărilor de criminologie, care-mi spune cu mândrie că națiia noastră e cea mai blândă și mai onestă din câte le-a adunat soarta în America, la fabrica de mobile pentru copii a marelui industriaș Feldman. E o minune de tehnica. Pe o parte întră vagoanele cu lemne din Missouri, pe de alta pleacă lăzile care cuprind tot felul de obiecte, făcute după desemnurile acestui om inteligent și întreprinzător, care la doisprezece ani a plecat singur din Tecuciu, pentru ca, din simplu lucrător, să ajungă astăzi a întrebuința șase, șapte sute de lucrători, în mare parte simpatici Cehi, și a învârti afaceri de trei milioane de dolari. Lucrul în serie, cu mașinile care lucrează ca o mână dibace și elegantă, își serbează triumful. Cutare negru nu face de cincisprezece ani decât să moaie în baie de văpsea verde spetezele de paturi pe care o serie de ființi de fier, neînsuflețite, dar active, le-au lucrat cu aceiași siguranță și cu aceiași incapacitate de a da artă. Lustrul se dă cu stropitoarea în formă de revolver. Mecanic, umblă singure obiectele produse. Numai la cusut, la mici lucrări de detaliu, la împachetat se amestecă lucrătoarele, între care opera mai grosolană e lăsată ochioaselor negroaice de toate colorile cărora li umblă privirile scotocitoare, boțești, în toate părțile.

„Congregația Evreilor români”, unde a fost primită solemn regina Maria, are, în vastul cartier evreiesc, o mare clădire de piatră cu o fațadă frumoasă. Sinagoga, școala, sala de petreceri sânt perfect ținute. O remarcabilă grijă de curățenie. Intr’un colț sala de rugăciuni pentru toate zilele.
— Au vremea să vie acolo?— Vin bătrânii cari

n'au ce face. Și aici noua religie a muncii, a cumplitei munci lacome de câștig, omoară religia cea veche, a riturilor îndelungate și a nesfârșitelor contemplații.

Seara, mi se dă o masă de Evreii români. Mulți și în situații foarte bune. Discursurile se țin în englezește unele frumoase al rabinului, care nu vine de la noi, e de o mare eleganță de formă și de o nobilă ideologie, care pune în perspectivă o înțelegere între „fiii Romei glorioase, dătătoare de pace pentru omenire timp de trei secole, și între urmașii profeților". Această englezească, în care se a-mestecă accentele violente ale unui „american boy", luptlător în partidul republican, e însă de pura fațadă. Vanitate de a arata ce au ajuns a fi în noul mediu al „porților deschise". Dar orice glumă românească prinde, stârnind lungi țâșniri de râs; numai femeile născute în America nu înțeleg. Când un Evreu spaniol din Craiova cântă vechi arii de la noi, din care nu lipsește:

Șapte lei suta de raci,

Și pescarii tot săraci, sânt în sală aclamații. Rosenthal, fostul director al „Adevărului", uită atentatul stupid care era să-l curățe, și vorbește foarte mișcat de „voioșia și duioșia" românească prin care, în scrierile unui Bercovici și unui Diamant, s'a dat o nouă notă literaturii americane. Cuvintele mele de sfătuire, din care nu lipsește și critica, sânt ascultate cu atenție și îndelung aplaudate. Scriitorului ce sânt, i se dă o călimară de aur. Fiecare ține să-mi strângă mâna, fiecare spune de unde este, ce rude a păstrat. Un bătrân îmi declafă bucuros că banii lui sânt la dispoziția sătenilor noștri pentru a cumpăra pământuri.

Dimineața, am fost cu o deputăție de Români și de Evrei români la statuia, la cea mai mare din statuile lui Lincoln (o alta îl presintă ca zdravăn, senin, tânăr, lucrător).

Aniversara nașterii marelui președinte a dat o notă de ideologie, de distincție infamelor vrafuri

de hârtie tipărită cu aceiași literă și sămănată cu fotografii, care represintă jurnalul american, detestabil monitoriu al crimelor și divorțurilor. Odată pe an omul e smuls din preocupațiile lui de câștig și pus înaintea marilor figuri inspiratoare, odată pe an se dă lecție de „cetățenie”. Odată pe an, școlile, supt drapelul înstelat, aduc omagiul aceluia care mai mult decât Washington, umbrit în „filosofia” lui abstractă, neglijat puțin în aristocratica-i isolare, întrupează democrația luptând pentru drept. Unde sânt noii veniți, cei ce strigă spre libertate, el e zeul rupător de cătușe, magul înflăcărat mergând cu siguranță, peste primejdia vieții, beat de prevederea martiriului, către steaua care niciodată nu se poate clinti.

Ce bună e o lecție de „Lincoln” în clipa când mii de cârciume clandestine servesc clienți aproape copii, când nu numai șampania e la banchetele bogăției, dar în cămărușele studenților — și studentelor — se beau cu sete alcoolurile impure, când nunți se improvisează, înaintea preoților speriați, (după miezul nopții, când negri afumați împușcă pe tovarășii lor de petreceri în automobile, când gunmenii, „oamenii cu puști” ai bandelor îmbogățite cu contrabanda organisată a băuturilor și anarhiștii supt douăzeci de ani apar, strigând: „mânile sus”, în adunări pentru a le prăda — ca mai ieri, când o mie de bănuiți au fost aruncați în temnițe de attorneyulcare s’a jurat să spargă cuibul crimei, să trimeată aiurea păsările roșii stilate pentru faptele rele în serie...

Dar toate acestea se uită când măreția electricității curgând în fluvii coboară cerul pe pământ. Oteluri, spitale, cu atâtea zeci de rânduri, redacții, case de locuință, sclipesc din mii și mii de stele; valuri de lumină joacă în aier reclamele, reflectoare care orbesc aruncă pânze de flăcări asupra fațadelor care se cer văzute. E un vârtej de raze, o nebunie luminoasă, un desfrâu astral spintecând făcând bucăți întunerecul nopții de-

asupra lacului imens, a zăpezii și ghețurilor țermului.

Bănățeni sânt Românii din Chicago. Cei mai mulți dintre dânșii veniți d'inainte de războiu, alții chemați, din familia lor, de către aceștia. Bănățeni oacheși și vioi, ducând aici frumusețea, zburdăciunea, sângele lor iute și iubirea lor de cântec.

Sânt dus la biserica lor (și aici vechea clădire a ars și ana nouă s'a făcut în loc). E într'un depărtat suburbiu, unde grupul românesc, important, are ca vecini pe Italieni. Cele două nații, așa de apropiate, nu sânt în legătură. De curând ceva s'a întâmplat care a pus între ei alte sentimente decât ale frăției. Un incendiu a distrus o parte dintr'o prăvălie italiană: se spune că, pentru a împiedeca orice cercetări serioase ale societății de asigurare, proprietarul a pus două bombe, dintre care una, luând foc, a frânt imobilul bucăți, dar a păgubit și casele vecine. Cel închis vorbește de răsbunarea unui conațional. Ziarul românesc Libertatea presintă una din familiile cărora astfel li s'au făcut grele pagube.

In biserică slujba se face răbdător, după vechea datină. Cântările, la început stângace, devin din ce în ce mai sigure, mai aprinse; glasuri nouă se prind, și ale copiilor, înșirați în fața altarului cu panglicile tricolore pe cămașa albă, cu ghetuțele legate cu sfori ca să samene a opinci. De la o bucată de vreme preot și cântăreți par a pierde simțul locului și al clipei: e un plâns desperat către țara îndepărtată. Ochii credincioșilor cari pentru a ne primi și-au pierdut la fabrică o zi de muncă se umplu de bune și sfinte lacrimi.

Trecem la clădirea pe care obștea românească o posedă. In rândul de jos e sala de adunare, în cel de sus școala. Toată lumea se adună pentru a asista la încercarea copiilor, cari cu multă greutate, lăsați toată ziua, prin forța împrejurărilor, în mâna străinilor, sânt ținuți în cunoștința limbii părintești.

Pe rând, chemați de părintele Opran, căruia i se datorește această mică organisare, ei recitează versuri din cartea de cetire adusă din țară și în locul căreia s'ar dori o alta, mai potrivită pentru împrejurările nouă. O doamnă face să ciripească și copilașul abia ridicat pe care-l ține în brațe, și ce mândrie părintească atunci când din buzele supțiri iese cântecul românesc!

Ii regăsesc seara, împreună cu mulți, foarte mulți alții, cuprinzând una din sălile mari ale orașului. Porturile de aur, argint și roșu ale Banatului îmbracă pe sprintenele fete care, cu doamna preoteasă în frunte, servesc cu atâta grație prânzul pentru ca, întrerupându-se, să facă a se auzi pe scenă cântarea pentru care e vestit Banatul.

Cuvinte nu pot cuprinde bucuria pe care o dau celui venit de departe ca să cerceteze o viață națională amenințată de astfel de scene. De ce s'ar pierde pe meleaguri străine atâta vlagă și atâta voioșie? Și de ce, îndemnând „acasă" pe fiecare, am auzit spuind: „Nouă ni place aici"? De ce între băieți vorbirea aproape exclusivă a limbii englese? De ce această fatalitate pe care mintea o înțelege, dar înaintea careia inima se revoltă? De ce să pierdem pe oamenii muncii, atunci când ne mănâncă părăsiții politici?

Am fost și la Germanii bănățeni, plecați în zilele rele ale prigonirii maghiare. Sânt oameni înstăriți, unii bogați. Numărul lor e uimitor de mare. Intre 600.000 de Germani ai orașului-lume ei numără nu mai puțin decât 30-40.000. Și nici puteri smulse pământului românesc, viitorului țerii mari care, și pentru dânșii, s'a întruchipat. Buni catolici, ei au biserica lor de o parte. Politica li este, spun ei, germană: una cu a tuturor fraților de sânge. O politică neafiliată la a marilor partide americane. Șvabul, Germanul în genere, ține samă de valoarea omului, dar și de spiritul de libertate al politicei lui, de sentimentele pentru rasa lui germană. In războiu ei n'au mers bucuroși, „ca să-și ucidă

fraţii"; au cerut un serviciu acasă. Au fost priviţi atunci cu neîncredere, cântăriţi ca „naţie de al doilea rând". „De atunci lucrurile, s'au schimbat, dar rana a rămas în suflet."

Merg une ori acasă, şi primesc scrisori. Ar vrea ziare, reviste. De regimul românesc nu sânt nemulţămiţi. Ştiu ca li-am deschis şcolile închise de Unguri. Pomenesc de unele frecări locale, la Bocşa şi aiurea, dar fără năcaz, înţeleg că sânt lucruri care vor trece. Cu înduioşare câte unul spune că n'a uitat româneşte; se trimet salutări la ni lor de acasă, se dau adresele rudelor din Bucureşti. Nu ni dăm sama câte gânduri bune se îndreaptă spre România şi cât trebuie să facem, cum trebuie să fim pentru a le merita.

Prin East Chicago. Mai e nevoie să spun ce e înşirarea fără sfârşit a cutiuţelor neîmprejmuite? Ne oprim la biserica unită. Perfectă rânduială, iubitoare grijă a preotului pentru orice amănunt de împodobire. Toată aleasa, gospodărie a Ardealului în locurile cele bune ale lui. Apoi spre Gary, unde ne aşteaptă, dacă nu una din coloniile cele mai numeroase, dar din cele mai pline de inimă, mai tari în credinţă faţă de ţară şi de neamul lor, ale Românilor pribegi.

Oraşul, la care ajungem îndată, e creaţiunea puternicelor fonderii de oţel. Acum un şfert de veac era câmp aici. De atunci s'a adunat o lume din toate părţile care formează astăzi o populaţie de 120.000 de oameni, în care ai noştri sânt vre-o 1.500 (exact, după statistica părintelui Reu: „280 de familii, 180 de oameni singurateci, 135 feciori şi fete de la 16 ani în sus, 370 de copii până la 16 ani"). Numele oraşului e al preşedintelui societăţii care „a zis şi s'a făcut". Viaţa economică creiază aici subit astfel de aşezări, lipind pe nesimţite, de-a lungul largilor străzi drepte, căsuţă de căsuţă. Aici munca aşa de grea, în arşiţa cumplită, aduce şi o plată bună, aşa încât mai toate locuinţile sânt bine alcătuite, curate şi înfăţişează un însemnat confort.

In mijlocul orașului se strâng bisericile: toate varietățile crucii răsăritene: românească, rusească, grecească, se întâlnesc aici. Grecii au avut simțul de a păstra în marea și frumoasa lor clădire, foarte bine situată, și formele tradiționale de acasă: cupola, cele două turnulețe cu vârfurile rotunzite. Sârbii au avut ambiția de a ridica, în acest centru chiar, o solidă casă națională, pe frontonul căreia scrie: „Serbian Hall", dar discordii în comunitate au făcut-o să fie înstrăinată. Odăile menite prăvăliilor sânt goale.

Și aici, în biserica ortodoxă, plină de lume, ce evlavioasă bună cuviință, ce nobilă atitudine față de oaspeții în fața icoanelor mari ale catapetesmei, de un bun stil, care s'ar părea aduse din țară, slujba se desfășură frumos în clipirea lumânărilor împodobite. Predica părintelui Reu găsește vădit răsunet în inimile bune ale acestor oameni chinuiți, cari din micile lor economii au făcut minuni pentru familiile și pentru obștea lor. E aici un adevărat început de burghesie românească, îngrijită de a-și ridica odraslele cât de sus.

Ii văd seara, la masa comună, în care se servesc bucatele de acasă. Mulți sânt Făgărașeni. Când li se vorbește de munții și de Oltul lor, „îi taie la inima". Alții, ca preotul, sânt din părțile bistrițene. Nu lipsește câte unul tocmai din depărtatul Vest românesc, din Satul-Mare, din Sălagiu. Un Macedonean plângea când am vorbit cu laude de ai lui. Un Evreu român, care evita și cuvântul de „Evreu", avocatul Sam Shor, om de autoritate și de distinsa elocvența, vorbește după aproape patruzeci de ani de înstrăinare cum nu poate vorbi mai bine oricare alt Român.

Uniți cu frații din Harbor, Românii se dovedesc în cea mai desăvârșita frăție de gând și de simțire. Îmi arată nu numai ce simt, dar și ce pot. Vechile noastre arii răsuna în marea sala peste care fâlfâie colorile americane și românești (se cântă și ambele imnuri, al nostru cu câtă discreta duioșie!—, iar la

biserică se pomenia și aici „regele nostru Mihai”); accentele „Steluței” tremură în aier ca o lacrima în colțul ochiului. Copiii, cărora se caută, cu atâta greutate, a li se păstra caracterul național, își arată talentele. Un dracușor de fetiță, care n'are mai mult ca șase ani, fata d-lui Nicoară, joacă toate danțurile cu o grație indescriptibilă și cochetăria ei precoce avea gesturi de o supremă eleganță: bate pe toate baletistele din lume.

Am văzut și o școală americană, o școală de un tip special, care merită să fie descris.

La Indiana chiar, mi s’a arătat o „high school”. Mare zidire de cărămidă aparentă, foarte largi culoare, săli de clasa mai mici. Tablouri *originale*, date de Stat, împodobesc pereții. O mare sala de baie. Inscripții pe marmură, dând învățături pentru școală și viață. Aici se încearcă altceva, al cărui scop, într’un loc unde adevărații Americani sânt abia zece la sută și scad tot mai mult, e ușor de înțeles. Mașina de asimilare întrebuințează și învățământul, dar într’un chip original și curios, având multe părți bune și altele mai puțin bune, până la acelea care mi se par a nu fi bune de loc.

In trei rânduri — înțelegeți *numai trei* — se țin trei mii cinci sute de copii, de la kindergarten la clasa ultimă de liceu. Când iese, e o învălmășeală amețitoare, un piuit asurzitor de glasuri. Fiecare face ce vrea: pleacă, rămâne în clasă, încunjură pe profesori și profesoare, trece în sălile de sport. Albi de toate colorile, negri de toate nuanțele. Băieți și fete. Turnul Vavilonului, cu limba englesă obligatoare.

Ca să încapă atâția, sânt împărțiți la deosebite ocupații. Unii ascultă lecția — care, pentru cei pedepsiți, continuă și după oară—, alții își cearcă mușchii la „naționalul” foot-ball, alții topesc metal în mici furnale ori fac fierărie, pe când colegii încearcă desemn după natură; într’un loc, pentru fete, e putința de a face crescătorie de păsări. Teorie și practică se amestecă în acest cazan de

unificare.

Reala sau numai separată? Pot negrii să fie, cu toată inteligența unora, de o samă cu albii? Nu aduc instincte de sclăvie, patimi barbare, suggestii brutale? Și albii chiar în ce gând superior pot ei fraternisa? Ajunge school-book și foot-ball pentru a-i unifica?

Și, cu toata îngrijirea nurselor, grija doctorilor și dentiștilor, baia la sosire și la plecare, e aici un praf, o anarhie de geamuri sparte, o duhoare de negru în lavatorii, o murdărie de pete hâde pe care mingea le așterne pe pereți, lucruri care pot ajuta ceia ce e mai primejdios în această societate fără alt chiag decât munca și câștigul: brutalitatea, dacă nu cea aparentă, căci nimeni nu cotește, nu injură, nu jignește pe concetățeanul sau, dar cea care, ascunzându-se supt forme sociale convenabile, e mai grea de desrădăcinat. De la Chicago spre *Aurora*, un centru pentru lucrul la căile ferate. Se deșiră aproape fără întrerupere căsuțele de muncitori, așezările de fermieri. Natura e îngăduită numai ca decor, mai puțin: ca teren încă disponibil. Nume francese: La Grange, sau de o recentă poesie sentimentală (ca și Aurora însăși): Eola. Cele d'intăiu se explică prin trecutul regiunii.

In adevăr descoperitorii au fost Francesi. Unde e imensul, interminabilul, triumfantul oraș de industrie și comerț a fost acum trei veacuri coliba celui d'intăiu descălecător, La Salle, al cărui nume e păstrat încă pentru unul din cartierele orașului. Numai în veacul al XVIII-lea, în a doua jumătate, în epoca de rătăcire, de totală lipsă de prevedere și de orizont a politicei francese, condusă cu sforicelele de mătasă ale femeilor de la Curte, s'au jertfit Angliei, fără cea mai mică șovăire, teritorii care erau să însemne așa de mult pentru omenire.

Aurora are în centru aparența cartierelor mijlocii din metropola vecină. Noaptea e o nesfârșită tremurare de lumină în toate colorile de-asupra caselor care altfel nu fac nicio impresie. E inutil să

spun că nicio clădire nu se deosebește de celelalte.

Românii sânt aproape două mii, formând vre-o trei sute de familii. In mare parte din Sălagiu și din părțile Satului Mare. Harnici muncitori, plătiți mai slab decât la usine. Dar din puțina lor agoniseală, pe care au încercat fără noroc s'o fructifice în România care devalorisa, ei au făcut lucruri mari. Biserica unită, cea mai frumoasă ca stil și ca materiale din tot ce am văzut până acum în America, e făcută din cărămidă aleasă; un pictor italian a schițat trandafirii îngeri în bolți, catapiteasma e lucrată cu evlavie și cu o deplină pricepere a obișnuințelor românești de un German din Timișoara; porțile sânt datorite unui Român care a cunoscut pictura lui Smigelschi în catedrala din Sibiiu. Alături e o foarte bună casă parohială pentru părintele Mânu, Someșan, fost pe vremuri la Prislopul Domniței Zamfira, preotul însuși fiind unul dintre inițiatorii și ctitorii acestor mândre lăcașuri. Școala, cu două rânduri, făcută, cum o arată contraforturile gotice, din vechea biserică, înădită și înălțată, are — singura în toate coloniile — întregi opt clasele și dă diplome recunoscute de Stat. Lecțiile le fac și călugărițele americane, așezate într'un pavilion vecin, care-și fac devoțiunile tot la uniții noștri. Se pregătesc și călugărițe romînce.

La ospățul cu gustoase sarmale ca acasă s'au adunat o parte din oamenii noștri. Bune fețe însemnate de greul muncii. Când se închide lucrul, e un val de mulțime care se revarsă. Trei șferturi din colonie sânt aici, cu femeile, cu copiii, până la cei ținuți în brațe. Se sfiese a vorbi fiindcă li se zice că, atinși de înstrăinarea limbii „băsaduiesc" împestrițat cu ungurește, dar ce limpede și cald se rostește unul dintre acești fii credincioși ai nației! Și ei țin să-mi arăte ce pot în cântec: întaiu copiii, al căror cor e plin de atâta avânt; apoi, într'un colț, vibrantele glasuri ale bărbaților care se întețesc până la cntusiasmul cel mai înduioșat când li

zboara de pe buze versurile îndelung, apasat, dureros repetate ale „tricolorului”:

Pe mormânt atunci să-mi puneți
Mândrul nostru tricolor...

Apoi în noapte cutiuțele de oțel ale trenului ne duc în Statul Ohio la marea colonie din Cleveland, 1.000 de Români, un oraș întreg.

4. A doua metropolă a Românilor: Cleveland.

In fulguirea rară a dimineții glaciale apar ca într'un oraș european — așteptând sky-scraperurile, indispensabile oficiilor — puternice zidiri oficiale, în stilul cunoscut nouă. Un mai vechiu monument veșnicește izbânda din războiul succesiunii. Larga stradă pare mai calmă, poale pentru oara așa de timpurie.

Un pod de două milioane de dolari, cu două rânduri, trece peste o adâncătură în care fumegă, alb, negru, galben, toate fabricile orașului de un milion de locuitori. Dincolo de dânsul începe cartierul celor vre-o 3.000 de Români, strânși împreună așa de mult, casă de casă, încât ei numesc în glumă „strada București" una din vastele artere care străbat acest cartier.

Ne oprim la biserica veche unită, care se păstrează încă bine îngrijită și cochetă. Icoanele, executate de un străin, sânt foarte cuviincioase. Un mic grup ardelean ocupă băncile. La biserica ortodoxă, unde servește preotul, e o mare mulțime călduroasă, înduioșată, ca și păstorul ei, al cărui graiu blând, în alese legături de frasă, mișcă adânc; nu odată ochii îi înoată în lacrimi când vorbește de țara îndepărtată. Soția e fiica preotului din Vlădeni, între Brașov și Făgăraș, pe care l-am cercetat odată, atunci când ea poate nici nu era născută. Corul, care execută cu precisiune și avânt liturghia lui Dima și a lui Musicescu, e cu desăvârșire impresionant. La biserica de zid a uniților, cu același harnic preot ca redeșteptător al conștiințelor adormite, credincioșii au fost smulși maghiarisării une ori aproape complecte, — și cu ce credință stau ei supt faldurile tricolorului cusut cu aur! O veselă sală e proprietatea Românilor și,

când vorbesc în ea, fiecare glumă prinde, fiecare sfat află răsunet.

Iar seara e o frumuseță să vezi oamenii mândri și plini de vlagă, femeile elegante ca niște represintante ale unei vechi rase selecționate.

Otelul, care păstrează ceva din vechile obiceiuri liniștite înaintea furtunii sociale de astăzi, are în serviciul său numai negri, integrali, sau, mai ales, amestecați, „Afro-americani" a căror coloare e une ori mai deschisă decât a unora din Țiganii noștri. Negri la odăi, negrese la ascensoriu, negri la serviciul restaurantului, pană la inspectorul lui, negri ca portari.

Problema neagră preocupă din ce în ce mai mult opinia publica a acestei țeri, care se simte prefăcându-se zilnic și caută linii de orientare pentru viitor.

S-au aruncat — și de șefii lor, cari sufăr de inferioritatea actuală — mai multe soluții, de la aceia a întoarcerii, în Africa, firește absolut imposibilă, și față de negrii de acolo, cu totul alții, și față de stâpânitorii europeni ai teritoriilor, la întemeierea unui Stat negru în America, de unde ar ieși însă un antagonism fățiș, și supt raportul politic-teritorial, între cele două rase. Acuma curentul, chiar în Sudul care li interzice tovărășia în restaurante, în oțele, în trenuri și tramvaie, pe stradă, este spre asimilare.

Negresele sânt, spun toți, căutate de albi, și atâtea albe chiar ar avea o bolnavă slăbiciune pentru negrul buzat cu trupul de bronz. Mulatrii sânt pe toate drumurile și de toate colorile, pănă la domnișoara abia cafenie, cu parul lins și nasul format, cu buzele fine, care numai în lucirea, răpede a ochiului lacom de iubire are tresăririle violente ale rasei sale. Și astfel se poate arunca profeția ca de acum în vre-o jumătate de veac negrul ca atare va dispărea și prejudecățile rămase pănă azi vor face să râdă urmașii cari vor avea fiecare o picătură de sânge negru sau o legătură

morală cu lumea credincioasă neagră. Deocamdată, pe lângă câțiva oameni de școală, scriitori și artiști — niciun om politic deocamdată —, negrii de ambele sexe suie și coboară ascensoarele, spală cu mătura marmura gărilor, păzesc poarta oțelelor și smuncesc farfuriile oaspeților la restaurante.

Când, la anul 2000 al profețiilor, chestia de rasa n'ar mai exista, după acești prooroci poate cam grăbiți în conclusiile lor, e o întrebare daca se va mai păstra simțul de familie, a cărui slăbire va fi ajutat la fusiunea unor formațiuni fisice și morale așa de deosebite. Mulți proclama de acuma că ea se duce, că trebuie să se ducă și că ar fi absurd, monstruos, dacă nu s'ar duce. Nu e liber fiecare om? Nu e stăpân, cum zicea cândva la judecată o cunoscută canalie de la noi, pe trupul său? O femeie ca și un barbat. Unul îți poate plăcea un moment, dar pentru atâta nu strici asociația interesată cu celalt. Nu se fac astăzi căsătorii la orice ceas după prima vedere, așteptând divorțul peste o săptămână, cu fotografia frumoasei părechi în ziare? Nu publică o actriță istoria celor vre-o opt casatorii ale ei? Și apoi, odaia ce fiecare-și face o carieră, și una deosebită, copiii fiind în sama societății, odată ce casa nu mai e casă, ci colțul de dormit, ce înțeles poate să mai păstreze vechea familie? Se striga contra bunicilor „idoli", cari trebuie priviți ca niște străini, contra iubirii părintelui pentru copilul de alt sex, ceia ce se explică — ce grozavii prin literatura hidosului Bernard Shaw și prin descoperirile smintite ale lui Freud. Și tineri studenți răspund răpede la chestionare îngrijite, aratând ca nimic din trecut n'a ramas în concepția lor despre legătura între sexe.

Dar odata cu problema economica a închiderii debușeurilor și a dispariției materiei prime, cu problema demografica a decăderii unei rase chinuite zi și noapte, se pune și aceia, morală, a

suprimării oricării legături între oameni decât aceia a folosirii trupești a unuia de către altul.

Clevelandul mai are o parte pe care o descopăr, mergând la Universitate, la Universitatea de sport și de studii, în care e așa de greu să găsești studenți, așa încât, conferința pentru dânșii o ascultă profesorii. Aici e așezarea cea veche, casele de câteva decenii, acelea care de atâtea ori și-au schimbat proprietarii ori care din stăpânirea unei familii au ajuns lacașul unei instituții. Bune mari casr comode pentru oameni bogați, și cu oarecare răgaz, pentru gospodarii și lumea de gust a carii rasă de mult s-a stins. Fiecare în felul ei, cu frontoane și rotonde, cu coloane albe, cu grațioase decorații. De pe câte una, în lipsa cui a iubit-o, tencuiala colorată începe a se desface. Parvenitele de lemn se vor fi bucurând de ruina acestor aristocrate. Și în acest mediu de oarecare vechime biserica, în loc să se pitească umilă, vârful turnurilor abia ajungând la începutul unui sky-scraper ca acela cu turn ascuțit al gării, care, măcar, e elegant, se răsfață larg în spațiul deschis. Prin coloarea vie, prin vitraliul care se vede și din afară, prin amestecul armonios de linii gotice și de mari ferești rotunzite, ea atrage privirile și impune respectul.

Un Museu de mare interes e o podoaba a orașului. In frumoasa clădire de cel mai limpede stil clasic opere de artă, adesea foarte rare, sânt așezate în odăi care, după cel mai nou și mai potrivit sistem de orânduire, formează reconstituiri istorice. Uneori elemente de mare preț se pierd puțintel în această alcătuire. Astfel două delicioase schițe de Fragonard și de Boucher pe pereții unui salon din secolul al XVIII-lea. Vechi smalțuri de Limoges își amestecă adâncul albastru, tragicele linii aspre cu cine știe ce obiecte din alta epocă, într'o vitrina de bibelouri mixte. Ba încă și câte un ivoriu bizantin, de cea mai nobila factură a secolului al XI-lea. Astfel grațioasa, presintare în

jeț înflorit cu largi flori a Maicii Domnului cu pruncul, între îngeri cari zboara, figura având ceva din farmecul, de intima poesie gânditoare, al artei francese din cele doua veacuri următoare; jos numele artistului sau al donatorului: Ἀλλόνης μάρτυρος δούτης. Ori caseta care înfățișează pe capac și pe pareții lalerali. între elegante rosetc, povestea Creațiunii și a celor d-intăiu suferinți omenești, cu Eva desfăcându-se din coasta lui Adam, cu copacul cunoștința binelui și râului anume amănunte arată adevăratul caracter al păcatului, prin linii care se desfac din unele părți ale corpului—, cu Avel străpuns de cuțitul lui Cain. Opere în fildeș și în cliampleve arată adânca influența a acestui Bizanț, fabricând „micul articol" pentru orice călător și pelerin, asupra artei Apusului, până în regiunile Rinului și până în Franța de Răsărit. De aici trecerea e ușoară la rotundele, albele creațiuni ale seninei ceramici italiene, de meșterii mai mărunți, între care creațiuni una, de o energică rusticitate, Samaritana lui Giovanni della Robbia, poate fi pusă între ce a dat mai bun arta din acest timp al primei Renașteri. Unica e fântâna de argint și smalț, găsită la Constantinopol, în care lei, dragoni, figuri omenești se amestecă în cea mai rafinată, dar nu și copleșitoare, varietate.

Pe lângă interesante pagini de miniatură, și un splendid covor de Tournay, pe lângă o mare colecție de armuri destul de rare, Museul înșiră o foarte aleasă succesiune de picturi din toate școlile. America însăși e mândră că poate presinta câte ceva din portretele unei întregi școli de răbdători portretiști întainte de revoluție sau din vremea luptei pentru libertate : Hurd, Hesselius, Sully, Jarvis, în a căror onestă familiaritate se simte ceva din spiritul care însuflețește arta englesă din vremea unui Hogarth care, e adevărat, este și a lui Reynolds, a lui Romney și West, de cea mai aleasă distincție. Din această inspiratoare artă a vechii

patrii vin doi Turneri, dintre pari unul, cu un peisagiu de fantasie, plin de coloane antice și de arbori din Sud, în fața căror marea-și joacă diafanele, bizarele ilusii de formă și coloare, e una din marile pânze ale descoperitorului minunilor aicrului liber „Lesbia înaintea păsării moarte” a lui Reynolds e încântătoare de atitudine ca și de perfectă tehnică.

Ceva din pictura Țerilor-de-jos, un Wouvermans, doi Teniers, o învălmășită pânză rumena a lui Rubens, și din a Germaniei la sfârșitul evului mediu. Italienii sânt larg represintați, de la dulcii Sienesi râzători, de la Florentinii încă stângaci, la un Morone și un Bassano, la școala lombardă, cu Luini, la un Tintoretto neisprăvit, de o impresionanta și unică sinceritate: Madona și copilul, în schițarea largă; cu aspre dungi roșii și albastre, având ceva cu totul străin de arta, larg răspândită, a marelui decorator. Vre-o doua pânze ale lui Greco, între care una cu opoziții de colori tari pe planuri de o neobișnuită îndrăzneală ; cum e vecina cu tabloul lui Tintoretto, influența acestuia asupra îndărătnicului iconar cretan e vădită.

Francesii au un Poussin, ale cărui mici figuri cu caracteristica iscălitură de adânc albastru sânt cuprinse într’un peisagiu de adâncimi și luminișuri de cea mai fericita descoperire, pe care îl scade doar întru câtva luminoasa visiune însorită a vecinului tablou de Claude Loryain. întunecat și tragic, cu figurile orientale pe care le încadrează, colțul de pădure bătrână al lui Delacroix, și ochii se opresc îndelung, fermecați de incomparabila idilă a lui Puvis de Cliavannes, albe trupuri rătăcind prin poieni de eliseană seninătate. Școala francesă se prelungește pana la crudele adevăruri, luate într’un gest, ale lui Degas.

Școala de la Barbizon a avut fericiți școlari în America, și un Homer D. Martin, un Winslow Homer, un Golden Deartli, un Kent și Kroll aparțin

celor mai buni peisagiști ai epocei moderne, precum în „fata din Veneția”, Duveneck, mort în 1919, arata rari însușiri de prindere subita a pitorescului exotic,

Gravurile pun alaturi imaginația rudă a Germanilor Schongauer și Diirer cu cea mai superbă visiune a lui Manlegna, o înmormântare a lui Hristos de o nemărge-nita durere, cu Turcii din Craii de la Răsărit ai lui Luca de Leyda, cu lupta de tauri a lui Goya, animalul triumfând peste grămada victimelor, cu delicate întrezăriri venețiene de Canaletto, cu tenebrele străbătute de sacre luciri ale lui Rembrandt.

Intre curiositați, cele doua covoare din Italia-de-Sud (Terra di Lavoro, Campania), ale căror figuri geometrice arată originea balcanică, greaca sau albanesa, a meșterilor populari.

Drumul la Akron străbate cartierele mărginașe ale marelui oraș. Case risipite, ale lucrătorilor cari vor aceiași lumină, cari sânt însă stăpâniți de amintirile gospodărești ale țerii de naștere, având plăcerea de a locui, de a locui în adevar acasă, la dânșii, cu puțină poesie rustică în jurul lor.

Șirul de lumini se întinde des, nesfârșit. Din sat în, sat, de fapt orășele, treci pe nesimțite. Aici viața omenească e langibilă, cu tot ce ascunde șl cere sufletul individual. Apoi străbatem în noapte regiuni de cultură, în care casele, fermierilor adorm de la lăsarea amurgului. La capăt, peste alte cartiere orășenești din margine, intrăm în lumina săltăreață, de multe colori, în zvonul necontenit de automobile al Akronului.

E o creație, de mai multe decenii, a fabricilor de „guma”, adecă de cauciuc pentru roatele „carelor”, și pentru orice alte întrebuințări. La acest ceas imensele clădiri cu sute de ferești aruncă țișniri de lumini tari asupra străzilor agitate. Când ne vom întoarce de la adunare aproape de miezul nopții, va fi aceiași frământare de nimicitori, obosiți, palizi, supți: echipa de scara, echipa de noapte, îmbulzind

tramvaiele care aduc și cară înapoi.

La ai noștri, mai puțin bogați ca aiurea, e o bucurie. Toate regiunile sânt înfățișate în mulțimea care strigă de mulțamire la atingerea cu țara neuitata. Sânt Salageni și Olteni din Țara Făgărașului, sânt albe Sibience, sânt Bănățeni de la Curtici și de la Beba, sânt Arădani, oameni pătrați, voinici, e câte un Bucovinean din preajma Sucevei, câte un Macedonean de la Florina, câte un Bucureștean chiar. Graiul dulce al preotului ardelean gâlgâie de lacrimi. Un Evreu din Bârlad, devenit creștin, citeaza, în cea mai pură românească, Evanghelia și plânge și el asupra locurilor de naștere.

A doua zi, în ceața și fumul pe care nu le poate birui un biet soare timid, speriat de câte face omul, larga stradă, văzută de la ferestile unui otel de modă veche, cu tablouri dulci și naive, cu mobile lustruite de mâna omenească, presintă aceiași strecurare de lume săracă muncită, același alaiu spre pane de muncitori îmbrăcați smerit, cu caschete, cu capetele goale, de femei alergând după nevoile casei. Pare curioasă, în fața unei florării, frumoasa fată, de o supremă eleganță, care, nerăbdătoare, luase trotoarul cu vârful elegant al piciorușului. Aici mi s'a părut că e mai multă durere omenească robită împărăției mașinelor decât în orice alt loc din Slatele-Unite. Totuși mi se asigură că oamenii câștigă foarte mult, că pot realisa economii însemnate, dar li place a cruța.

Un cartier nou duce spre Kent, unde e școala normală a Statului, care m'a invitat să vorbesc. Creațiuni noi pentru oameni mai bogați; mici capricii de artă dau caracter clădirilor răzlețe, care rămân însă credincioase, în liniile generale, tipului consacrat, cu neputință de izgonit de acuma înainte. Totalul face impresia unui cochet coltage engles. Grădini însă nicăiri în vaga împrejmuire fără despărțiri.

Ajută la această plăcută înfățișare natura. Ea are cel mai frumos aspect pe care l-am întâlnit până acuma în America. In aierul acuma dulce primăvăratec, fără urmă de zăpadă, se ridică dealuri acoperite cu arbori, printre care se afundă văi largi și adânci, purtând încă numele Indienilor cari le-au străbătut, ciudate nume coroiate ca ieșind dintr'un plisc de papagal: Cuyahoga. Lacuri largi răsfață vasta lor oglindă de ape, pe care o încalecă poduri îndrăznețe. O atmosferă de idilă primitivă pe care n'o mai strică locuința sfrijită a omului. O pace adâncă înfășoară toate: pe șoseaua admirabilă, de cărămidă roșie-violetă, ca în vechile case spaniole, automobilele lunecă, ușor fără vuiet de sirene. In fund soarele, care se apropie de apus, coboară încet ca un imens glob roșu, fără raze. Școala, în mijlocul livezilor, e compusă, ca de obiceiu aice, dintr'un șir de pavilioane: al administrației, supt grija managerului, al învățământului artelor, purtând în litere mari numele maeștrilor glorioși, al colegiuluifetelor, al aceluia în care sânt dormitoarele băieților. Se știe cât e de lăudat sistemul educației în comun, de la școala elementară la ultimul an de Universitate trăităsupt același acoperiș, pe care-l practică Americanii. Ceia ce nu împiedecă duioasele tovărășii între cele două sexe pe care le întâlnești pe toate cărările, mai ales când suflă vânt de primăvară și amurgul se apropie. Sălile de studiu sânt vaste; aparatele de proiecțiune perfecte. Bibliotecile se presintă simpatic ca niște locuințe de studiu pentru grupuri mici. Auditoriul e liniștit, fără vioiciune, foarte cuviincios : singură profesoara svițerană, din Thun, arată în priviri bucuria de a afla lucruri nouă. Nu se ieau note. Conferința e considerată mai mult ca o visită. Când vine o oară de curs, cei mai mulți, cele mai multe—căci fetele predomină— se duc.

In Cleveland însuși văd biblioteca, așezata într-o frumoasă clădire clasică, pe care sânt scrise

numele gânditorilor și poeților americani: amintirea acestor conducători spirituali din vremurile liniștite face plăcere în zvonul întărâtat de azi. Aici, între cărți, nu e nicio nervositate, dar nu e nici prea multă îmbulzeală. Se face imposibilul pentru a atrage și a reținea, pentru a servi: învățați-vă bibliotecari ai Europei, și chiar cei ai țerii mele! Ultimele cărți sosite se expun publicului. De la intrare vezi materiile distribuite: „literatură de imaginație", „istorie", etc. Cercetezi cu ochii și alegi. Indatoritoarea funcționară e gata să te ajute, să-ți dea un sfat. Scaunele, mesuțele sânt așezate așa încât cetirea să fie o plăcere. Dedesupt e odaia cercetașilor, cu cele mai potrivite cărți expuse afară în dulăpioare. Este și un Museu de artă cu lucruri de împrumut sau cu obiecte expuse: buletinul presintă o icoană rusească din secolul al XVII-lea și o marină, de un puternic efect dramatic, de un pictor rus refugiat. Intre desemnurile de vânzare, o ciudată reconstruire din Greco, grupând laolaltă ce e mai caracteristic în chinuitele lui visiuni: acest „decupaj" represintă unul din caracterele civilisației americane. Intr'o odaie alături se ține o conferință pentru un cerc de femei: filmul instructiv rulează.

In altă parte a orașului, în sărăcime, bisericile românești. Cea ortodoxă e foarte bine îngrijită de bunul părinte Bocioagă, Făgărășean, tânăr, cu șase copii (doamna are treizeci și doi de ani și fata cea mare cincisprezece). Alături templul baptist, de o abstractă înfățișare: cuvintele sacre sânt scrise la capăt în trei limbi, dar preotul, un foarte bun Român, mă asigură că azi toata lumea înțelege românește; orga întovărășește cântările.

Și de-odata încep plângerile ascunse până atunci. „Oasele ni se rup", spune un barbat. Femeile arată cum viața li se duce între fabrică și casă, muncind și de o parte și de alta. Și ele sânt puse la cea mai grea muncă: la căratul sarcinilor celor mai zdrobitoare. O femeie tânără cu fața de

Madonă are obrajii așa de albi ușor scufundați și o nesfârșită melancolie acopere de ceață frumoșii ochi negri ai fiicei munților noștri. Scump se plătesc dolarii de la Casa de economie, „ochiul dracului”, care ispitește, și zdrențele de fabrică înlocuind sănătosul port de acasă!

Duhori se ridică în aier. Fumul gros țișnește de la fabricile de cauciuc care dau faliment cu toată această nemiloasă exploatare a muncii omenești. Din bordeiele de lemn ale negrilor iese, cu mirosuri acre, copii numai în cămăși murdare, bărbați leneși cari se zgâiesc la orice, curioși ca niște mari copii. Doamne, izbăvește pe ai noștri din această cumplită gheenă în care au întrat nevinovați!

Seara, pornim spre Youngstown.

Automobilul condus de un bogat comerciant, Sârbu, străbate, un ceas și jumătate, o regiune de ferme. Nu vedem în noapte decât casele foarte îngrijite, în care lucesc ferestile clare. Pretutindeni electricitate: societățile o duc la orice grup de case răzlețe; numai de la șoseaua minunata până la terasa locuinței proprietarul plătește el stâlpii. Ca la țara la noi lătratul de câne se aude din când în când, și vezi une ori și animalul răzleț strecurându-se printre automobile. Ai atunci impresia că te găsești cu adevarat în realitate, că totul nu e numai măreața ilusie a zborului mașinilor.

Ajungem între casele din suburbiile orașului. Infațișarea e atrăgătoare. Prăvăliile scânteie de lumini în toate colorile îndată se deschid artere mari, foarte bine tăiate. Imense clădiri, sky-scrapere se înalță pentru o populație de vre-o 150.000 de oameni, 80 la sula străini — jumătate din aceia a Akronului. E o beție de electricitate, un furnicar de mișcare.

Acum douăzeci și cinci de ani, spune d. Vas, Fagărașean, agent de vânzare pentru imobile, vorbind vre-o zece limbi, erau aici trotoare de scânduri și unde e blocul de granit al Poștei

poposiau căruțele fermierilor. Fabricile au sunat din trâmbița fatală a coșurilor lor și o lume întreagă s-a ridicat, alergând spre cuptoarele în care fierbe oțelul, înroșind zările nopții cu sângeroasa lor aureolă.

A doua zi, fumul apasă îndelung asupra furnicarului, al cărui vuiet n'a contenit nicio clipă. Cu greu soarele biruie negurile întunecate care gâlgâie, și la niciun ceas victoria lui nu e deplină. De la al zecelea rând — camera 1002 — a unui hotel de mici compartimente ca niște cutiuțe privesc la terasele în toate colorile care strâng funinginea curgând neobosit. Ah, sufletele care se chinuiesc ori se stârpesc înăuntru! Și totuși albe fațade de porțelană presintă ghirlandele renașterii, firidele bisericilor europene; totul ca un vis din albul raiu pierdut al vieții armonioase, vrednică de trăit!

Mergem la biserică. Dincolo de valea care scânteiază de lumini și din mijlocul careia, prin gâlgâiala fumului, țișnește roșia flacără a furnalelor de oțel, obișnuita desfășurare a căsuțelor de lemn. Nu departe una de alta, biserica ortodoxă, cea unită a părintelui Spataru. In cea d'inlăju un zugrav din Laz a dat în 1911 astfel de icoane care păstrează toată freschețа de folklore, toată bogația de colori, toată naivitatea pioasă a vechilor iconari: nu s-ar fi crezut ca tradiția seculară a acestor interesanți meșteri să se fi putut transmite neschimbată, capabilă însăși de note personale, până în zilele noastre. In același cartier Sirienii, Maroniții, scăpați supt regimul frances de frica veșnicilor lor dușmani, Drusii, au o capelă de lemn; preotul, care, după datina țerii sale, știe franțuzeasca învățată la Beirut și mai de loc englezește, îmi arată copilăreșlile podoabe sentimentale de îngeri și flori de hârtie ale Bisericilor legate de Roma. Lungile fețe oacheșe, cu ochii mari triști ale credincioșilor lui apar în toate priuvoarele.

La o masă care mi se dă în clubul universitarilor, cu largă participare de Români înstăriți, aud pentru întaia oară expresia clară și francă a sufletului american. Știam câți din America au fost pe la noi, în zilele de restriște de la Iași și pe urmă. Dar aici găsesc mai mult decât atâta: amintirea simpatiilor care au întovărășit războiul nostru pentru independență, considerația pentru ce am ajuns a fi, dorința ca și nota noastra etnică, la aceia cari vor rămânea aici, Să se amestece în sintesa civilisații americane, care de acuma trebuie să fie. „Ați spus", arata un simpatic clergyman, „ca în România națimiea a făcut Statul; aici Statul se trudește să creeze din atâtea elemente națiunea". Și îi lipsește, adaug, cu toate societățile de francmasoni, extrem de puternice, cu toate asociațiile de legionari și paza veșnic vie a „miliției naționale", a cavalerilor lui Columb", ceia ce poate conduce și orienta o sforțare de o sintesă: sâmburele teritorial. Totul e supt apele în veșnică mișcare ale potopului imigrației.

La amiazi peste trei sute dintre ai noștri s'au adunat la un prânz, onorat și cu presența representantului comunei, șefului școlilor, judecătorilor, membrilor biroului de educație, cari vorbesc cald și cu miez despre rostul Românilor de aici. Mișcătoare sânt cuvintele preoților Spătaru, Holdăr și Ilie Pop. Acesta din urmă amintește îndeluga publicare aici a ziarului „Românul", jurământul făcut în timpul războoiului de Românii din Youngstown de a se desface pentru totdeauna de Ungaria, lacrimile vărsate de toți — și de d-nul Anghelescu, atunci ministru al României —, înscrierea în legiunea americană, luptele din Franța. Cuvântările urmează, duioase, până la aceia a Evreului român din Budujeni, care vorbește de blăstămata graniță a Bucovinei și salută ca fost soldat al regelui Carol tricolorul românesc.

Văzusem dimineața pe cei câțiva Români din Campbell, muncitori la marea fabrică de acolo. Vin

cu lacrimi în ochi, cu bunel cuvântări pe buze, cu flori și daruri în mână. Au „hala" lor de adunare, largă, îngustă, frumoasă. Pe cortină figuri alegorice trase stângaciu, dar cu câtă iubire, amintesc țara, îi menesc desrobirea. După amiazi mergem la Newcastle, să vedem un alt grup dintre ai noștri.

Dar întâiu conducătorul mieu, negustorul Sârbu, om înstărit ca și conaționlul său Tecău, vrea să ni arăte ferma și prăvălia lui. Cea d'intâiu e așezată chiar în mar-genea orașului, acolo unde ușoarele căsuțe prind a se răsfira. E o bună și mare zidire de cărămizi, împărțită cu pricepere. Nevasta, Ardeleancă, poartă grijă de-aproape de toate cele. Din datinele de acasă, în această țară fără simț pentru copaci, sădirea tinerilor pomi roditori și cânele la lanț încolo șură, crescătorie de păsări și cultură de legume pentru prăvălie. In aceasta tot felul de ale mâncării, de la jambon până la covrigi; dedesupt marfa proaspătă e ținută în refrigerante. Totul în cea mai migăloasă ordine. întorși în țară, ce n-ar putea face, cu învățămintele pe care le stăpânesc, astfel de oamenii

Spre Newcastle drumul e mai puțin, frumos decât pe la Akron. Copacii supțirateci, strâmbi, crescuți în voia lor, osândiți, cu grămădirea necontenită a locuinților, la o moarte apropiată, stau goi și triști, cu crengile rupte, cu vârfurile desființate. Fermele se urmează răpede. Numai în fund, condamnații se strâng într-o pădurice, ca o turmă speriată la apropierea lupului.

Cu vre-o patruzeci de mii de locuitori, „Castelul cel Nouy are înfățișarea unui foarte mare oraș european. Lumină și mișcare, străzi largi pe care încep a se aprinde sutele de licurici ale automobilelor. Mai visibile decât oriunde și mai vrednice de a fi văzut, bisericile. Mari clădiri gotice, care, cu fumul care necontenit cade asupra lor, înlocuind pe acela al veacurilor, par a avea o venerabilă vechime. Turnurile, terasele lor se caută

și se întrec. Au vreme oare acești oameni așa de ocupați, cu simțul idealului aproape tocit, să dea o adevărată viață unor asemenea lăcașuri sau Dumnezeu trebuie să se mulțămească numai cu ce i-a dăruit atâta mărinimie în împărțirea câștigului necontenitei munci?

Ai noștri n'au decât o hală, de aceleași proporții ca la Campbell și cu aceleași profeții fericite pentru viitor. Dar și aici o credință admirabilă față de țara de care ca un blăstăm îi oprește să se apropie. In marele cimitir, cu masivele blocuri de piatră neagră, purtând de cele mai multe ori, în slove aspre, singurul nume de familie— și câte nații le amintesc numele acestea !—, doarme, supt un monument care face onoare prietenilor și ucenicilor lui, unul dintre primii organisatori și însuflețitori ai pribegilor români, Păcurariu. Lăsăm flori pe groapa lui înstrăinată.

Abia am sosit și iarăși la una din cele mai mari școli ale orașului colonia s'a strâns, supt presidența inspectorului american, ca să asculte o conferință despre țară. S'au adus până și copiii purtați pe brațe. Și ce mâpdru răsună cântecele de acasă de pe buzele flăcăilor, ale fetelor îmbrăcate în cele mai frumoase porturi românești!

Ți se pare că Oceanul s-a dus în aburi, că s-a strâmtat coaja pământului, că Munții Carpați sânt lângă Allegheny și Snagovul aproape de Niagara. Puterea sufletului a anulat cu totul stăpânirea nesfârșitelor, întinderi. Și-ți vine «șa de curios când, la întoarcere, cocoțați în vârful otelului cu atâtea rânduri, pe când hidosul Negru izbește farfuriile cu stângacele lui mâni de sclav, privești dantul literelor galbene și roșii ale reclamelor, steluțele fără număr ale căsuțelor din depărtările învălurate și limba de foc a Iadului care într-una, într-una cere spre istovire puterile tuturor națiilor din omenire.

La o mică distanță de Youngstown e Niles, locul de naștere al președintelui Mackinley, asasinat la

Buffalo, în 1901. Casa se păstrează — dacă se poate vorbi de păstrare atunci când supt grija unei bătrâne doamne cu barbă, soția unui Ungur, totul se acopere de praf, totul se străbate de umezeală, totul se apleacă spre ruină. E un interesant - document despre viața celeilalte Americi, înainte de transformarea prin fabrici și imigranți a imensului continent. Amestec de tradiții englese și olandese. Frumoase străchini albastre, paturi de lemn scump, robuste, masive, dar cu îngrijire lucrate la strung, aspru leagăn pentru un copil voinic, canapele incomode, înguste, sărăcăcioase, „magazine" de literatură și cultură cu paginile îmbâcsite, tablouri cu subiecte exotice sau naive, fotografii șterse de «oare. Alături un întreg arsenal de obiecte simplu manufacturate pentru bucătărie și pentru câmp. Amintiri de la Lincoln— proclamații, portrete, mobile — și chiar de la alt președinte ucis, Garfield, se adaugă pe lângă acelea ale stăpânului umilei căsuțe.

De aici drept înainte spre orășel, adăpost de multe neamuri și acesta, între cari Greci, cari au, lângă micul otel .„Mckinley" o „cafenea a Ciprului". Da, dar Grecii n-au loc în patria lor, ca Românii.

Aceștia sânt vre-o opt familii. Totuși părintele Holdăr" li-a clădit o frumoasă biserică de cărămidă roșie aparentă», unde se face slujba din când în când; icoane de un interesant stil naiv; dedesupt e o Sală de adunare, cam părăsită. Presbiteriul e ocupat, în lipsa preotului permanent, de-o familie de muncitori români, chiriași. Bărbatul, care a trudit toată noaptea, doarme, cheîâ nio dă femeia, din părțile Albei-Iulii, adusă aici abia de doi ani; albă, fragedă, o podoabă a câmpiilor1 noastre, mutată în aceste aspre locuri de muncă. Nu știe de ce a venit, nh știe dacă-i place, nu știe dacă se va putea întoarce. I-i frică de noi și de dânsa singură. Crește în această pustietate îhtăiul ei copilaș

Orașul Vecin, Warren, e foarte frumos, de și

numai puțin mai mare decât celalt acum douăzeci de ani, ni spune părintele Ilie Pop, fost la Ludoș, în casa primitoare a căruia găsim mâncările de aeasă și o gustoasă mămăligă cu brânză, aici nu era decât o localitate de retragere, o colecție de vile. Apoi fabricile au venit, oțelăriile, învinse-întâiu, învingând pe urmă, noua clădire lângă ruina veche. Și odată cu ele muncitorii, aceia cari îșî ard obrajii,» rămași veșnic pecetluiți cu aprinsa marcă a lui Vulcan, înaintea vălurilor de metal alb de topire, pe care-l fac, îl aleg, îl aruncă în forme, câștigând și până la 30 de dolari zi. Sânt de toate neamuri!, cu voia de a-și numi și străzile: Italienii âu „Bella vista", noi „București", și „România".

Mergem la bisericuța foarte bine îngrijită. Câțiva oameni sânt adunați .acolo: Făgărășeni, Arădani, cele două feluri de Români mai des represintați în aceste locuri. Li vorbesc de primăvara pare izbucnește subit, ca din-tr'un cuptor nevăzut — E frumoasă primăvara în țară.— E frumoasă oriunde. — E bine în țară. — Oriunde muncește cineva, e bine. Așa vorbesc femeile. Bărbații au gă-r-sit formula perfectă a ceia ce se cere de la dânșii r „Aici fc o țară de rupt oasele".

Și, totuși, cu negrii de toate vrâstele, din toate colțurile, ce dulce e această zi de 20 Februar, supt cerul pe care aici uu-l pătează fumul! Femei deretică îrl jurul caselor cu ăerești le încă lăcătuite, copii se joacă în margenea drumurilor nepietruite în al căror nisip înegrit se cufundă piciorul. In fața frumoaselor școli înalte de cărămidă grupe de fete sar ori se prind în idilice danțuri. Scânteietoare de curățenie, încunjurate cu arbuști cari prind a se găti de primăvară, casele în toate colorile, une ori și de cărămidă, .se scaldă bucuroase în lumina care se întoarce. Natura însăși pare că se face ispititoare ca să oprească pe ai noștri în locurile unde ca niște funebri ghiocei cele d'intâiu morminte românești din colonia de patru sute de suflete răsar sfioase printre plăcile de piatră supt care dorm stăpânii.

De jur împrejur se întinde țara furnalelor, țara de ceruri roșii în noapte, de nesfârșită licărire a miilor de ochi -electrici, țara ținută supt presiunea muncii și a câștigului, — nu a nobilei munci de datorie, cu pierdere, ci a vulgarei munci care scontează recompensa imediată și care, dacă ea n-ar mai fi abundentă, s-ar opri imediat în părăsire și în revoltă.

Printre ferme în noapte ajungem întâiu la linia de prăvălii a Hubard-ului. II trecem imediat pentru ca într-o altă vale — aici totul e orânduit, pe văi — să atingem cele trei localități reunite Sharon, Farrel și Whitland.

Aici Românii sânt numeroși, poate până la o mie, făuritori de oțel ca și vecinii lor. Ca să ajungem la bisericuța dor ne strecurăm prin străzi laterale, în fumul duhlit - care e veșnic amestecat cu aierul viciat al prairiilor încă tolerate până la ridicarea altor coșuri de „factory". Apoi trecem la „hala" lor largă, împodobită de jur împrejur -cu chipuri de luptători ardeleni și de Voevozi de la noi, Ștefan-cel-Mare, „patronul societății Transilvania" — înainte de războiu—, și Mihai Viteazul, și purtând pe pânza cortinei, deasupra obișnuitelor decoruri de boschete șb castele, un moșneag în ițarî strămoșești cu fluierul la, gură.

Sânt aici sute de oameni, cari și-au întrerupt lucrul pentru această manifestare de solidaritate națională. Porturile românești aduse de acasă, în ceasul desfacerii de țară, sau cumpărate vpe urmă au ieșit din lăzi. Un întreg; cor de fete îl poartă. El e pe umerii femeilor tinere, cu nobilă față de domnițe, care ne- servesc: în această haină, ele apar ridicate până la cele mai înalte trepte ale măririlor istorice. Naive cântece se ridică și tremură o clipă,, versuri atunci iscodite, amestecuri de cântec popular șl de amintiri din cărți, cu numele lui Traian izbucnind mândru, răsunete din vremea când contra Ungurilor se apăra limba. Totul e nespus de duios. Până la cuvintele pe care-

sentimentul părintesc le-a pus cu atâta greutate pe buzele copiilor, ale băiatului în port făgărășean— căci de acolo vin mai toți, cei mai buni de acolo, pe lângă Târnă-veni, Sibiieni și ceva Arădani —, ale fetițelor cu bălanele plete crețe. Și deodată, în căldura acestor simțuri trezite, exasperata sinistră profeție a unuia dintre cei înstăriți care spune că, în ciuda tuturor dorinților, nouăzeci și cinci la sută, legați jprin interesele create în lunga desțerare, vor rămânea, dar că, precum Nemții desnaționalisați spun, „I am German", tot așa se va auzi un miserabil: „I am Roumatiiian',. Și dacă, totuși, în ciuda tuturor sfaturilor, ar fi așa!

De la Ohio la râul Alleghany, de la o vale de Iad la alta.

Plecăm prin negurile amestecate cu fum ale diihinеții. Până aproape de amiazi soarele cald de primăvară, care a mâncat toată zăpada, nu va putea sparge vălul lor gros.

De la Newcastle înainte, tristul câmp continuă!. Copaci supțirateci și strâmbi, crescuți la întâmplare, cum sânt câniі de stradă, vagabonzi, mânați din urmă și prigoniți, față de represintanții îngrijiți ai rasei. Un provisorat al naturii pe care nimeni n'o iubește: mâne, locuinți vor fi și aici, ca acelea care se înalță așa ne ușor acuma: o bară de piatră frumos lucrată, apoi scânduri de toate felurile; deasupra o imitație de țișle. Acuma, lemnul devenind mai scump, ser încearcă un tip de case făcute numai din fier, care se transportă în locul unde trebuie să se încheie.

Râul Oliio e aproape, largă apă clară, fără coloare, al cării mers nu se simte. Sânt atâtea opere ale omului, de jur împrejur, care atrag și reținatenția! Podurile de oțel sânt adesea de o uimitoare îndrăzneală și de o eleganță deosebită. Oriunde ele trebuie pentru bunul mers al unei exploatații, al unei producții, ele se improvisează, totuși în cele mai bune condiții, cu o neînchipuită răpeziciune. Și alături poți vedea o biată podișcă de lemn care

tremură. Nu e un plan de ansamblu executat sistematic, răbdător; oricării nevoi momentane i se răspunde imediat cu lot ceia ce ar putea să-i servească. Mașinile de săpat mușcă necontenit din malul galben, pietros. Pe alocuri fabrica și-a făcut datoria; realisând suma, ea se închide, ori unul mai bogat cumpără în schimb pentru o rentă întreaga, instalație, o utilisează, o transformă, ori o distruge. Lucrătorii cari, încrezători, și-au clădit case sânt liberi să le părăsească ori să caute muncă în apropiere.

Beaver Falls, „căderile, cascadele biberului", ale castorului. Ce depărtată vreme de idilă a dobitoacelor în lipsa omului pomenește un astfel de nume! Acuma un întreg oraș e aici, cu o populație în care sânt toate națiile afară de una singură: vechiul American. Firmele slave, grecești o spun. Apoi e lăcașul vechiului biber însuși: Beaver, După harnicul animal constructor, Indianul de pe vremuri apare în vecinătate, la Allequippa.

Dincolo de aceste văi adânci, pe aceiași linie a turnătoriilor de oțel, lângă altă mare apă calmă ca un lac e Pittsburgh.

De-a lungul râului e bulevardul Aliaților. Locurile virane, căsuțele sărace de muncitori, o oarecare neîngrijire în ținuta străzii arată că aici lucrul de edilitate a început abia. Cu totul astfel e în străzile centrale, în care palate de caracter european, sămănate cu câte un cutezător sky-scraper, arată o veche, puternică și prosperă așezare.

Dar Pittsburghul nu vrea să fie numai atâta. Orașul de un milion două sute de mii de locuitori vrea să însemne valoarea lui culturală eminentă.

Andrew Carnegie, regele oțelului, a voit-o. Ce nu se da-torește imperialelor sacrificii ale acestui „everget"' v cum n'a mai cunoscut lumea până acum! El a aruncat, nu: a închinat nu mai puțin de 35 de milioane de dolari pentru știință și cultură. Lui i se datorește un măreț Institui tehnologic. Lui ridicarea, din piatră aleasă, cu pavagiu de marmură

din Pentelic, cu olane de marmură verde, cu galerii de fier sculptat și aurit, cu planuri împrumutate de la Partenon, a unui Museu fără păreche de luxos, în care deocamdată școala francesă, până la Gauguin și Lucien Simon, școala spaniolă până la Zuloaga, e foarte bine represintată. Lui biblioteca de peste o jumătate de milion de vo» lume, cetite și cercetate de comitete, puse la dispoziția și a copiilor, cărora într'o școală anume li se pregătesc bibliotecile, cetirea fiind așa de mare încât anual 25.000 de volume întrebuințate se scot din us.

Și acuma un imens turn de fier și pietre se ridică, menit a fi gata în câteva luni: „catedrala educației", în care toate țerile vor avea câte o odaie clădită și împodobită de ele.

După un ceas plăcut între colegii miei americani, ne întoarcem pe altă cale, a pădurilor și fermelor isolate. Pe dealuri întinsele desișuri de arbori dintre cari unii au o înfățișare vânjoasă, nu sânt ale Statului (aici Pensilvania), nici ale comunelor, ci ale particularilor. Ei n-au nici-un interes în ele. Cutare taie în voie mladă tânără pentruscânduri prbaste; aiurea s'a dat foc fără niciun rost ierburilor uscate care dogoresc trunchiurile. Fermele sânt sărace, unele în ruină. Proprietarii se schimbă des. Niciunul nu-și crește copii pentru pământ. Vechii descălecători n'au urmași; tot felul de nații se abat aici și pleacă. Urme de ogoare de porumb; grămezi de știuleți cu boabele pe dânșii, pentru hrana păsărilor, zac pe câmp, cu unelte părăsite, care ruginesc. Dar pretutindeni automobilele la scară. In vre-o două locuri grâu de toamnă sămănat egal cu mașina. Se cresc vite, care nu se văd, găini, alte păsări; laptele se adună de la mai multe ferme, când de unul, când de altul; în țara unde furturile sânt foarte aspru pedepsite, nimeni nu se atinge de vasele de metal puse la margenea drumului. Drum de cărămidă, de ciment, admirabil de neted, făcut în ultimii zece ani în locul unor hârtoape mai rele ca ale noastre.

Limbile de foc ale fabricilor ni arată calea la întors.

Dimineața, ceața a cuprins din nou totul. Urlete și huruitul mașinelor îi străbat obscuritatea. Mărunt și fricos, umil un soare roșu pare acățat de colțul cel mai înalt al sky-scraperului: un balon uitat acolo sus de vre-un copil.

Și totuși ce zi luminoasă se face pe urmă, caldă, dulce, cu cele d'intăiu zboruri de albini în aier! Ne oprim o clipă la casa din margenea pădurii-parc pe care și-a făcut-o un Sebeșeanu, d. N. Tecău, Clădire de cărămidă, bine zidită și bine împărțită, tot rostul gospodăriei de acasă unit cu tot ce poate da tehnica americană; .pentru grădina viitoare s-a adus în saci gunoiul de oi din California. Apoi tot înainte într'un peisagiu de veche idilă neatinsă, cu boschete mari de frumoși arbori pe înălțimi mărunte, domoale, rare ori acoperite cu ferme. E de mirare cum s-a păstrat naturii acest colț privilegiat de liniște și frumuseță. Numai păsările lipsesc:

Unde vin cu drum de fier,

Toate păsările pier.

Si civilisația materială o simți ascunsă undeva, fiară nesățioasă care pândește, gata să sfâșie,

Nu e încă la Caufield, zimbitoare „residență" de căsuțe răspândite în pajiște. Nici Ia celelalte două localități, imediat vecine, Salem și Alliance. Pretutindeni căldura primăvăratecă a scos lumea din vizunii: pretutindeni femei deretică, doamne aduc flori acasă, fete se primblă, copiii lunecă pe rotile. Ai zice că este, măcar pentru o parte din această lume năcăjită, o clipă de adevărată mulțămire. Și apoi cu ce nu se deprinde omul...

Locuitorii par a fi Germani: unele firme ne trimet la Ținuturi adânci din patria depărtată. In general același amestec etnic: la Canton stau alături Greci, Mexicani, Evrei și—3.000 de Români (alții zic de două ori pe atâția). Oraș mai liniștit, cu fonderiile alături, ceia ce-i asigură mai

multă sănătate și frumuseță.

E ziua lui George Washington — veche ideologie din vremea fermierilor luptători pentru unii; pentru alții o simplă datorie de cetățeni și de oaspeți. Pe clădiri flutură mari drapele, pe trotoare steaguri se înfig în deschizături metalice anume pregătite (nu se strică pavagiul ca la noi); steguleţe se arborează și de copii la fermele răzleţe.

Și împreună cu serbătoarea întemeietorului recunoștința națională a unit aici, unde președintele asasinat Mackin-ley și-a avut casa, acum alipită la un spital, comemorarea acestui martir politic. Intr-un mic parc, un rând de largi scări duce la statuia lui, o bună operă de artă, și apoi la mormântul în cupolă, ca al unui Ginghiz-Han Jn Samar-canda, care cuprinde în mari sicrie, mai trainice și mai mărețe decât ale oricărui Cesar roman, rămășițele presi-dentului, și, alături, și ale soției lui. De jur împrejur se depun coroane— și a Românilor, căreia i se dă îndată un loc de cinste.

Două biserici mai vechi, o hală de adunare, foarte cercetată. Sântem primiți cu prietenie. Poate ici și colo tresărim de neîncredere arată că, din vechiul curent mai mult social, care a dăinuit până dăunăzi, până la unirea societăților și la comemorația de acum trei ani a fundării lor, a mai rămas ceva în suflete. La hală stau alături steagurile tovărășiilor contopite, legând numele lui Traian de al d-lui Iuliu Maniu și al culturii; ultima societate s'a întemeiat în 1916, în cele mai aspre din momentele sufe-rinții noastre în războiu, ceia ce ni s-a părut cam curios.

Seara, masă cu câțiva Americani, judecători, oameni de școală. Se vede bine dorința lor de a reținea „rasa fină", care „se va perfecționa în a doua generație". Altfel înțelegere și iubire pentru România, cândva „răstignită pentru omenire". Dar în sala școlii primare vre-o mie de Români adunați pentru a asculta despre „casa" lor par a dovedi că aceste planuri, firești, nu se vor îndeplini ușor. E în

aier o nespusă duioșie când Imnului Regal îi urmează) cântecul dureros al pribeagului.

Apoi, în cutiuțele scuturătoare — ce chin!— - spre orașul de peste un milion, cu 30.000 de Români, care e Detroit (pronunță ca în românește, dar odată francesul Detroit, căci sântem pe hotarul canadian). Pe hotarul canadian: Detroit.

Dimineață de după ploaie. Negrele împrejurimi, lângă topitoriile de aramă, sânt pline de șlioalme în praful de cărbune care cuprinde totul. Prin ceața dimineții un formidabil pod de fier, de o superioară eleganță, încalecă râul. E „River Rouge", mi se spune, și iarăși, pe locurile luate de Anglia, păstrate de America liberă, deschise concurenței neamurilor menite a face o nouă nație, vechile amintiri francese învie.

E poate ceva din spiritul rasei latine, ori din vecinătatea Canadei, care, aici, printr'un capriciu al granței, e la

Sud, nu la Nord, în primul aspect al orașului care se desbracă grăbit din învelișul lui alb ca să râdă vesel la lumina primăvărateculuí soare? O avenue largă? având la mijloc straturi de pajiște, case cu un rând, bisericuțe -cu turnul lung ascuțit, terase care așteaptă alte etaje; numai pe alocurea piramidele cu nesfârșite rânduri, cu "vârfuri țuguiate. Dar pe stradele din centru puțină lume în acest răgaz dominical; trotoarul n-are viață și veselie; cofetării, cafenele nu vezi; oasele frânte au căzut pe patul de odihnă,

In căutarea bisericilor noastre străbat în toate sensurile orașul. E o colecție de așezări, mari și mici, bogate și umile, cu centre naționale, avjțnd primari naționali ca pentru Poloni, cu locuri virane Și dărâmături părăsite. Undeva Ford își înșiră maghernițele, cu sutele: case negre neprietenoase, șură în față pentru automobilele creatorilor de automobile. O cetate fără lumină și fără grație.

Vedem, cu o emoție crescută de impunătorul număr al credincioșilor, cele două biserici unite,

unde steagul tricolor se sprijină pe puternicul steag al Statelor-Unite. tritr'una Evanghelia, legată cu gust în veacul al XVIII-lea, e a lui Antim Ivireanul, și vechiul popă Lup din Ardeal își înseamnă darul către bisericuța din sătucul lui. Două mari biserici ortodoxe, cu prapuri frumoase, aduse din România, sau cumpărate de la Greci. Calde, cuvintele a-mânduror preoților. La cea mare, a Sfântului Gheorghe, triumfător pe catapeteasmă, glasul părintelui Mureșan are o putere și o dulceață deosebită; corul întovărășește magistral după neclintita datină. Enorm de mulți enoriași; copii drăgălași pe cari școala fără religie i-a învățat să râdă, să umble, să danțeze chiar; părinții simt o deosebită jenă și cea mai neastâmpărată din jucăușe e furată de supt ochii miei. Afară automobilele sânt înhămate cu panglicuțe americane, e o nuntă: un bălan fecior bucovinean de la Arburea vechiului Hatman iea pe o durdulie și rumănă fată din Storojineț; nunii, tot așa de chipeși, sânt din Suceava. La atâta distanță de țară, îmi sună în urechi „Isaia dănțuiește" și hora tainei căsătoriei se învârte supt ochii cari râd și supt ochii umezi. La baptiști, numeroși, și în cea mai bună ținută, musica face să se audă Imnul Regal, care zguduie toate sufletele.

La masa de amiazi sute de oameni au venit să asculte un cuvânt de acasă; răspicate, grele, pline de răspundere cad cuvintele părintelui Murășan despre dorul de țară, despre greutățile care stau în cale Și pe urmă, din buzele copilărești care abia știu răspunde românește, zboară cântările noastre, picioarele deprinse cu alte danțuri schițează horele românești, și ochii mamelor se umplu de lacrimi. „Totul e în zădar; o să-i pierdem", spune îndurerat un glas de preot, și este im trist adevăr în această rostire. Un morituri te salutant pare a se desface din această încântătoare priveliște.

Seara, coruri românești cântă și nu se poate o mai măiastră unire de glasuri tinere decât în

societatea părintelui Murășanu. O cuvântare despre școala românească în trecut și astăzi e ascultată cu o pioasă atenție. Dangtuf călușerilor și un al doilea strecoară în sufletul zdravenilor flăcăi și frumoaselor fete fiorul patriei nespus de îndepărtate.

A doua seară fruntașii coloniei vor chema personalități oficiale pentru a învedera că sânt la nivelul lor ca știință de englezește și credință față de Statul unde se găsesc. Elementul magnetic în sala scăldată în aur lipsește. M-am întors în America.

Față în față marele oraș are două frumoase clădiri albe în stil clasic: Biblioteca și Museul,

Acesta e clădit, ca de obiceiu, din cele mai rare materiale și, cu vastul lui atriu, cu frumoasa curte interioară, plină d§, flori în susur de ape face o adâncă impresie. Alegerea bucăților de pictură lângă colecțiile de artă ia-iaponesă, greacă (un frumos torso de Afrodită; o icoană a lui Buda în stil indo-elenic), și de obiecte mărunte (câteva sculpturi bizantine) e din cele mai fericite. Vechea școală sienesă e foarte bine represintată și un Giovanni Bellini, un duios Cima da Conigliano se află lângă un Tin-toretto, un Tiziano, un Coreggio, lângă un foarte expresiv Francabigio, — splendidă figură cu bogatul păr roșu— din secolul al XVII-lea. Din epoca începuturilor, Madona lui Nino Pisano are un zimbet aproape frances; o delicateță mai obișnuită acolo e în grațiosul profil al femeii sculptate de Mino da Fiesole. Curios, fără grații căutate, o ține o medievală tristeță, cu spinii din frunte și rănile din palmă, Cristul lui Botticelli amintește cutare cadaverică -si sângeroasă visiune dyi Portugalia. Nu știu dacă două mici scene din viața Sf. Nicolae din Tolentino se pot în adevăr atribui lui Rafael: gruparea e stângace și gesturile rude. Tiziano, Giorgione și Sebasliano del Piombo s-au unit pentru o puternică scenă religioasă în trei figuri. Câteva foarte puternice scene de

Giambattista Tiepolo, Școala flamandă are un ipotetic van der Weyden, cu o sfâșietoare coborâre de pe cruce, în care Dumnezeul mort e de o aprigă realitate, o fragedă Madonă de Quentin Massys. Pe lângă un portret, Rubens are întâlnirea între Henric al IV-lea înfrumusețat și întinerit cu mireasa lui Maria de Medicis, ascunsă supt legenda biblică a Abigaelei aducând daruri lui David. Portrete de Van Dyck și scenete de Te-niers. Dar pictura olandesă are aici un colț al lui Rem-brandt care dă Museului o mare importanță între toate colecțiile de artă: trei din cele mai frumoase portrete de dânsul sânt aici într'o cămăruță ascunsă, care samănă ca acelea pentru care acasă la el zugrăvia marele maestru al tuturor tainelor, iar lângă dânsele pânza, incomparabilă, a Visitației. Dintr'un adânc, imens fond de umbră neagră, sprijinit pe o arhitectură clasică și deschis asupra unui vag oraș fantastic se desface într'o izbitură de clară lumină un grup de îmbrățișare: o bătrână care întâmpină pe tânăra ei ruda. Licăriri din aceiași limpede rază ating ușor un bătrân care se apropie tremurând, o față de copil pletos care-l conduce și, de cealaltă parte, pe lângă cățelușul de iatac al babei, o Sclavă cu aspectul exotic în veșminte ca ale câmpiilor noastre, un însoțitor care spre scările de marmură târăște un cal cu urechile ciulite de mirarea lucrurilor nouă. Nu lipsește o tragică vedere de natură aprigă a lui Ruysdael, cu geana de curcubeu lovind pământul lângă înaltele turnuri mușcate de vreme ale unei mănăstiri neexistente. Un peisagiu de Hobbema e între adâncile linii de tumultuoși copaci din aquafortele lui Rembrandt și între luminoasele armonii de poiene ale lui Glaude Lorrain. Din pictura spaniolă un puternic portret de Velasquez, un cap de bătrân ca din vechea Moldovă, o glorioasă Madonă a lui Murillo; toate însă lucruri vădite, replici, pe când e o noutate absolută în sumbrul Zurbaran, meșterul colorilor celor mai neașteptate, care presintă în nedeslușirea

unor largi rochi fără coloare o admirabilă mână de femeie ținând o carte și supt umbra deasă, adânc neagră a unei pălării pe o ureche ovalul perfect al unei figuri de fată tânără, peste ai cării ochi misterioși trece dunga misterioasă a întune-recului. Granach cu o Madonă naivă și un mândru Engles de Holbein tânărul represintâ în această culegere într'ales pe maeștrii germani. Din mai vechea Franță, vine, între altele, o Madonă din școala lui Claus Sluter și un sprinten portret de Clouet, o armonioasă Cină de Poussin, care e poate cea mai deplină pânză a maestrului dulcilor îmbinări albastre, o marină de Claude Lorrain, o neașteptată natură moartă de Ghardin și o înseilare elegantă a lui Lancret. Epoca mai nouă e represintată de David. Tânărul Roman cu calul, amestec de elegant clasicism și de fericire romantică în exagerarea animalului, un superb portret calm de Ingres și bucăți foarte curioase de Courbet (un nud de femeie), de Troyon, de Monet, până la Degas, Renoir, Pissaro și Mathisse. Nu se putea ca portrete en-gTese din secolul al XVII-lea să lipsească: Reynolds, Hogarth, Highmore, un frumos și necunoscut Soffany și alături de dânșii imitatori americani din epoca luptei pentru libertate: Adams, Grilbert Stuart, Sully, aproape pe același nivel cu învățătorii: apoi întreaga școală pe excelenți peisagiști, până la modernii Hawtnorne, Duveneck și Mary Cassatt seară de zări portocalii pe care le taie ca o trăsătură, de bastard pe o glorioasă stemă o imensă dungă de fum negru; în față o mare clădire de comerț e îmbrăcată întreagă într'o dulce lumină roșă pe care o străbate de sus în jos ca un brâu de pietre scumpe linia multicoloră, în veșnică mișcare, a reclamei.

A doua zi norii groși vestesc o ploaie de primăvară, deasă, dar scurtă. Trecem superbul pod pentru o raită în Canada.

Paza e strictă din partea Statelor-Unite, care se feresc și de băuturi și de emigranți. Alți agenți, tot

așa de corecți în distinsa lor eleganță, cercetează din partea Canadei.

La capăt e un orășel de provincie engles. Case mici, de aceiași factură ca dincolo, dar de obiceiu din cărămidă, tăpșane de verdeață și parcuri care încep a înverzi, spațiu și liniște. Cinci orașe de graniță, de câtva timp un paradis pentru contrabanda băuturilor, au o populație de șaizeci de mii de locuitori.

Limba englesă domnește și aici, cu același accent american, care se pierde în interior. Dar firmele, numele fran-cese nu lipsesc. Spitalul e și Hotel Dieu. O doamnă unguroaică anunță în franțuzește școala ei de musică. La depositele de ziare titlurile marilor periodice sânt La Presse, Le Droit, Le Soleil, al revistelor: Le Samedi, La Revue Populaire; ele sosesc răpede din Montreal, unul din cele două centre francese. Orânduirea articolelor, caracterul lor e ca și la New-York și Chicago; același pagini nesfârșite cuprind aceleași titluri numai sensaționale, dar Franța are mai mult loc și amintiri duioase din trecutul ei se adaugă la nuvelele banale care formează literatura curentă. Foaia dă articole de naivă morală, răspunsuri ca de confesional pentru suflete chinuite, vechi cântece de acasă... Clerul catolic, păstrător al moștenirii latine, domină spiritul tuturor acestor publicații. Și cuvintele limbii surori sună așa de-dulce la urechile noastre...

Sânt și Români aici. Iată-i în. fața bisericuții frumoase, cu preotul bătrân, un Bucovinean care a fost dăunăzi prin satele Tutovei. Bucovinenii sânt cei mai mulți din imigranții de la orașe. Doar câte un Arădan, un biet Botu-șănean de-ai miei, desertor, care, când îi vorbesc degrațiare, ca să se poată întoarce, spune, și glumeț și trist, că „nu-l grațiază punga ca să poată lua biletul”. In general oameni năcăjiți. Dacă un Croitoru, din Bucovina, a ajuns a fi aici, și în Statele-Unite, bogatul făcător de drumuri și de canale, cei mai mulți se istovesc;

ferice de cine poate afla de lucru în crisa actuală! Copiii se pierd în grămadă, aici ca și dincolo: una din femeile tinere are șase acasă și unul în sin.

La Ann Arbor, pentru o „lectură" la Universitate.

Drum prin livezi mai bine îngrijite. Se simte apropierea de Canada, țară de cultură agricolă. Merii cu crengile largi se înșiră în rânduri lângă fermele mai bune decât aiurea.

Orășelul universitar e străbătut necontenit de grupele studenților, cari locuiesc și în afară de colegii. Vara trebuie să fie aici un adevărat raiu de verdeață și de flori. Zidirile sânt de piatră, mari, vesele, cu grijă de stil. Una e „„Memorialul" căzuților în războiu din această tinerime de la școlile înalte. Statul se îngrijește numai de o parte din palatele școlii. Restul vine din daruri. De industriașii bogați? Nu, ci de studenți. Mai ales de la foștii studenți. Solidaritatea lor cu cei de acuma e desăvârșită.

Ce văd aici uimește. Regi ar putea locui în aceste încăperi frumoase, așa de înalte și de aerate, cu plafoanele împodobite în toate stilurile. Mărețe sale de mâncare de o perfectă întreținere. O sală de biliard, plină. Vaste cabinete de lectură: din deposit se pot duce cărțile, pe iscălitură, oriunde-i place cuiva să cetească în liniște. Biblioteci întregi de cărți rare, cu legături în mare parte contemporane. Toate edițiile operelor lui Franklin se expun supt sticlă. Hala de ceremonii e o adevărată sală de tron.

Dormitoriile băieților și fetelor sânt cu totul deosebite. Și cele care stau în oraș, majoritatea, sânt supt un strict control. O femeie în vrâstă are răspunderea. In odăi e un singur pat, cel mult două. Se îngăduie grupare după prietenii.

Țin să adaug și aceia că în sălile de curs ținuta studenților și a numeroaselor studente e exemplar^. Vivacitatea noastră lipsește, dar ordinea e ca la cei mai buni profesori ai noștri din

cele mai stăpânite Universități. Notele se ieau mai ales de fete, cu discernământ. Profesorului străin, care vorbește cu accent, i se acordă un adaus de amabilă atenție întorsul la Chicago ziua. Aceste margeni ale Canadei au un câmp mai adevărat, mai autentic, intre orășelele de șablon pe care trenul le străbate urlând, grupe de copaci mai îngrijiți, albe întinderi de ape ușor încrețite la vânt. La Jackson, străbatem un centru mai important cu smocuri de fum în greoiul aier umed. Stații asămănă-toare : Albion, Battle Creek, Kalamazoo sânt sămăuate pe o vastă întindere de prairii deosebit de îngrijite. Aici ferma e o realitate spornică, un sistem aplicat cu dragoste, nu o trecătoare plasare de fonduri. Copacii formează perdele dese; ici și colo se răsfață în parcuri, acum aproape înverzite. Porumbul și-a lăsat cocenii neculeși și butucii de vii înșiră trunchiurile goale, chinuite.

Grup dc Români americani.

Apoi totul e acoperit de nisip, care, străbătut de arborii pădurilor, se cocoșează în. modâlci sterpe, Lacul Michi-gan, alături, într'o imensă liniște argintie; orașul care-i poartă numele își deșiră fabricile pe malurile acoperite cu o proaspătă catifea verde.

La Chicago colecții particulare strânse laolaltă represintă cea mai importantă colecție de artă modernă, mai ales. Din cea veche, Rembrandt cu portretul, așa de sprinten, al tatălui său, înfășurat în veșminte de paradă ale nobilimii, din care nu făcea parte, și adânc impresionanta „înviere a lui Lazăr", cu forforescenta lumină de-asupța mortului care se ridică și cu umbrita figură a Celui care a făcut minunea; în adâncul întunerec al fundului licăresc pietre de hangere. Școala francesă are, pe lângă curiosul naturalism, în secolul al XVII-lea, al Fraților Le Nain, corespunzând lui La Fontaine, o replică scăzută a bărcii fu-jiebre a lui Delacroix și de același o desperată, rânjitoare luptă cu leii. De o incomparabilă bogăție e presintarea noii arte' a

Franciei, cu formidabilul „drum la târg” de Troyon, grup de țerani și țerance călări, mânând îmbulzeala supusă a oilor, cu câțiva Millet, de umilă viață țărănească, de o pastorală care poate înălța, ca în scena păstoriței între oile ei, iori înduioșa pentru un eveniment casnic așa de important ca ducerea pe targă a vițelului nou născut, cu uimirea copiilor și lunga privire dulce a vacii ; trei Puvis de Chavannes, între care scena de pescari pe malul Mării, bătrânul aspru odihnindu-și oasele îli colț; solemna, sacra ivire a secerătoarei în zorii zilei, dreaptă supt cele d’intăiu raze ale soarelui care se ridică, de Ju-les Breton; Courbet are tragice peisagii de umbre țâri.

Dar mai ales Claude Monet e larg represinlat aici. Toate laturile acestui inovator sânt alăiuri. Visiuni de orașe depărtate, răsărind în roșul țerilor sudice, în tremuratul, palidul albastru mâncător de contururi al canalelor vene-țiene, și, alături de aceste fantasmagorii exotice, vezi delicatele maluri ale Seinei, aleia de flori, cea mai extraordinară simfonie, tot ce e linie fiind rupt de miraculoasa atmosferă a sintesei de artă, așa de personală. De ceva mai vechiul Manet, pe lângă un impresionant „filosof”, foarte franccs cu barba rotundă, calota și fâlfâirea-i de haine, pe lângă cele două figuri care amintesc faimosul tablou revoluționar de la Louvre, vedenia chinuită a Mântuitorului răstignit, peste care ca și asupra celor trei batjocuritoare figuri din jur se prelinge o lumină de resignată suferință și de începătoare aureolă. Niciodată de la marii maeștri ai secolului al XVI-lea cari puteau vedea portretul în adânc-nu s’a dat o mai întreagă icoană a unui suflet ca în portretul de o așa de simpatică zimbire al lui Henri Regnautl, cel cules de moarte la 1871 în plina desfășurare de aripi a geniului său vioiu. Prin Renoir și Degas se merge până la câteva pânze de Gauguin, care, pe lângă Taitienele sale cafenii la lucru, are un colț de pădure francesă care pare a continua în mai clar,

mai ușor, tradițiile mari ale-peisagiului țerii lui de naștere. Anglia secolului al XVIII-lea, prin Gainsborough, Reynolds și Romney, dă câteva din cele mai elegante figuri de mari doamne, de o rafinată distincție, ale epocei Georgilor. O imensă, învălmășită marină a lui Turner atenție deosebită e dată Americanilor. Portretiștii începuturilor, de multe ori uimind prin instinct într'o societate așa de puțin prielnică pentru desvoltarea artei, contribuie la înțelegerea adâncă a unei clase de o distincție pe care puțini o cunosc și o recunosc, gentilomi cu simțul dreptului și acela al onoarei. „Eroii" unei perioade următoare, tipic înfățișați, sânt rari aici (portretele lui Washington de Stuart și Savage). Dar școala de la Hudsou. River, apoi cea a lui Inness, desfășură toată varietatea darnică a creațiunilor lor, contemporane cu ale noilor peisagiști francesi, îndemnători și învățători, și sânt pânze care definesc, dacă nu o natură pe care arta americană n'o găsește încă, tocmai fiindcă e așa de aproape, puternice temperamente. Alături, Whistley și Sargent corespund, prin felul lor de viață, cu ceia ce în literatură înseamnă poesia de complexă imitație și concentrare europeană a unui Longfellow. Duveneck, Chase, Mary Cassatt vorbesc ca (Germanii sau ca Parisul de la jumătatea veacului trecut.

V. DE-A CURMEZIȘUL AMERICEI

Spre San Francisco. Ziua ne prinde în fața unor câmpii învălurate, pe care sânt uitate ogoare de porumb, cu știuleții uscați și mucezi. Frig: chiciura e prinsă de copacii răzleți, negri. Puține case, mai trecătoare decât aiurea, înjghebări de lemnărie putredă. Pe alocuri ferma cm metodica ei alcătuire. Totuși aici, cu oamenii de azi până mâne, în cea mai mare parte străini (cetesc: „Ibsen Dairy") se face una din cele mai uriașe producții de pe lume. In margene, așteaptă puternicul oraș clădit pe rămășițele unui wigwam indian, Omaha. Mari deposite care primesc producția fiecăruia, o curățâ, o uniformisează dând în schimb țeranului un warrant. Firmele înscrise larg chiamă pretutindeni pe plugar la valorificarea resultatului muncii lui. Sântem în valea râului Missouri, cu argintia largă revărsare de lac.

Câte o „sanitary dairy" fumegând în margenea boschetului de copaci frumoși. Căruțe cu cai frumoși pleacă de la. dânsa. Părețî înălbiți cu var rup monotonia înseilărilor de lemn tărcate. Țeranii de aici au amintiri din lumea noastră statornică, a vechilor datini. Turiștilor li se înseamnă locul unde-și pot întinde corturile, „free camping", ori li se fac „cabine". Pe alocurea înprejmuirea oprește zburătăcirea găinilor durdulii, ori închide vitele de rasă. Dar casa în serie, lucrată grabnic de tâmplar, se înfige și aici. In schimb pe cutare hardughie în ruină e data de 1865 și numele „fundatorului".

Acuma, tot acest teren al Statului Nebraska e numai câmp de miriști aurii. Pe el se lasă fânul, în căpiți, din care scormonesc cu botul vitele, numeroșii cai mărunți; știuleții de porumb sânt așezați lângă casă în clădării, ori într'o

împrejmuire de vergi, mai rar în coșare cu sau fără părete în față. Nici urmă de zăpadă, sau de brumă. Un aier, o lumină de primăvară sânt pretutindeni. Negrele drumulețe vicinale aburesc ultima umezeală a iernii: unele din ele sânt numai de pământ fără piatră. Nicăiri, în această climă relativ blândă, n'a început lucrul de ogor. Pentru a-l pregăti pădurea de știuleți e arsă.

De-odată la North Bend, cu casele galbene, cooperativele și morile ei, o mare biserică purtând pe cele două cupole rotunde ale turnurilor crucea cu două ramuri transversale a Rusiei.

In margene pe supt arbori curge râul-lac, placid, domol ca toate cursurile de apă americane.

Aceiași câmpie sură supt aceiași copaci despoiați. Rari „burguri" sărace. Când unul presintă și o bisericuță gotică, rosața ei pare că iluminează de trecut tot acest harnic present fără coloare, în care și natura pare fabricată în serie.

Grand-Island. Alt centru agricol. „Companie pentru găini", deposit de ghiață, deposit de petrol, deposit de ser contra holerei porcilor. Micuțele case se strâng timide; velocipede străbat străzile abia pavate. Loc de hrană, de praf, de liniștită muncă. De ce afișurile de cinematograf și de distracție pe scândurile din margenea drumului? Acelea nu sânt pentru oamenii de azi, ci pentru fiii lor, cari nu vor mai munci.

Karbiss, cu ziduri de biserică în stil modern engles, Odessa, în legătură cu cine știe ce Germani din Sudul Rusiei mutați aici. Pe alocuri vitele, caii, oile sânt crescuți în adevărate vaste ceaire. Mașinile presează fânul, care se încarcă în automobile. Pe drumuri, totdeauna în mașini, sânt ei, răscolitorii plugari ai Vestului roditor.

De la un loc, în gări, pe brazde pare că ar fi căzut zăpadă. Sânt silicatele pentru îmbunătățirea pământului. Din ele va ieși hrana de mâne, care se pregătește.

Vre-un șfert de ceas mai târziu, pământul

învălurat e acoperit de nisipuri înalte, de și sămănăturile de porumb, fecunde, urmează încă; undeva, e o mare turmă de oi negre, care par merinoase. Drumul de țară tot aleargă la dreapta, părând nou. Cel mai fin prund trecut ca prin sită așteaptă să fie prins într'însul pentru pavagii de acestea de-aici, care țin zece ani nereparate. Și astfel trecem o largă apă, Northern Platt, revărsată pe întregi întinderi la sfârșitul zăpezii și ploilor de iarnă.

Apoi un lung deșert, roditor une ori, pe alocurea întrebuințat numai ca pășune, se cufundă încet în apele tulburi ale unui trist amurg.

Pănă în dimineață am străbătut atâta pământ cât ar face o țară mare în Europa. Avem de jur împrejur muntele stropit, acoperit cu zăpadă proaspătă, un munte de piatră brună, pe care cresc copaci săraci, îngrămădiți ca peria. Din loc în loc adâncituri largi răsfață aceiași miseră vegetație. Întregul e ca o veche mantie de cerșitor spaniol din zilele lui Lesage. În toată această pietrărie prost căptușită nu e nimic din ceia ce face maiestatea muntelui. De jur împrejur zările sânt închise. Ușorul albastru al cerului, țintat cu o palidă luniță începătoare, privește ca speriat atâta desolație.

Intr'un loc o înjghebare de căsuțe părăsite ; alaturi gardul american, din scânduri brutal împoncișate, închide o proprietate de nimic. Cine s'o fi lăcomit la dânsa? Dedesupt ghiața unui pârău încremenit. Lostopanele de argilă galbenă, crestată de ape care nu curg, urmează în scădere, stropite cu foarte rari căsuțe pierdute. Se încearcă totuși o folosire a pământului care s'a format din dumicarea înceată a înălțimilor: cai pasc iarba ascunsă supt zăpadă, căpițe de fân supt fulgi. Boschete de înalți copaci se adună dârz.

Subit, muntele „stâncos" s-a dat în lături pentru a face loc unei vaste întinderi locuite. Lângă stivele de lemne tăiate fabrici își profilează fumul învălmășit. E încă industria de ferme, cu

elevatoarele ei pentru grâne. Un orășel abia înjghebat.

Reîncepe câmpul de pietre și de mărăcini. Văi adânci, întortochiate se taie între coastele absolut sterpe. Un singur popas, Castle Rock, Castelul de stâncă, fără castel. Dar piatra se adună sus în ziduri de oclate. De acolo, de sus, încet, mărunt, sec, fulguiește.

Acuma muntele roșu se clădește în trepte de giganți, goale, aspre, scrijelate ca de pe urrha unei cumplite rostogoliri. O formidabilă ispravă a puterilor imense, încremenite. Pare o uriașă flacără împietrită. Și mai departe, după ce modâlca sură și-a reluat stăpânirea, pialra roșie țișnește în negi uriași, ca în grupul celor „Șapte castele". La Devils Slade două imense jghiaburi taie coasta prăpăstioasă a muntelui.

Și totuși și aici căsuțele se grămădesc unde pot. Grupe de căluți cu capetele mari pasc prin zăpadă. La Morgan, unde scad înălțimile, e chiar, un întreg oraș cochet. Statul Utah a început și amintirea vechilor saturnale conjugale, profund religioase însă, fie și numai de formă, ale Mormonilor, răsare.

Acuma, supt poalele muntelui, ne găsim în mijlocul unei păduri, pe care o continuă largi spații de zăpadă groasă. Dar muntele revine, și zăpada se întețește. Prin deasa fulguire trecem pe la localități cu vechi nume indiene, ca Utah, Okden, unde sânt oarecare industrii. Trecem Lacul Sărat, nesfârșit, cu pete de ghiață pe dânsul. Norii suri îl fac sumbru, plumburiu. Valurile se mișcă, încete, grele. O tristă ploaie deasă îl bate. In fund fantomatica visiune a înaltului munte alb. Il străbatem îndelung pe o ridicătură de pietre înlocuind podul.

Și apoi întrăm în bătaia viscolului pe stânca sterilă sămănată cu mărăcini. Dar e numai un promontoriu, la picioarele căruia răsuflă băltoacele negre. Din nou începe vasta întindere a lacului;

acuma verde ca o mare, agitat, cu valuri spumegânde. Vînătă furtună în dreapta, argintiu luminiș în stânga. La capăt geana de argint a cuprins întreaga zare. Muntele ne chiamă iarăși în prăpăstiile lui înzăpezite, care răsfrâng în străluciri orbitoare săracele raze ale zilei acoperite. Am întrebuințat un ceas pentru a străbate pe această minune a unei geniale tehnice o lungime de peste o sută douăzeci de mile.

Acuma, la malul alb e o glorie de lumină. Soarele a spart pânza de nori și îmbrățișează într'o caldă lumină reparatoare piscurile ninse. La țermul pietros vârful valurilor se aprinde de luciri de oțel. Năzăriri dulci de albastru, topind cer și munți, se deschid în fund.

Sarea e încă, înghețată, supt zăpadă, multă vreme. Petece de vânăt o arată pe prăvălișul munților. Une ori apele se adună iar în largi întinderi, slobode, încremenite. Un haos de munți, de formele cele mai ciudate, de suprafețe sărate, cu sărace grupe de mărăcini prin gropile cărora se adună zăpadă. Una din cele mai frumoase haotice priveliști din lume. Un munte pare o risipă de moluz și de cărămidă, aruncată de lopețile monstruoase ale unor uriași. Alții îmbracă forma a vagi dune. Vârfuri iese amenințătoare din scheletul altora. Cutare se sfârșește cu un ciudat țumburuc de vulcan încă nedestupat. La capăt în stânga e un imens front de înaintare muntoasă, tăiat brusc. Un Gibraltar în Nevada.

Și apoi, fără sfârșit, deșertul. Aceiași munți, aceleași aspre, dese tufișuri, aceiași zăpadă supt soare. Sântem sus, foarte sus: vârful ciudatelor dihănii de piatră, aspre, sămănate cu țepi, se însoțește cu nourii. La enorme distanțe un grup de case, cai rătăcind în margenea pădurii pitice.

Ca prin minune un întreg oraș curățel răsare în margenea pustiului, Elko. Pare mai mult un popas de automobile; un altul mai departe, cu ceva fum peste casele de care sprijină țurțuri.

Apoi iarăși sântem în inima de piatră a munților celor mai înalți, abrupți, scorburoși, și în umbra lor casele oamenilor cari muncesc. Pentru prima oară un cuvânt spaniol: la prăvălia Italianului Martinelli, pentru Mexicanii noi ai muncilor celor mai grele, vechile cuvinte iberice: „Se Labla (sic) espanol". Prin aceste adunături firmele par o glumă: „General merchandise", „Mercantile Co.", pentru două bărăci, și pentru o chichineață de scânduri „big hotel".

Trecem printr'un viscol. In câteva momente el s'a împrăștiat. Muntele singur mai păstrează zăpadă pe corogita-i piele ca de elefant bătrân. Apoi, pe când soarele căzând străpunge nourii suri, pustiul de mărăcini rămâne neted. De-o parte munții sânt albi de zăpezile adânci din faldurii lor, de alta ei apar clar-albaștri, cu văluri lungi de neguri câre samună a se ridica spre dânșii, pe când de sus un vast zăbranic vine să-i întunece.

VI. CAPITALELE GRĂDINILOR

Trecem noaptea prin văile reci ale Sierrei Nevada. Ne oprim îndelung la capitala Californiei, Colorado. Ziua ne prinde cu aceiași priveliște înaintea ochilor: greoii munți pitiți în fund, șesul vag, acuma curățit de zăpadă.

Dar peste puțină vreme tot aspectul se schimbă. Stânca e așternută cu o catifea verde proaspătă. Din ce în ce, supt influența curentelor calde ale Pacificului, vegetația se întețește. Boschete frumoase de arbori sudici, tufișe de foi lucitoare, mușcate înflorite; câte un platan, mai mult de reclamă decât ca produs al acestui pământ pietros. Golful albastru mijește în fund, mângâietor. Dar nelipsita colibă de lemn a settlerului se îngrămădește răpănoasă. E o strigătoare disarmonie fața de această caldă, generoasă natură, cum și față de amintirile spaniole, nu atât de cuceritori, cari nimicesc, ci de umili călugări, cari aduc între Indieni vestea bună a Dumnezeului blând și îndurător, amintiri care răsar din toate părțile, întrupate în urme care nu vor peri.

2. San-Francisco.

Străbatem un ochiu al golfului cu ferry-boatul, ca să ajungem la Berkeley, iar de aici din nou în tren până la Oakland, „Țara Stejarului”. Aceiași suprapunere de civilisație nordică pe o natură de Miazăzi, peste o cultură populară și istorică, înlăturată ca nefolositoare. Trecând încă odată apa albastră lină a sinului de ocean, avem în față insula care cuprinde Școala Navală între vechii ei copaci sumbri și, fațada orașului refăcut după catastrofa cutremurului și incendiului de acum vre-o douăzeci de ani.

E o paradă de skyscrapere, mândre, trufașe, ca o gardă de onoare a bogățiilor îngrămădite, a freamătului necontenit pentru a le adăugi. Când pătrunzi înlăuntru pe străzile relativ înguste, pe care le umbresc clădirile de obiceiu înalte, te lovește disproporția creațiunilor individuale care stau alături fără a crea un ansamblu. Casele cu zece, cu douăzeci de rânduri alături de altele ca în bietele noastre orașe europene, așa de pline de caracter; risipă de marmure colorate, de coloane aurite, încercări de artă care pun cupola de-asupra terasei monstrului arhitectonic; ici și colo, la câte o biserică, amintirea stilului iesuit spaniol, cu fațada sprijinită de cele două fumuri laterale. Pe piețele verzi monumente în genere prea mici pentru strivitoarea lor încunjurime. E sigur că în asemenea cetăți comemorarea oamenilor și a evenimentelor trebuie făcută altfel decât în copiile noastre de cetate elenică.

Câteva mari clădiri în centru arată nu numai ambiție, ci și gust. Astfel Primăria cu o frumoasă fațadă armonioasă și o cupolă de tipul Soufflot și alături casa de conferinți cu prelungirile ei în stil de mănăstire franciscană făcută din cărămizi în

secolul al XIV-lea italian.

Văzut în amănunte, orașul Sf. Francisc, care așa de puțin răspunde azi smereniei patronului său, e deosebit de simpatic. Străzile lui, de o perfectă ordonanță, suie dealurile încunjurătoare; flori de Sud sânt sămănate în brazda de 'naintea caselor de formele cele mai deosebite, în care se vede însă adesea un tip potrivit, ale cărui elemente sânt luate din vechea tradiție spaniolă. Populația din aceste case cochete și sănătoase e de multe feluri, cea mai mare parte imigranți, mai vechi sau mai noi. Pe cutare terasă o mamă iaponesă, frumușică, rumenă în obraji își alintă copilul ; mai departe, la ieșirea din școli, în grupul fetelor voioase, îndrăznețe, câteva Chinezoaice cu asprul păr negru rătezat scurt pe ceafă; Mexicani a căror față reproduce numai une ori curatul tip spaniol, cei mai mulți presintând umerii obrazului, roșii, ieșiți în relief, ai Indienilor din cari se coboară în mare parte, se văd în cafenele cu inscripții numai în frumoasa limbă a lui Fernando Cortez: o librărie vinde romane spaniole cu coperți violent colorate, un „Anuario hispano-americano", revistele din Madrid și cele din Mexic; un cinematograf anunță în italienește representațiile viitoare.

Intrăm în cartierul chines, care cuprinde o întreagă stradă și se revarsă și asupra altora vecine. Totul aparține galbenilor; librărie, fotografie, magazine de aprovisionare, în care lângă păsări și iepuri de casă sânt expuse broaște și tot felul de dobitoace, și comestibile de acasă, uscate cu un antic sistem special, sânt puse în fereastă: mușchi de broască, șopârle, pești de toate felurile, cârnați, șunci, limbi, totul redus la niște foițe desgustătoare; nu lipsește undeva și un puiu pus în spirt, care poate fi prefăcut în friptură pentru cine nu se desgustă. Un mare restaurant cu două rânduri, cu scara de piatră, servește în boxele lui supe de vegetale și cu ou, în care plutesc bizare paste și din care se desface un miros de vase

spălate și de spital, orez admirabil fiert a cărui sare e luată da sosul negru special, cu apă de mare și mirodenii, feluri de verdețuri la care se adaugă bucăți de carne de porc și de puiu scărmănate într'un chip special, brânză chinesă, — pâne numai după dorință; cu o piesă de cinci cenți aruncată în gaura din părete poți căpăta cinci minute de musică negră.

Sânt prăvălii strălucitoare, cu vitrinele foarte îngrijite de discretul negustor care nu iese în prag și nu poftește niciodată ele vând cutiuțe de lacă de toate colorile, bibelouri de os, inele de sidef cu pietre falșe, bronzuri lucrate grosolan, dar mai ales cele mai strălucitoare pijamale în toate colorile curcubeului, sămănate cu flori delicat răspândite din plin. In cutare magazin păreții sânt împodobiți întregi cu acel bielșug de sculptură aurită în care sânt încrengate toate dobitoacele naturii și toți monștrii închipuirii, acoperiți bogat cu aur. Sânt case în stilul național, milenar, cu galerii sprintene și acoperișuri cârligate la mijloc, cu toate colorile vii îmbinate pe fațadele lor. E undeva și vre-o pagodă, lângă care o mare biserică creștină își chiamă din acest neam de vechi păgâni noii credincioși. Și e teatrul, Mandarin Theatre.

Îl cercetăm seara. E complect gol cu zece minute înainte de oara șapte, când începe nu știu ce piesă. Doi băieți duelează pe scenă, cu săbii de modă veche și bastoane, evitând cu măestrie loviturile. Intr'o lojă la stânga musicanți încearcă vioara, fluierul și gongul. Directorul cu ochelari cercetează ceasornicul. Câțiva copii se joacă în fața cortinei, foarte frumoasă, cu reclama unui negustor din Canton. Atâta.

Totuși se începe. Splendid decor de palat, la care, prin simpla coborâre a pânzelor, se vor adăugi apoi altele. Strălucite costume istorice: rochii largi aurite, coifuri tărcate, cizme cu tălpile late de pâslă. Popi poartă bărbi albe ca fuiorul pe care la mânie le agită cu mâna. Dulci femeiuște cu

ochii cârpiți, văpsiți împrejur cu roșu și cu obrajii albiți de pudră se dau în vânt pentru dureri mie neștiute, lunecând pe scânduri cu picioruşele de păpușă; una, eroina, și-a tăiat părul cu cuțitul, biata fată micuță, și de aici bătăliile între eroi și preoți, cari între, iese, cad, se dau de-a tumba, se ridică și mai ales vorbesc. Recitativul e continuu întovărășit de asurzitoarea subliniere a gongului. Lumea se adună după opt ceasuri; afară fac coadă. Odată în sală, cei de moda nouă, bătrânele cu largi rochii negre, copiii vorbesc, mănâncă, părând că nu-i privește ceia ce este pe scenă, unde zgomotul ritual urmează, lung și solemn.

Un colț către Pacific, către „poarta de aur", a fost consacrat frumusețelor naturii și artei. Toate înfățișările variate ale abundentei vegetații sudice sânt adunate în grădinile întinse care încunjură clădirile. O grădină iaponesă presintă flora depărtatelor insule ai căror vechi locuitori pot să-și mângâie astfel nostalgia, dacă o au. Obișnuita căsuță goală, cu paravane mișcătoare, copacii pitici cu monstruoasele rădăcini umflate, poduri peste ape dare se strecoară prin bolovani. Acvariul e unul din cele mai bogate, cu peștii ca o foiță de sidef, ca niște fluturi multicolori, ca niște săgeți în care se mișcă vioiu ochi de aur.

Museul, „M. H. de Young, Memorial Museum", e așezat într'o clădire care leagă de un turn ca de sky-scraper o lungă zidire în cel mai bine imitat stil manuelin din Portugalia, venit poate prin Brasilia. Sânt câteva vechi pânze, a căror identificare, ca a unui neisprăvit Rembrandt („Hoții") și a unui bizar Lionardo, dacă nu își unui Veronese, e supusă la revisiune. Dar este un Bassano, două imitații ale lui Rembrandt de Denner și este și un mare Watteau, cu un vast peisagiu. Arta americană presintă câteva frumoase peisagii. O dulce figură de fată a lui Bouguereau, un Courbet și o impresionantă noapte de Daubigny sânt ce a dat de samă școala francesă. Curioase

tablourile rusești, care strămută în cu totul altă lume; supt nume, altfel necunoscute, de pictori contemporani, scene din alt mediu natural și uman: alaiul de nuntă într'un sat înzăpezit, cu bulbii auriți ai bisericii, cu caii cari trag din greu roșia căruță închisă, cu mutrele naive și speriate; întoarcerea de la încoronarea Țarului în căsuța plină de „pose" unde toți se uimesc de povestirea splendorilor neînchipuite;

Grup de Români americani.

Grup de Români la Los Angeles, pregătirea de nuntă cu femeile înfoiate, înzorzonate, purtând pe cap „cacoșnice" de paradă (de Masovschi); o secerătoare roșie-blondă înfășurată cu triumful recoltei sale, visiune de aur și de lumină; căruța mujicului care duce pe nacealnicul cu șapcă într'o visită ca a „Revisorului" lui Gogol, fără a mai pomeni un stupid Napoleon în ajunul părăsirii Moscovei, al cărui evident model e tabloul lui Delacroix. Totul văzut de alți ochi, tălmăcit de alt gând,

Pe lângă o adunare ciudată de uniforme, instrumente de musică, miniaturi pe ivoriu din secolul al XVIII-lea, strălucită colecție de ceramică din toate țerile, dar mai ales bogăția de produse ale artei chinese și iaponese: vase de porțelană și de bronz, catapitesme de lemn sculptat cu o fantastică putere de creațiune în domeniile închipuirii, dragoni și monștri de bronz, realiste portrete în lemn, zei ai Fericirii cu enormul pântece păros, cu gâtul umflat în gâlci, ai Sănătății cu trei capete și șase mâni, strivind bolile supt picioare, draci roșii și grași cu cornițe ca de ied, și, alături, minuscule lucrări de fildeș, făcute cu o migăloasă artă care uimește, sperie aproape. Alăturările, contrastele de colori stau alături cu îndrăznelile liniei, cu siguranța unei visiuni de o unică acuitate.

O școală din Berkeley e adusă aici ca să vadă și, băgați de samă, căci e vorba de copii până la zece

ani, să copieze. Cei mai drăguți omuleți, băieți și fetițe, de toate rasele, pe cale de a se americanisa supt zimbetul ispititor al profesoarelor, în mare parte studente, care fac astfel școala de aplicație, se întind la vitrine, le ating, se trântesc pe jos ca să vadă mai bine, fără zgomot, atenți, căci au de lucru, fac de la ei, creiază. Siguranța desemnului, puterea de a găsi imediat linia dominantă, meșteșugul de a umplea golurile, plăcerea de a fi gâcit, reprodus, păstrat sânt fără de margeni. E idealul școlii celei nouă, în care puterile nesfârșite care se ascund în sufletul copilăresc sânt stârnite, puse în acțiune și conduse fără a da această impresie. Fiecare alege ce vrea și interpretează în felul său. Alt Museu e cel de antropologie, ceia ce înseamnă în acest cas „cultură umană". De aceia se găsesc câteva elemente de artă egipteană, papirusuri medicale în scrisoare ieratică, originale și reproduceri din epoca plolemaică și romană; apoi, pentru Greci, vase din Teba cea mai veche și ulciorașe acoperite cu mărunte figuri geometrice, pe care apoi artiștii le amestecă, în forme mai mari, cu reduceri stilisate ale subiectelor naturaliste din vasele ateniene; cutare vas de proporții mari, care poartă în însăși Atena același joc de linii pur geometrice, stil Dipylon; o lungă și foarte interesantă serie de vase cipriote, în care linia, linia singură, mai simplă, legată cu mai puțin gust decât aiurea, domină; din lumea etruscă o sumă de olărie de imiLație cu figuri une ori caricaturale, pe când în cea din Italia-de-Sud ceva barbar, purtând pecetea indigenilor, Iapigi și Menapi, se adaugă, strâmbând puritatatea originalului grec. Câte ceva din Iaponia și din Australia.

Dar, bine înțeles, ce e mai larg presintat sânt documentele vechii culturi indiene din toate Ținuturile. Interesante pentru noi sânt în prima linie covoarele și ornamentele corespunzătoare ca formă de arta populară; unele dintr'însele sânt ca

linii și coloare aidoma scoarțele românești, dovadă absolută a împrumutului din Eurasia noastră, de unde a venit, nu numai această cultură de ornamente liniare, dar, fără îndoiala, prin gustul de complicat și monstruos, cealaltă civilisație artistică, de un caracter așa de deosebit, a grupului indo-chino-iapones (dar și Formosa are artă lineară). Aici se vede ușor transiția de la simplicitatea Nordului, adecă a Nord-Vestului, căci el Singur, din Alaska până în Mexic și în America mijlocie, are acest splendid folklore artistic, la a Yucatanului și a Perului, unde capriciul individual, imaginația creatoare, tendința spre amplificare, gustul de caricatură domină. Din California propriu-zisă se expun multe lucruri, de un caracter mai puțin impresionant: în deosebi atrag împletiturile, pentru pălării femeiești și alte scopuri; aceleași podoabe lineare, într'o singură coloare ștearsă, le deosebesc.

Ceia ce face mai interesantă încă această visită e faptul că unul din oamenii de serviciu al instituției e însuși Indian, care vorbește de reservele în care, prin Nevada, încă dăinuiesc ai lui, în spor de populație, vre-o cincizeci de mii. Față de aramă, cu ochii mărunți, foarte albi, cu o puternică osatură a capului, scoțând tare în relief umerii obrazului, cu părul scurt foarte negru. In discreția, în paza și în prietenia lui e ceva din firea țeranului nostru. Un alt tip indian ne va servi la masă în familia d-rului Simon deseară; figură mai grasă, mai masivă, poale din causa vrâstei, fără acea amintire de ostaș pe care o recunoști la primul. Fete indiene, trecute prin școala elementară din sălașurile lor, servesc la orașe și nu se mai întorc înapoi.

Museul e al Universității, și această Universitate a Californiei, cu centrul în Berkeley, are aici o parte din clădirile ei și sus în munte, între copaci, lagărul, campus. E, cum ni-o arată, după amiazi, slavistul, istoricul Orientului european Kerner, o lume, ceva așa de vast, de complex și de liber, cum

a cunoscut numai evul mediu în cele mai triumfante momente școlare ale lui.

Treci prin poarta dominată de un imens turn, sprinten totuși, și în toate părțile răsar fațadele școlilor întrunite supt acest nume universitar; câteva clădiri mai vechi, înegrile, stau să dispară; fabuloasa munificență a Statului, darurile de o prodigalitate fără exemplu ale particularilor, ca Rockefeller, ca bancherul san-franciscan Giovanetti fac să se poată ridica pretutindeni aceste mărețe zidiri, sămănate în cel mai încântător cadru de verdeață, de copaci bătrâni, din pădurea primitivă, de brazde proaspete și de flori. înăuntru totul e pregătit ca pentru niște tineri înțelepți, dar și ca pentru niște prinți. Nu e o bibliotecă singură, ci trei, patru. Biblioteca pentru toți; enormă; biblioteca pentru cercetătorii științifici, biblioteca pentru cărțile alese, biblioteca pentru grupele care doresc isolarea. In toate părțile se deschid odăi de adunare, de liniștită reculegere, sămănate cu tablouri originale. Profesorii au săli de seminare, și trebuie multe pentru o mie două sute de învățători, la cari se adaugă încă vre-o mie de auxiliari, luați din mijlocul „graduaților", studenți încă, dar totuși „teachers" (explic pentru șase din ei „Sintesa" mea). O bibliotecă de peste 600.000 de volume e perfect catalogată; se adaugă conspecte ale cuprinsului altor biblioteci până la noile cumpărături de la British Museum. Înzestrat în astfel de chip, tineretul, cu toate seducțiile sexului, dă impresia că lucrează cu încredere individuală, cu siguranță și cu zel.

Casa rectorului, an astronom, de o largă, senină cugetare, e pe o înălțime. De pe fereastă, se vede Marea până la punctul unde, între cele două vârfuri ale cornului format de admirabilul golf, se deschide „poarta Pacificului". O dungă roșie subliniază apusul. Peste câteva ceasuri de pe drumul îndrăzneț care domină totul, orașul întreg e o imensă scânteiere de lumini, care face palid cerul

senin în care stelele trebuie să fie geloase.

Împrejurimile orașului, tăiate de liniile golfului pe care-l străbat necontenit vapoare și aeroplane, și dominate de șirul nesfârșit al înălțimilor împădurite, sânt de o frumusețea de feerie. Întovărășiți de dd. Simon și Symonds, le străbatem într-o zi acoperită, umedă, rece ca de toamnă, care a răpit o parte din farmecul acestor fericite locuri.

Drumul se cufundă răpede în văile largi, vesele, ori în defileurile întortochiate ale muntelui. In această a treia zi din Mart, totul e verde, de o verdeață tânără, fragedă, care mângâie ochiul; iarba crește înaltă, sămănată cu coroana de aur a păpădiei. O fermă urmează altei ferme. Clădirile sânt de obiceiu înjghebări de lemn vechiu, nevăpsit, muced, dar livezile apar deosebit de îngrijite. Din pajiște sau din pământul adânc negru sau brun-roșietec, abia răscolit pentru sămănăturile de primăvară, se ridică în șiruri egale zarzării înfloriți, zăpada roșie a persicilor mărunți, nucii cu albul trunchiu neted, migdalii și copăcelul de piper, negrele modâlci ale viței. Alături, marele copac de pădure cu crăcile sucite, torturate, rășinoșii cu acele întunecate, o întreagă vegetație în cea mai mare parte rămasă verde, și mai ales înaltul eucalipt, răpede crescut, cu trunchiul rotund, peticit de coajă zdrențuită, care cu vârful lui drept domină orizontul. In fund de tot Mount-Diable, Muntele Dracului, înalță piramida lui cu aspre linii drepte.

Tot acest bielșug de vegetație e hrănit prin măiestrite irigații. Ele vin de la largul râu Sacramento, care-și strecoară Apele spre golf; corăbii mari plutesc pe dânsul. Această linie de ape argintii mărgenește la stânga zarea.

Sânt aici oameni de toate neamurile. Intre „carele” care fulgeră cu un foșnit ca de furtună unele lângă altele se văd Mexicani cu dura față roșie-cafenie. Figuri adânc oacheșe stau în pragul locuinților: sânt Portughesi, cari au venit până aici

să-și caute norocul. Pe cutia de scrisori din margenea șoselei e câte un nume german sau italian. O cochetă vilă poartă numele de Iolanda. Și aici e soborul neamurilor.

Ce nu fac ele aici, în patria nouă! Dacă la Oakland, la Oakley sânt obișnuitele orașe americane de al treilea rând, popasuri cu dughene și une ori, ca în prima localitate, cu întregi alei de vile în toate colorile, cu și fără terase, o localitate nouă, Pittsburg, a răsărit în câțiva ani, doi, trei, în jurul furnalelor înalte ale unei oțelării, un bielșug de cochete căsuțe noi-nouțe în care se adăpostesc lucrătorii. Aiurea un grup de Italieni servesc o fabrică proaspătă de produse chimice. Industria prinde rădăcini și în această lume de idilă în care albastrul profund al muntelui se îmbină cu dulcele verde al culturilor. In schimb unde o ceată întreagă de muncitori lucra, acum vre-o cincisprezece ani, pentru scopurile războiului, locuințile frumușele sânt aproape cu totul pustii și ferestile sparte arată curios în fațadele cu așa de noua înfățișare. Omul n'are dăinuire; munca lui singură există — și câștigul.

3. Los Angeles.

Pe margenea mării, tăind pe alocurea tunele, calea ferată duce spre Los Angeles, cetatea Arhanghelilor. Nume spaniol, precum aici totul arată pe cei înlocuiți în stăpânire, izgoniți. Toți sfinții calendarului catolic figurează în răsunător veșmânt spaniol, din sus de cetatea bunului Sfânt Francisc până la „îngerii" aceștia de aici.

Dimineața, aceiași munți aspri, clădiți în bolovani, și în margenea lor. aceiași dulce verdeață, aceleași șiruri de nuci, aceleași vechi trunchiuri învârtite, aceiași viță și, ca așezare omenească, aceiași tristă înjghebare de lemn. Pe alocuri lespezi uriașe, ca niște monstruoase broaște țestoase, mănâncă ogorul proaspăt lucrat și îngrijită livadă.

Acum tăiem de-a dreptul prin piatra seacă, supt palatele giganților. Dincolo, aceiași vegetație nouă, sprințară, ca de ieri, supt dreapta strajă a înalților eucalipți. Și portocalul apare în aceleași rânduri chibzuite: fructul roșu râde dimineața. In cutare loc, lângă un raiu al persicilor, imense sere de flori. Ca și lângă San Francisco anunciuri chiamă la cumpărare de terenuri capabile de a da astfel de rendement. In unele din aceste „ranch"-uri (de la spaniolul rancho) găini cu miile acopăr pământul cu o zăpadă de pene. Și unde nu e decât nisipul gol și sec fabrica vine, își sapă gropile și-și înalță mașinile. Los Angeles nu e un oraș decât în centrul suprapopulat, în care cât e ziua de mare se încurcă automobilele și se îmbulzesc trecătorii între înaltele clădiri, lipsite, din fericire, afară de casuri isolate, de masa mesopotamică și egipteană a sky-scraperelor. Încolo, localitatea de un milion două sute de mii de locuitori se desface în grupe ori se înșiră în nesfârșite alei.

Iată de-o parte clădirile Universității, cu turnul venețian și înaltele ziduri de cărămidă în același stil de convento italian din secolul al XIV-lea. Iată imposanta masă a Museului, cu pereții roșii lucrați în losange, cu săpăturile în piatra intrării, cu întregul complex de palat spaniol din epoca iesuită, bogat în terase, acoperit cu olane foarte coșcove. Inuntru desemnuri și schițe frumoase, și de Degas, de Lucien Simon, un grup important de lucrări americane, hotărât foarte bune, ca ale lui Child Hassam, ale lui Henri, cu simțul peisagiului de aici, cu efecte puternice de colori șterse și de colori triumfante. Se adaugă o foarte bogată colecție de artă chinesă —multe pânze mari—, una de ceramică europeană. Pentru moment și o exposiție particulară de covoare persane înflorite și de altele în care naturalismul se înfrățește custilul geometric al Mongoliei (deci Mongolia servește și azi ca element de legătură în arta lineară între Asia Mică și America; lucru important de reținut).

Liniile de case cu vârful rătezat, cu deschizături capricioase pentru uși și ferești, a mormanelor galbene după datina strămutată a Spaniei și, iarăși, după amintirea, neașteptată, a zidirilor mexicane, urmează zeci de mile fără sfârșit. Te simți strămutat în această lume de livezi, dintr'o comună în alta, purtând numele iberice de odinioară ori nouă nume simbolice pentru frumusețea acestei admirabile naturi. Prăvălii în care se resfață cele mai splendide fructe, unele necunoscute, ca paraavogado, cu carnea bogată și un singur sâmbure, întrerup șirul de căsuțe; reclama îmbracă toate formele închipuirii: una se termină printr'o moară de vânt. Dar ceia ce farmecă e livada, proaspătă livada generoasă în fructe: roșiile portocale, atârnând din frunzișul întunecat, pe care le încălzesc grădinarii cu sobițe de fier, le culeg bronzații Mexicani cu aspect de Indieni războinici și le așează în cutiile în care vor călători de-a lungul Americei în trenuri speciale (este și a

douăzecea „exposiție națională de portocale”), piperul cu frunza pieptene, care-și lasă pe stradă roșele boabe abia înjghebate; trandafirii se acață de toți păreții. In margenea acestui raiu făcut de omul singur, de mintea și de mâna lui în locuri unde adesea nu plouă odată în zece luni, muntele adânc albastru, scrijelat de brazdele care apără de focurile dese pădurile pitice.

Astfel ajungem la Pomona, numita după zeița care dăruiește oamenilor poamele. Largă stradă, vaste livezi, câteva clădiri frumoase, toate interesante în varietatea succesiunii lor. O biserică baptistă e clădită, se pare, din marmură curată și are o impunătoare fațadă.

Aici trebuie să fie colegiile universitare la care mă chiamă prietenia unui American inițiat în toate limbile romanice, inclusiv a noastră, pe care o cetește cu ușurință și o pronunță corect, d. Maro Jones. Dar, cum pentru zidirile de acum douăzeci de ani se alesese cel mai binecuvântat colț de grădină drept în fața muntelui, o dumbravă a Armidei, cu vechi stejari, sprinteni eucalipți, piperi, atârnând în plete de salcie, platani pletoși, portocali și lămâi, boschete de măcieși în toate colorile, acuma orașul care dă numele său așezământului universitar pe de o parte, iar înalta școală de alta. Adecă într’un grațios orășel care s’a format de la sine și căruia i s’a dat sonorul nume frances, așa de potrivit pentru această claritate submontană, de Claremont (Clermont).

Am din nou prilejul de a vedea o Universitate americană.

Peisagiu californian

Vegetație in Sudul californian. data aceasta mai pe îndelete, condus de d. Jones, de președintele Burgess, de o studentă românсă, d-na Paraschivescu (alți doi studenți sânt la Los Angelos): văd sălile de clase mari, încăpătoare, unele cu scene de teatru, casa fetelor unde se ieau în grup mesele, locuința oaspetelui mieu. Sânt

două colegii, cu două rânduri de profesori, în care se predă istorie, cu biograful lui Lincoln, d. Stevenson, sociologie, filosofie (și o profesoară), francesa (și cu fiul lui d'Estournelles de Constant), germana (cu un German), italiana, istoria artelor (cu un vioiu Catalan). Locuința în căminuri se plătește o mie de dolari pe an; fiecare-și are odaia. Firește, sexele sânt deosebite. Din ce mi s'a spus, din ce am văzut, am impresia unei vieți sănătoase și nevinovate; fetele se laudă că băieții nu sânt primejdioși, „niște copii mari". Sportul nu iea mai mult de patru oare pe săptămână, cu tennis, foot-ball, călărie, canotaj. Examenele sânt semestriale, mai mult în scris; lucrări se dau necontenit și se lucrează cu conștiinciositate. Profesorii au și aici încrederea că se face un lucru bun și folositor, că nu este inferioritate față de glorioasele lăcașuri sărace din Europa, că aici, în domeniul spiritului, e adevărata Americă și că din aceste lăcașuri se ridică noul vultur al viitorului.

In această imensitate risipită sânt și Români, unii bogați, cei mai mulți înstrăinați, de trufie sau de sfială. Ar fi vre-o trei sute. Cutare Român din Sălagiu, ca d. Alexandru Pop, din Băseștii lui „badea Gheorghe", a ajuns la o bună situație materială, unită și cu păstrarea tuturor însușirilor de înțelepciune, de măsură ale Românului sălăgean; e o plăcere să-l auzi vorbind! La gară patru fete în costume bucovinene, una cu mama ei, celelalte trei cu tatăl și mama, cu bunicul și bunica, tocmai din Cuciurul Mare. Frumos tablou de familie! Și e o bucurie să-i auzi vorbind așa de frumos românește, cu o emoție care face să tremure buzele bătrânului. Fiul a fost profesor în Canada; acuma lucrează la lemn. Cum s'ar întoarce! Și, când îi presint posibilități, încet, duios i se desfac cuvintele: „Sfânt ți-ar fi numele!".

Cercetez, eu bunul prieten al nației mele, d. Jones, și mai departe complexul de clădiri al colegiilor. Biblioteca, în formație, cuprinde o sală

de lectură comună și alta pentru reviste, dar în fiecare așezământ se cetește prin odăi cu carte împrumutată; și depositele pot fi întrebuințate de orice student pentru lectură: nu se cunosc cașuri de înstrăinare. Unele din sălile de cetire particulare sânt de un lux deosebit. Un club de studenți are o sală de mâncare potrivită pentru orice masă de gală la un palat. La colegiul Scripps, locuința fetelor are toată înfățișarea unei mănăstiri spaniole, cu pavagiul de cărămizi roșii, cu tavanurile lucrate, cu mobilele de caracter vechiu, cu firidele în care ard lămpi electrice; pe lângă chiliuțele dormitoriilor, odăi de prisos, pentru plăcerea artei, ca acelea două mobilate în stil frances. Pretutindeni materialul întrebuințat este de prima ordine.

Capela e o mare sală cu scenă și piano. Acolo so pot executa cântări pentru toate formele protestantismului; cărți de rugăciuni sânt prinse de banci. Catolicii sânt foarte puțini. In populația școlară mai mult de jumătate sânt din părinți anglo-saxoni, sensibil de mulți Germani, restul nu contează. Fetele fără avere servesc și la restaurant în otelul, innul patriarhal din localitate: odată terminat serviciul pe care-l fac cu atâta grație, zimbind, ele se duc la lecții. E de prisos să spun că din partea tuturora li se arată cel mai deplin respect; nici vorbă de a li „face curte”, cu atât mai puțin de a fi grosolan cu dânsele. Sânt dus la teatrul elenic, în care se fac ceremoniile vara.

Sântem aici în margenea chiar a deșertului, a părții din sterpul pământ californian pe care omul n’a creat-o încă, prin munca și destoinicia lui. Chiar lângă cele mai frumoase livezi de portocali, de pe care merele de aur se rostogolesc până în stradă fără să le ia nimeni—dar un placard, adesea repetat, făgăduiește o răsplată cui „arestează și dovedește pe hoții de portocale”—, începe terenul pietros, uscat, în care se înrădăcinează numai îndărătnicii arbuști de pustiu și o astfel de ușoară vegetație pe care căldurile—deocamdată norii se

adună pentru ploaie—, căldurile care pot ținea fără un pic de apă și zece luni le vor nimici răpede odată cu ivirea verii. Aici nu mai curg apele de supt pământ care țișnesc din muntele bortilit ca un burete. Dar câte o casă a și răsărit, atrasă de perspectivele viitorului. E un început și, în această societate așa de activă și întreprinzătoare, în care totul îndeamnă la asaltul imposibilului, e foarte probabil că el va fi urmat și grădinile de poveste vor răsbate tot mai adânc până la poalele muntelui ocrotitor.

Căci sântem în țara unde zilnic se fac minunile, unde improvisațiile închipuirii se prefac în realități solide și gpornice. Nicăiri omul n'a fost mai creator decât aici, nicăiri n'a avut mai mult sentimentul că el face. Prietenul care mă poartă printr'una din cele mai mândre alei din lume, numai bielșug de roade în arbori, numai zimbet de flori în margene, roșu de mușcat, roz de trandafiri, îmi spune povestea acestei splendide înfăptuiri. Doi Canadieni au venit și li s'a părut locul bun. Cu mijloacele lor de cuceritori ai codrului mereu, de fundatori ai orașelor au făcut din nimic ceia ce se vede astăzi. Când conducători ai Australiei au visitat California, care li datorește eucaliptul și stufosul piper sălbatec, li-a plăcut ce făcuseră întemeietorii și i-au luat cu dânșii. Astăzi Australiabra are prin fapta lor un oraș aidoma ca acesta.

Ne întoarcem supt ploaie. Norii amenințători au crăpat. Pământul primește, în această deschidere a primăverii, darul rar al apei de de-asupra. O primește recunoscător, dar fără să aiba numai decât nevoie de generositatea, puțin obișnuită, a cerurilor.

4. La granița Mexicului.

Pe drumuri stropite — aceiași perfectă șosea de ciment tăiată în două, prin dunga albă care delimitează mersul automobilelor—, printre câmpii muiate pornim des de dimineață spre San Diego și Tijuana, la granița Mexicului.

La șase ceasuri lumea a și început să se miște. Încrucișăm câteva automobile grăbite. Pe câmp o ceață ușoară se ridică peste arături în pământ negru și brun ca o râșneală de cafea. Un miros de îngrășăminte plutește în aierul încă rece.

In dreapta și în stânga capriciile hispano-americane ale arhitecților californieni, ca niște mari flori, colorate viu, din care nu e una care să semene cu cealaltă. Nu e meritul proprietarilor trecători, ci al acestor harnici cercetători ai trecutului și descoperitori ai formelor viitorului. Terasele se succedă în cea mai variată amestecătură de linii. In față brazdele de un verde adânc, perfect îngrijit fără servitori, albele potire ale florilor de cala.

De-odată o pădure, o adevărată pădure de sonde, deasă, dar de aceiași impecabilă ordonanță ca și portocalii și lămâii din livezi, răsare și îndată ne încunjură. Aici petroliul e așa de bogat, încât îngăduie ca șchelele, cu eleganța construite, să-și atingă coatele. Totul e atât de strict orânduit, de asigurat contra oricării primejdii, încât în umbra piramidelor de scânduri omul își poate face și locui căsuța și drumul cel mai neted, cel mai curat poate trece în chiar margenea lor. Ici și colo vedem lingurile în mișcare.

Străbatem așezări mai mărunte, care se țin lanț cu întovărășirea, tărcată a haosului de reclame. Și după două ceasuri de drum ni se arată drumul spre una din misiunile, din vechile misiuni spaniole

care încă în veacul al XVIII-lea puneau basele unei țeri creștine și civilisate. E întemeierea părintelui Serra, închinată unui sfânt al cărui nume trezește amintiri dunărene, de acasă. Căci Sfântul Ioan de Capistrano, profetul de lupte din Abruzzi, a catehisat Ardealul nostru și el, alături de Ioan Hunyadi, a liberat, cu mulțimea cruciaților lui simpli și săraci, Belgradul de asediul lui Mohammed al II-lea. În timpul războiului care ne-a năvălit niscaiva zeloși ocupanți de lege catolică îi confundaseră oasele cu ale Sfântului Grigore Decapolitul de la Bistrița, pe care se și grăbiseră a le anexà.

E un încântător colț de natură și de istorie. Din cărămizi coapte și necoapte, cu ajutorul Indienilor, neobosiții propoveduitori ai Evangheliei au făcut o mare mănăstire, un institut spaniol al epocei lor. Largi curți, pline azi de florile cele mai variate, dar odată cuprinzând gospodăria unei ferme, încântătoare patiuri de reculegere de-asupra cărora spânzură clopotele unei meșteșugite renovări pentru turiști, lungi coridoare boltite, cămăruțe de locuință și rugăciune, o capelă și o lungă biserică, dăruită de aceiași restauratori cu cea mai aurită din catapitesme, care scânteie ispititoare la capătul misticei penumbre.

Și lumea vine și se roagă, pe când în prăvălia-Museu, cu ceva cărți, veșminte și picturi vechi, se vinde pe preț scump istoria în mai multe volume a Misiunilor și „poterie cehoslovacă”, purtând însăși aceasta intitulare. Sânt aici grupe de copii mexicani, oacheși, buhoși, flenduriți, căscând adâncii ochi negri la splendoarea sacră a altarului, sânt fete cu figurile palide supt negrul păr uns și lipit pe tâmple, sânt roșii figuri indiene cu osatura proeminentă, care dovedește îndărătnica păstrare a rasei celei mai vechi, sânt ciudate fețe de cenușa în care bătrânii ochi sânt ca punctele negre ale cărbunilor stinși. In această semi-obscuritate, aceste sumbre elemente de rasă te strămută cu

veacurile înapoi, în vremea sângeroaselor plămădiri.

La oarecare distanță cea mai stăruitoare reclama înfiptă pe toate povârnișurile catifelate îndeamnă la alcătuirea unui nou oraș, închinat Sfântului Clement. O parte din case s'au și făcut, un alb club de o delicată arhitectură invită la petreceri, se arată unde vor fi clădirile de utilitate publică, apa prinde a se strecura supt piatră. Avem supt ochi priveliștea inițierilor orășenești în această țară de suprinderi. Ceva mai departe, Sfântul Onufrie își așteaptă și el ceasul. Pe când la capătul calendarului spaniol Oceans Beach, „plaja Oceanului", e o așezare isprăvită și bine întemeiată.

Acuma, la dreapta, Oceanul palid își întinde pânza liniștită; abia la mal stâncile de dedesupt rup apa în spume. Un țerm încă pustiu, pe care se usucă mari ierburi răscolite, cu înfățișarea de coraliu moale, putred, lângă iarba grasă, cleioasă, de ghiață cu floricele roșii, lângă țeposul cactus de pe care atârnă fructul mărunt ca sângele. Lângă rămășițe din lemnul vechilor naufragii foarte puține scoici sfărâmate pe care le îngroapă nisipul.

San Diego e încă departe. Crezi că-l ai când se înșiră iar căsuțele-jucării, de cea mai pitorească legătură, oțelele ascunse între arbori, clădiri monumentale, ca o școală militară. Dar el fuge tot mai departe, până ce în sfârșit cetatea Sfântului Didac strânge între casele ei chipoase, adesea de un lux elegant, în care, pe lângă o lume de afaceri mai puțin grăbită ca aiurea, bătrâni și bătrâne, la capătul unei vieți de muncă, își primblă agale, cu o senină așteptare a morții, oasele obosite.

Apoi această civilisație de floare umană adausă la florile naturii se împuținează, sărăcește, devine mai rară, mai umilă. Mexicanul care așa de mult ajută cu munca lui prosperitatea Californiei, omul bronzat, cu pălărie largă, nu mai are din ce scoate bogăția pentru alții. Spre sumbra lui țară

învălmășită de revoluții periodice, terorisată de bolșevismul bandelor politice — mai ieri noul președinte și-a avut falca zdrobită de gloanțe—, ne ducem acuma.

Iat'o la o strâmtoare unde cocheții „ofițeri U. S. A." au aierul unor cavaleri cari și-au întrerupt danțul. Lângă ei colegul mexican cu nasul mare supt o șapcă asămănătoare n'are nimic din eleganta lor corectitudine: poartă în voie picioarele, plesnește poclitul automobilelor, râde. In față necuviincioasa reclamă a unei berării cu 75 de cents păharul de cerveza cu o marcă americană.

Aici, la Tijuana, „mătușa Ioana", e cârciuma Americei probibiționiste. Mexicul e represintat doar prin colorile tari ale frontului de dughene cu așa-numitele „curio" („curiosități"), dar înainte de toate cu băuturi de tot felul, cu ispititoare curți pentru „moonlights" (chefuri de lună), cu musicanți și dănțuitori, cu fete ochioase, harnice numai din ochii adânci. O atmosferă de lene și de conrupție otrăvește și aierul. Lume săracă se târăște, pândind câștigul neonest. In figuri e mai mult din Indianul cucerit decât din nobila și crunta, neiertătoarea rasă a cuceritorului spaniol.

Ceva mai departe e, pentru aceiași Americani doritori de a petrece, un splendid local de joc de cărți și de restaurant lângă băile de la Aguas Cällientes, „Apele calde". Aici fantasia de colori și linii moștenită de la Indieni se desfășură în toată fantastica ei bogăție; roșul și albastrul domină. Plafoane de lemn sculptat acopăr marile săli, pline de o lume ahtiată de altfel de viață, fără rigorismul onest și prohibiția sănătoasă.

Costumele se exhibează și ele pentru petrecerea aceleiași categorii de visitatori. La garderobă o fată cu pantaloni de catifea albastră foarte largi jos oferă țigarete. In sală musicanții se poartă ca în „Bărbierul de Sevilla", dar cu mijlocul într'un fel de cojocele galbene și în cap cu imense pălării de paie terminate printr'un vârf supțire.

Se cântă ariile locale și bucăți de operă, și din gură. Apoi musicanții cântând străbat odăile ca un omagiu către oaspeții pe dinaintea cărora trec. Vechiu cavalerism al Spaniei-mame. Și privirile se opresc îndată asupra danțului din țara veche: un delicios duo între băiatul în largi haine galbene și alba fată cu pieptărașul colorat și rochia scurtă: peținea de dragoste se face în nesfârșite vesele învârtituri, el năvălind, ea, grațios, ferindu-se. Iată-l aruncând jos pălăria și ea joacă în jurul ei, nu: pe dânsa chiar, cu o delicată bătaie în loc a piciorușului. Apoi ridică marele stog de paie și i-l pune pe cap. Bătălia e câștigată. E un farmec!

Ne întoarcem pe ploaia deasă, prin noroiul drumurilor proaste. „Mexicul cel adevărat e încolo", arată cu mâna d. Hey, negustor de „curio" azi, consul, șef de misiune austriacă, proprietar de rancho ieri. „Acolo e o lume, și ce bogăție — și ce lipsă de noroc!"

La întors luăm altă cale decât aceia care duce la Misiunea Sfântului Ioan de Capistrano. E margenea însăși a Oceanului, sămănată cu cele mai frumoase nume spaniole de-a lungul plajei împănate cu case, pe care le încunjură reclame pentru alte zidiri. In față neguri încunjură marea insulă S. Catalina, vecină cu ostrovul Sfântului Clement. E acum proprietatea fabricantului „gumei de molfăit", chewing gum, — cum se vede, un binefăcător al umanității, care-și merită suveranitatea insulară. „Chewing-gum" și lucrul în serie merg de altfel împreună: „serviciul" social și distracție.

De acolo din fund o geană de aur pleacă, lărgindu-se până acopere cu transparența-i luminoasă tot cerul până în capăt. Nori mari, ca un șir de munți vineți, străpung aureola glorioasă a apusului. De-asupra soarele căzând aruncă mari raze roșii ca de sânge care de la un timp se topesc într'un zăbranic încrețit ca o draperie de statuie antică. E o măreață tragedie crușită acolo în ceruri.

Vechii Indieni puteau să vadă în ea luptele cele mari ale zeilor și prăpăstioasele căderi ale împărățiilor. Pănă ce aripa nopții cade grea, stingând totul.

Acuma sântem în lumea sondelor în turmă. Apoi mai departe între nesfârșitele lumini din Longwood: oteluri strălucesc, reclame chiamă nervos, firme roșii țișnesc deasupra prăvălii de fructe rostogolesc bogățiile coastei binecuvântate. In fund, zgomotos pe toată noaptea, Los Angeles.

A doua zi, într'un intermezzo de soare văd clădirile Universității, unde am și onoarea de a vorbi despre arta bizantină și problemele ei. Princiare clădiri și aici, una făcută din câștigurile footbalului. Răbdătoarele studii ale arhitecților au produs mănăstirea franciscană, cu chiostre pe supțiri coloane, cu ocnițe spaniole și azulejosarabe, cu greoaie porți sculptate de lemn vechiu. Studentul are aici, cu săli de seminar largi ca un mic Parlament, cu holul de ceremonie ca pentru întronarea unui rege, tot ce-i trebuie, pănă la librărie, la restaurantul ținut de Universitate. Apare și un ziar al acesteia, „Troienii". Pretutindeni ordine, bună cuviință, poftă de a învăța—poate prea mult — cu inteligență și atenție.

Părăsim orașul, petrecuți de studenții noștri, acum cinci la număr. O domnișoară moldoveancă, Bercea, e dentistă; sora ei se pregătește de aceiași carieră. E și mama ardeleancă, fratele unuia din cei mai buni artiști de cinematograf (este și un al doilea). Gândul țerii li umezește ochii.

VII. LUMEA ÎNVINȘILOR

1. Ținut indian. Marile Cañoane.

Pe linia „Marilor Cannyoane” (Cañones) trecem întăiu pe la Claremont. Apoi deșertul se intercalează. Pe alocurea bolovănos, sălbatec, aiurea acoperit de o pădurice netrebnică, ori, pe lungi întinderi, nisip, valuri de nisip fără margeni. In unele locuri mașinile îl culeg, îl adună, săpând prăpăstii necontenit mărite; o bucată de vreme butucii de viță se ridică din alba masă nestatornică. Grădina de portocali se face rară, tot mai rară. De-asupra muntele albastru scrijelat închide zarea.

Oprire lungă înaintea marii, frumoasei gări de la S. Bernardino, întreagă învelită cu iederă. De aici încolo deșert de piatră și nisip de mărăcini și de copaci sălbateci fără stăpân, de ierburi seci. De-asupra plutesc nume vagi; Devore. Intre stânci soarele e cald ca într’o bună zi de vară. Via pusă pe alocurea începe să miște. Câte un fermier încearcă mici plantații de portocale. Colacii cu frunze căzătoare prind să se îmbrace. Muntele prinde mai strâns. Totuși pe o culme brazda de plug e trasă de un băietan. E întrebarea pusă deșertului dacă-i vrednic a primi munca omului.

La Cajon linia muntelui e întreită, împătrită. Stânca roșie a înlocuit prăvălirea de pământ și de pietriș. Enormi bolovani, ca un schelet de chit monstruos, amenință calea,care se înLortochiază prin dărâmăturile de piatră, prin suprafețele rotunjite, spălate de vechi mări, care au căpătat înfățișarea de oase lucii. Pe alocurea așezarea lor paralelă pregătește „canyoanelc”, aiurea piatra iea închipuirea unor imense dobitoace la pândă ori la odihnă.

Dar mai încolo caracterul aspru al muntelui se îmblânzește; tocmai sus pe vârf o îndrăzneață cale pentru trăsuri a fost tăiată în coasta galbenă. Un alt

drum suie, cu stâlpi de telegraf, tocmai în vârful escaladării, la Summit. Zăpada se ține încă tare de ultimul pisc.

La coborîre ciudate trunchiuri nodoroase întind pe crăci sucite ace de brad care par enorme stele verzi răschirate. La Hesperia, fără nimic din grădina Hesperidelor, tot șirul munților stropiți de zăpada își rasfață frontul. Unii din ei par a purta o largă floare albă. Cei tineri răsar, drepți, zburliți la vârf, cu aparență de platani. Atâta răsare din nisip. O fermă pierdută a strâns apa într'un lac .artificial.

Cele mai formidabile clădării de stâncă sânt însă alău turi, unde o fabrică desface în bucăți automobile usate. E Viclorville, săracă înjghebare de câteva căsulii răzlețe. O exploatare mică de petrol pare a fi alături. O fabrică de ciment. Drumul de țară duce alături de calea ferată. Trăsurile se urmează răpecs încet arborii în floare și câte un ogor verde. Un râu confus își frânge apele dedesupt. Ce veche lăcomie spaniolă de aur o fi pomenind Oro Grande? De aici pană la Bristow, e, supt dealuri, un teren de sămănâluri și de creștere a vitelor, învrâstat cu dc o sută de ori atâta pustiu. Apoi acesta singur cuprinde tot supt șirul depărtat al munților albaștri.

La Barstow, așezare luxoasă, otel cu colonete de chios-stre, purtând pe marmura albă o fațadă, „Casa del Desierto". Public ca în localitățile de băi scumpe. De aici se pleacă spre Est.

Același deșert de granit roz, pe care-l aprind, îl învinețesc razele soarelui care se pleacă spre Apus. P& alocurea și sarea iese la suprafață prin mărăcinișul rar și galbena buruiană, uscată, ca la Nevvberry.

Seara se lasă. De-asupra pământului roș sămănat cu petele de aur ale pachetelor de ierburi uscate, albastrul pur al cerului se sprijină pe vânătul încunjur al munților Nevadei. In fața lor înălțimi ciudate, cu totul negre, mucede pe margeni, de un negru de arătură adâncă, se întind ca o amenințare.

Une oip povârnișul lor alb, cu pete închise, e ca o imensă piele de panteră. Liniile lor încălecate sânt rupte, încolțite în felul cel mai neașteptat. Nu se poate un munte mai sfărâmat, mai fărâmițat. Dincolo de creasta lor neted profilată, parcă n'ar mai exista nimic. Fulgerări de aur încheie apusul.

Neted, cu ultima stâncă vânătă, straja de munte încetează. Sântem în câmpul deschis, veșnic asemenea cu sine. Aceasta însă numai o clipă, căci un alt șir, de același caracter, ne cuprinde. Pe șoseaua de supt ele ca niște licurici aleargă automobilele. Alte șiruri ajung a se năzări mai în fund noapte rece. Pe munte a fost furtună. Aprigă furtunăi cu zăpadă. Când ne oprim la El Gran Canone aierul e glacial. Dar așa de pur, de sănătos, de pătrunzător până în adâncul plămânilor ca întineriți la o înălțime de 7496!

E un platou înalt. Pinii îl îmbracă. 0 coamă deasă de pădure bătrână, pe alocuri neatinsă, copăcelul tânăr, sfios, lângă cel care domină larg cu crăcile roșietice, lângă strămoșul căzut, răsturnat peste crengile vii, prins în , mreaja lor, uscat ca un os de pește, de chit, în fundul Oceanului.

De-odată lângă otelul de bârne, roșii-negre, pregătit până în cele din urmă amănunte tehnice ale standardisării americane, pământul s'a scufundat până la aproape două mii de metri, pe o întindere de cincisprezece ori atâta. E o uriașă groapă, un imens cuptor: pare că forțele nestăpânite din mijlocul pământului ar fi izbucnit deschizând o astfel de rană.

De-odată ți se pare că ochiul care o cuprinde a și mărgenit-o în hotare cu care imaginația noastră e deprinsă. Trebuie să întrebuințezi oare întregi prin pădure ca să-ți dai samă de uimitoarea vastitate a genunii unice. Trebuie ca, sprijinit de parapetele apărătoare, să privești cu o-chiana ca să deosebești că îiruntru, cu toate că totul pare pustiu, necălcat în vecii vecilor, trăiește o lume omenească, un grup

de căsuțe, un otel cu largă fațadă, un pod de fier, încălecând una din miile de prăpăstii care se întretaie, se confundă între dânsele.

Dar aici nu e un Jmos, care înspăimântă și răspinge. Cei cari-și adună supt această formulă impresiile greșesc. Cu sau fără explosia care a rupt păturile granitului, natura, servindu-se de alte ape decât, „tărcatul" râu Colorado care se târăște glodos în profunzimi, ieșind la iveală numai ca pete de lac tulbure, a orânduit, a potrivit, a clădit. Sânt lunecări întinse, sânt vârfuri dârze, sânt stalactite monstruoase, negei uriași ai pietrei, dar ceia ce mulță-mește, împacă, bucură ochiul e așezarea dreaptă a rândurilor granitului, alinierea lui pe mii de metri, ca și cum im olar divin ar fi fiert în cuptoarele lui vase de o formă desăvârșită.

Ceia ce înlătură încă speculata impresie de groază e zimbetul de coloare palidă albastră, verde, care încunjură și termină triumfătoarele sunete de trâmbiță ale pietrei de zori și pietrei de sânge, amestecate în toate nuanțele gloriosului roșu. Ici și colo o pată de zăpadă punctează spațiul ori creț vegetații mărunte, copaci răzleți pe cari-i albii cunosc minunea de dăunăzi abia. Exploratorul care a recunoscut-o întreagă e din 1869, votul care a creat parcul național, de ieri; stăpânul de veacuri ,știutorul tuturor cărărilor, cutreierătorul tuturor cotloanelor e Indianul.

Reclama-ți spune unde-l poți găsi departe, drum de catâri printre pietre. Aici el apare așa de scăzut și de umil! In față chiar cu otelul e clădirea de piatră roșie cu trei rânduri, terase și scări, oale pe colțuri, a Indienilor Hapi, monstruoasă înjghebare cu ferestile mărunte, neregulat sămănate. Alături mușuroaie da loadbe acoperite cu pământ, cele mai simple forme de locuință omenească. Lângă obiectele de vânzare, între care splendidele covoare cu totul ca ale noastre, familia trăiește, cinchită la pământ: femeia țese bătând firele de lână în beteală, bărbatul se învârte în jurul ei,

copiii se târăsc în brânci. Urâți oameni, neavând nimic din talia înaltă, din proporția membrelor, din aspra figură sculptată cu nasul de vultur a războinicului. Mari fețe bosumflate, strivind trupul greoiu, coloarea, lutului și a cenușii, asprul păr rar deosebesc un trib ue alt sânge decât oamenii Vestului. Când li ceri lucrează, când li ceri joacă, Se feresc de stăpâni când li pretind să fie expuși în fotografie ca bestii rare. Legenda lor e prea mare pentru dânșii. Sa ajungă așa o dihanie de aratat în țara strămoșilor lor, a limbii lor care se duce și a zeilor lor cari au murit...

Iată-i plătindu-și datoria zilnică de a dança la cinci ceasuri și jumătate exact, cu discursuri explicative făcute în cea mai bună englesă de unul dintre dănțuitori. Din gangul casei lor, amenajată așa ca să dea impresia „sălbăticiei", se aude toba, întovărășită de chiote. Spectatorii surâd. Șase actori apar: patru bărbați și două femei.

Danțul indienilor Hapi.

Danțul indienilor Hapi.

Acestea din urmă sânt Îmbrăcate foarte simplu: polcuțe și fuste; numai părul adânc negru, gros, lucios, în jurul feței umflate, palide, le identifică. In schimb, tovarășii lor sânt măreji. Și ce figuri, afară de moșneagul a cărui față de pământ e așa de scrijelată încât m'am întrebat uacă nu purta, după obiceiul lor săi, masca divină a danțuluil dar mai ales sânt măreți ca echipament; înaltul coif, lunga coamă de pene de papagal li se lasă pe spate supt flanelele în colori vii se întind largii pantaloni de piele; de la brâu spânzură podoabe de metal și de mărgele colorate, cu aceleași figuri geometrice. Au în mână, pe rând, buzdugane scurte și suliți ascuțite.

Sânt trei danțuri. Primul e numai o paradă, bărbații trecând prin mijlocul femeilor. In al doilea ei au la umeri aripi de vultur, care li cuprind toată spinarea, blănuri li atârnă. Danțul, un mers trăgănat, e ca un zbor planat al păsării care-și

pândește prada. In al treilea, cu strigăte, armele se ciocnesc ca în luptele care niciodată nu vor mai da neamului „pașnic” (hapi înseamnă aceasta) cinste și glorie.

Adevarata viață indiană e aiurea, prin pueblos, la Olua-raib și Oraibi, la Tewa, la Sichoiunouvi și Wallpi, apoi la vecinii Indieni Navajo și Zuni, la Apașii războinici călăreți. Acolo danțurile, al șerpelui, cu șarpele la gură, aL zimbrului, al coșurilor, ținute în față ca scuturi, sânt sacre; ele se fac solemn, cu zeci și sute de oameni Ia anume ser-balori mari, când semnul mistic al „scutului soarelui” se înalță cu evlavie, când se fac menirile pcnLru ca „soarele să nu se piardă în Sud”, pentru ca rodul câmpului să fie bogat și îmbielșugată prăsila animalelor și păsărilor. Acolo în casele de piatră stau gospodarii câpabiîi de a smulge pentru ogorul lor mic apa care se prăvale în nisipuri și se adună în smârcuri, acolo se lucrează porumbul alb, galben, roșu și negru, acolo se lucrează covoarele, împletiturile de paie în care se păstrează datini milenare legate de ale'noastre; acolo se aduc încă rugăciuni zeilor de la cari pornesc marile puteri ale lumii. Acolo prisonierii civilisației nu stau în vitrină pentru ca oameni fără ocupație să li dea aplau.se pentru spectacole și să li arunce piesele de zece cents.

2. În pustiu. Noul Mexic. Spre Nord-Est.

O zghihuita noapte de tren ne-a strămutat într'o regiune șeasa supt munți albaștri domoli, cu miriști și câteva ferme în mijlocul piistiului de buruieni sălbatece, pe care pasc vite risipite. Așezările omenești rămân însă de o extremă raritate. Pe acest teritoriu smuls Mexicului opera de colonisare nici n'a început, pe când în Est oamenii stau unii pe capul celorlalți, cu miile îixtr'o casă. Câte o cisternă arată lipsa apei pe care Indienii o cer de la zei cu fierbinți rugăciuni, o aduc în spinarea femeilor, o împart cu scumpătate ca o mană. Trecerea pe aceasta coajă galbena-roșietică a unui automobil e o raritate.

Și, totuși o mp re gară, cu șanțurile pline de apa ploii, răsare în mijlocul deșertului. Dar, ca locuințe, Winslow e numai e adunătură de miserabile căsuțe de lemn.

Dedesupt e întreaga scară de pături ale granitului roșu. Indata ce coaja cedeaza, rasar elementele construcției mărețe a naturii. In margene șuvița de argint a râului.

O noua așezare pentru cei din fund, ascunși, nedoriți, presintă totuși încercări de a acomoda cu nevoile civilisației americane utilitare arhaicele blocuri ale zidirii indiene. La doi pași depărtare sântem în lumea nisipurilor și a lostopancilor roșii, așternute în palate ale zeilor păgâni. Pe alocurea lespezile îmbracă dealul ca niște enorme șindile, ca niște formidabile foi de cactus. Și apoi iarăși, după ce adâncurile au ieșit de-asupra, pacea monotonă a deșertului de mărăciniș. Pe fondul vâriăL al pământului palidul co-yor al ierburilor moarte se pătează une ori de praful alb de alcali.

Și vechii copaci au împietrit. La Adamana se

anunță o pădure, departe de șease ceasuri la Sud. Specimene din lemnul-granit se presintă. Suprafața lustruită dă cel mai fantastic amestec de linii și mai ales de colori, în care roșui, galbenul palid predoihină.

Navajo. Abia câteva case, cai rătăcind prin deșert, oaia albă care^și caută hrana în spini. Dar la una din modestele clădiri se anunță vestitele „Navajo blankets". Viața vie e undeva în urmă, acolo unde duce drumul nepietruit care se deschide prin argilă și nisip. Covoare de acestea foarte ochioase, în lungi vârci pline de figuri, atârnă și, în cale, de coperișul coșmegelor indiene. Și valtrapul cailor e artă bătrână.

Rari puțuri artesiene, mills, sânt adoptate și de vechii indigeni pentru a-și adăpa așezările. Astfel când și când omul se poate totuși împlânta. Păduri pitice încunjură acum locuința de provisorie sărăcie.

La Houck, lângă râul cu torențialul curs, e o încrucișare de linii. Poate o jumătate de ceas un adevărat rând de canones roșii, cu adânci scrijelări mărgenește drumul; zăpada se păstrează încă în săpăturile muntelui. Unele mase au aspectul unor fantastici elefanți încremeniți, altele presintă fortărețe crenelate. Aceiași bogăție de colori ca pe aripi de fluturi. Ne apropiem de Gallure, care e la capătul mărețului defileu. Turme de aceleași oi albe pasc buruiana sură de la poalele munților; femei groase cu fața de aramă, copiii botoși le pasc. E gospodăria indiană.

Iată o solidă biserica de piatră albă, cu o cruce care sa-tnănă a fi ortodoxă. Ce rost poate să aibă acolo în pustie? Căci drumul urmează tot așa de pietros și de gol, de și fără frumusețea zidurilor de roșie cetate.

De ce neîncrezătorul nume de Defiance dat unui popas la câre nu ne oprim? E pentru lupta care a fost între guvern și bandele Indienilor apași, cari-și râdeau de orice putere publică? Acuma, în această

palidă lutărie țepoasă e liniștea supunerii, supunere una cu moartea. După ceasuri de rătăcire, un grup de case se strânge în jurul vreunei „faclory”. Drumuri încalecă muntele stropit de zăpadă. Trenul domol nu se oprește pentru atâta.

El va face zece minute de repaus numai la Gallup. Ciudat orășel de ceva fabrici, de bungalowuri ca în Nord și de construcții galbene, pătrate, cu terase, cu ferești mărunte, care sânt o vădită imitație a pueblurilor indiene din fund, ale căror odrasle ajung până aici și a căror reclamă e scrisă pe marile placarde. Piatra, bolovanul gol, haotic e în mijlocul chiar al sărăcăcioaselor locuințl. Mulatri și-au făcut cutiuțele de-a lungul liniei. O alta se înfundă în interior.

Același pustiu de stânci roșii, de vârfuri albe de zăpadă, de bolovani răspândiți pe câmpia care nu înverzește niciodată. Cai murgi rătăcesc căutând o hrană saracă. Ici și colo anunciuri scoțând la iveală țesăturile și lucrul în argint al Indienilor Navajo. Din toate bojdeucele răsar copii buhoși cari aleargă după tren.

La Yucca, un centru indian, numărul caselor de formă indigenă e și mai mare. Femeile vin la tren să vândă delicata lor olărie, de 6 linie așa de variată, cu desemnuri așa de felurite. Naiva lor imaginație pune capete de porumbei la torțile cupelor. Tot așa de interesante ca aceste produse ale mânilor dibace, care "desprețuiesc și întrebuințarea roții, sânt veșmintele vânzătoarelor cu fața rămie: șalurile lor lungi, fotele de aspru postav de lână, încălțămintea lucrata în casă. Tăcută, cu un zimbel de îndemn ele aduc cu mândrie rodul unor silinți cinstite pe care le luminează milenarul instinct al artei.

Ceva mai departe străbatem o scurgere de lavă neagră încremenită, în umbra dealurilor galbene. Pământ frământat, rupt șl bătut cu pietre. Vitelor roșii și albe, trântite în păiuș, li place palida iarbă a șovarului. Un înalt canon vânăt păzește o lume de

'gropi învălmășite. Turnuri de piatră galbenă pare că stau să cadă asupra liniei.

Acuma colibele de cărămizi necoapte sânt singurele care se oferă privirilor. Cârpele flutură tîn vânt de la o terasă Ia alta. Gospodăria saracă e toata împrejur. Doar negustorul de gazolină și de „merchandise" mai represintă altă rasă. Pretutindeni calul mărunt "paște miriștea buruienii de piatră.

O formidabilă catapeteasmă roșie ca pentru templul a sute de răstigniri. In față se crapă mușunoaie de pământ răscolit și încolțit cu pietre. Nicio transiție între arama de sus și cenușa de jos. Un templu, cu adevărat un templu Jos, umilul închinător, sus flăcările locuinții zeilor. Aiurea mogâldeața a încălecat lăcașul zeilor. Trepte uriașe par a duce la ele. E exemplul dat de natura însăși locuințelor de grupe și podoabelor de cult ale rasei localnice.

Cel d'inlaiu Indian călare, cu pălăria largă pe capi, străbate câmpul. De-asupra soarele de după amiazi e acum, în Mart, dogoritor. Dar nicio pasăre nu plutește în aicrul luminos.

Muntele tot ajunge a fi din grunzuri de lavă, între care iarba seacă pune vegetația-f palidă. Numai adâncurile care se crapă dedesupt rămân roșii ca și câmpul care urmează și în care se va înfige pinul sălbatec.

Prin acest teren mașinile sapă de zor pentru a face un mare pod de fier pregătind altă linie în inima țerii. Aici Mexicanii din corturi au luat locul indigenilor mai puțin destoinici. Dar îndată stăpânirea neîmpărțită, necontrolată a acestora supt guvernorii lor, cu lotul dat de președintele Lincoln, cu caciques ai lor, șefi religioși, va reîncepe,, în ciuda drumurilor care li taie țara.

Un simplu canton de aibi la Dalies. Se încearcă sădirea de pomi din zona temperată. Apoi pustiu, lung pustiu de nisip. Stația, cu două-trei case, nu se poate chema decât Sandia. Nisip urât, învalurat,

mestecat cm buruieni. O singură pasăre neagră trece prin arșiță, cătând o picătură de apă.

Ce curioase par grapele de pomi din jurul slației următoare! încercări de cultură a ogoarelor. Un stol de rându-fiele învie cerul. Rio Grande, vastă apă ca a Siretiului, întreține această trezire a puterilor, până acum înțepenite, ale naturii. Dincolo de pod, o pădure întreagă a răsărit. Ape stătătoare pătează câmpul. Sânt sămănături proaspete și căpițe de fân lângă ferme. Te simți iar între oameni.

Case mai mari, cu terasă, în stil indian. E Albuquerque, capitala unui întreg Ținut și orașul în care un vestit Mu-seu concentrează tcsaurele artei indiene. In sus e regiunea Taos, una din cele mai caracteristice pentrru vechea civilisație aborigenă. Fără a mai socoti marile deposite de petrol din vecinul Texas, „Texasoo".

Însăși gara orașului măricel e în stilul local, lungă zidire cu arcade, purtând turnulețe ca de porumbar, cu acele ferestruici pătrate care, aici, se pun și la biserici. Totul de coloarea pământului nears din care se face lotul.

In fața unui bazar — și de spoliile Misiunilor — unde lucrează meșteri indigeni cu familiile lor împreună — și aceiași copii cari se învârt și Se târăsc în jurul lor, privind pe străini cu ochii lor mari negri uimiți—, așteaptă femeile învinșilor. Cincbite la pământ ca morții în vechile lor 'rociminte, acoperite cu șalul, mute când nu e vorba de a spune în câteva cuvinte prețul olăriei pe care o pre-sinlâ spre vânzare, oale și ulcioâre, smălțuite și nesmăl-țuiie, păsări roșii cu puchiței albi, și, pe lângă dânsa, arce cu aspre coloraturi capricioase. Unele fețe au o mare noblețâ și copiii, cu totul albi, sânt deosebit de drăgălași. Femei bătrâne câ ochii întunecați și lungile șuvițe de tare păr alb. Un impresionant moșneag cu fața arată în toate sensurile de vrâsta, dar cu ochii mici liniștiți, clari. In vulgara noastră îmbulzeai! par cu toții niște figuri iero-tice, nereale, fara viață, menind o

vraja de veacuri, pe propileele umile ale unui misterios templu de întunerec și de eternitate.

De aici înainte, spre seară, nu odată se întind ogoare de țernă neagră și pomii cuprind zările. Coperisuri țuguiate printre dânșii. Lumea indiană, atâta timp stăpână nevăzută, se va despărți, pierzându-se în tremurai de lumină al soarelui către Apus. Printre trunchiuri oțelul râului scapără. Apa e de altfel aici pretutindeni la suprafață.

Un cimjtir cu cruci smerite: de mult n'am văzut unul! Cei de acolo au trecut din pământ în pământ. Căci și de aici înainte totul e din lut, ca o escrescență a țărânei comune. Și bisericuța cu pervazurile albe e tot din lutul uscat la soare.

Numai omul lipsește și aici; cu tot râul care stă la îndemână, neîntrebuințat, pustiul își reia drepturile. Dar un sat mare indian își întinde haosul de înjghebări sure, din care iese fumul de seară. Biserica are două turnulețe de fațadă și supt dânsele o dungă multicoloră de caracterul țesăturilor. Pe deal e văd urmele unei vechi cetățui a indigenilor. Nume indiene se păstrează, ca Elota.

Un alt sat indian, S. Domingo, are o lungă biserică de pământ, cu zimți supt terasă și cu clopotul spânzurat în aier. Miriștile ard în margene și muncitorii cu mantie neagră și pantaloni roșii trebăluiesc în jurul pomilor. Aureola de fum albastru încuijara toată gruparea. Munții cu zăpadă sânt în capătul orizontului.

La Bemalillo, „micul Bernard", prăvălia clasică americană își chiamă simplii clienți. Râul torențial din margine a secat cu totul. Triumful pustiului se pregătește.

Intrăm în munte. Lâ Los Carrillos un grup de case americane, simple, curate. La Galisteo, doar numele spaniol în deșert. Fără de capăt, învălmășit, pustiul de granit ros.

Noaptea se lasă când trenul se oprește la Lemny, în câmpia de pietre, d'inaintea elegantei stații în stil indian care desfășură în zădar galantariul

operelor de artă populară ale vechilor locuitori.

A doua zi, bogată regiune de păşuni, pe alocurea cu ogoare încă neîncepute; obişnuita fermă de lemn, îmbulzită de vite, de cai, de găini. Şuri bune, case foarte rele, total neîngrijite. Şi prăvăliile sânt primitive. O clădire de cărămizi pe deal pare a fi o biserică.

Aglomerările mari sânt răspândite, desordonale, fara nicio preocupaţie de frumuseţă. O stradă prăfoasă cuprinde prăvăliile. Bogăţia fermierilor apare însă pretutindeni, Utilagiul de maşini, marile mori de cărămidă apar îndată. Câte o biserică de imitaţie europeană, cu turnul ascuţit şi rosaţa gotică încolo, popasul muncitorului gata să zboare aiurea după nn câştig mai mare. Cochetăria e numai a reclamelor şi a deposilelor dc benzină, „Conoro", „Vulturul alb".

Garden-City din Cansas e o grădină de grâu: florile nu par să-şi poată avea aici lăcaşul favorit De alminterea aici primăvara întârzie. Binecuvântatul colţ de iarbă nouă nu se vede încă nicăiri pe pământul brun ca lâna. Sămănătura de toamnă pare a nu fi obişnuită. Abia s'au deschis câteva brazde de arătură. Dar pluguri lăsate pe câmp arată fineţa maşinilor întrebuinţate. Coceni de porumb, în picioare sau în grămezi, putrezesc pe vechile postate. Vilele nu prea pătează întinderea; Obiceiul e să le ţie în ţarc. Lipsa pomilor creşte impresia de fertilă pustietate. Fermele sânt mici grupe de cărămidă sure cu morişca puţului ar-tesian şi turnul de tinichea al petroliului. In jurul lor se face atâta umbră câtă trebuie.

Dar sânt şi dealuri de piatră, petece de mărăcini cari n'au fost niciodată tulburaţi de plug, lungi intercalări de pustiu.

Nume indiferente până la marele centru, cu mândru fronton de case roşii, de la Dodge City. Blocul de cărămidă e admirabil legat. Câte o biserică pentru grupuri risipite apare cu totul

isolată în mijlocul stepei.

La gările următoare mari înjghebări de lemn arată de-positele de grâne: ale companiei Kansas, ale companiei fermierilor, ale câte unui dealer lucrând în numele său propriu. La Hulchinson patru imense elevatoare exprimă bogăția Ținutului. La Newton serviciul apelor își presintă de departe țișnitoarea reclamă. Pe când aiurea gara e numai o magherniță sură și goală, aici se ridică o măreață zidire de cărămidă cu ușile și ferestile în netedă piatră sculptată.

Peste'puțin un câmp de sonde apare, dar răsleț ca la noi, cu spații largi între șchele. O exploatație locală fără mult rendement. Nu se văd așezări împrejur. Mai departe numai un sătișor s'a format în jurul marilor deposite rotunde.

Alături un grup de căsuțe povârnite lângă o râpă poartă gloriosul nume al Florenței. Dar la Emporio, „cetatea negoțului", noua gară splendidă e terminată; nu e prea mare pentru grupul de case pe care-l strivește dominându-le. E aici un oraș cu înalte clădiri roșii, cu străzi largi și parcuri foarte îngrijite. Pe unul din ele un simplu monument de amintire cere să nu se uite căzuții războiului, let no forget.

Spre Kansas City terenul urmează, cu ondulații rare, în aceiași desfășurare a șesului gros. Un soare roșu, fără raze, înfășurat în fumuri fără izvor văzut, se apleacă în jurul dealurilor goale. întâiul lan de grâu plin se întinde la picioarele lor. Din ce în ce ferma se face mai arătoasă, mai îngrijită.

Marele oraș însuși, cu largile lui bulevarde, cu dealul acoperit de lumină, cu fațadele uriașe ale fabricilor și îmbulzeala de trenuri pare a represinta același tip al centrului de regiune agricolă.

A doua zi industria domină. O ceață fumurie acopere orizontul la Rock Island, care-și înalță siț furnalele. Largul Ohio își scurge apele printre maluri acoperite cu că-sulii sărace, pentru lucrători înainte de punctul unde se captează

izvoarele într’un lung canal de ciment, mlăștinile sânt pătate cu păcură. Poduri fără stil înjugă râul. Impresia e a unei înseilări lacome și pripite pentru câștigul imediat

Terenul pietros e tăiat apoi adânc de șoseaua vecină. Rostogoliri imense de bolovani o mărginesc. Când aoeastă risipă de granit încetează, sântem într’o regiune de păduri tinere care durează până la masivele suburbii ale Chicagului, care-și revarsă la acest ceas de dimineață vahirile de lume în străzile de asfixie dominate de trufia sky-scra-perilor.

VIII. CAPITALE TRECUTULUI

1. Gettysburg.

La ieșire trecem din nou în fața fabricilor care storc vlaga omenilor noștri: Indiana Harbour, Gary, cu frumoasa gară, de unde pleacă strada principală cu clădirile de căpetenie, zidiri de piatră în stil european. Fabrica de ciment se laudă cu 175.000 de saci producție pe zi. Pe urmă iarăși pădure, sprintenă pădure bine îngrijită. Câmpia de hrană, ferma cu turnulețul ei de petrol și-au reluat stăpânirea ca și cum n'ar fi alături infernul fabricelor și afacerilor. Numai păduricea și calmele ape ale unui lac de argint înviorează monotona strecurare a căsuțelor de muncă, Ici și colo doar câte o fabrică își clocește căsuțele improvisate ale muncitorilor. In seara cenușie, tristă, fără un semn de primăvară, miriștile, în fundul zărilor, ard pentru a curăți câmpul.

A doua zi spectacolul se, schimbă. Pădurea e mai întinsă, mai bogată, mai adevărată. Ploaia multă, care continuă, a creat o primăvară ce îndrăznește a miji. Uriciunea căsuțelor de țară va începe îndată a se ascunde. O mare apă ne urmărește o bucată de vreme cu dunga ei largă albicioasă.

E împrejmuirea Washingtonului. Orașul se pregătește de înmormântarea fostului președinte, apoi Șef al Justiției, Taft. Dar nicio risipă de decor teatral. Gara nu e în negru. Nicăiri steaguri atârnând, decât doar la Legații și ambasade. Cavaleria trece, peste două ceasuri apoi și artileria. Ținută ireproșabilă, fără înțepeneală; frumoși cai; lume puțină, care nu se descopere toată la trecerea steagurilor. Deocamdată, pe un afet de tun sicriul, învelit în steagul înstelat, e dus la Capitol.

In ziare părerile de rău sânt sincere, dar discrete. Un articolaș simțit, un desemn: Unchiul Sam

onorând catafalcul, drapelul lăsat asupra rămășițelor. E mai impresionant decât mult zgomot fără o adevărată emoție. E vădit însă că orice ține de politică nu pasionează și nu zguduie mulțimea. Și apoi toate trec aici așa de răpede!

A doua zi la câmpul de luptă din Gettysburg, unde, în Iulie 1863, înaintarea trupelor sudice, apărătoare ale sclaviei, a fost oprită în loc, cu patruzeci de mii de morți din ambele părți, de armata pe care o insufleția convingerea de neînduplecat profet biblic a lui Abranam Lincoln.

Drumul taie prin țerna roșie ca de sânge, despărțind bucăți de pădure prin care sânt sămănate casele de lemn în colori variate. El atinge orășele curate, liniștite din această Maryland, ca Fredericks, Lewisburgh. Caracterul rural de fermă veche, ușor înseilată, rămâne. Figuri de jae-gri răsar foarte adesea în pridvoarele sprintene. Ei formează o mare parte din populația școlilor elementare. Câteva high-schools de Stat sânt suite pe delulețele verzi, cu turnulețele și cupola măruntă a capelei. Odâtă, într'un așezământ particular, o maică ' era în mijlocul fetițelor; aiurea, pe urma gliganilor cari se strâmbau la trăsura noastră purtând un om cu barbă, doar corecți tineri clerici își purtau cu eleganță gulerele albe pe negrele sutane. Și aici catolicismul lucrează, — putere orânduitoare, sigură de sine.

Ajungem la locul unde odată un modest tovaraș al lui

Penn își ridicase coliba. N'ar fi gâcit că peste două sute de -ani se va da aici o crâncenă luptă nu numai pentru idei de egalitate între creaturile lui Dumnezeu, idei care erau și ale lui, ci pentru a se ști dacă munca va fi liberă sau nu. Cu atâtea sacrificii ea s'a liberat, dar întrebarea e ce usa-giu s'a făcut din libertatea declarată legal înaintea Cerurilor judecătoare. Negrii chelneri, negrii argați, negrii dă--dace, negrii portari pot răspunde

și poate răspunde aproape întreg sufletul lor fără încredere într'însul, veșnic cu ochii la ordinele vechiului boss, ale stăpânului care a rămas. Și totuși vechea rasă britanică, pură, pentru ei s"a jertfit așa de generos.

Dar poate că aici, în țerna scormonită de ghiulele și frământată de alergarea luptătorilor s'a mai hotărât ceva: datoria de a fi împreună a Statelor Americei libere, State vechi, de la început, State adause prin cuceriri și alipiri. Unirea era de bună voie; ea a fost impusă cui voia s'o rupă. Jtegimelor cu principii deosebite li s'au substituit aceleași norme superioare ale vieții constituționale. In acest pământ Inuiat de sânge, opera unității naționale s'a înfăptuit. Să nu se uite planurile latine ale lui Napoleon al III-l ea, care s'au risipit în această luptă.

De aceia locul, cele șaptesprezece „acre" de pământ, merita sfințit, prin memorabilul discurs al învingătorului, ca și prin recunoștința vremurilor următoare. E acuma un „parc național" al amintirilor, cu peste patru sute de monumente, cele mai multe de un gust discutabil și în general rău grupate. Statele, orașele, regimentele au vrut să pomenească pe ai lor, și e duios că, alături de asemenea scumpe dovezi de amintire, stegulețe, coronițe de flori se înfig, se așează lângă pietricelele celor mărunți, după trei șferturi de veac de la trecerea lor din viață. Un vânt de iarnă aruncă furios fulgii în valuri de-asupra mormintelor.

Stau alături învingătorii și învinșii. Poporul american poate lega împreună sentimentul de mândrie pentru cei d'intăiu cu acela de iertare pentru cei din urmă. Odată ce jsb biruit causa care trebuia să biruie!

Ar fi fost de dorit ca în jur să fie liniște, marea liniște care e supremul omagiu adus eroilor, adecă oamenilor cari și-au dat bucuros viața pentru credința lor. Dar lumea nu se poate opri, cu nevoile și cu trivialitățile ei, și astfel iat'o adunând călăuza

a trei dolari „explicația” și cochete restaurante pu
orge mecanice. Dar pretutindeni pacea cimitirelor.
e profanată; de ce n’ar fi și aici?

2. Baltimore.

La un ceas de orașul făcut, acela care s'a desvoltat de la sine, vechea creație colonială, Baltimore, așezată în mijlocul aceleiași pădurici de peisagiu engles din veacul al XVIII-lea.

Centrul catolic de pe vremuri—»și aceasta se simte până la Washington — a căutat să rămâie credincios, pe cât se poate, originilor sale. Nu sânt fabrici visibile, cu căsuțele pentru lucrători. Două sky-scraperuri, imediat trecute pe cărțile poștale, nu strică vederea generală, așa cum sânt puse. Strada principală, între clădiri de piatră roșier are mersul ticnit al unui oraș de provincie.

„Stilul colonial" e afecționat pentru zidirile de intere» public. Cu coloanele lui albe, cu țesătura lui de cărămizi, cu lunga desfășurare a aripilor de castel de-o parte și de âlta, a miezului încununat cu o cupolă, el face cea mai prietenoasă impresie. Numai micul Museu, bine croit și perfect împărțit, presintă puri stâlpi ionici în față, pe când pe laturi alcătuirea de cărămidă samănă cu o veche mănăstire italiană.

Universitatea, clădită cu sacrificii de multe milioane de dolari, e o fundație particulară, și ea poartă numele întemeietorului, John Hopkins. Veniturile sânt luate din dobânzile unui fond de 35 de milioane și din taxe, din grele taxe pe studenți. Ca mai pretutindeni în America, școala tehnică e cuprinsă și ea în organismul unniversitar. Ceia ce am văzut din sălile de ceremonie ca și din obișnuitele odăi de cursi o la nivelul celor mai înalte cerințî moderne. Biblioteca are poate cea mai luminoasă sală de lectură; în largile ferești sânt prinse semnele marilor tipografi de pe vremuri.

Aici s'a introdus pentru întăia oară tendința

germană a Înaltei școli pentru cercetări personale. Tradiția continuă. Fără a fi prea cercetată, Universitatea își păstrează Tângui. întâlnesc un medic român, d. Olinescu, care Ia marele Institut de higienă se bucură de o bursă Rockefeller. Un fost elev al mieu e profesorul care dă lecții de românește. Românește mi-a vorbit cu atâta bucurie, d-na Silverberg, o doamnă care asculta bucuroasă lecția mea și o altă doamnă, Francesa, care trăise în București o parte din viața ei, avea la gară ochii în lacrimi. Nu se poate spune în de ajuns ce farmec lasă în inimi țara pe care așa de ușor o desprețuim și o ponegrim.

Am văzut colecțiile Museului. El are un Rafael de cel mai mare interes, represintând o prinoesă italiană din veacul al XVI-lea, un zaraf de Rembrandt, un Tiziano, iscălit—nu pune aceasta pe gânduri?—, un foarte bun Franz Hals, dar pe lângă aceasta aquaforte, de Durer, de Rem-brandl însuși, într'o bogată donație. Și, nu mai puțin, o lungă serie de aquarele în care iese la iveală, cu măsură, o visiune nouă, clară, precisă, a colorii americane în peisagiu și a valorii pe care poate s'o aibă coloarea în sine.

3. Philadelphia.

Dacă Ballimore păstrează colțuri din vechea așezare a secolului al XVIII-lea, în care a trăit Franklin, o întreagă pătură, păstrată cu greu, dar încă existentă, încunjurată de respect măcar la zile mari și când vin străinii se poate vedea la Philadelphia, care devine astfel mai mult decât orice alt oraș american depositara trecutului de nobil idea-" lism convins și luptător.

Iată într'un colț — ce colț îmbulzit de urâte clădiri noi, lipsite ue drept și lipsite de sens!—hala Independenței. Vechea clădire în același gust al secolului al XVIII-lea engles, al epocei georgiene, cu simpatica fațadă roșie-și sprintenul turnuleț. Aici adunarea Pennsylvaniei și-a ținut ședințele. Aici s'a format pe încetul, între represintanții vastei provincii, spiritul de independență, și era natural ca tot aici, în orașul de frățească și sentimentală numire greacă, să se adune și delegații tuturor alcătuirilor americane pentru a lua marea hotărâre. Ea n'a fost efectul unei mișcări de entusiasm. ca în decisiunile Adunării fran-cese din August 1789. Nu, ci îndelung, lună de lună, pană la acea glorioasă dată din 1776, s'au sfătuit între ei acești fermieri, acești oameni de diferite profesiuni, mai ales a-cești oameni de drept. Căci, dacă un conflict economic a fost la basa mișcării de separație, pentru. întruparea ei într-o formulă „filosofii" ca Franklin și Jefferson și-au dat mâna cu acești jurisconsulți. Astfel s'a stabilit textul propunerii făcute, în scrisoarea lui lătăreață, de un deputat dintre cei mărunți pentru ca apoi să se poată slilisa de un Jefferson larga expunere pentru independență.

Se păstrează cu pietate câteva mobile și obiecte din acel timp; în fundul odăii steagurile de luptă

sânt strânse în mănunchiu. In odaia din mijloc clopotul, vechiul clopot pennsylvanian, topit pentru Adunarea cea mică. In ziua aniversării lui Washington au încercat să deie glas aramei sparte și cârpite, dar sunetul n'a ieșit. El nu putea să iasă, atâta vreme cât așa de puține sânt urechile, extenăucite de zgomot și ne astupate la pornirile ideale, care să-I poată auzi. Când noua viață morală care se formează în această țara va ajunge să câștige terenul, atunci din nou valurile chemării la altă fericire se vor răspândi asupra, țerii, și atunci pentru omenirea întreagă va porni de aiei din America alt vânt, fraged, Jnoitpr.

Tot trecutului îi e închinată căsuța unde pe ascuns s'a cusut primul steag al libertății— și se încearcă a face în jurul ei calmul unor pajiști bogate, răscumpărându-se cu banul fiecăruia toată obrăznicia care s'a strâns împrejur. Aceluiași trecut îi aparțin și cimitirele, cu vechile lor pietre fără cruce, mărunte, sure, ai zice: speriate de ce se aude împrejur, de ce umbră deasă, plină de fum, lasă asupra lor Goldsteinii vecini cu prăvăliile lor imense pentru copii. Cea mai goală, cu o aparență mai părăsită e a lui Franklin însuși, omul celor mai îndrăznețe concepții și celor mai smerite invențiuni de folos general, acela al celui mai mare rol și al celei mai modeste vieți. O altă lespede amintește pe fiul lui. Nicio floare, niciun semn de amintire. Poate că marea statuie ajunge, dar ea e mai rece decât țerna, care se înfioară de frig și tremură de soaid, a (acestei gropi.

Peste această lume smerită în proporții, mare în avânt pretenția timpurilor harnice, bogate, îndrăznețe a făcut imensul oraș nou pe ambele țermuri ale vastului Dela-ware, un adevărat golf de mare, purtând ușor marile corăbii ale Oceanului. Două milioane de oameni, trei milioane cu suburbiile trăiesc pe o suprafață de pământ mai mare decât a oricărui alt oraș. In centru voluminoasele serii de cutii distanțate ale sky-

scraperilor, care, fiind aici de aceleași dimensiuni, samănă o lungă strajă de uriași. încolo case de cărămizi, case de lemn cu prid-vorașele în față ocupă larga câmpie. Un formidabil pod leagă cele două părți ale orașului, care ține și de Pennsyl-Vania și de Statul New-Jersey. Pănă în sala unde trei sute de ai noștri, mai mult Bănățeni, așteptau cuvântul bun de acasă (se va face o nouă bise.-ică, în locul celei vechi care abia se ține), lungile alei de mici clădiri prietenoase se continuă.

Dar aici este și o mare voință creatoare, o mare voință de a crea din nou ceia ce răzleața inițiativă particulară a amestecat confus. De aici marile clădiri pentru artă și știință și admirabilele pieți care le încunjură, deschizând asupra haosului de case, asupra largilor artere care le despart una din cele mai vaste perspective de pe lume.

Intăiu biblioteca, operă de binefacere privată. Imensa zidire cu un larg fronton senin cuprinde tesaure adunate în câțiva ani. Este o secție italiană, aranjată de nona Italie, o secție pentru orbi. Comunicațiile între sală și deposit se fac prin telegrame. împrumuturile se dau cu cea mai mare dărnicie și tot odatași cu socoteala cea mai bună. Sălile de lectură sânt adevărate saloane, scăldate în lumină. Nu numai atâta, dar o superbă terasă cu vederea asupra orașului întreg poate fi și ea întrebuințată pentru lectură.

Museul, de o impunătoare arhitectură elenică, un Parte-non pe această Acropole, cuprinde o foarte vastă colecție de portrete englese din secolul al XVIII-lea: Romney, 'Law-rence, Reynolds, Gainsborough,' cel de-al doilea încercând și o scenă mitologică din chipuri de persoane contemporane; un mare grup de Americani din aceiași epocă e alături. Peisagiul engles trece de la jocurile de lumină și aburi ale lui Turner la coloratura puternică, adâncă a lui Constable, la delicatețea lui Wistley: două Veneții de doi maeștri contemporani pun alături melancolia palidă a

lunuia cu țișnirile de flăcări roșii de-asupra cupolelor a Celuilalt. Marea pictură veche e represintată printr'o bună alegere de primitivi Italieni, ca Basaiti, printr'un Oriental sticlind din pietrele turbanului in întunerec al lui Rem-brandt, prin fragedul Răstignit cu ploapele rose al lui Rubens, de ia care și două curioase peisagii încercate, printr'un Van Eyck de un migălos lucru de miniaturist, prin câteva pânze italiene din secolul al XVI-lea și printr'un interesant Zurbaran.

In față. zelul lui Mastbaum a adunat de pretutindeni, în-tr'un Museu cu poarta de bronz pecetluită de cele mai alese lucrări ale maestrului, o foarte mare parte clin opera lui Rodin. E acolo replica Gânditorului, e zvârcolirea

Martirului, e nespusa puritate a Primăverii cu trupurile gingaș îmbrățișate, topirea în val a tyereidiei, e fâlfâirea de coamă leonină a lui Balzac și apocaliptica încruntare a lui Hugo, dc-asnpra și dedesuptul căruia se desfășură și se înlănțuiesc alegoriile, e Dragostea pierdută într'un singur trup și e Gândirea simbolică, întrupată și în mânile care închid catedrala, în mânile care se deschid cercetătoare, în mânile ridicate spre cer și în mânile crispate de durere. Toate acestea presintate cu o grațioasă ospitalitate, care face ca simpaticul bătrân îngrijitor să redeschidă cu un zimbet ușa odată încuiată. Când oare aceste moravuri vor pătrunde în Europa, ale cării Musee par date pe mâna celor mai brutali dintre polițiști?

4. Trenton, Princeton.

De la Philadelphia, prin cele mai frumoase dumbrăvi de copaci neatinși, prin grădini de sere și mai ales prin livezi în care mugurul piersicelor celor mai dulci așldapta chemarea primăverii, spre locul unde ne așteaptă harnicul grup de Români din Roebling și din Trenlor, din Tlorence, a căror caldă ospitalitate n'o voiu putea uita niciodată. La acești Sălăgeni e cea mai duioasă amintire a țerii unde poate nimeni dintre dânșii nu se va mai întoarce.

Cea d'intăiu localitate e o creație a fabricei de sârmă. De ea atârnă mai totul până la casele de același tip, prinse în mari blocuri. în care cineva e suferit numai cât lucrează stăpânului. Tot el a dat și clădirea bisericii unite,

O altă biserică unită, una din cele mai mari și mai frumoase din America, având geamurile împodobite cu sfinți peste colorile neamului, e în orașul vecin, capitala a Statului New Jersey, una a ortodocșilor, înalt mai modestă fiind la Roebling, Ce frumos suna corul condus de harnicul părinte Bungărdean, care, împreună cu celalt preot, Crăciun, face ce poate ca să împiedece nenorocita înstrăinare a generației nouă (fete de cincisprezece ani ieau Italieni pentru a întemeia o familie de limbă englesă).

Drumul de la o așezare la alta, tot pe margenile largului râu, printre copaci de pădure și vile, e de toată fru-museța. Undeva, se văd ruinele caselor în care a locuit prințul Ludovic-Napoleon, visând de împărăția de mai târziu: principalul pavilion, privind peste râu, la Mare, deschizătoare de drumuri spre viitor, a fost refăcut de un milionar.

Trenton e un centru liniștit și simpatic, cu clădiri mari pentru guvern și pentru Primărie, pentru

episcopul catolic. Fără trecut visibil, de și aici s'au arestat în pragul revoluției liberatoare șefii bănuiți și s'a pregătit ciocnirea decivivă, de și amintiri ale lui Washington se păstrează cu sfințenie, el samănă cu cutare bun oraș engles de provincie.

Noaptea, spre Princeton.

Nu e o Universitate aceia la care ajungem după străbaterea câtorva zeci de mile. E o lume întreagă,, e deplină cetate a evului mediu, despărțită de orice i-ar putea stingheri lucrările,, fără zgomot, fără praf și, în cele câteva căsuțe din jurul zidurilor ei, fără ispită, oasă de reculegere încunjurată .de cea mai splendidă natură și laboratoriu de veșnică muncă mângâiat de toate farmecele câmpului, livezii și pădurii.

Din vechile colegii modeste, cum erau, după imitația celor din Anglia, încercări stângace ale secolului XVIII-lea pentru copiii acestor răzăși cari au făcut liberă țara lor, donațiile, necontenit crescute, îngrămădite de la un om la altul, de la o generație la alta au făcut ceia oe uimește astăzi și îndeamnă la respect. Ceia ce niciodată nu se sfârșește, căci și acuma se lucrează, din alta ploaie de dolari, Ig un nou palat al chimiei.

Bogații Statelor Unite au dat științii un astfel de templu cum nu se mai poate găsi aiurea, pentru ca fnî lor să nu aibă brutalitatea muncitorului și racilele parvenitului. Protestanți, în această lume catolică, ei impun tradiția lor religioasă.

Copia Europei englese se vede în aierul de catedrale pe care-l au toate aceste imense clădiri. Ferestile ogivale scânteie de lumini ca la o liturghie de noapte. Portalek; de castele par să închidă războinici. Și e în adevăr în orice Universitate și înviersunarea luptei și sfințenia unei devotate rugăciuni.

Nu se putea stilul potrivit cu locul și cu vremea. Puternica, armonioasa zidire a Universității catolice Georgetown, în care nu cutezam să întru seara pentru conferința mea, așa de mult părea

aceasta măreție arhitectonică superioară contingențelor noastre de studii și expuneri, răspunde la aceasta, Aici însă, la Princeton, au vrut autonomia colegiilor, despărțirea acțiunii grupelor de profesori. Un fel de State-Unite ale învățământului. Nu lipsește oare autoritatea necontestată a unuia singur, a unui adevărat rector? Nu ar fi necesară și o altă unitate de vederi decât aceia, poate luai mult exterioară, a unui crez religios? Dincolo, la catolici, „ordinea romană" moștenită de Roma pontificală, îndeplinește în mare parte aceste cerințe. Dacă aceasta lipsește, o Universitate riscă să fie pentru știință un fel de beguinage, fiecare locuitor al cetății studiilor având rosturile și răgazurile sale, și la „beguinage" este cel puțin biserica adunând, totdeauna la aceleași ceasuri, pentru aceiași rugăciune.

5. Boston și Harvard.

La Boston sântem îii vechea, în buna Americă. Nația s'a putut schimba, străinii (lin toate țerile, Evrei, Greci — cetesc la un restaurant popular: saxiaxripio — și alții s'au putut adăugi, dâr caracterul general al orașului a rămas tot același.

Largi străzi, une ori mai puțin bine îngrijite — căci bogăție mare nu samănă să fie aici, un frumos parc cu statui într'ales, monumente care în acest loc nu par așa de mărunte, de strivite și disparate ca aiurea, biserici care măcar prin lungimea turnului caută să fie la înălțimea marilor construcții vecine, dar înainte de toate casa solidă, gospodărească, vechea casă de cărămizi roșii și violele, pe care nu odată o împodobesc amănunte de artă, făcute și privite cu iubire. Chiar când treci podul peste largul râu Charles, cu înfățișare ca a unui golf de Mare, și ajungi în orașul îngemănat Cambridge, locuințile de lemn, foarte cochete, care răsar în. mijlocul grădinilor îngrijite, nu sânt înjghebări de ieri de alaltăieri, ci au o poveste a lor. Iată aceia în care a trăit poetul Longfellowr cel mai iubitor de tradiții europene dintre toți scriitorii lumii nouă, și, a-laturi, profesorul Merriman, istoricul Spaniej moderne, îți arată titlurile de vechime ale unei vile datând din vremea războiului pentru libertate. Vechi tapete naive cu lupte contra Englesilor, fiare de cămin cu chipuri de generali prinși, atâtea amănunte documentează origini istorice, așa de rari în această țară.

E drept că nobila rasă de la început, fără să se ti stâns cu totul, nu mai stăpânește orașul. In cluburi spiritul prptestant din secolul al XVII-lea se păstrează; ziarul cel mai intelectual, mai preocupat de chestii morale, din toată America, Christian Science Monitor, se publică aici. D. Cornish,

președintele unitarienilor, îmi arată casa acestui grytp religios așa de stimabil, cu chipurile de episoopi și cărțile de propagandă. Dar dimineața e, pe malurile umede ale apei, în această dimineață de frig străbătător, navala obișnuită la fabrici. Intr'un colț un bătrân Evreu de tip gâlițian adună cu grebla hârtii lepădate, în altul două Țigănci în costum special chiamă Ița gâcirea tuturor tainelor, expunând la ușă o diagramă craniană cu compartimentele lui Lavater.

Idealismul ales al trecutului glorios se vădește și prin. marele rol pe care-l joacă arta și școala.

Museul, de stil grec, e unul din cele mai. bogate ale Americei. E uimitor ce s'a putut strânge — și presinta cu o perfectă metodă — în ceva mai mult ca o jumătate de secol.

Jos, misiunea Universității vecine și a Museului însușf a adus din jurul Piramidelor statui de regi, ale lui Chefren și Mykerinos, ale eutărui prinț, care sânt dintre cele mai nobile produse ale artei egiptene; prin comparație s'a putut fixa că și sfinxul are un cap de realitate regală. O statuie de lemn, care se poate pune alături cu a „Șeicului de lâ El-Beled", elemente de piatră și de ceramică se adaugă. Etiopia presintă chipul, rar, al regelui Antaman.Din Creta vine una din cele mai sprintene statuete ale acestor meșteri de o neîntrecută eleganță simplă și, dacă, din arta greacă mai târzie, ar fi numai unele amănunte din Egina și olimpia ori fragmentul, plin de o grațioasă mișcare, care e Amazoana călare, și încă această parte a eolecțiilor ar fi vrednică de atenție. O serie de pi blicații explică tinerilor și marelui public ce s'a putut strânge aici.

O reconstituire inteligentă, din materiale procurate cu greu, — și de la castelul la Mouette, legat de amintirea Mariei-Antoinette—, a putut da seria de odăi istorioe, de la Anglia secolului al XV-lea, prin cămărușele umbroase ale vechii Americi coloniale, la încăperile luxoase ale Franeiei lui

Ludovic al XVI-lea. Nu odată tablouri, bpne, chiar celebre, până la două mari scene dc Boucher, împodobesc pereții.

Seria tapițeriilor, începând din a doua jumătate a secolului al XV-lea, a țesuturilor— multe coptice, câte una perUviană, sardă—, e foarte bogată. Se adaugă smalțuri bizantine — un frumos Sfânt Nicolae de pe la 1200 — și de Limoges, faianță și foarte multe obiecte de metal mărunte. Dar, înainte de toate, acesta e un Museu de pictură.

Cu multă trudă s'au adus aice fresce catalane (de Ia S. Maria de Mar), și navarese (S. Bandello) din veacul al XlII-lea, cu obișnuitul caracter oriental, bizantin, cu gama rară de colori pierdute. Italia primitivilor a dat un Crivelli, în care calma ieșire din mormânt a lui Isus, în mișcarea de uimire a celor încunjurătoare, e cu totul nouă, un Memmi de înflorire și, trecând pe la Fra Angelico, un Luini din cei fnai buni, două foarte frumoase portrete de Tintoretto (un Alessandro Farnese). Veneția lui Guardi stă alături de a lui Canaletto. Spania e represintată printr'unul din cele mai impresionante tablouri ale „Grecului", printr'un aspru Ribera, prin copiii regali și tânăra viitoare regină francesă Maria Teresa, de Valasquez, prin chipul, cu așa de vii ochi negri, al fiului lui Goya, de la care și un altul, palid. Dintre vechii Germani, o dulce figură de femeie calmă a lui Cranach. Una din cele mai delicate pânze ale lui Roger van der Weyden: Sf. Luca zugrăvind pe Maica Domnului. Bătrânul lui Rembrandt e numai o aburire de Iur mină, o aureolă, soția lui Tulp are-un zimbet de Gioconri și ispitirea cutării doamne, într'un cadru care cuprinde și femeia scoțând apă din fântână, a pus în joc toate artificiile marelui maestru de umbre și licăriri. Familia lui Carol I-iu al Angliei de Van Dyck e de o perfectă grupare. Un dublu portret de Rubens. Micii Flamanzi sânt numeroși.

Pictura englesă e destul de larg represintată, printr'o frumoasă serie de portrete. Dacă Turner își

încearcă jocul de raze prin negură și de-asupra munților Svițerei, în Cascada de la Schaffhausen, el are și una din cele mai înfocate vedenii de Mare ale lui. Americanii, până la cei mai noi, ocupă un loc potrivit și meritat; pe lângă câțiva Copley, cele mai bune portrete, neisprăvite, de Stuart, ale Iui Washington (redat și în marmura senină a marelui Houdon) și soției lui. Sargent are o mai variată fațadă ca oriunde, cu pânze neașteptate, o Veneție, un Apolon și Musele, un stol de Danaide. Bine represintat e și pictorul Winslow Homer, câte ceva din Hawtnorne, cu sfânta sa mamă; curatele gravuri ale lui Blake cu istoria Fericirii și ispitelor Răului.

Dar mai ales la Francesi, iubiți și aici, s'a făcut harnica., iubitoarea recoltă. Ea începe cu portretul, de un maestru necunoscut, al lui Pierre de Bourbon din al XV-lea veac. Câte ceva din-epoca lui Clouet. Pictorul lui Richelieu, Phi-lippe de Champagne, are un Arnauld d'Andilly, luminos. Grația figurilor mitologice ale lui Poussin se adaugă supt penelul lui Claude 'Lorrain la farmecul scenei dominate de cerul celui mai dulce apus. Secolul al XYIII-lea are și un Watteau de o extremă delicateță, câte un Cnardin, un fermecător portret al lui Franklin de Duplessis, un portret de femeie al lui Greuze (.,Chapeau Blanc"). Un onest și solid portret de Ingres și o luptă cu leii a lui Delacroix, în fața căreia e larga pânză asămănătoare a lui Henri Regnault, așa de curând pierdut.

Noua școală francesă însă a fost în rândul întâiu al prețuirii din partea donatorilor. Corot apare și cu' visiunea puternică a insulei S. Bartolomeo, cu încercarea îndrăzneață de a crea un peisagiu de Infern pentru intrarea lui Virgil și a lui Dante. L'hermite are obișnuita lui pre-sintare socialistă cu Hristos înaintea trudiților moșnegi. Dar o întreagă odaie e consacrată lui Milletj aici e viteazul Sămănator, idila Nașterii mielului, sacra Recoltă,'

icoana de nevinovăție a Păstoriței, triumful roșu al Soarelui de iarnă', truda Săpătorilor, vedeniile de adevăr iubit. Alături o scenă de vânătoare, sumbră, dură a lui Courbet, diafane năzăriri ale lui Monet (un peisagiu frances și o Veneție), un Renoir, unul din cei mai buni Degas. Se merge până la „Lângă Râu" a lui Lerolle, așa de pașnică. Cu mirare descoperi o pânză a lifi Vereșciaghin.

La Harvard.

Aici Universitatea nu îmbracă armătura evului mediu.

E în tonul întregului oraș țesătura ușoară de cărămidă roșie, repetată în lungul mai multor străzi. Pavilioanele separ prea mari, cuprinzând prea mulți studenți, cari nu pot avea astfel o viață în adevăr comună. De aceia se începe acuma, după sistemul engles, un alt sistem de clădiri, cu case (homes), Profesorii locuiesc în construcțiile de lemn din vecinătate, care li dau aier', lumină, verdeață. Cetatea nu mai e aici, dar obștea de tineri și de bătrâni a rămas. Numărul profesorilor se ridică la o mie șase sute, cuprinzând, firește, și pe patroni și pe simplii auxiliari. Este și un lector de românește, d. Rafail, pe care nu l-am văzut.

Biblioteca e în mai multe încăperi. O parte duioasă o formează colecția, aleasă, a unui tânăr de douăzeci și patru de ani, care s'a înecat cu vasul „Titanic" în timpul războiului. Chipul lui, umbrit parcă de prevestirea apropiatului sfârșit, privește necontenit cărțile lui iubite. De-desupt, o inscripție latină fericește pe aceia cari au unit moartea cu victoria și se văd chipurile tinerilor Americani întinzând mâna Franciei luptătoare și îri. suferință.

Mai departe o altă comunitate universitară, Wellesley, și, în drumul spre New-York, o a trei a, Yale. Mii și mii de tineri se formează astfel în fiecare an pentru noua viață sufletească a harnicei națiuni care, având toate ambițiile, pare a voi să așeze acum în rândul întâiu pe aceasta. Amin!

ȘAPTE CONFERINȚE LA TEATRUL NAȚIONAL DIN BUCUREȘTI (APRIL-MAIU 1930)

Pământul

Pentru o țară care nu e ca celelalte și pentru o societate foarte deosebită de celelalte societăți, cum e America și ceia ce am putea numi poporul american, pentru o astfel de societate și pentru o astfel de nație fără îndoială că oarecare modificări de plan față de conferințile pe care pană acum le-am ținut cu privire la țerile cercetate de mine ar fi indicate.

De și Statele-Unite ale Americei represintă o țară cu un caracter cu totul particular — unii zic o țară care se face; dacă se gândește cineva la o țară care se va face imediat, noi vom muri, cei mai tineri dintre noi vor muri, și Statele Unite tot nu se vor face în sensul altor țeri , de și e vorba de un teritoriu care, și el, trebuie să se facă în foarte mare parte, precum veți vedea, America, aceia care este, o parte din America, mult mai mare care poate să fie, va fi presintatâ, c i toată această complexitate, cu tot acest caracter de noutate care iese chiar din extraordinari complexitate, tot în cadrul pe care l-am întrebuințat când am vorbit de alte țeri și alte națiii.

Prin urmare în această d'intăiu conferință va fi vorba de țara americană și numai în a doua de oamenii cari se găsesc în America (am evitat formula de „nație americană", pentru că ea s'ar putea înțelege în multe feluri, și eu țin ca lucrurile pe care le spun aici să fie înțel egeli în sensul lor adevărat, iar nu în sensul falș, obișnuit). După aceia va fi vorba de desvollarea Americei, și mulțf vor fi mirați când vor vedea că nu e o Americă, ci un șir de Americi, Căci între America de la început, aceia de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, America luptelor pentru libertate, a Republicei, și America mistică a lui Lincoln,. America

muncitorească de ieri și America tuturora, care e America de acum, până la America socotită că nu mal trebuie să fie a tuturor, prin urmare America viitorului, sânt foarte mari deosebiri. Astfel, conferința a treia poate să fie cea mai mare și într'uu oarecare sens cea mai interesantă, După aceia voiu fi iarăși înpotriva opiniei publice, nu numai cea de la noi, unde s'a gândit și s'a scris mai puțin asupra Americei, dar în general și mai ales cea din cărțile francese, pe care publicul românesc le cetește mai mult și, între oamenii cari n'au înțeles America, în rândul întâiu sânt cei veniți din Franța, peptru că, între Franța, țară cu liniile cele mai simple, și America, în care liniile sânt așa de complicate încât nu le poți urmări, există deosebiri care fac că un American poate să petreacă foarte bine la Paris fără a înțelege Franța, iar Parisianul venit în America să nu poată înțelege nimic din America. Voiu fi acolo împotriva opiniei obișnuite că America este țara fabricilor. Eu nu m'am dus în' America să văd fabrici, și, dacă ar fi fost să fie acolo numai fabrici, m'aș fi întors cu primul vapor. Am și declarat sosind acolo: n'am venit să văd aici fabrici, ci suflete omenești. A fost chiar o mică discuție, asupra căreia îmi veți permiLe să trec, în presa americană, dacă am avut dreptate sau nu, și mulți au spus: arc dreptate când zice că sânt de văzut în Stale-Unite întâiu suflete omenești și pe urmă fabrici.

In contra părerii acesteia obișnuite, rcpresintală în rândul întâiu de Francesi, America are o literatură și are o artă. Și nu o literatură și o arlă împrumutate; nu, ci americane, de acolo. Ele s'au format încetul cu încetul după deosebitele epoci ale realităților americane. Acea literatură, prosă și versuri,' narațiuni și cântece, acea artă: peisagiu, portret, presintă un mare interes. Așa încât ultima conferință va fi consacrată literaturii și artei americane, prin urmare sufletului american. Poate că în această conferință și-ar găsi locul mai potrivit

Universitatea amerjcană, școala americană, care e cu totul altfel de cum se crede de obiceiu: pentru unii, foarte bună supt raportul ieftinătății, mulțămită pomenei atâtor fundațiuni particulare, după alții— și aceștia sânt și Americani — ea n'ar avea niciun fel de importanță, fiind numai o imitație europeană luxoasă și fără resultate. Un American hazliu — spiritul lui Mark Twain trăiește încă acolo —, vorbind de Universitățile țerii sale, spunea cu o glumă bună,, dar foarte nedreaptă:, Eu mă mir de donatorii cari dau Universităților americane, fiindcă din ele nu iese nimic; e ca și cum cineva, prins de pasiunea automobilelor — de care să ferească Dumnezeu pe oricine ! —, ar face danie unei fabrici de automobile care nu merg. N'ar avea niciun sens. Cât ai iubi de mult automobilismul, e zădarnic să încurajezi o fabrică incapabilă de a produce un automobil care merge. De ce au dăruit deci miliardarii Universităților care nu pot produce oameni de știință? Nu e adevărat de loc. Veți vedea că Universitățile americane sânt extrem de interesante și că produc.

Firește — o spun de la început — în fiecare din dorințile acestea vor fi și lucruri favorabile și lucruri nefavorabile țerii pe care am cunoscut-o. Eu însă sânt foarte recunoscător tuturor oamenilor cari sânt amabili cu mine, și Americanii au fost extrem de amabili cu mine, peste meritele mele. Probabil reputația Țerii Românești m'o fi precedat în așa grad, încât din această causă a fost tolerată englezeasca mea insuficientă, pe care, scriind acasă, un anume student român din America s'a și grăbit să o critice, afirmând că am prea mult accent străin; eu n'am avut bursă de la nimeni și deci am stat puțin, așa că se poate întâmpla ca accentul acelui tânăr bursier român să. fi fost mai bun decât al mieu; oricum, nu cred că era cel d'inlăiu lucru care trebuia comunicat prin cablogram la București. Dar în America eu am fost primit așa de

bine, încât aceasta constituie pentru mine o datorie de recunoștință. Datoria aceasta n'o voiu călca. Orice popor e sensibil, și e sensibil mai ales în părțile sale slabe. E crud să insiști asupra părților slabe ale cuiva; din fericire am mijlocul de a spune multe lucruri în așa fel încât fiecare să înțeleagă cum vrea. E o practica veche: cu dânsa m'am putut apăra în viață. Așa încât voiu spune lucrurile astfel, încât, chiar dacă ar putea să se supere cineva, să nu poată arăta textul exact pentru care s'a putut supăra.

Voiu arăta deci tot binele pentru care sânt recunoscător, iar, în ce privește partea mai slabă, o voiu presinta ca observație personală, declarând de la început că aș fi cel d'inlăiu care ar dori să nu fie așa.

Vorbind în această conferință de pământul american, nu poate fi niciun motiv de bucurie sau de supărare, ci e numai de înfățișat o regiune dintre cele mai curioase din lume.

Americanii înșii nu izbutesc totdeauna, în literatura și artă, să dea nota americană; nota socială o dau de la o bucată de vreme, dar nota naturii americane n'am găsit-o mai nicăiri, nici în artă, nici în literatură dar aceasta vine cu vremea. A fost un timp și în literatura și arta românească, în care cineva înfățișa păduri și câmpii care se chemau că sânt românești, dar a trebuit să vie Nicolae Grigorescu ca să găsească ce dă atmosfera specială românească tuturor colorilor și combinațiilor de colori.

Americanii țin de sigur foarte mult la țara lor. Mulți dintre emigranții din a doua generație o iubesc peste măsură. Rămâne deci, bine înțeles, că țara cea mai frumoasă este pentru fiecare țara lui, după aceia vine țara prietenilor și cea din urmă țara dușmanilor celor mai răi. Aceasta este gradația. Pentru că America a făcut foarte mult bine României, și pentru Români, America este o țară frumoasă.

Acum rămâne să vedem care sânt caracterele acestei țeri.

Să căutăm metoda.

Profesorul e totdeauna persecutat de metodă. E mai bine să o mărturisească singur decât s'o observe ascultătorii. Iată metoda pe care o voiu urma eu: voiu presinta întâiu partea cea mai caracteristică din natura americană, și aceasta, după mine, e pădurea.

După această pădure — cum a fost la început, cum s'a transformat și a dispărut în mare parte —, al doilea element care mi se pare mai caracteristic este piatra: stânca, muntele; nu numai muntele, dar muntele și stânca, pentru că munții americani sânt munți ridicându-se aici și colo peste imense grămezi de bolovani răsturnați, așa de mulți încât poți merge, spre Sud, trei zile și trei nopți și tot nu ieși din regiunea care samănă cu resultatul unui formidabil cutremur de pământ.

In al treilea rând Marea și tot ce ea poate să creeze. O Mare mult mai puțin seducătoare de cum se crede. De și America se află între două Oceane, cu toat acestea Marea n'a lucrat asupra solului american. O comparație: Norvegia de o parte, America de alta. Norvegia este o țară sculptată foarte adânc de un meșter divin care a creat fiordurile ce pătrund, scobesc, dantelează coasta norvegiană; dincoace, este nu nai o solidă coastă de stâncă, în stare să resiste geniului artistic al naturii. Și curentele sânt deosebite: cele care ating coasta Ainericei și cele care bat coasta Norvegiei.

S'a făcut în timpul din urmă o comparație interesantă de un scriitor frances care nu este cel mai nou descriitor al Amerioei, d. Paul Morand, cel care a publicat o carte despre New-York. In parentesă, d. Paul Morand, care, când va veni la București, și din fundul provinciei va alerga lumea ca să-l asculte, pentru că noi sântem cea d'intâiu dintre națiile care aleargă după celebrități exotioe verificate și neverificate, scrie într'o limbă care e a

d-sale, pentru inițiații Stilului d-sale, deci nu pentru a descrie o țară, ci pentru a arăta încă odată cum știe d-sa să scrie altfel decât alți oameni, Totuși această carte, pentru că ea trebuie să se vândă în America, și pentru că Americanii n'au făcut studii speciale de stil modernist este cev; mai pe înțeles și cu milă față de viitorul traducător american. Comparația de care vreau să amintesc se găsește însă Jn cartea d-lui Siegfried, distins economist și financiar, care a fost de trei ori în America, o cunoaște foarte bine, și în special cercurile care-l interesează. Ideia fundamentală a cărții lui este însă cu atât mai falsă, cu cât toate amănuntele sânt foarte folositoare, numai cât din ele se trag teorii care nu se învederează.

Intr'un articol recent dintr'o revistă americană d. Siegfried pune această întrebare: au dreptul unii Americani să spună că America este țara cea mai mare, că Americanii sânt nația cea mai activă, cultura americană este cultura cea mai înaltă?

Mie nu mi-a spus nimeni așa ceva, ceia ce arată că Americanii au foarte mult discernământ; dacă găsesc pe cineva la care să prindă orice, i-o spun, dar aceasta nu însemnează că o spun și unor oameni despre cari n'au dreptul să creadă că vor primi orice. Se pare totuși că sânt scriitori americani cari cred că Europa este o biată peninsulă legată de Asia. Și d. Siegfried, răspunzând, spune: e foarte adevărat, dar la noi, în Europa, totul este încheietură; dincolo, în America, totul este masă, bloc; la. noi totul e prins în legături foarte fine și foarte mobile; noi sântem articulați, Europenii; d-voastră, Americanii, sânteți un corp care-și caută încă legăturile între oase și mușchi, pentru ca ele să fie capabile de a fi întrebuințate pentru mișcări mai delicate.

Aceasta este foarte adevărat. Vedeți, coasta americană este în cea mai mare parte o coastă dreaptă; rar o peninsulă rătăcită. Și de aceia, pe tot lungul coastei, porturi foarte puține.

Din această causă am lăsat Marea în rândul al treilea și am pus întăiu pădurea și pe urmă muntele, stânca.

America este și o țară de lacuri, Prin urmare nu se poate vorbi de America fără a vorbi de lacurile acestea.

Iar după înfățișarea tuturor acestor elemente, voiu veni la partea aceia care așteaptă pe om pentru a căpăta o înfățișare pe are, înainte de coborârea omului alb în America, țara nu o avea.

Aici, e o mare deosebire între America și țara noastră. Nu poate vorbi cineva de partea sudică a țerii noastre, de Muntenia, fără a pomeni înainte de toate de șesul plin de toate minunile jocurilor de soare, transparențelor de aier, capriciilor de ceață, de negură, frumusețelor de apus, suprinderilor de răsărit. Această formează nu opera noastră, ci taina însăși a naturii noastre, și parcă une ori te întrebi daca agricultura cea d'intaiu, în părțile noastre, n'au făcut-o niscaiva zei, mult mai harnici decât noi, cari nu putut lucra șesul muntean cuprins pe vremuri numai de păduri. Cine știe ce puteri divine ni-au dat un exemplu pe care l-am imitat slăouț după aceia 1 Răposatul Nicolae Densusianu credea, de aitfel, că toți zeii Olimpului nu locuit în Carpați, că leagănul lui Zeus și tuturor celorlalte divinități era undeva pe la Caraiman. Iupiter trebuie să fi avut atunci și o vilă la Sinaia, pe care a schimbat-o pe urmă pentru o reședință pe țermul Eladei, mai caldă.

Deci, la urmă va veni vorba și de ceia ce omul a creat: șesul, ogoarele de grâu și porumb. In multe părți agricultura americană, este inferioară agriculturii noastre, care este una din cele mai modeste, dar pentru admirația căreia am chemat la București un Congres agricol, la lucrările căruia am colaborai și eu. In ceia ce privește însăoriginea acestor cJgoare, livezi și grădini, pe acestea nu le-au făcut în America zeii, ci le-au făcut oamenii. Ele sânt creațiuni omenești, resultatul irigațiilor și

sobițelor de fieu așezate la rădăcina fiecărui portocal. Căci fiecare portocală venită din California este datorită și căldurii soarelui, dar și sobiței de mangal așezată lângă rădăcina copacului. Și florile frumoase care se vând până și în părțile de Nord ale Americei, omorând pe grădinarii din regiunile nordice, florile aduse din California cu trenuri speciale,, care sosesc cu precădere, sânt ieșite din truda omenea că, acolo avem a face, nu cu un dar al zeilor, ci cu resultatul unei munci omenești admirabile, care însă, în ce privește valoarea ei, în ce privește suferința pe care o provoacă, mulțămirile pe care le procură ca răsplată și suferințile, lipsa plăcerilor celor mai elementare, va fi judecată, când vom vorbi de locuitorii țerii, de grupele omenești adunate pentru o muncă solidară pe pământul american încep cu pădurea.

Pădurea americană ocupă o foarte largă parte din această țară continent având 125 milioane de locuitori și încarc ar putea trăi cel puțin de zis ori pe atâta. Vastă țara, dar mai mică decât vecina ei, Canada. Prin numărul locuitorilor, prin opera îndeplinită, prin valoarea lecitației create aici, desigur că Statele-Unite ale Americei-de-Nord întrec Canada. Canada însă are foarte multe în sușiri, pe care le vom mai vedea la rândul lor. Canada nu este o veche provincie englesă demodată, incapabilă ele a fi comparată cu spiritul fără păreche al Statelor-Unite.

Pădurea aceasta americană a fost foarte mare, când era neatinsă do oameni. Cei mai vechi locuitori ai țerii no considerau copacul, ca în Franța vechea populație galici, cu druizii în frunte, ca sacru; toLuși, dacă nu era copacul sacru, de sigur că în mintea Indienilor pădurea întreagă-avea un oarecare caracter sacru. Această se vede din cele d'intăiu descrieri ale Europenilor cu privire la viața în dienilor, descrieri care totuși trehuie să fie luate cu foarte mare socoteală, căci, cu cât sânt

mai frumoase, cu atât sânt mai fictive. Istoria literară francesă a constatat că multe din cele ce le spunea Cîiateaubriand, marele romantic frances de la începutul veacului al XlX-lea, despre pă durea americană și despre ce era în acea pădure, repreț-sintă o operă de fantasie. El a văzut ce a văzut în America, unde s'a dus, nu pentru a cerceta frumusețea naturii americane, ci fiindcă voia să facă o carieră. Cariera n'a făcut-o, și a fost și foarte supărat pe Americani cari l-au primit foarte rece. S'a dus să facă niței teatru lui George Washington, fără îndoială un foarte însemnat onr de stat, un foarte bun general, dar care nu era teatral în general, noi, cari sântem teatrali în bună parte, teatralitatea s'o lăsăm la garderobă în America, pentru că nu plătește doi bani acolo, Statele-Unite fiindi o țară de simplicitate, de aspră simplicitate, în care mofturile nu prind de loc. Chateaubriand a venit plin de „mofturi" filosofice francese și a crezut să sperie pe George Washington, dai nu l-a speriat, și marele scriitor a rămas cu părerea că Washington nu e așa de mare cum se credea; un om rece, sec, cu care nu te poți înțelege. Pe urmă a făicut atâtea descripții ale pădurii americane constatate ca falsei s'a dovedit că Cîiateaubriand, în scuitul timp cât a fost în America, n'a putut să vadă tot ce spune și că n'a fost niciodată în unele locuri pe care le-a descris. Cine cunoaște natura americană, a putut să-și dea sama că niciodată astfel de plante și animale n'au existat în locurile pe unde zice că a călcat.

Oricum, pădurea americană trebuie să fi fost splendidă. In museele Americei se mai înfățișează câteva exemplare din copacii aceștia enormi, și secțiunea trunchiului arată, prin cercurile concentrice lăsate de creșterea anuală a copacului, ca el trebuie să fi început a crește de pe vremea vechilor Stat' indiene; secole întregi au trecut asupra lor. Pădurea aceasta va fi avut un mare farmec. Din ea a ieșit toată religia indiană, toată

poesia indiană, din sufletul hrănit înainte de toate de pădure.

Din nenorocire ea n'a fost cruțată. A întrat Europeanul, de și imul din Anglia, unde copacul este iubit. Dar America a fost de la început socotită ca o țară pentru câștig, unde nu se stabilește, cineva, ci unde stă câțiva ani sau câtdva luni, dacă are mai mult noroc, pentru ca pe urmă să se întoarcă acasă. De atunci, natura americană a fost tratată totdeauna în acest fel.

Pot spune de pe acum că aceasta face imposibilă și existența satului american. Americanul n'are sat. Sânt numai aglomerații improvisate, din care unele au rămas, altele s'au desfăcut. Chiar din această primă conferință pot spune lucrul acesta, de sigur neașteptat pentru foarte mulți, că sânt târguri măricele în care nu mai e niciufi singur locuitor, târguri noi și moarte, fiindcă ele se ridicaseră când se întemeiase acolo o fabrică și fabrica n'a mers. Pentru ca în America fiecare fabrică stă cu gura deschisă asupra concurenței, gata s'o distrugă, ori s'o atragă, s'o robească, s'o cumpere pentru ca să-i interzică a mai lucra. Atunci miile de lucrători adunați în jurul fa-bricei se împrăștie, pentru că nimic nu-i reține, nicio amintire, nicio biserică, niciun țintirim, nimic.

Sau, chiar dacă a fost o biserică, ea, rămasă fără preot o bucată de vreme, mai e lăsata unui păzitor, până pleacă și el și-și poate lua fiecare ce vrea: uși, ferestre, sticle.

Ferma americană n'are a face cu ferma francesă. Ferma francesă e de zid, cu ferești mici, uși înguste și doar pe d'inuntru ceva mai atrăgătoare; dar ea are un caracter familiar, istoric, ceia ce la ferma americană nu există. Fermierul american nu-ți poate arăta un portret sunându-ți: „Iată, acesta a fost tatăl mieu; el a defrișat aceste locuri",. căci de la defrișare câți au trecut pe aici: astăzi un Suedes, mâne un Italian, poimâne un Danes sau Grec, sau.

Român, după dorința fiecăruia. Stau câteva luni

într’o casă de lemn, apoi nu li mai vine la socoteală, pleacă și vine altul sau nu vine nimeni, în locul unde nimic nu leagă pe om de pământ.

De aceia natura americană a suferit, groaznic, de pe urma acestui fapt. Oamenii au fost extraordinar de vitregi cu dânsa. Aceasta se datorește și unor defecte pe care marea rasă anglo-saxonă le unește cu calitățile sale. S’au așezat Francesi în Canada, s’au așezat și Români, în cea mai mare parte fermieri, pe când în Statele-Unite Românul este în cea mai mare parte muncitor la fabrică. Fraiv-cesul, Românul au milă de pământ și milă de pădure. Mila aceasta Anglo-Saxonul nu o are. Pământul, pădurea pentru el este un material oarecare. Cum la Chicago, în fabricile de conserve, se ia boul sau porcul, se leagă de picioare, se așează la începutul întregului curs de fabricație și el trece prin fel de fel de mașini care îi taie gâtul, picioarele, îi desfac mușchii, îl sfârtecă tot mai mult până ce la capătul celălalt animalul se găsește etichetat în cutii de conserve, și, dacă un om ar cădea prins în angrenajul mașinilor la un capăt, s’ar trezi jambon la partea cealaltă» tot așa pădurea pentru Anglo-Saxon este un simplu material lemnos. Cea mai mare fabrică de lucruri pentru copiii din toată America este a unui Evreu din România, Feldman, de la New-York. Ii vin în fabrică vagoanele care aduc lemnul din pădure, lemnul merge din odaie în odaie și, în fiecare, mașini rup din qopac, îl tot prefac, până ce la capalul celait iese un cărucior de copil sau ce alta voiți. La întrare materialul lemnos primitiv, la ieșire marfa gata împachetată.

Natura, prin urmare, e considerată de la început ca o simplă materie primă. Nici chiar primii pionieri, cu tot idealismul lor, nu veniau să se bucure de frumusețile naturii americane. Și astfel pădurea, acea lă frumuseță mare a naturii americane, și-a pierdut sufletul: este o pădure ruptă, persecutată, niciodată pe deplin iertată, ci

numaitolerată până la anul viitor. Cel d'inlăiu semn pe care-l face un proprietar nou este să rupă ceva din copacii grădinii. Aceasta înseamnă că va clădi acolo.

Câtă deosebire, încă odată, între sufletul nostru față de natură și sufletul față de natură al oamenilor de rasă amestecată așezați în America! Pentru noi e o durere să dobori un copac. Am clădit și eu la Sinaia, pe un loc cu vechi copaci frumoși, și-mi era o durere gândul că vor trebui dați la pământ; nici n'am vrut să vin până ce nu s'a isprăvit clădirea din cărămidă, și una din condițiile pe care le-am pus prietenului mieu arhitectul a fost să cruțe cât mai mulți copaci; brazii pe cari va trebui să-i doboare să-i dea de o parte, să nu-i văd morți. Sentimentul acesta este foarte răspândit la noi. îmi aduc aminte de o foarte frumoasă nuvelă a nu știu cărui scriitor mai tânăr de la noi, poate N. N. Beldiceanu, în care e vorba de durerea unui bolnav pentru căderea unui salcâm; tăierea salcâmului a contribuit la moartea lui.

In America, precum am spus, acest sentiment nu există. Pădurile sânt într'un hal de suferință care face rău. Aici nu există păduri ale Statului— și ce puțin înseamnă Statul american pentru societatea americană! Ce desavantagii și ce enorme avantagii sânt în aceasta! Noi tojir aici, sântem, dacă nu cu picioare de lemn, dar prinși în oblojelile Statului. Dacă și-ar face odată cineva cu noi pomană aceasta să ne sileascâ a umbla, fie chiar șchiopătând o bucată de vreme, pe picioarele noastre proprii, scoțând odată scândurile acestea în care sântem cuprinși, atunci ar fi momentul când am începe să trăim într'adevăr.

In America, Statul n'are păduri: pădurea e a cuiva care nu vine niciodată să o admire; e a unei societăți. Ce suflet poate să aibă o societate pe acțiuni? Pentru o asemenea societate n'are niciun fel de farmec o pădure pe care n'o vede. Până și în acele locuri ferite, apărate, luate de Stat, până și

acolo vezi copaci arși. Pe o regiunea întreagă, ceasuri cu trenul, erau numai copaci de o curioasă aparență: fiindcă era iarna, gândiam că n'au dat încă frunze, acești copaci negri și suciți, și m'am întrebat ce fel vor fi, cu o coloare și o formă atât de deosebite de coloarea și forma copacilor obișnuiți, Erau copaci arși; mersese focul pe întinderi de sute și mii ae chilometri, distrugând totul. Și în alte părți au fost distruși copacii, și nici măcar pentru a se face o fabrică sau o locuință, ci în vederea viitorului. Durerea te cuprinde de câte ori vezi învelișul acesta împădurit, desființat. Și la Canoanele cele mari din Colorado, minunea aceia de forme și colori, săpată în stâncă roșie și galbenă, în parcul național de alături se poate ceti o rugăciune pentru cruțarea copacilor rămași, ca să nu fie și ei distruși de focul ciobanului ori mai ales al excursionistului.

Distrugerea pădurilor deci este o pierdere foarte mare pentru frumusețea Americei. Orice țară trebuie să aibă o taină a ei: taina Mării, taina lacului. Noi avem lângă București lacul Snagov. Când va fi acoperită pădurea cu toate hârtiile învelind mâncărurile Bucureștenilor în excursie, taina lacului se va duce.

America sufere, în genere, de lipsa de taine; este o țară în care prea vezi totul: n'ai nimic de gâcit, nimic de descoperit; o țară pusă pe hârtie, catalogată mai rău decât Elveția, căci Elveția adaugă și o anumită cantitate de poesie. Dar poesia până acuma n'a ajuns să fie socotită în kilowats, de și ar fi o foarte bună reclamă să poți ceti pe câte un stâlp: „drumul spre muntele cutare având atâția kilowats poesie romantică", și atunci toți doritorii și toate doritoarele, de toate vrâstele, ar ști cantitatea la care se pot aștepta și dacă ar socoti că e prea mult și n'ar putea resista, ar alege un loc în care condițiile ar fi mai moderate.

Desfăcuți de farmecul naturii, Americanii sânt însă oameni eminenți supt raportul activității. De

voie sau de nevoie urmașul leneșului din Europa ajunge în America un om harnic. Ești ridicol dacă nu lucrezi; se uită lumea pe fereastră la față dacă stai înaintea unei cafenele și deschizi un jurnal. Dacă ai face una ca asta, ai fi fără îndoială omlil cel mai extraordinar din orașul acela.

Dar, în America, afară de această activitate minunată, sânt oameni cu desăvârșire superiori,cu concepții largi, îndrăzneți fără margine, cari știu că îndrăzneala omului poate orice și abdicarea omului nu poate nici lucrul cel mai simplu. Lauda față de un om trebuie să se adreseze numai atunci când omul face un lucru socotit imposibil, căci lucrul posibil îl poate face toată lumea, și niciun om nu trebuie să fie lăudat pentru că a făcut uit lucru posibil; ci numai îndrăzneala lui atinge imposibilul — și în șaptezeci și cinci de cazuri la sută, trebuie, — aceia merită laudă.

Una din concepțiile uriașe ale conducătorilor din America sânt și parcurile naționale. Parcul național are mii de chilometri pătrați, e un ținut întreg transformat în Parc Național, la Yellowstone și murea. Acolo întâlnești rămășițele vechii vieți indiene,colțurile de pădure primitivă.

America, trebuie să știți, este o țară foarte rău locuită. Vom vedea într'o conferință viitoare care sânt părțile intens locuite; numai trei regiuni care se pot chema locuite în sensul european, unde sânt casele dese, cu acele sây-scrapers de câte șaizeci de rânduri, până la cea, în reparație, de o sută douăzeci de caturi. Un conferențiar bucureștean vorbia cu un sentiment de admirație despre casele acestea așa de înalte de „zgârie cerul" cum li se spune, așa de înalte încât „pentru ca să li vezi acoperișul trebuie să-ți cadă căciula din cap".

Eu m'am dus cu căciula în America, dar n'am. pus-o niciodată, fiindcă singurul fapt că veniam cu barbă făcea din mine un exemplar unic al omenirii, vă puteți închipui ce ar fi fost dacă veniam și cu căciulă poate că, dacă purtam căciulă, aș fi putut

plăti, expunându mă, o parte din cheltuielile de călătorie, care au fost grele, suferite de nenorociții noștri frați din America și suferite, nu din fericire, și din punga mea. 300.000 lei au trebuit să treacă, în condiții din cele mai modeste, pentru șederea în America timp de două luni de zile.

Dar și în regiunea aceasta unde populația este foarte deasă se păstrează o parte din pădurea primitivă, chiar în mijlocul orașului. Parcul american nu e parcul european, nu e un parc sădit, tuns ca în Franța veche, undo copacii iau toate formele: triunghiulară, pătrată, ovală, în formă de liră, după capriciul friserului-grădinar; în America nu se atinge nimeni de copac, ci el trăiește cum vrea. In mijlocul New-Yorkului vezi un astfel de parc, care nu e altceva decât o rămășiță din pădurea de odinioară, de pe vremea când New-Yorkul era numai un șir de pâlcuri omenești, unde fiecare, cum debarca, își făcea casa de lemn, cârpită cu tot felul de cutii furate de pe corăbii.

Dar, dacă New-Yorkul are în mijlocul său o bucată de pădure, Washingtonul trăiește în pădure. Capitala este un alt tip de oraș american, ferit de industrie, cu foarte puțin comerț, unde n'are cineva voie să ridice clădiri cu foarte multe rânduri. De aceia orașul este extrem de întins, cerând pentru aceasta foarte multe automobile la îndemâna celor 200.000 de albi și 200.000 de negri. Nu se votează la comună la Washington, pentru că alegerile ar trebui să dea o municipalitate pe jumătate neagră. Aici cel din urmă lucrător are și el automobilul lui, iar bogar tul de obiceiu ^tâtea câți membri ai familiei.

Washingtonul e deci în pădure. Nu e un parc în mijloc; ci orașul acesta artificial, cu clădiri în stil clasic de preferință, e așezat în mijlocul chiar al pădurii, care aici n'a fost distrusă.

Iată ce rămâne din pădurea americană: părți întinse, unde pădurea e numai provisorie, parcuri naționale, cele mai frumoase din lume, dar nu

totdeauna accesibile, fiind la prea mari depărtări de drumurile obișnuite, parcurile din orașe și împrejurimi.

Dar America este o țară extrem de interesantă și prin caracterul particular al munților ei.

Statele Unite au două sisteme de munți: mai ales sistemul munților de Apus. La Răsărit muntele nu te impresionează; niște simple înălțimi împădurite. Nu se vede stânca și, cel puțin în părțile pe care le-am străbătut, nu se găsesc vârfuri acoperite și vara cu zăpadă; muntele este un simpatic element de decorațiune, un element necesar varietății în peisagiu, dar nu e elementul dominant. In Vest e cu totul altfel: aici are cineva a face cu muntele stâncos, Rocky Mountains, care pornește din Alaska și se întinde până dincolo de granița Statelor Unite. O imensă regiune de piatră, din care nu ieși cu zilele. Drumul de la Chicago până la San-Francisco,. cu trenul rapid, înseamnă patru zile și patru nopți. Ei bine, din această enormă distanță pe care trebuie să o parcurgă călătorul, cea mai mare parte se face prin ținutul acesta pietros. Cauți în zădar elemente de varietate în pustiul de piatră ce-l străbați, și nu le poți găsi. După Lacul Sărat, nimic nou, ci mereu aceiași rostogolire imensă de piatră înțepenită. Parcă un zeu rău ar fi scuturat cu.mâna lui uriașă scoarța pământului, și s'ar fi desfăcut bucăți asupra cărora apasă un blăslăm, pentru că nicio vegetație nu se prinde. Numai ici colo o nenorocită de plantă care-și dă toate sforțările ca să răsbată prin rădăcinuțe în granit și izbutește cu desăvârșire relativ. Această sărăcie a naturii, această nesfârșită miserie a solului explică pustiul care este, în cea mai mare parte, pe această coastă a Oceanului, până departe în interior. Muntele merge până aproape de coastă.

Sa nu credeți că e dn raiu lăsat de natură vestita Californie, a aurului și a petrolului — și e într'adevăr mult petrol în California, sondele fiind foarte cuminte așezate până și la margenea

drumului: sate, orășele de sonde, așa de bine păzite în cât rare ori se întâmplă ceia ce din nenorocire se întâmplă așa de dese ori la noi, cu focul nestins al sonae-lor neîngrijite.

Totuși țara aurului și a petrolului este și țara florilor. IFăry îndoială sânt aici foarte frumoase flori, dar pentru negoț; ele nu se cultivă pentru frumusețea florei, ci pentru câștig, unele orchidee ajungând la cinci-șase dolari. California este și o țară de copaci minunați: drumuri întregi mărgenile cu copaci de piper adus din Australia; primăvara e o ninsoare de flori roșii. Dar toate aceste flori și fructe pentru negoț nu s'au putut produce decât printr'o muncă uriașă, prin irigațiunj făcute cu foarte multă cheltuială, și toată frumusețea vine din meșteșugul creării pământului.

Așa încât, în toată partea aceasta de Vest, America este pe piatră.

Iată sistemul osos, am zice, al Americei, sistem osos care în momentul acesta este străbătut de o mulțime de tuneluri. Pentru că aici nu s'a adoptat sistemul sărăciei noastre, de a nu face tunel decât atunci când nu se poate altfel. Ca să sc vadă mentalitatea Americanului, e de ajuns să spun că, de și este un drum care ocolește Lacul Sărat, Americanii au făcut socpteala că s'ar pierde astfel un șfert de ceas, și atunci au făcut un pod care străbate în linie dreaptă lacul, pe la mijloc, și pe care trece trenul. Podul e așa de lung, încât trebuie un ceas și zece minute pentru ca să ajungi de la un capăt la celalt al lacului

După ce am vorbit și de munți, vin la partea a treia, Marea.

Coasta de Răsărit a Americei este scăldată de Oceanul Atlantic. El oferă în părțile canadiene un caracter mai variat, pentru că acolo Oceanul are în ce mușca, pământul permite această mușcătură, dar de la granița canadiană până în Florida nu mai e așa, și de aceia sânt așa de puține porturi. Pe toată această linie singurul port adevăra este New-York,

Bostonul fiind în legătură cu Oceanul nu direct, ci printr'un râu, Charles River, un fel de braț de mare, ceva analog cu limanul Nistrului la Cetatea-Albă.

E o coastă resistentă la acțiunea valurilor, o coastă neospitalieră, asămănătoare cu coasta adriatică a Italiei. Coasta Atlanticului este și mai puțin ospitalieră, o coastă seacă, fără frumuseță, până tocmai în Florida, și de aceia peninsula Floridei a căpătat o atât de mare importanță, încât mulți nu sdf mai duc în California, ci preferă Florida, — și au dreptate, pentru că aceia ce în California este sforțare omenească, în Florida vine de la bunătatea Iui Dumnezeu; dacă Spaiiiolii au .numit această provincie „Florida", a fost pentru că au găsit acolo frumuseță tuturor florilor.

Coasta însă pe care am văzut-o mai bine a fost a Oceanului Pacific, pentru că de la San-Francisco până la granița Mexicului este un drum destul de lung, pe la Los-Angeles, San Diego, și până la Tijuana și Apele Calde, Aguas Calientes, străbătând mereu de-a lungul coastei Pacificului, și am putut să văd acest Ocean albicios, lăptos, lovind într'o coastă supărată, fără nimic din splendorile Mediteranei sau ale Mării Adriatice, o coastă pustie în cea mai mare parte și foarte pietroasă. Companii cu foarte multe greutăți încearcă a crea orașe; cumpără o bucată de pământ, fac un casinou foarte frumos, de și nu este încă nimeni, după aceia anunță foarte multe avantagii, dau pănjânt și pe gratis și așa mai prind pe câte unii, pentru ca, apoi, printr'o reclamă obsedantă, să dea suggestiir „Aici să vă opriți dacă voiți sănătate . „Nicairi nu este atâta soare blând". O persecuție a reclamei: ori se împușcă, trecătorul, ori cumpără un loc.

Astfel, America e o țară având trei Mări, dintre care niciuna nu e deosebit de frumoasă, afară de coasta Floridei, și de regiunea unde se yarsă Mississipi, la Noul Orleans.

Și ajung la sistemul râurilor.

Acum o sută de ani corăbiile aveau o trudă extraordinară ca să răsbată prin gura râului, prin noroiul cel mai urât și mai greu dș străoătut, oamenii fiind în continuăprimejdie de a se îneca. Missisipi e un râu sălbatec, un imens fluviu nestăpânit. Tot ce tehnica americană a întrebuințat ca să-l stăpânească, n'a reușit pe deplin. Ne aducem aminte de marea nenorocire de acum câțiva ani, când s'au rupt zăgazurile. Până astăzi țernjurile Mississipului sânt locuite numai întâmplător de aventurierii cei mai săraci. Noul Orleans este, în adevăr, un mare oraș frances întrat în stăpânirea rasei anglo-saxone, cu cartiere francșse păstrate până acum, cu toate amintirile, cu toate legăturile sufletești față de țara veche, în ciuda opusiției din partea societății care vorbește altă limbă. Dar râul curge între ferme sărace și adăposturi întâmplătoare.

Râul acesta, care se poate zice că este Dunărea americană, are mai mult un caracter de graniță, între stări de civdisație deosebite. Pe lângă Mișșissipi, Ohio este un râu important, dar cu mers leneș, cu înfățișare urâtă, spurcat de scurgerile tutulor fabricilor, cu malurile mânecate, foarte rare ori pietruite.

Dacă se gândește cineva la Europa apuseană, el ar fi Rinul Americei.

Mississipi este „tatăl apelor", cum zic Indienii. Pe malul lui nu se așează orașe. Este o luptă înfățișată foarte frumos într'un roman american recent, lupta între un grup foarte sărac, care strânge scânduri plutitoare, cutii de tinichea, tot ce-i cade supt mână și-și face urt fel de colibă; de altă parte acela care trece pe fluviu cu vaporul și răscolește apa, punând în pericol colibele de pe țerm, riscând să le înece.

Râul american nu are o importanță mare. Civilisația nu e orânduită de râu, pe când la noi e strâns legatăț orice cLvilisație de această noțiune.

In afară de Mississipi, râul este un element oarecare, amestecat, pierdut în haosul vieții americane.

Dacă poți însă ascunde un râu, nu poți același lucru cu dacul. Lacurile americane sânt adevărate Mări. jSste o splendoare șirul acesta de oglinzi de ape imense care se găsesc la granița dintre Canada și Statele-Unite; Lacul Superior, Michigan, Huron, Erie și Ontario. Ca să văl dați sama de întinderea lor, trebuie să le proiectați pe harta Europei, și atunci vă puteți da sama cât sânt de mari. Cuvântul „Sea", care înseamnă și mare și lac, se potrivește pentru astfel de întinderi de apă. La Chicago,, lacul Michigan din marginea orașului este o Mare nu numai în ceia ce privește întinderea, dar și adâncimea,, care permite ca vase mari să plutească pe apele lui; iarna, pornesc furtuni, se ridică valuri, care înecă și corăbii de mare tonagiu.

Lgcul este într'adevăr una din minunile țerii, care u'a putut fi stricată, pângărită sau scoasă oarecum din us. Și se întâmplă ca, seara, după o zi caldă de iarnă, să vină de-odată un vânt rece, în mijlocul nopții să vuiască tot aierul de-asupra lacului și până dimineața să înghețe apele, încremenite în cele mai ciudate forme ale undelor,, încrețite ca niște sprincene furioase de-asupra luciului.

Dar cum este pământul de hrană, șesul?

Cine ar crede că tot restul marii întinderi americane este un câmp de grâu sau de porumb — pentru că nu prea sânt culturi variate—, cine ar crede că tot șesul nu e decât un loc de agricultură, tăiat cu plugul primăvara, îngrijit, gu-noit, cu cea mai mare luare-aminte în timpul verii, secerat în Iulie și August, pregătit în Septembre, s'ar înșela. Cea mai mare parte a șesului este pustiu. Este întăiu un mare deșert de potasă, tot pământul fiind acoperit de un praf alb. Intr'o astfel de regiune, cu toate în-grășămintele din lume, nu se poate face nimic. Pe de o parte o foarte mare uscăciune, de de

alta o stârpire a pământului, prin otrava depusă, care împiedecă orice vegetație. Sânt însă și vaste regiuni de cultură. îmi pare rău că o foarte importantă regiune, Wisconsin, în părțile deVest, n'am văzut-o. Nu vreau să generalisez întinzând caracteristica resultată din ce am văzut eu asupra regiunilor in care n'am putut călca. Dar în regiunile pe care le cunosc, din causa caracterului locuitorilor, oameni veniți de ieri, de alaltăieri, oameni cari se schimbă, cari nu sânt înrădăcinați în pământ, cari nu pot fi. agricultori de profesiune, agricultura se face cil totul altfel ca la noi. Cei mai buni agrciulțori sânt de obiceiu Italienii, cari caută foarte bine pământul ce li se încredințează, fac agricultură intensivă și scot produse frumoase. De obiceiu însă lucrarea pământului se face prea în pripă, cu mașina, în câteva zile. Au mașini din cele mai perfecționate și pentru orice muncă o ordine foarte precisă, o ordine științifică, prin care se împiedecă greșelile agriculturii noastre. Au ce vor. Au în mai mică măsură, dar ceia ce au voit să aibă, au, pe când, la noi, de la voința omului și păhă Ia resultat este toată întinderea pe care o cunoaștem prea bine. Chiar dacă resultatul obținut de agricultorii din America nu e bun, el câștigă prin aceia că Se prelucrează în orașul care se află în mijlocul regiunii:

Au cooperative de tot felul, mori după cele mai noi sisteme, pe lângă toate posibilitățile de a deposita productele, de a găsi debușeuri, toate avantagiile de credit.

Totuși o mare problemă agrară este și acolo, costul grâului și al celorlalte cereale fiind o chestiune necontenit la ordinea zilei și partide întemeindu-se pe nemulțămirile regiunilor agricole împotriva regiunilor industriale, cu mai mult spirit revoluționar la lucrătorii pământului decât la lucrătorii din fabrică. Pană acum fabrica încă producea — vom vedea problema ei mai departe, dar, în ce privește pe lucrătorii pământului a căror

muncă nu se plătește, se cere intervenția Statului.

Mâna de lucru în agricultură lipsește în mare parte. Președintele Hoover se gândește la un proiect pentru a lua prisosul orașelor și a colonisa cu el regiunile de Vest. Dacă va reuși, va fi cea mai mare binefacere pentru America, dar oamenii, văzând că acei așezați la muncile agricole

Țiu câștigă, nu par dc fel îndemnați să facă ferme și să pună în valoare terenurile occidentale.

In regiunile din centru mi s'a întâmplat să merg câte trei șferturi de ceas cu trenul rapib. fără să întâlnesc altceva decât câmpul gol. Unde este o fermă, aceasta însemnează că s'a săpat un puț artesian. Fiecare fermier își aduce automobilul, ridică o clădire de scânduri pentru el, vitele-i pasc în libertate.

O, nu este raiul lui Dumnezeii, cum și-ar închipui atâția la hoi! Vedeniile binecuvântate ale țerii românești trec înaintea ochilor și, făcând comparație, îți spui că orbi trebuie să fie oamenii cari nu văd ce au în țara lor și fug de dânsa ca niște blăstămați și imbecili, ca aceia cari, aiurea, ajung să strângă gunoaiele Parisului potrivit cu convenția pe care am încheiat-o cu Statul franccs, pentru exportul muncitorilor români, sau se duc să crape de foame în pustiul coloniilor portughese ale Americei, ori să se asfixieze în infernul fabricilor din Slatele-Unite. Muncitorilor din America li-am vorbit astfel cum trebuie să se vorbească unui om rătăcit, și, cum mama mea nu m'a născut demagog, le-am spus: duceți-vă înapoi la datoria voastră, care este și fericirea voastră.

Veți zice: acestea sânt locuri câștigate de curând de la reaua gospodărie spaniolă, sânt rămășițe de barbarie indiană. Dar am văzut și regiunile din părțile lacurilor, am mers de la Piltsburg la Youngstown, cale de cinci ceasuri. Piltsburg este marele centru al oțelăriei, și Youngstown unul din cele mai mari centre ale ei, prin urmare un loc unde suferința omenească strigă mai mult către cer.

Am observat câmpul. Regiunea este roditoare, fără îndoială. Aceleași case de lemn, aceiași părăsire a plugului în brazdă, în locul unde e capătul; adese ori aceiași părăsire a porumbului în locul unde a fost tăiat. Oamenii sânt însă în condiții bune. E foarte greu să spuie cineva când, un om este în condiții bune. De obiceii, când se îmbracă bine și mănâncă prost, se zice că e mai bogat decât omul care mănâncă bini și se îmbracă prost. Dați-mi voie să găsesc mai bun traiul celui care se îmbracă modest, dar se hrănește nu numai pe dânsul, dar și copiii lui. Să zicem însă că în această regiune omul trăiește bine. De altfel om desculț și om în zdrențe în America aproape nu se vede, pentru foarte multe motive, dintre care unul foarte ușor de înțeles: dacă ajungi să nu mai poți câștiga, nu te ține nimeni; familia nn te ajută, și te curăți, cum se zice. Cât ai câștigat, bine, dar, când, după patruzeci de ani, ajungi netrebnic, treci în rândul fericiților ca să nu mai superi vederea acelora cari se găsesc în condiții mai bune. Deci, în regiunile acestea unde oamenii trăiesc mai bine, câștigul li vine mai ales de la creșterea vitelor, a vacilor. Laptele se așează în vase de tinichea pecetluite, la margenea drumului; vine automobilul, le ia, vinde laptele la oraș, și, a doua zi, depune vasul golit tot la margenea drumului, unde fiecare ferimier .și le culege.

In ce privește alimentarea, nimeni nu te silește să mănânci carnea conservată sau puiu cu gust de carton fiert, păstrând foarte adese ori urme visibile ale penelor pe care le purta în viață; nu ești silit să-l mănânci, de și nimeni nu se împotrivește să-l consumi, cu compoturi te poți ținea un număr de săptămâni; cu carnea e altceva; e neagră pe din afară și roșie pe dinăuntru—, tot ce poate fi mai apetisant—, dar laptele hi America este cel mai bun din lume, păstrat în vase speciale, acftperite cu pergament, pecetluite, necontenit verificat de organele sanitare, cele mai harnice organe sanitare

din lume, poate cu cele germane.

Un agricultor în această regiune, aceasta înseamnă deci un om care-și mână vitele în pădure, și, în momentul când aceaasta nu se mai poate, li dă să mănânce în condiții perfecte de stabulație.

Aceasta este viața șesului american.

Dar veți zice: în țara aceasta cu păduri distruse, în țara aceasta de piatră aspră și de pustiu, în care apa se găsește numai la enorme adâncimi, în țara aceasta cu distanțe nesfârșite, pe care le poți străbate numai cu sute de mii și milioane de automobile, în țara aceasta unde ogorul este restrâns, care este populația de baștină și care este populația adausă? Care este felul cum aceste două populații s'au întâlnit, dând admirabila colaborație omenească pentru producție, care fără îndoială este una din gloriile Americei?

Națiile

Menținpărerea că în America se poate vorbi de o națieamericană, dar supt națiunea Americană se văd încă națiunile celelalte. Sânt oameni, foarte optimiști, cari-și închipuie că ele nu se vor mai vedea peste câtăva vreme și, prin urmare, cum spunea cineva într'o revistă, ocu-pându-se de chestiunea negrilor, la care vom -veni, nu se va încheia secolul fără ca negrii să fi dispărut cu desăvârșire, topiți în societatea americană. Chiar astăzi, de exemplu, Americanii au o deosebită plăcere să nu zică negrului „negru" — de alminteri nici negrii n'au plăcere să-și zică așa, ci prefera să fie intitulați „gentilomi de coloare". "Va veni, zic unii, vremea jcând toți acești „gentle-men of oolour" vor dispărea cu desăvârșire și nu se va mai putea întrebuința nici măcar terminul cel mai plăcut, și cel mai acceptabil pentru negri, acela de „Aframericani', adecă de Americani de origine africană.

Eu cred ca secolul se va isprăvi și națiunile deosebite vor fi încă visibile în America. Că din amestec, într'un anume moment, supt raportul material și moral, va ieși o splendidă rasă, în această privință nu e niciun fel de îndoială. Rasa aceasta este în pregătire. In anume straturi procesul e terminat, în altele însă el este abia îndrumat, și în straturile de jos, ale acelor cari au venit de curând sau al raselor prea deosebite, procesul nu e nici măcar început.

In parentesă pot spune că oricine judecă America așa cum o judecă d. Siegfried, ca un lucru foarte simplu, care se poate interpreta franțuzește, pe linii drepte, greșește foarte mult. America e un lucru foarte complicat, și pentru Americani, și cu atât mai mult pentru străini, un lucru care se

schimbă tnereu; astăzi este ceva, după trecere de câteva decenii va fi ceva cu lotul deosebit. Și mai ales o parte a Americei. împrejurările care au creat America sânt împrejurări atât de răpede schimbătoare, amestecate cu întoarceri de front așa de iuți și așa de neprevăzute, încât despre America trebuie să vorbești totdeauna într'o formă dubitativă, lăsând totdeauna anumite orizonturi deschise, ferindu-te foarte mult a precisa. Dacă precisezi rău, în special vorbind unui auditoriu american, se supără, și nu e un motiv să supărăm oamenii; dar nu numai că poți supăra, dar se poate întâmpla ca presa să fie falsă, cum e cașul celor mai mulți călători francesi.

Deci, eu cred că rasa care va ieși din acest amestec va fi o rasă admirabilă, care începe să se arăte âstăzi, dar nU în fabrici. Aceasta este un adevăr, pe care, ca Român, îl simt mai mult decât alții, ai căror conaționali sânt întrebuințați la un lucru mai ușor, mai Bine plătit, mai puțin storcător de puteri, dar eu, care am văzut miseria din oțelării, care am văzut Români lucrând supt o ploaie de scântei, cu pielea goală, urmărind cu ochii, oricari ar fi ochelarii cari se interpun între bieții lor ochi și flacăra cumplită a oțelului în fusiune, topirea oțelului înainte de a-l turna în forme, eu care am văzut pe acești lucrători români mutilați și distruși fisicește, bărbați ca și femei, nu pot să zic altceva decât ceia ce am încercat. Nu în lumea aceasta a suferință se poate găsi un tip al Americanului de mâne.

Dar, când lucrurile se vor așeza, când nu se va cere, prin perfecționarea mașinismului, corpului omenesc sforțări fără nume, ca astăzi, acest tip, rasa aceasta nouă, vatrezi admirația oricui. Am văzut, în clasele bogate, în lumea universitară, între studenți, minilnate trupuri omenești, trupuri de energie, de Vioiciune, care nu se strică în niihic prin această desvoltare corporală, întreținută pirin cel mai potrivit mijloc de gimnastică rațională care

este mișcarea de fiecare moment, iar nu suciturile ridicule ale trupului după anume precepte de așa-numită gimnastică suedesă sedentară. In această lume universitară am văzut astfel de oameni supt raportul fisic, încât urez tineretului de la noi, căruia îi dorim .atâta bine și faeem, în țara aceasta sărăcită, tot ce putem pentru dânșii, îi urez să aibă o asemenea înfățișare. De și nu putem înlocui prin nimic lipsa de îngrijire, care de cele mai multe ori își are obârșia în familie, și nu putem să înlocuim reăUIta-tele teribilului regim școlar din școlile noastre primare și secundare.

O rasă americană superbă se va naște. Deocamdată caut aici să înfățișez numai dlementeld din care această rasă se va forma, națiunile care există astăzi, și la urmă se va putea trage conclusia cât s'a realisat din nația americană, din nația definitivă americană pe care patrioții, naționaliștii americani, foarte mulți după războiu, o doresc și li-o dorim și noi din toată inima. Insă procesful acesta nu e unul de simplu creuset de topit, de „meltingf pdt", ci un lucru care cere timp. Cere acțiunea unor factori morali cari să lucreze foarte multă vreme, și atunci numai rasa va fi terminată.

Deci trecem la rasele care sânt represintate în America, la elementele care vor servi pentru alcătuirea acestei lumi nouă, și în ce privește trupul, și în ce privește mintea oamenilor cari vor fi Americanii secolului al XXI-lea,— o Americă pe care nqi nu o vom apuca, dar pe care o dorim cât de bună pentru cât a dat America de azi în desvol-tarea -omenirii, pentru cât bine a făcut raselor celorlalte, care au căutat un adăpost, într'un moment, pe acest pământ binecuvântat de Dumnezeu și cu posibilități infinite.

Mi s'a întâmplat să spun unui American spiritual — și un om de spirit nu se supără când îi spui curat gândul tău—: Tot ce aveți aici, este ce au făcut la voi leneșii de la noi. Și formula este

foarte adevărată.

Să începem, a Vedea care sânt aceste rase înaintea lor, rasa indiană, extrem de interesantă, pe care cei mai mulți călători din Europa n'au văzut-o. Eu am văzut-o, dar nu în măsura în care aș fi dorit, căci n'am putut merge în fundul Vestului depărtat, în acel Far-West, unde ea s'a păstrat mai bine. Această rasă este mult rărită astăzi. Nu e urmărită cum se urmăria în timpuri de o moralitate mai aspră decât acum, cu mai puțin simț pentru omenire, represintată prin orice rasă. Acești Indieni cari mai sânt nu se vor stinge; ei se vor înmulți numai cât se înmulțesc bietele rase persecutate și istovite de puteri, dar se vor menținea. Această pasă n'am văzut-o în Vestul depărtat, ci numai în regiunile sudice, căpătate de la Mexic.

Se va spune mai pe larg pe urmă prin ce proces foarte mica Americă de la început, America anilor 1770, a devenit foarte marea Americă pe care o vedem acuma. Aceasta e făcută din bucăți alipite încetul cu încetul. Ea nu s'a făcut dintr'odată, și, dacă George Washington ar ieși din mormânt, ar fi foarte mirat când ar vedea ce este țara lui astăzi.

Am văzut rasa aceasta în regiunile din Sud, căpătate de la Mexic, în Noul Mexic, în Arizona, în regiunea unde această rasă s'a păstrat mai bine. Dar este oarecare deosebire între represintanții acestei rasa indiene aici, și represintanții ei în Far West. In Mexic rasa e foarte amestecată cu albi. Mexicanii nu spun niciodată câți dintre înaintașii lor erau Indieni, dar e de ajuns să se privească fața unui Mexican din grămadă pentru a avea convingerea marelui amestec de sânge indian. Și același lucru în republicile din America centrală și din toată partea de Vest a Americei-de-Sud.

Dați-mi voie să vă descriu puțin această rasă indiană, cu privire la care se face și în lumea de la noi oarecare confusii, chiar în Parlament, mutându-se Pieile Roșii din-tr'un continent

într'altul, în Africa și în Indiile din Asia.

Pieile acestea Roșii, pe care trebuie să le lăsăm unde sânt deci în America, sânt socotite de mulți altfel de cum apar în realitate.

Ar crede cineva că un Indian, o „piele roșie", este în-tr'adevăr roșu, cu toate variațiile de roșu introduse de modă de la o bucată de vreme, și că toate aceste nuanțe foarte plăcute se găsesc pe obrazul Indienilor. Nu e așa. Fața întunecată a Indianului este ușor de recunoscut, însă ceia ce ajută la recunoașterea unui Indian, fiindcă sânt foarte mulți Europeni cu fața întunecată, e alt ceva. Un Țigan nu va fi niciodată expus să fie luat drept Piele Roșie, precum și negrii, de și sânt de colori foarte deosebite, unii apropiindu-se de tenul nostru și putând fi acceptați ca albi, nu pot fi confundați cu Indienii. De la prima vedere recunoști pe Indian. Dacă se întâmplă să fie amestecat în afaceri, într'o societate de capitaliști, cari domină viața Americei, sau dacă-l întâlnești în vagoanele Pulmann, care străbat America și unde ești servit cu cel mai mal-e respect de negrii cari fac serviciul în toate aceste yagoane, cum îl fac de altminteri și în Casa Albă a Președintelui Statelor-Unite la Washington, imediat poți spune fără a greși cine e de rasă indiană. Caracterele rasei indiiene nu stau în coloarea pielei, ci în osatura feței și în linia ochilor, o osatură proeminentă, stâncoasă, parcă între Munții Stâncoși, leagănul Indienilor, și între acest chip al oamenilor este o legătură, parcă este ceva din piatra roșietică a acestor munți, din coloarea ca și din duritatea pietrei, în înfățișarea omului care își trage obârșia de acolo.

Căci, atunci când o populație rămâne foarte multă vreme într'un loc, se stabilește între loc și om o legătură: omul muntean, omul podgorean, omul de șes și cel diu baltă are ceva care amintește locul în care trăiește. Tot așa la Indieni găsim fața aceia de rocă, am zice, ca și volehii prelungi, cu căutătură a pândă.

Astăzi, Indianul nu mai poartă arcul sau pușca pentru a trage în cel duintăiu alb pe care-l întâlnește. Astăzi nu e nevoie să se ieie niciun fel de mijloc de pază; toate locurile sânt cu desăvârșire Sigure. Cu toate acestea orice rasă poartă în figura ei pecetea și a succesului și a înfrângerii, și a triumfului și a persecuției din trecut. La dânșii se vede omul pustiului care caută în zare vrăjmașul și care este gata oricând să se apere de dânsul. Căutătură Indianului este totdeauna lăturalnică, dar nu fricoasă;, căutătura vulturului care știe că necontenit cuibul lui este în primejdie de a fi turburat și răsturnat.

Rasa e frumoasă în felul ei, când te deprinzi cu dânsa. In unele regiuni ea se resimte, ce e drept, de lunga apăsare. Nimic mai trist deccât să vezi, în localitățile indiene din Sud, în regiunea Santa Fe, Albuquerque, unde anumiți antreprenori șed ca păianjenii în fund și vând obiectele fabricate de Indieni, să-i vezi pe aceștia, bărbați și femei, tineri sau bătrâni, stând așezați în șir, de o parte și de alta a intrării, așa cum, în anumite morminte din America centrală, s'au găsit înaintașii lor cu genunchii la gură, cin-chiți. Femeile sânt învăltucite în bucățele de stofa colorată, ca în giulgiuri pe care și le așternu cum se întâmplă pe umeri, pe spinare, fața fiind tristă, cu ochii plecați la pământ, de multe ori acoperită cu un lung văl. Aici este cu totul alt tip de Indian decât al celor cari trăiesc în Vest sau se înfundă în interiorul Statelor-Unite. Sânt în această regiune sudică Indieni cari mai au drept la oarecare viață liberă. In multe sate din această regiune, administrația americană nu, se amestecă aproape de loc. Șefii sânt aleși de locuitori și au un amlme băț de comandă din care cele mai vechi sânt acelea care li s'au dat pe la 1860 de președintele Lincoln, după anexare.

Deci nu trebuie confundat cu cel rămas liber, Indianul din preajma vânzătorului de obiecte de

artă indiană, Indianul tolerat în margenea unei gări, Indianul de la Canoanele Coloradului, Indianul păstrat într'o casă de stil indian, unde lucrează toate obiectele de artă de care e capabil ori bărbatul ori femeia într'un atelier la dispoșiția oricui. La un anume ceas, antreprenorul îi scoale ca să joace danfurile lor, danțuri eroice de caracter religios,, foarte impresionante. Toată credința, toată vitejia, toată mândria, tot trecutul lor se manifestă în aceste (lanțuri. Dar acolo, în preajma gării, ei le fac grăbit, și simți desgustul lor de a presinta ceia ce au mai sacru în ființa lor istorica și morală înaintea unei adunări de oameni cari vin să privească la dânșii și, când isprăvesc, li aruncă doar câțiva bani. Ce ar fi fost dacă, pe vremea ocupației germane, ar fi chemat un general comandant aici, la București, țerani cari să cânte doine, să joace călușarii înaintea lui! Același e sentimentul Indianului când se presintă cu ce are el mai vrednic de respect înaintea mulțimii care, la sfârșit nici nu i întinde mâna, cei aruncă banul de pomană.

E o mare deosebire între aceștia și Indienii din interior, Indienii trăind în satele lor, sau Indienii din Vest. Este o deosebire și m ceia ce privește locuințile lor. In Vest, el locuesc in parte în corturi mereu mutate, pe când Indienii din Arizona nu se mută niciodată.

Voiu spune câteva cuvinte despre originea a ceia ce numim noi Indieni, dar numai aiat cât trebuie pentru a nu împieta asupra conferinței a treia.

Indienii sânt de multe feluri. Ca rasa, samana, dar ca origii e și îndeletnicii e, sânt deosebiți. Cel ce trăiește în corturi păstrează vechiul lui caracter războinic. Undeva, în fața uneia dintre cele mai mar 'țe clădiri din Philadelphia, este o statuie, foarte frumoasă represintând „Ultimul războinic indian”. Suit pe un cal mărunt, care samănă foarte mult cu calul nostru,— ceia ce are o importanță pentru legăturile preistorice,— în cap cu coafura

făcută din pene de vultur, îmbrăcat într'un costum strălucit în care e înfățișată, în toate nuanțele ei, o veche, foarte veche, milenară artă populară, asămănătoare cu arta populară de la noi, călărețul, într'o ultimă sforțare, caută să resiste dușmanului și cade pe spate. Statuia se chiamă „Ultimul Indian". Nu se poate vorbi însă de „ultimul Indian" pentru că se mai găsesc în Vest, numai cât nu se mai luptă între dânșii, nu mai iese în calea albului, nu mai vor să răsbune rasa lor de înfrângerea de odinioară; cu toate acestea iubirea pentru cal, adorarea calului, legătura aceia intimă, nedespărțită între om și tovarășul lui de rătăcire și de luptă, se păstrează pănă acum. E ceva asămănălor cu Cazacul și calul lui. Legătura aceasta Ușa de strânsă între oamenii stepei europene și bidiviii lor se întâlnește tot așa de strânsă între micuțul cal american și între rasa care l-a întrebuințat în rătăcirile și luptele sale. Indienii din Sud locuiesc în case foarte curioase, făcute din lut sau din cărămizi uscate la soare, necoapte: ele sânt pe mai multe rânduri;linia lor de arhitectură se regăsește în anumite case din New-York și Chicago, alături de acele sky-scrapers care bravează cerul, ofensând și gustul nostru, al celor de pe pământ. Eu nu le pot suferi, dar aceste sky-scrapers, când sânt făcute mai bine, adecă un rând în retragere față de celalt, nu fac decât să imite clădirile de argilă ale Indienilor. In casele acestea indiene din Sud, cel care locuiește în rândul al patrulea pune o scară, o razimă de zid și pe această scară de lemn ajunge la fereasta lui. Casa e fără îndoială primitivă, dar de o înfățișare foarte pitorească. Fără îndoială cele mai multe din aceste case sânt cu totul nesănătoase.

îmbrăcămintea Indianului e făcută la el acasă. Femeia lucrează necontenit, femeia de obiceiu urâtă, cu fața boțită, fără urmă de cochetărie, căci foarte rar găsești tipuri

«de relativă frumuseță etnografică între Indieni.

Se veștejesc foarte răpede; au copii mulți; trăiesc toți în aceiași odaie unde, la mijloc, este războiul la care țese mamele, pe,când bărbatul, într'un colț, îndeplinește rosturi de meseriaș după datini foarte vechi. In acea casă se face toată îmbrăcămintea Indianului și Indfanei, o îmbrăcăminte care, supt foarte multe raporturi, a liniilor, a colorilor, este îmbrăcămintea milenară, preistorică a țeranului și mai ales a țerancei de la noi. Covorul indian este covorul nostru; se deosebește numai prin aceia că e mult ipai scump decât al nostru, fiind comercialisat de societăți foarte pricepute. Pentru prețul cu care la noi ai putea să ai o ladă de scoarțe, capeți acolo o bucățică de covor.

întrebarea, Care insistent se pune, este: de unde au această artă?

Aici este momentul când trebuie să răspund la această întrebare fundamentală, la care Americanii, foarte adese ori, dacă nu totdeauna, nu știu să dea niciun răspuns.

Sânt unii istorici și etnografi americani cari cred că Indienii au venit mai târziu prin Strâmtoarea de Behring, care leagă America de Asia.

Când am întâlnit această părere, m'am bucurat foarte mult, nu fiindcă este adevărată, dar fiindcă ea sprijină un adevăr pe care sânii sigur că l-am găsit în alt domeniu.

Indianul e aborigen în America. In această privință nu poate fi niciun fel de îndoială. Nu umblă rasele cum le poartă istoricii din loc în loc, și cum le poartă mai ales filologii. Unde nu le poartă un filolog cu mijlocul de locomoțiune care-i este imaginațiaI Dacă-i convine istoricului, imediat și el mută o rasă peste mări și țeri, peste munți și pustiu după plac. E o foarte mare greșeală. Rasele nu se mută; mutarea unei rase este un lucru extrem de dificil. Indienii prin urmare sânt acasă la dânșii; dar arta Indienilor nu e de aici; ea este de aiurea.

Covorul nostru represintă gustul și tehnica celor mai vechi rase preistorice din Sudul Europei. De la

Bascii dire Pirinei până la locuitorul din Pind și din Balcani și Carpați, a fost aceiași pătură de populație care a creat o artă liniară, geometrică, abstractă, stilisată, reducând tot ceia ce este complicație în natură la simplicitatea unor scheme. Arta aceasta a mers din Peninsula Balcanică în Asia Mică. Asia Mică și Peninsula Balcanică formau odinioară o singură unitate geografică. De acolo arta sa ridici la spre Nord, a trecut prin regiunile siberiene, care: odinioară n'au fost așa de slab locuite, ca acum, și de aici în America.

Am avut o mare bucurie când acolo, în America, unde sânt cele mai frumoase colecții de covoare în musee, am izbutit să fac a se primi covoare de-ale noastre. Adauge că, pentru ca un dar făcut unui museu să poată fi primit, trebuie o cercetare atentă din partea comitetului de patronagiu (trusties); dilpă aceia trece câtăva vreme și vine răspunsul că s'a primit darul. Icum sânt covoare românești la New-York, la Boston, la Pittsburg, la San-Francisco și în alte câteva mari musee americane. Am simțit, zic, o mare mulțămire când, într'o colecție de acestea, am văzut covorul nostru pus alături, de covorul persan și de covoarele din Manciuria —care și ele sânt liniare, geometrice, întocmai ca la noi; peste covorul persan, care este realist, naturalist, merge covorul acesta cu linii geometrice până ajunge acolo, în Manciuria, la Nordul Chinei, Și aceleași linii geometrice în desemnul covoarelor, trec de Strâmtoarea de Behring, coborând până în America Centrală; unde e altă artă, o arta forțată, ieșita dintr'o ima-ginpție bolnavă, o artă tragică și caracteristica, care caută efecte din schimonosirea liniilor feței și ale corpului. Bănuiesc că și arta aceasta din America-de-Sud are o origine asiatică, pentru că arta strâmbată este și arta din Indii și arta din China.

Deci două curente, unul la Nord, care âă arta covoarelor noastre, unul din Sud, indian, cbines, care dă arta Ameriei centrale și a Perului. Pentru

Statele-Unite însă nu există decât o singură artă, acea artă stilisată pe care o găsești din Alaska și până la granița Mexicului. Ce fac acești bieți oameni cu orice li cade în mână, e de necrezut. Și Americanii au recunoscut un lucru pe care-l spuneam eu cu convingere și durere: ce păcat că această civilisație, cu astfel de începuturi, a fost tăiată brusc ce n'ar fi ieșit din mânile Indianului! Dar viața lui istorică s'a curmat, el a fost redus la o viață animalică, și e de' mirare cum a păstrat încă iubirea de artă, necesitatea aceasta ineluctabilă pe care o are și țeranul nostru cel mai nenorocit de a crea necontenit artă. Cine cunoaște anume sate din Gorj știe că sânt case înaintea cărora te sperii și te întrebi dacă este cu putință să locuiască acolo o ființă omenească, dar ușa se deschide și în prag apare o fată îmbrăcată în cele mai minunate veșminte, atâta gust pentru artă supraviețuind în miseria cea mai absolută. Și se poate iarăși întâmpla ca lipsa de gust să continue și în bogăția cea mai revărsată. E un lucru care se poate oriunde, și la noi ca și în America.

Aceasta este deci rasa întăiu. Este încă în general visibilă etnografic,, nu în America-de-Nord, ci în Mexic. Mexicul tot e frământat cu această rasă roșie. N'aș zice că defectele Mexicanilor vin de la dânsa, pe care o cred demnă până la sfârșit, până la ultimul tablou din ultimul act al tragediei, pe când din nenorocire la unii din albi o viață politică de care să ne ferească Dumnezeu, dar sântem pe același drum, a distrus orice urmă de mândrie și de demnitate omenească. Așa încât nu rasa roșie e aceia care a adus această stare, cum nici la ceilalți, nici la minunata noastră rasă albă, ci vicisitudinile istorice în stare să discrediteze orice rasă.

O rasă trăind foarte liniștită mai ales în regiunea sudică, prin insule, regiune caldă, cu oameni puțini, moleșiți, războinici une ori, dai' nu tocmai de temut, pe când, lîn Nord, Indienii erau răi,

bănuitori, gata de ceartă, înșelători adesea, Chateaubriand pomenește de felul cum Indienii primiau pe Europeni, dându-li acel „chalumeâu de la paix”, din care dacă fumau, deveniau frați cu dânșii, Indienii cari vorbiau de ”l’tre suprâme”, Cerul, dar s’a dovedit de foarte multă vreme că Ființa Supremă nu e-decât traducerea în indiană a Dumnezeului nostru și că nu făcea parte din vechile divinități indiene. Acestea erau un fel de idoli strâmbi, urâți, și, pe lângă aceste divinități, vechea religie indiană cuprindea ,grozave superstiții întunecate, capabile de a duce la yărsare de sânge și la crimă. In America se judecă astăzi un foarte urât procesai unui desemnator de museu a cărui femeie a fost omorâtă de o „squaw”, (pr. „scu5”) o babă indiană, pentru că se zvonise că femeia desemnatorului ar face vrăji și, dacă n’ar fi omorâtă, vrăjile ar fi putut aduce moartea, șefului însuși al tribului. Aceasta e religia primitivă indiană. Indienii de Nord erau gata însă să apere cu urma pământul lor împotriva tuturor, iar înainte de a vorbi însă despre aceasta, trebuie să adaug un lucru: să nu ni închipuim că Indienii aceștia de la început au fost mulți. Atâta lume sentimentală, de la clericul spaniol care a apărat drepturile rasei originare, Las Casas, până la călătorii și diletanții din timpul nostru, și-au închipuit că era o rasă formidabilă, care a fost distrusă de Europeni. Nu, totdeauna Indienii au fost puțini ici colo triburile acestea străbăteau pădurile; sate erau numai în Sud, pe anume urme de-a lungul râurilor, pe urme secrete pe care le știau numai ei singuri, așa încât biruința Europenilor a fost ușoară. Altfel nu s’ar fi putut căpăta. Cum să credem că oameni abia debarcați de pe corăbiile lor, găsindu-se într’o regiune cu totul necunoscută, având înainte un dușman în stare să se lupte cum se luptă Indianul, cu siguranță aruncării săgeții, cu siguranța asaltului pe care-l dă, să fi putut birui? Pă-Xerea pe care trebuie să o accepte cineva este că Indienii

erau puțini, că albii au format î'tlăiu oarecare prietenii-

Era atâta pământ, încât cc li era Indienilor dacă oameni înrliuându-se la alți zei ocuț au un colțișor de pădure! Pe urmă au venit luptele, dar niciodată n'a fost o distrugere în masă Nici Indienii n'au vrut să distrugă cu totul pe albi. nici albii n'au urmărit înainte de toate o vânătoare de Indieni. Un călător din secolul al XVIII-lea povestește un lucru hazliu: a pătruns in fundul pădurilor locuite de-Indieni și acolo a găsit un Frances maestru de danț care învăța pe Indieni și pe Indience să danseze danțurile fran-cese ale vremii, Fiindcă era om politicos el se adresa cu toată politeța către ei, spunându-li „Messieurs Ies sauva-ges, Mesdames Ies sauvagesses"! Deci lupta pe care și-o închipuie cineva, tragedia aceasta, încleștarea nemiloasă între două rase, n'a existat.

Venim acum la Europenii așezați în America. Dacă asupra stratului indian, cel mai necunoscut, a fost necesar să insist, nu va fi necesar să descriu pe Englesul de pe la 1600: n'o să spun nici cum era îmbrăcat, nici care era religia lui, acestea aparținând locurilor comune etnografice și istorice. Dar a doua categorie de locuitori, care din nenorocire astăzi se poate recunoaște foarte cu greu pentru că n'a rămas într'un anume loc și pentru că s'a amestecat cu ceilalți, — nu cu Indienii, decât foarte rar, dar cu elementele europene care au venit pe urmă —, aceștia sânt Anglo-Saxonii. E o foarte mare mândrie pentru un American din timpul nostru să spuie că el este „sută la sută" Anglo-Saxon.

Cuvântul acesta „Anglo-Saxon" a ajuns să fie întrebuințat așa de nepotrivit și cu atâta abus, încât cineva spunea că s'a întâlnit pe un vapor cu un „gentilom de coloare", și acest negru, cu ghetele bine văcsuite, dar buzat, cu nasul turtit, cu părul creț, tot spunea la fiecare moment: „Noi, Anglo-Saxonii"'.

Eu am întâlnit Anglo-Saxoni „sută fa sută”. Sânt foarte ușor de recunoscut. Ei represintă aristocrația cea mai autentică a Americei. Ei au venit înlaiu în America, dar nu numai pe vestitul vapor „Floare de Maiu” (Mqy Flower), corabia aceia a emigranților plecați din causa ilegalităților englese de pe vremea Stuarților și înainte de 165060. In tot secolului al XVIII-lea s'a continuat această imigrație în America. Cei cari vreau să glumească pe socoteala acestor „sută la sută” li spun: „Știu eu, d-ta ești din acei cari au venit pe May Flower”, Evident că aceia au fost foarte puțini. Mulți dintre dânșii s’au și pierdut în-tr’un chip tragi-comic. Negrii se intercalează între vechiul strat anglo-saxon din secolul al XVII-lea și al XVIIL-lea și între cele douăzeci și cinci milioane de albi, cari au venit din Europa în America de pe la jumătatea secolului al XlX-lea și până în zilele noastre și cari represintă enorma majoritate a elementului alb care nu e anglo-saxon.

Anglo-saxon. este dialectul american, limba englesă, pe care Americanii o vorbesc cu o anumită intonație. Englesii pretind că nu e așa de frumoasă. Nu cred că e tocmai așa, mai ales dacă auzim englezeasca unui Scoțian, ca să nu mai vorbim de Irlandes. Nu se iubesc totdeahna cei doi frați John Bull și Uncie Sam, cum se poreclesc reciproc. Englesii afirmă că Americanii vorbesc prea pc nas. Circulă o poveste ca aceasta: a venit o doamnă din Londra și s’a coborât într’un otel din New-York. Voind sa vorbească la telefon — căci totul seiace natural prin convorbiri la telefon de dimineață până seară; în fiecare odaie e câte un telefon foarte bun , la întrebarea Londone-sei, Americanul răspunde: „Nu înțeleg ce spui!”. Aceasta odată, de două ori, de trei ori, până cândi Englesa a avut avut o inspirație: s’a strâns de nas, a spus pe nas exact același lucru și imediat a fost înțeleasă de American.

Natural că Americanii au moștenit toată

literatura englesă, de și n'o prețuiesc chiar, așa de mult. Se va vedea tragedia literaturii americane silite să aplice o limbă ca pentru Insulele Britanice unui continent cu desăvârșire nou și trăind în împrejurări cu totul deosebite. Se dă o luptă teribilă pentru a se păstra cât se poate puritatea limbii englese, dar resultatul este — îl mărturisia de curând un Engles într'o revistă — că, după ce Englesii au criticat pe Americani. Americanii își bat joc de un anume accent engles. Dar, spune scriitorul, ei sânt 125.000.00 și țin cu îndărătnicie la limba cea nouă pe care o fabrică încetul cu încetul, creând expresii proprii lor, așa că nu se mai poate râde în Anglia de Americani pentru că și Englesii au început a vorbi „americănește". Se pare că este oarecare adevăr în această constatare și că pitorescul și vulgaritatea stilului a-mcrican au trecut și în Anglia.

Dar rasa pură anglo-saxonă nu s'a putut păstra. Spuneam că este în această și o tragi-comedie, iată care : într'un moment, oamenii aceștia din Sud au cultivai bumbacul — și ce grozav de nenorociți erau oamenii cari lucrau în aceste fabrici, cel puțin prin anii 1900, când avem o anchetă făcută de două aristocrate americane care s'au coborât acolo, îmbrăcate ca lucrătoare, ca să vadă exact ce este : se vede ce nenorocire însemna fabrica de bumbac, ce focar de pneumonie infecțioasă pentru copii de zece ani și mai puțin, cari măturau scama căzută jos. In părțile acestea s'au adus, din secolul al XVI-lea sclavi și astfel vin la a treia pătură, care e alcătuită din Africani. Negrii din Africa au fost aduși cu grămada: mulți au murit, ceilalți s'au înmulțit cu o răpezjciune extrardinară, ție când populația albă abia se înmulțește. Condițiile de viață sânt, acolo, foarte grele: copii născuți în sanatorii bolnavi, bătrâni cari mor prin spitale. Lumea e așa de o-ocupată încât n'are vreme omul nici să nasca în ragaz, nici să moară în răgaz; totul se face iute. Dar în regiunile din Sud, unde s'au

introdus negrii în, număr foarte mare, la început ca sclavi, se trăiește mai ușor. O curiositate nesănătoasă face apoi ca omul alb să se lăcomească la femei negre, ba chiar ca femei albe să se lăcomească la bărbați negri. De aici a resultat o rasă de mulatri, de quarteroni, care une ori, când se supără, amintesc descendența lor din cea mai veche aristocrație anglo-saxonă.

Totuși în Sud Negrul este în afară de lege, cu tot triumful lui Lincoln și al egalității legale. In general pentru le-galiști, de oriunde, ceia ce e în lege are valoare; de fapt legea are atâta valoare câtă i-o dau moravurile; acei cari sânt în Parlament câteva luni pe an ca să voteze legi nu-șL dau sama de acest lucru: că legea nu e decât exprimarea legală a unor moravuri înfipte în societate. Deci negrul din Sud este considerat și acum ca nefiind un om ca altul; de exemplu el n'are voie să meargă pe trotoar, ci în mijlocul străzii; trenurile au anume locuri pentru negri, tramvaiele tot așa. De la o bucată de vreme însă pe alocuri a început să nu mai fie așa, pentru că negrii s'au înmulțit așa de mult, încât au început să creeze o clasă, intelectuală. Sânt și negri capitaliști; cel d'intăiu deputat negru a întrat în Congresul din Washington de curând, de și se expunea să-și găsească moartea la un colț de stradă înainte de a vedea ce dă scrutinul. Așa erau obiceiurile, și din ele a pornit legea lui Lynch: linșarea se putea face pentru un compliment prea grosolan către a femeie albă; se putea întâmpla ca negrul să fie spânzurat de cel d'intăiu felinar ori îngrămădit într'un colț de pădure căreia i se dadea foc. Vechea ură e sporită de spaima teribilă ca nu cumva negrii să câștige majoritatea politică și să devină ei stăpâni. Am spus că 200.000 de albi stau în fața a 200.000 negri în capitala Republicei Star telor-Unite ! In timpul războiului, apoi, albii au fost trimeși pe front și, fiind lipsă de brațe, s'au adus negri din Sud, cari vor ajunge pe încetul a stăpâni cu numărul și

Nordul.

Am spus că rasa neagră are acum intelectuali, poeți, nuveliști. Am avut și eu supt ochi frumoase poesii ale unor negri; în vorbă, îi cunoști imediat după accent. Negrul a ajuns să capete în viața americană un rol foarte mare, nu fățiș, ci pe ascuns. Om de serviciu, încă de la 1800 era greu de găsit și atunci a trebuit să se recurgă la fostul sclav care e legat prin dispozițiile lui tiaturale deserviciu: îi place a servi, e atent să nu rămâie gol o clipă paharul „stăpânului"; dacă se întâmplă să fiii pătat pe haină, din colțul celalt al odăii aleargă el să ți-o șteargă; a aduce un serviciu „bos"-ului, este pentru dânsul cea mai mare mulțămire. E politicos: nu se supără nici-dată când țipi la dânsul, e bine crescut în felul lui. Foarte sălbatec, în fond, une ori, poate ucide zeci de-oameni când îi vin furiile, dar de obiceiu e om foarte blnd. Dacă te superi pe dânsul, își zice că ești om rău crescut, dar după față nu cunoști nimic. Dacă i-ai dat un bacșiș prea mic, nu se supără, ci zice „thank you very much", ca și atunci când îi dai un bacșiș mare.

Tânăr și bătrân—fața negrului e foarte curioasă; dacă nu i-a înălbit părul, nu poți face deosebire între negrul tânăr și cel bătrân —, negrul este în toate casele; el știe toate lucrurile; el crește copiii, și în accentul american poate să fie și o influență a cutării dădace negre. Musica neagră a pătruns pretutindeni, musică pe care o putem auzi și la cinematografele vorbitoare, musică întovărășită de anumite mișcări de bălăbănire continuă si de gemete dureroase. Musica astăzi la modă vine de la dânșii; danțurile răpezite, săriturile pe loc, îmbrățișările strânse, acestea este neastâmpărul sălbatec al negrului de odinioară. Rasa de sclavi pătrunde pe scara mare a societății americane.

De la o bucată de vreme, de când a înoeput marea industrie' americană, pe la jumătatea secolului al XIX-le iar înainte de a se inventa mașinele care astăzi cruță din munca omului,

cruțare dureroasă prin faptul că mașina ajunge de nu mai are nevoie de brațul omului și muncitorul trebuie să ia bățul pribegiei și să se ducă aiurea, a fost nevoie de multe brațe.

A fost însă un timp când în America trebuiau create toale șoselele, podurile, liniile de căi ferate, sky-scraperele; și pentru acestea se cerea o lume nouă, cum se cerea urna și pentru ca să se deschidă ținuturi agricole care până atunci erau numai păduri și mărăcinișuri.

Ai noștri fac parte din acest nou val de muncă. Pe Românii din America i-am căutat din loc în loc; unde erau doar 300 de oameni, luam lin automobil și mă duceam în mijlocul lor să li simt toate durerile (unul care nu mai putea răbda mi-a spus: „asta este o țară de rupt oasele"). I-am văzut, când îi lasă munca, trupurile diformate după, câțiva ani de lucru potrivit cu sistemul Ford. unde fiecare îndeplinește numai un gest, mereu același, în fabricarea obiectelor, și trupul întreg ia linia necesară .gestului mecanic repetat la infinit, el se desvoltă în direcția aceasta, pocindu-se. Cu toate hainele de serbătoare, cu toată bucuria întâmpinării unui Român din Vechiul Regat, care nu cerea nici aderență politică nici hani de pomană, cum au făcut mulți, de la acei cari sânt printre cel mai nenorociți dintre Români, tristeța zbucnia. Odată, când căutăm să-i îmbărbătez la Roebling, una din ultimele localități pe care le-am văzut, li-am spus: „D-voastră nu sânteți aici miluiții nimănui; d-vcastră sânteți în țara ostenelilor d-voastră; sânteți în țara în care, pentru libertatea americană, au luptat un Pomuț și un Dunca, sânteți în țara, cum spune un poet american, de „praf și sânge", unde nu se află fabrică americană în care să nu fie și din sângele d-voastră. Cu sângele d-voastră s'au făcut aceste case înalte și linii drepte, în sângele d-voastră s'a implântat copacul imens al prosperității industriale americane".

Pentru această muncă au fost chemați oameni

din toată lumea. Suedia singură a dat două din cinci milioane. Când, pe vremea marelui războiu, ministrul Statelor-Unite la Stockholm, d. Morris, s'a presintat înaintea regelui Suediei și i-a spus: „vin dintr'o țară care are două milioane de Suedesi, buni muncitori", regele i-a răspuns: „Credeți că-mi faceți o mare plăcere lăudându-vă astfel?

Mie îmi trebuie acele două milioane de Suedesi acasă la dânșii'1. Și eu am spus tuturor Românilor, de la început și până la sfârșit: „cei cari voiți sa vă faceți Americani, rămâneți; nu ne încurcați, n'avem mijloacele trebuitoare pentru a mai ținea în viață pe cineva care va muri pentru noi și va trăi pentru alții; acela care e pentru noi, să vie acasă!".

Au venit deci toți oamenii aceștia, și ei au creat prosperitatea Americei.

D. Siegfried presintâ lucrurile așa: au venit toți, Irlandesi, Scandinavi, Italieni, o imensă mulțime de Evrei New-Yorkul este în mare parte evreiesc— și, unde a picat fiecare, acolo a rămas.

Dacă te duci la New-York, te izbești întâiu de linia sky-scraperelor, anume puse în față ca să le vadă Europeanul care sosește; vezi apoi străzi largi, vechiul Broadway ne mai având importanță față de noile artere care au fost deschise; străzi paralele unele cu altele, tăiate de altele iarăși la fel, toate fără nume, indicate doar prin cifre, ca de pildă strada No. 10 din Avenuc VI. Câteva monumente prin parc se pierd. Nu e viață istorică de loc. Dar, dacă te cobori în partea de jos a orașului, vezi un cartier locuit numai de Italieni, numai firme italienești; de altă parte cartierul irlandes; de alta cartienil Evreilor,, deosebiți și ei după țara de unde au venit; astfel cartierul Evreilor din România în care vorbesc toți românește și foarte bine, chiar acei cari de treizeci de ani n'au mai fost în România La un banchet, unde steagul american se unia cu steagul românesc, a fost hn moment înduioșător, când un Evreu din România,

toastând, a spus: „Eu nu știu să țin discursuri, dar am fost soldat pe vremea regelui Carol, și, când văd steagul românesc, fac drepți și saluți”. Era și comic, dar și foarte mișcător. Firmele sânt românești: Cârnățărie Română” și așa mai departe. New-Yorkul este, de fapt, un „encampmenl”, un loc de debar» care, o foastă colecție de corturi, de așezări provisorii ale oamenilor cari au coborât de pe corăbii, și urmașii se găsesc pe locul unde au poposit înaintașii. Ca să vă dați -sama de ce înseamnă elementele neasimilate, vă voiu spune - că în ziua Sfântului Patrick, patronul Irlandesilor, la New-York toate străzile erau pregătite pentru defilarea lor. -toți purtând câte o foaie de trifoiu, emblema Irlandei; se înălțaseră tribune, ca la 10 Maiu la noi, pentru a privi -defilarea Irlandesilor; servicii s’au ținut la toate bisericile catolice, și biserica acestei confesiuni joacă un foarte mare rol; e una din marile forțe ale Amerieei. Irlandesii defilau cu trâmbițe și lobe, cu puști, presintând școli mili-larisate, oarecum. S’a spus chiar că New-Yorkul este guvernat de Irlandesi; mai toți sergenții de stradă sânt Ir-landesi, cu fața roșie, rotundă, veselă; glumeți, ei sânt cei mai plăcuți agenți de circulație din lume. Era chiar să -se aleagă președinte al Statelor-Unite un Irlandes, d. Al Smith. Dacă Irlandesii mai ales sânt așezați la New-York. Scandinavii se află mai mult Ia țară, Italienii mai mult la grădini, Evreii la comerț sau la finanța mare, fiecare națională tate rămâind la rosturile ei. Când vine un Frances, ca d. Siegfried, el zice: am înțeles; aici este o luptă mare. D. Siegfried e crescut în cetirea tragediilor lui Racine; un erou de o parte, alt erou de altă parte, și, atunci, in jurul eroilor, se adună ceilalți asistând la luptă. Dînsa zice: vechea Americă e strânsă la Boston, în jurul sectelor protestante — și sânt atâtea secte încât puteți număra zeci de nuanțe, până la unitarienii atât de respectați la Boston, unde e centrul lor, în strânsă legătură cu tovarășii lor din

Cluj, oameni foarte respectabili și cari exercită și o foarte mare influență acolo. Ceilalți sânt în lagărul opus.

Și mai adaug ceva ca să se vadă cât de falsă este teoria d-lui Siegfried: de o parte vechii Americani, de alta aceștia noi, lupta cumplită dându-se între naționaliștii de o parte și năvălitorii de alta.

Nu e adevărat. Mai întâiu, unde se găsesc Americanii cei vechi, așezați ca după o baricadă cu sârmă ghimpată, gata să tragă în imigranți, iar imigranții făcând front contra lor? Imigranții sânt unii Scandinavi, alții Italieni, dincolo Danesi, ceva mai departe Ruși, Poloni, Evrei, Români. Poate fi unitar un asemenea front? E foarte frumoș ca teorie, dar e cu totul fals. La Boston, în cetatea puritanilor, a Americanilor curați, „sută Ia sută", sânt cartiere întregi în care întâlnești Evrei galițieni și tot ce poftești din imigranții cei mai recenți. Intr'un colț de stradă, când amicul care mă dusese cu automobilul lui nu găsia loc ca să-și gareze mașina, am văzut niște Țigănci care gâciau norocul. Țigănci gâcitoare în Bostonul puritani Una la fereastă își juca prunculețul, fn timp ce alta poftia pe trecători, printr'un „come in", să între în casă. Era și scoica, și, pentru că America este o țară de civilisație înaintată, vedeai și un craniu cu însemnări frenologice.

Toată lumea aceasta, atât de complexă, amestec de rase din care vor trebui să iasă lucruri care vor înspăimânta lumea, stă, în ce privește locuința, înlăiu, nu în sate, ci în ferme. Fermele trimet produsele lor la centrele de mo-rărit, sau animalele la fabrica de jamboane din Chicago.

Pe lângă ferme sânt orașele; orașe de tot felul. Lumea care cred că Americanii stau numai în sky-scrapere, se înșeală foarte mult. Sky-scraperele sânt necesare în New-York, unde terenul e foarte scump, ca să aibă concentrate toate birourile unei întreprinderi. Sânt și unii proprietari cari, având un colțișor de stradă, ridică pe dânsul un zgârie-nori;

văzând că vecinul are, în loc de zece caturi, cât are el, treizeci și câștigă mai mult, face și el casa cu patruzeci de rânduri. Cu mijloacele tehnice moderne se clădește atât de ușor, încât faci o casă imensă în câteva luni de zile. De oare ce grinda de lemn costă mai mult decât pârghia de oțel, scheletul casei e din pârghii de oțel, umplându-se golurile cu beton armat. Dacă se întârapiă un foc, se evacuează doar un etaj, pe care-l lasă să ardă, iar vecinul de de-asupra și de-desupt nici nu-și bat capul, fiind complect isolați de zidul de fier și beton armat.

Aceste sky-scrapere nu sânt resultatul gustului american^ Americanul le găsește tot așa de urâte cum le găsim și noi, și sânt încercări pentru a transforma acești elefanți de piatră în ceva mai acceptabil pentru gustul și ochiul omenesc, care nu poate să prindă nesfârșitele fațada decât fragmentar. Dar alaiuri de acest cartier al zgârie-norilor, ceva mai departe, se găsesc cartiere sărace, unde nu sânt decât case de lemn. Și diplomații, la Washington, locuiesc în case de lemn, care nu mi se par comode, căci la orice mișcare răsună toată clădirea ca o vioară. Dar lot așa sânt casele în Norvegia, unde oamenii cei mai bogați n'au alte sălașuri.

Ceia ce merită însă a fi ținut în sama acolo îp America, —și va fi adus înainte, aici, și în altă conferință —, este orașul universitar. Acolo se pregătește viitorul Amcricei. Acei cari văd numai fabrica „de rupt oase" și nu văd Universitatea de luminare a minții, aceia nu înțeleg nimic din America. Poți să spui tot răul despre fabrici, dar să ferească Dumnezeu să spui, fără dreptate, ceva rău despre Universități! De aceste Universități Americanul e mai mândru decât de toate îndeplinirile în domeniul tehnicei. Fără îndoiala și de acestea sânt mândri, dar înainte de toate de Universități. De îndată ce un bogătaș are bani la dispositic, îi întrebuințează pentru a face donațiuni

mu-seelor, bibliotecilor, Universităților: suine enorme. Noi avem oameni bogați, pe lângă atâția săraci, dar nu există țară în care sufletul omului bogat să fie mai închis ca aici în Romania. Am făcut experiența la Universitate: de câte ori mă adresam unui club de jucat cărți sau unei case de bancă, ori au făcut o astfel de pomană de ni-a fost rușine să o primim, ori nici măcar n'au răspuns la cererea Universității. In America nu e zi în care să nu vezi mari donațiuni făcute de șefii industriilor americane. Dacă sânt păcate de ispășit, miliardarii americani le ispășesc prin daruri. De exemplu Carnegie a creat infernul din Pittsburg; ei bine, nu există museu mai luxos: decât acela creat acolo de Carnegie, nu există bibliotecăi mai bine organisată decât a lui Carnegie. Temple ale culturii contemporane cu câte treizeci de rânduri, ca ți, aiurea, cu donațiile lui Morgan, lui Rockefeller. Ford a dăruit mai puțin. Pretutindeni numele miliardarilor americani sânt legate de cele mai frumoase colecții din lume; tot ce a avut mai prețios Europa, și a fost disponibil, a fost cărat in America. Europenii fac glume proaste, spunând de pildă: „se știe că pictorul Corot a lăsat 300 de pânze, din care 750 se găsesc în America!". E o glumă rea, pentru că cele mai bune cataloage de musee sânt cele din America, făcute cu dorința de a informa și pe cel mai analfabet cu privire la obiectul de artă oe i se pune la dispoșiție. Pentru că museul nu este pentru câțiva pretențioși cari critică totul, ci pentru orice om întră acolo, ca să primească lumină și învățătură. Noi n'am avut niciodată un adevărat museu, n'am înțeles ce este tauseul. In America se ia omul din stradă, se aduce cu sila la museu să învețe, nu i se dă drumul până cânți n'a profitat de ce se găsește în interiorul museului. Bibliotecile americane, mai ales, sânt o minune; a Congresului din Washington biruie orice bibliotecă europeană, Biblioteca din Filadelfia are odăi pentru toată lumea, dar cine vrea să cetească

mai comod, are și altă odaie, foarte mare, cu fotolii; dacă vrea să cetească la aier, are o terasă minunată cu cea mai frumoasă vedere. Gândiți-vă la ursuzul bibliotecar din Europa: când îi ceri o carte, se încruntă și face tot posibilul ca să n'o găsească în catalog; și, când vine rândul servitorului să ți-o aducă, și el face tot posibilul să n'o afle pe raftul indicat, iar, dacă o află, ți-o trântește înainte cu un dispreț obraznic. Și într'o mare bibliotecă francesă, bucuria cea mai mare a întregului personal este când se apropie ceasul de ieșire și-ți poate striga întăiu: „Messiears on va fermerl" și după aceia, răstit: „On ferme", iar după „on ferme" toate scaunele sânt trântite, cu cea mai infernală musică, de trebuie să ieși; pe când în-anume museu american, la Philadelphia, mi s'a întâmplat de am venit după ora fixată pentru închidere. Ei bine, s'a întors gardianul anume pentru noi; am stat cât am vrut și, când ne-am gândit să-i dăm un bacșiș, însoțitorul mi-a spus: „aici nu merge, strânge în mâna ca unui gentleman, căci a făcut un gest de gentleman și se cade ca și d-ta să faci alt gest de gentleman, ca între oameni egali".

Și aceste biblioteci și musee nu sânt răspândite unul aici, altul dincolo. Ea Philadelphia, alături de orașul cel vechiu, al fabricilor, este orașul luminii: de jur împrejur așezăminte de cultură: în fund Biblioteca, o clădire în stil grecesc, în partea stângă Museul Rodiii, iar tot ce a rămas pe alături se va dărâma și se vor face numai zidiri pentru luminarea sufletului. Ia fi un fel de sacră Acropole. La Chicago s'au făcut musee fără păreche pe lume.

In ce privește Universitatea, ea nu e, ca la noi, un pătrat de clădiri așezat între patru străzi, unde bălăngănesc de dimineață până seara toate tramvaiele, unde șuieră toate sirenele celui mai zgomotos oraș din lume. Am căutat, într'un moment, să împiedec măcar deschiderea străzii dintre Școala de Arhitectură și Universitate și am

propus să se facă un parc care să unească cele două școli. Natural mi s'a făgăduit — mi se făgăduiește totdeauna orice; în ce privește realisarea, e altceva, dar toate automobilele trec pe supt fereștile Universității pe noua stradă deschisă în locu' parcului ce propusesem. In America, Universitatea e ,un oraș în mijlocul unei păduri, cu poiene largi în mijlocul ei, care sânt ale Universității; acolo, în mijlocul pădurii, se ridică cele mai frumoase palate din lume, în stil gotic, din care una costă câteva milioane de dolari. Sânt Universități care au 2.000 de studenți și 2.000 de profesori cu laboranți cu tot. La Rarvard i-am numărat eu pe anuariu; erau 1,600; fiecare student cu profesorul lui. Dar studentul plătește, iar cine nu plătește, este om de mâna întâiu, fiindcă se plăti o țară pentru oameni de mâna a patra înseamnă a .zvârli banii pe fereastă. Rectorul Universității o spune.

Iată cum e Universitatea americană.

In California, la Clermont, s'a făcut din nimic, în pustiu, o Universitate nouă, în care profesorul Maro Jones știe românește, cetește pe Eminescu, și dorește să vie la București. Ce lucru frumos ar fi dacă un număr de asociații din România i-ar plăti drumul, pentru că e om sărac! Ar fi cea mai mare bucurie din viața lui să vadă țara pe care o iubește așa de mult

Universitatea americană nu se ține cu mâna întinsă Statului: „ni dai ori nu ni dai?". O Universitate care are 60 milioane de dolari capital e socotită ca săracă. 60 de milioane de dolari!

Acolo, în California, Universitatea e așezată în mijlocul livezilor de portocali, a grădinilor de trandafiri, în mijlocul naturii, făcută de om, dar cea mai frumoasă natură. Primăvara, te îmbeți de mireasma florilor; iarna aproape nu există; în timpul căldurii celei mai strașnice, acolo e răcoare. Lumea universitară e împărțită în colegii, unde locuiesc, deosebit studenți și "Studente.
Ordinea perfectă Dacă se întâmplă, în clasa de sus,

că se mai îmbată câte un fiu de mare bogătaș, împotriva prohibițiunii— dar de prohibiție să nu mai vorbim! —, dacă la Universitate se întâmplă ca un student să fie grosolan față de o colegă a lui, acela se expune a fi luat de urechi și dat afară de propriii lui colegi; nu e nevoie de intervenția rectorului sau a profesorului. Studenții fac poliția lor pentru că niciodată toți profesorii laolaltă nu pot apăra onoarea unei Universități cum trebuie, și pot s'o facă studenții ei inșii.

In colegiile acestea, unde băieții sânt de o parte, fetele de alta — nu sânt căminuri mixte în America —, fetele mi s'au părut uneori foarte cochete.

Am întrebat pe una, o străină, dacă aceasta n'are consecințe, și mi-a răspuns,era punctul ei de vedere — „studenții sânt așa de proști încât nu se întâmplă niciodată; nimic". Ceia ce i se părea fetei că era prost, mu era așar studentul e tm om care-și pregătește onest o carieră șî care are ochi pentru cartea după care învață și care va. fi temelia vieții lui viitoare.

Sălile de solemnitate biruie trei șferturi din sălile de tron din Europa, dar bine înțeles niciodată la o festivitate nu se întâmplă să zgârie cineva păretele casei de lux puse la dispositia tuturor. E un respect pentru aceastăi donație care nu cere sprijinul nimănui; nevoia acestui respect este în sufletul fiecăruia. Nimic mai mișcător decât să vezi săpat pe câte un părete: „In amintirea fiului mieu, fost student al acestei Universități și care a închis ochii în anii săi de studii". Părintele îndurerat clădește un monument pentru folosul nației sale, mai mișcător decât toate pietrele de cimitir. Pănă și în musee sânt părți create în amintirea tinerilor Americani căzuți pe front. La Harvard, una din cele mai mișcătoare săli de bibliotecă se compune din cărțile unui tânăr American mort la douăzeci și patru de ani pe frontul frances. Părinții au clădit o parte din bibliotecă pentru cărțile fiului său iubit, le-au

așezat așa cum le-ar fi așezat el, și studenții cari se succedă privesc la nobilul chip blând al tânărului de la care vine această comoară.

Oricine vorbește rău de America, are voie să critice toată suferința omenească pe care a înălțat-o o clasă de miliardari cari de sigur nu merită în rândul întâiu admirația și respectul lumii, dar, când se gândește cineva la ceia ce acești miliardari, adecă inițiativa particulară» au făcut, dacă nu pentru învățătura odor de astăzi, nepregătiți poate, dar pentru învățătura de mâni a tinerilor Americani, acela are datoria să se închine înaintea celei mai mari opere de munificență pe care bogăția a făcut-o» în folosul culturii.

Istorie

Nimic mai greu decât să presinte cineva, într'o conferință de a cîta oară, istoria Americei. Eu cunosc un singur mijloc de a face o conferință istorică suportabilă pentru public, anume aceia de-a face ca un istoric, iar nu ca un profesor de istorie. Dacă o face cineva ca profesor de istorie, conferința este pierdută. Dacă o face ca istoric, ceia ce înseamnă cu totul altceva decât ca profesor de istorie, atunci conferința poate să fie suportabilă și uneori se poate întâmpla să fie chiar interesantă.

In orice cas, părerea — și sânt silit să o repet pentru a. nu știu câta oară—, părerea că o conferință istorică este un fel de fir de care atârni nume și date este cu totul neîndreptățită față de oricine înțelege viața trecutului, care este istoria, și legăturile dintre evenimentele trecutului, care formează țesătura istorică. In orice cas, acest fel de presintare nu se potrivește cu mine, istoric întâmplător. La începutul carierei mele de profesor mi se deschideau mai multe drumuri; s'a întâmplat că am rămas pe acesta.

Așa fiind, să-mi permiteți să înfățișez ca un istoric, dar nu ca un profesor, trecutul Americei.

Aici cred că vor fi și unele lucruri noi, cel puțin ca interpretare, jumătatea cealaltă fiind de la alții. Când zic: jumătate de la alții însemnează lucruri oarecum știute, dar care, prin interpretarea lor, pot să apară tot așa de noi csc lncrurile pe care nu le-a atins aproape nimeni,

Când vorbește cineva de istoria Americei și începe, cum se începea acum câteva decenii, cu răscoala contra Angliei, cu declarația de la 6 Iunie 1776, data de întemeiere a republicii Statelor-Unite, când pune în linia întâiu câțiva eroi și mai ales pe George Washington, atunci nu, poate decât

să presinte o explicare a evenimentelor care, acum, e cu totul demodată și înlocuită, Acei cari socotesc începutul Americei la 1776 și o înțeleg ca o revoluție izbutită, se bucură nu pentru resultate, dar, în rândul întăiu, pentru că a fost o revoluție,

In materie de revoluție sânt două păreri: părerea oamenilor cari se bucură de resultatul ei bunr și regretă revoluția, și părerea altora, cari se bucură de revoluție fără să li pese de resultatul rău. Două păreri deosebite. Acei cărora li place revoluția, oricare ar fi efectele, aceia fără îndoială vor presinta în rândul întăiu constituirea, prin revoluție, a Unui Stat nou și personalitatea eroului care a îndeplinit actul de .rupere a legăturilor-,.cu trecutul, pentru: crearea țerii celei noi,

Pot spune că astăzi punctul de vedere eroic și revoluționar în presintarea istoriei Statelor-Unite este un punct de vedere oarecum trecut. Istoricii actuali ai Statelor-Unite nu mai studiază istoria Americei în același fel cum o-studiau înaintașii lor. Astăzi se caută lucruri mai adânci,, care nu sunt totdeauna și mai strălucitoare, așa încât elementul eroic iese prin aceasta scăzut, George Washington nu rămâne singur pe piedestalul lui, cu figura pe care i-o cunoaștem. De la început pot să vă spun că Washington nu samănă cu eroii antichității, cel puțin așa cum sânt înfățișați de izvoare. Era un om foarte uman, îi plăcea să steie foarte multă vreme la masă și, în năcazul pro-hibiționișlilor din timpul nostru, cari nu beau în public ci numai în particular, Washington obișnuia să heifr bane. Nu era un om de o mare pregătire intelectuală, un fel de ideolog hrănit din teoriile, lui Rousseau, cetise doar în tinerețea lui câteva cărți și credea că e dispensat să mai cetească altele.

Mișcarea n'a plecat de la Washington, ci s'a adresat lui Washington într'un anume moment întocmai precum revoluționarii noștri din Basarabia, când au văzut că li trebuie nu numai oratori cari știu mar mult sau mai puțin românește,

pe cari-i aveau la Chișinău sau pe cari i-au desgropat din cimitirul ocupației din București, când și-au -dat seama că o revoluție cere și altceva, s'au adresat generalului Broșteanu. Rolul pe care l-a jucat generalul Broșteanu față de ideologii din Chișinău este rolul jucat de Washington față de ideologii din Philadelphia, care a fost șase ani capitala Statelor-Uriîte, înainte de a se fi mulat capitala în orașul care poartă numele creatorului rc-publicei.

Este prin urmare un alt fel de a presinta istoria Statelor-Unite. Acest fel este înfățișat în ultimul timp, foarte bine, de- tovărășia a doi oameni, bărbatul și soția, cari s'au întovărășit pentru -a face cea mai bună istorie a țerii lor. In cea mai deplină înțelegere, — cei doi autori nu se ceartă de la pagina întâia până la cea din urmă, de și sânt soții Charles Biird și d-na Mary Bird, au dat o frumoasă lucrarei „Formațiunea civilisației americane („Rise of American. civilisation"). Sânt două volume reunite, în a doua ediție, într'o singură presintare tipografică, de 800 de pagini.

Acela care vine cu amintirile despre Washington, eroul care creiază din nimic, cum a ieșit Minerva din capul lui Zeus, America liberă, acel care' caută pe Washington în .fiecare colț ca să vadă ce a făcut în cutare moment, sau Care se așteaptă la descrieri de bătălii, se înșeală. Noi scriem istoria altfel, cu totul deosebit de istoria pe care am învățat-o în școală: ca o presintare, în linii generale, a explicației deosebitelor situații. Aceasta este istoria. E mai mult decât sociologia—care cuprinde așa de puțin! — și e mult mai puțin decât vechea istorie.

Așa încât să-mi dați voie să înfățișez istoria Americei așa cum se scrie istoria acum, pe liniile acestea generale, căutând explicații fără multe date și fără. multe nume, mai ales, fără elementul anecdotic din care formează cei mai mulți istoria vorbită sau scrisă.

Totdeauna mi s'a părut că în istoria Americei se face o foarte mare greșeală că se începe pe la 1760-l770, sau unii, cari vreau să introducă și istoria coloniilor englese care s'au răsculat la 1776 și au format Statul cel nou liber, încep de la 1500 și ceva, adecă de atunci de când apar cei d'intăiu colonișți. Eu lm'am întrebat însă totdeauna: bine, dar înainte de apariția Europenilor, a fost aici o întreagă lume indiană^ aceia n'are interes? Din nenorocire Indienii nu scriau cărți de istorie pentru foarte multe motive, dintre care unul era că nu aveau o catedră de istorie. Mă întreb dacă s'ar desființa toate catedrele de istorie, dacă nu ar mai da Academia Română premii pentru subiecte de istorie și dacă nu s'ar găsi niciun editor de la care să spere cineva publicarea unui volum, mă întreb cine ar mai scrie istorie? Cum în America nu era nicio Academie indiană, nici catedre de învățământ superior și secundai' de istorie și nici editori pentru cărți de istorie a Indienilor, nimeni n'a scris istoria lor.

Dar istoria aceasta o putem reconstitui până la oarecare punct, și, deci, acest capitol nu poate lipsi când vorbești despre istoria Americei. De sigur că pentru a înfățișa eu aoest capitol mi-ar trebui un întreg șir de cercetări pe care nu din București le pot face, dar cred că acest capitol este cu desăvârșire necesar. Bieții Indieni au fost expropriați de la orice: de la pădurea lor, de la stăpânirea râurilor lor, de la pământul lor, au fost îngrămădii în „rcserve" și chiar din aceste reserve li se mai ciupește mereu câte ceva, se mai mută din loc în loc, pentru a face plăcere coloniștilor; dar nu se cuvine să-i ex-propriem din două domenii. Unul care ne privește astăzi: domeniul istoriei, fiindcă ei au creat țara, cu drumurile ei, cu un început de agricultură. Și-ar închipui cineva: Indienii erau vânători, erau războinici — păstori foarte puțin-, cea mai mare parte din anilnale au fost introduse de Spanioli; în momentul cuceririi America n'avea

nici «ai, nici măgari. Dar, dacă își închipuie cinevâ că Indienii erau numai atât, se înșeală. Nu, erau și agricultori. Cultura porumbului e un lucru indian. De la Indifeni avem noi porumbul, introdus prin secolul al XVII-Iea, de și nu cum se crede de obiceiu. Astăzi, în unele regiuni, unde Europeanul nu pătrunde, unde-i este imposibil să pătrundă și mai ales să se așeze, pentru că nu găsește niciun avantagiu, în Canoanele Coloradului, tocmai în fund, în lumea aceia atât de aspră încât numai indigenul cel mai autentic se poate prinde de bucățica de piatră, și astăzi, prin metode de irigație proprii, Indienii ajung să cultive ceia ce li este necesar pentru viață. Este o adevărată minune agricultura pe granit a Indienilor. Dar, când ajunge un popor să despădurească fie și o foarte mică parte a unei regiuni, să taie drumuri, când ajunge să înființeze comunități mai mici sau mai mari, satej cu câteva case sau cu foarte multe case, când ajunge să-și dea o organisație sprijinită pe familie, — și familia indiană -e foarte strânsă, de și nedreaptă pentnl femei—, cu o foarte puternică autoritate, absolut necesară, a părinților asupra copiilor, cu sentimente filiale foarte frumoase din partea copiilor față de părinți, când ajunge societatea aceasta să-și aibă un fel de administrație locală cu șefi speciali, cărora America li-a dat numai bățul de comisari supt Licoln, acel popor poate să-și aibă un capitol în istoria teritoriului pe care l-a locuit Istoria nu e numai istoria -datată, istoria strânsă în jurul unor anume personalități; .istoria este crearea culturii, a așezămintelor. Dacă Indienii au cultură și au așezăminte, oricât de desagreabil ar fi pentru stăpânii cei noi ai țerii, cu toate acșstea locul Indienilor nu trebuie să fie luat de nimeni.

Deci am avea întăiu un capitol indian pe care l-aiti, atins în treacăt atunci când am vorbit despre rasă. Fiindcă aici istoria și etnografia se confundă. îndată ce un popor nu ăjunge să îndeplinească acte

individuale, îndată ce-un popor nu presintă, în anume personalități și în anume momente, Viața sa, istoria și etnografia sânt una, și, dedr un capitol de etno-istorie indiană ar trebui să se puie la începutul vieții Statelor-Unite.

După aceia, vine, natural, un alt capitol; cea d'intăiu apariție a coloniștilor aparținând rasei noastre.

înainte de a ajunge la acest capitol, dați-mi voie să intercalez ceva care se ține tot de Indieni.

Spuneam, în cea d'intăiu conferință, că în toată America se întâlnește o foarte veche artă și că în regiunile din Sud este o formă naturalistă, realistă, iar, alături, o sforțare a imaginației de a presintă oameni și animale într'o formă tragică și caricaturală în același timp. Partea de Nord, și toată Canada, are altă artă: arta liniară, geometrică, stilisată, care nu dă obiectele și ființile așa cum sânt, ci le prelucrează așa cum le prelucrează și arta noastră populară. Deci două feluri de artă deosebită.

Am mai spus un lucru; în ce privește arta din Sudul Americei, care are asămănări cu arta chinesă și cu cea din India, asămănarea e așa de mare încât trebuie să te gândești la posibilitatea unui contact cândva, să crezi că a fost cândva, peste OceapuL Pacific, posibilitatea unui schimb Cum a trecut civilisația chinesă în Iaponia, nimic nu împiedecă faptul că la un alt moment să fi putut trece și în America. Drumul este foarte lung, de și presărat cu insule, dar îndrăzneala noastră, de când avem mașini de tot felul, este mult mai mică decât a oamenilor de de mult, din vremea când ei n'aveau ajutorul mașinilor. Gândiți-vă la piramide, făcute de oameni cari n'aveau la îndemână scripetele noastre; la Bretonii cari și-au înălțat dolmenele și menhirii fără să aibă mijloacele tehnicei moderne. Atunci când îi lipsia ajutorul teh-nicei, omul a putut să facă minuni. Tot așa și în domeniul

Străbaterii mărilor. Se poate întâmpla ca în

timpuri foarte îndepărtate să fi existat între Iaponia și coasta Americei, dacă nu o Atlantidă — nu mai cred în Atlantida de când a trecut în romane și în cinematograf, dacă nu un continent, dar insule mari oare astăzi sânt mai mici, sau insule dispărute cu totul astăzi oricum să fie, nu se poate explica prin generație spontanee existența în Asia, de o parte, și în America centrală, de altă parte, a unei arte atât de asămănătoare. Risc foarte mult spuind că și între înfățișarea Indienilor celor adevărați și a unor locuitori ai Asiei trebuie să fi existat oarecare legături. Acum fn urmă, vedeam. în București o Țigancă, cu copilul, stând chircită într'un colț, și imediat mi-au vehit în minte femeile din Albuquerque care în aceiași atitudine vindeau, broderiile lor. Nu îndrăznesc să spun că pariașii din India și rasa roșie americană sânt una și singură rasă, cu toate acestea sânt similitudini așa de mari încât, cu foarte multă socoteală, se pot admite și anumite amestecuri etnice.

Dar partea aceasta nu interesează, pentru că nu privește Statele-Unite. Interesează însă altceva: un covor indian nordic este un covor românesc. Cutare covor mare indian ai putea zice că e de la noi, din Prahova sau din Basarabia, ori din Moldova de Nord. Aș admite deci că odinioară, pe la strâmtoarea de Behring, a pătruns, dacă nu rasa însăși, cum admit unii istorici din America, dar măcar arta.

Prin urmare a fost, pe lângă capitolul indian propriu-zis, un alt capitol, foarte vechiu, un capitol de comunitate de cultură preistorică între America indiană și între Asia și, prin Asia, cu anumite regiuni din Europa, un capitol pe care numai arta ne permite să-l gâcim, dar cu privire la care nu se poate ajunge la precisări.

Acum vin la rasa albă.

A pătruns întâiu într'o formă pe care nimeni n'a definit-o, și a făcut rău, pentru că e foarte ușor.

Cercetări în domeniul așa-numitelor sage, al

cântecelor epice populare scandinave, au arătat că din Islanda cântecele au trecut în Groenlanda. Pentru a vedea cât de îndrăzneață putea fi navigația în vremile de de mult, gândiți-vă la distanța care separă Islanda de Danemarca metropolă. Astăzi, cu corăbiile mânate de aburi, trdbuie mai mult de zece zile ca să se facă acest drum. Sânt serbări mari anul acesta în Islanda, la care vor asista și Suveranii Danemarcei, și evident că n'o să fie comod drumul pentru invitați. Acei cari vor veni în Islanda pentru comemorare, vor avea un drum lung de străbătut Din Islanda, se știe că anumiți navigatori, mai puțin îndrăzneți decât cei cari din Danemarca au ajuns în Islanda, au mers în Groenlanda. Groenlanda a fost o bucată de vreme o colonie scandinavă. Aceasta se știa numai prin poesia epică. Astăzi însă se poate ști mult mai mult: s'au făcut săpături în Groenlanda care au adeverit legenda, la care Americanii țin foarte mult, mai ales cei din Statele-Unite, unde sânt în majoritate Anglo-Saxoni, că nu un latin, Cristofor Columb, e descoperitorul Americei, ci descoperitorul este unul din rasa căreia-i aparține majoritatea locuitorilor din Statele-Unite, Leif Erikson, a cărui statuie sef poate vedea la Washington.

Săpăturile făcute în Groenlanda au arătat că între secolul al Xl-lea și al XV-iea a fost o colonie europeană acolo, că s'a desvoltat o întreagă viață ' europeană organisată, cu un episcop. După aceia, nimeni nu știe de ce, pe la 1400 și ceva, această întăie așezare europeană din Groenlanda a dispărut.

Dacă, deci, precum fac dovada săpăturile, era o colonie scandinavă în Groenlanda, ni putem închipui că nu era nimic mai ușor decât să se ajungă în peninsula Labrador, care și-ar fi având chiar un vechiu nume scandinav.

Așa încât, de fapt, avem a face cu două descoperiri ale Amerâcei sau, dacă voiți, eu trei și

chiar patru,. Cristofor Columb a descoperit Antilele, alții au descoperit Mexicul, alții America-de-Sud, și, cu mult înaintea tuturor, cu patrti secole înainte, Scandinavii au desooperit Groenlanda și, prin partea de Nord, oontinentul american.

Aici intervine o explicație pe care-mi permit să o prtesint, și anume: presența Scandinavilor în Groenlanda nu e lucru întâmplător. De obiceiu se spune că n'are nicio valoare întâmplarea care a făcut ca vântul să ducă pe Scandinavi până prin aceste regiuni. Dar nu e așa. In conferințile despre istoria Norvegiei, am arătat că nu trebuie să ni închipuim Norvegia ca o bucățică de pământ între fiorduri și șira spinării a munților peninsulei scandinave. Norvegia de odinioară nu însemna aceasta, ci un adevărat Imperiu al mărilor; insulele din Nordul Angliei făceau parte din acest Imperiu norvegian, Islanda făcea parte și ea din Norvegia, și astfel Imperiul scandinav s'a întins până în Groenlanda. El, e la basa fundării Imperiului rus prin Ruric, a regatului Celor Două Sicilii, a regatului engles, prin rasa de Scandinavi francisați. Gloria mare a Norvegiei din evul mediu, pe care n'o presintă în de ajuns recunoștinții și admirației noastre, este acest splendid Stat scandinav, sprijinit, pe de o parte, pe pământul acesta din Nordul Europei, și, pe de altă parte, pe coasta nordică și nord-estică a Americei.

Dar acest capitol s'a închis. După el a venit altul, cu multă vreme înainte de revoluția din 1776. Au început a sosi în America Europeni în alte condiții și anume: dacă de pe la 1400 a încetat viața europeană în Groenlanda, nu s'a așteptat multă vreme pentru ca Europenii să apară din nou, poate urmând tradiția navigatorilor înaintași Există și un fel de societate secretă a navigatorilor care-și transmite anumite tradiții și legende, care merg din țară în țară. Gândiți-vă la Nordul Franciei care se chiamă Normandia. Aceasta nu înseamnă decât teritoriul porvegian, nortman; iar Rolf, pe

franțuzește Rou, care a întemeiat ducatul normand, era Norvegian ca oricare altul. Nordul

Franciei, ca și poate Scoția, făcea parte din imperiul scandinav, și e posibil să fi rămas din foarte vechi timpuri anumite tradiții. Din Franța au plecat, într'un anume moment, Normanzii și în Anglia, dar Anglia cu Normandia sânt teritorii oarecum legate; este același punct de plecare. Din regiunile acestea, de lângă Canalul Mânecii, au plecat exploratorii pe sama lor cari au ajuns în America, Râul Sfântului Laurențiu a fost desceperit de dânșii, ca și toate insulele vecine pe la 1500, în vremea lui Gabotto Venețianul, numit de Francesi Cabot, pe vremea când, încă de la sfârșitul secolului al XV-lea, porniau aventurieri francesi și englesi, când sa creat un fel de Franță americană din care a rămas astăzi Canada, țară atât de interesantă supt toate raporturile. Dar această țară Irancesă a fost cu totul neglijată de Franța europeană; a administrat-o foarte prost, n'a hrănit-o cu oameni, șl a lăsat-o cu totul în sama ei.

Și, dacă vorbesc de rolul mare al Francesilor, mult mai vechii decât rolul engles, să mergem mai departe cu dânșii. Nu numai că s'au așezat în valea râului St, Laurențiu, dar au întemeiat 'orașe: Quebec, Montreal, și nu numai că au alcătuit acolo o raslăl, care n'a sporit ca acea anglo-saxonă, dar a însemnat ceva foarte mare și încă în plină vitalitate. De obiceiu se crede că Englesii mănâncă pe Francesi, Nn totdeauna; în Canada este o regiune în care Englesii mănâncă pe Francesi, dar este și altă regiune, unde, din potrivă, Francesii mănâncă pe Englesi. Deci Francesii nu numai că au rămas în Canada, dar regiunea lacurilor a fost într'un moment francesă. Mai târziu Francesii au venit și prin Louisiana, așa încât cele două mari râuri ale Americei au fost francese. Pe Mississipi s'a întemeiat Noul Orldans. De la Montrăal și până la Noul Orldans era o continuitate de colonii latine la care s'au adaus mai târziu Spaniolii din Florida.

Dacă Statul frances, care n'a creat așezările acestea, nu le-a ajutat cum era dator, rasa latină are un avantagiu față de celelalte, pentru că a fost și creatoare și desinteresată. Francesul din Canada este cel care a tăiat întâiu pădurea pentru a face ogoare. Este o carte frumoasă, care ar trebui să fie în mânile tuturor» — cred că există și o traducere românească—, cartea lui Hemon: „Maria Chapdelaine", care înfățișează tocmai această operă de pionieri. Sânt și lucruri de închipuire în cartea lui Hemon, dar el a trăit și a murit în regiunea canadiană, și cartea lui e foarte prețioasă. Intre ce _au făcut Francesii și ce au îndeplinit apoi Anglo-Saxonii, este o deosebire. Anglo-Saxonii s'au dus pentru a câștiga bani, pentru a face afaceri, pe când rasa latină — rasa francesă în Nord și la Sud—, au fost cei d'intâiu colonisatori. Primele mărturii cu privire la America secolului al XVII-lea sânt ale acestor călugări. înaintau de multe ori cu cele mai mari greutăți, mânați de dorința de a scăpa de Iad pe sălbateci, apîopiindu-i de Dumnezeu, și Indienii se arătau une ori înviersunați împotriva preaicatorilor religiei străine, profanatori ai zeilor lor. Bieții călugări erau înșelați, une ori atrași în cursă, omorâți; fugiau pe luntri, dea lungul râurilor americane, urmăriți de săgețile Indienilor. Cu toate acestea nu s'au dat biruiți. Așa se face că și astăzi, la Chicago și în regiunea de Apus, se întâlnesc necontenit nume de localități francese. Și astăzi la Detroit se vorbește totdeauna de La-Salle, acel care a făcut legătura între Sf. Laurențiu și valea râului Mississipi. Când umblă cineva la noi într'un automobil „Cadillac", nu-și dă sama că nu e vorba de numele fabricantului automobilului, ci Cadillac este unul din exploratorii acestor regiuni francese. Numele lui Cadillac e foarte bine cunoscut în regiunile acestea; el a întral oarecum în legenda întemeierii unei vieți europene în aceste părți.

Astfel, are cineva a face cu o oolonisare francesă fparte importantă în Nord și ea se coboară

spre Sud de la râul Sf. Laurențiu întinzându-se până la gurile fluviului Mississipi. A fost un moment când ar fi fost posibil să avem nu Americă anglo-saxonă, opusă unei Americi centrale-și sudice a Latinilor, ci ar fi fost cu putință ca amândouă Americile să fie latine. Aceasta nu s'a, întâmplat. In locul primilor descoperitori și peste dânșii a venit altă lu-mâ, lumea anglo-saxonă.

Dar n'a venit numai ea.

Sânt silit să desfac din legătura cronologică anumite noțiuni pentru a învedera că Anglo-Saxonii n'au fost cei d'intăiu descălecători exclusivi în regiunea care li aparține istoricește mai mult din America-de-Nord.

Acolo au fost foarte vechi Scandinavi, în secolul al XVII-lea, și unii Germani; acolo au fost foarte mulți Olandesi. Olandesii, până la Cromwell, erau Stăpânii Mării. Olanda cea mică de astăzi a fost în stare să cucerească insulele Sondei, să aibă un imens imperiu: Sumatra, lava, Borneo. Acești Olandesi au venit și în America-de-Nord. Au venit cu planuri foartev mari. Unde e acum New-York, era odinioară Noul Amsterdam; unde a fost fortul Albany a fost la început Fortul Orange, după numele prințului din casa de Olanda. Nu numai atât, dar întreaga Americă-de-Nord trebuia să fie Noua Olandă, Noile Țeri-de-jos. Guvernul din Haga concepea lucrurile așa. Familiile cele mai vechi și cele mai mari de la New-York cânt olandese. A putut să râdă un scriitor, cu care vom face cunoștință, Washington Irving, de „Dietrich Knickerbocker", și orice American râde, când se gândește de unde vine piesa de îmbrăcăminte care se chiamă „knickerbockers".

Dar în Olanda aceasta Nouă a fost o foarte puternică viață. Casa de lemn americană, care are o verandă și, înaintea verandei, către stradă, scări cu rampă de fier, și de o parte și de alta, este tipul casei olandese. Cum am întrat în America, locuințile de lângă gara New-Yorkului mi-au

amintit de cele pe care le-âm văzut la Haga și în alte localități din Olanda. E casa care se vede și în Anglia, casa din regiunile învecinând Marea Nordului: Danemarca și Olanda, de o parte, Anglia, de alta.

Prin urmare n'avem a face cu o trecere ușoară, a Olan-desilor în America, ci cu o îndărătnică înrădăcinare â a-acestei rase, care, ceia ce tiu trebuie să ne mire față de cuceritorii Insulelor Sondei, a râvnit la Brasilia. A fost un plan al guvernului olandes ca să prefacă și Brasilia în colonie olandesă.

Va să zică avem a face întaiu cu Scandinavii în secolul al XVII-lea, avem a face cu o adevărată înstăpânire a rasei olandese, care a lăsat urme și în alcătuirea populației gândiți-vă la Vandervelde, Van Sickel și atâtea nume care vădesc originea olandesă.

Prin urmare, și în ce privește rasa, și în ce privește clădirea casei, și în ce privește rosturile cele vechi ale A-mericei-de-Nord, Olandesii au jucat un rol important

Acum vin la Englesi, la răscoala coloniștilor englesi și la Statul pe care l-au format.

Eu am crezut multă vreme, mărturisesc, pe basa celor d'intăiu cărți de istorie care mi-au stat la, îndemână, că în epoca lui Carol I-iu, atunci când regele impunea taxe care erau ilegale,—pentru că nu fuseseră votate de Parlament, cu care regele era în conflict, ceia ce a adus apoi judecarea și decapitarea Suveranului,— un număr de nobile suflete englese, vrând să salveze, de o parte, legalitatea, și, de altă parte, Biserioa anglicană presbiteriană, au suit pe o corabie și au debarcat în mijlocul sălbatecilor, pe coasta Americei. De aici ar veni elementul anglo-saxon în America, de aici și numai de aici.

Nu e adevărat. Părerea aceasta, foarte răspândită, nu e adevărată ca întreg, de și e adevărată pentru un anume moment, dar nu se

poate întinde acest adevăr asupra întregii pătrunderi a elementului anglo-saxon în America.

De fapt au venit întâiu aventurieri englesi. Cea d'intâiu colonie au format-o Englesii pe vremea reginei Elisabeta: Virginia. Virginia n'a fost întemiată de puritanii carifugiau de prigonirile absolutismului regal și de primejdia, catolicismului. Regina Elisabeta era protestantă, fanatică protestantă, și deci politica ei n'a putut goni pe nimeni din Anglia.

Era un Parlament pe vremea Elisabetși, dar se știe că oamenii inteligenți se pot juca totdeauna cu Parlamentele. Deci, dacă au plecat Englesi și s'au așezat, pe vremea reginei Elisabeta, în America, n'a fost din causa prigonirilor și amenințărilor în domeniile arătate. A fost, ca și pentru Francesi, o expansiune romantică a unor suflete formate de Renaștere.

Renașterea, acest mare fenomen cultural și psihologic din secolul al XVI-lca, a dat aripi omului. In evul mediu omul a trăit foarte bine fără prea largi aripi. Evul mediu n'a fost nici o epocă de întunerec, nici o epocă de sărăcie sau de întrerupere a desvoltării omenirii; cu toate acestea el era prins într'o anume rază. In Renaștere, îți era permis să scrii orice, să încerci orice. Este o operă individualistă magnifică și desfrânată.

Mulți din cei Veniți în această regiune americană s'au așezat, ca să întrebuințez nn termen vulgar românesc, ca „de unul singur". Pe lângă dânsul s'au strâns alții. Colonii aceștia au însemnat foarte puțin la început.

De la o bucată de vreme, este adevărat, au plecat câțiva și din causa prigonirilor, dar vestita corabie „May Flower" n'a părăsit Anglia din causa prigonirilor. Este Vorba de o acțiune îndrăzneață cuceritoare pe continentul cel nou în care și înaintea acestora existaseră atâția Englesi. Pe urmă însă continuu an venit în pachete Englesi și s'au așezat aici, Englesi din Anglia, Scoțieni protestanți

și Irlandesi catolici, foarte mulți. Insulele Britanice âu dat represintanți ai tuturor națiilor de acolo continentului celui nou.

Aici vin însă la deosebirea care se face astăzi neted și care explică o mulțime de lucruri. Nu toate coloniile, nici măcar o mare parte din colonii, nu pleacă de la inițiativa individuală: are cineva a face cu o donație regală în toată forma. Anglia secolului al XVII-lea a trimes oameni aici, și anume mai ales în a doua jumătate, supt Carol al II-lea și Iacob al II-lea: regele dăruia cuiva ca proprietar o bucată de păm'ânt. Proprietarul avea dreptul să-l stăpânească așa cum voiâ el, căci era o moștenire a lui. El atrăgea alți oameni, și oamenii liberi puteau «tumpăra sclavi. Aceasta este o formă de așezare a Englesilor, ca proprietari.

Pe urmă s'au întemeiat Companii și s'au dat privilegii acestor Companii. Acestea sânt coloniile corporative. Companiile țineau la dispoșiția oricui voiâ o bucată de pământ din domeniul pe care-l căpătaseră prin charta regală.

Avem, prin urmare, aici în America, în secolul al XVII-lea Jrei categorii deosebite de colonii: colonii întemeiate de un individ pe sama lui, oolonii întemeiate de un proprietar care era împroprietărit de rege, colonii întemeiate de Companii cărora regele li dădea dreptul să se așeze in America.

Mai este însă și a patra categorie. Puritanii, când au venit și s'au așezat în America, aveau in cap o concepție calvină care sta în această: cetatea lui Dumnezeu trebuie făcută pe pământ; omul n'are rosturi ale lui, ci are numai pe acela de unealtă a puterii cerești și trebuie să trăiască potrivit Bibliei. Biblia îl stăpânește, în Biblie găsește el Constituția lui. Atunci s'a creat în coloniile acestea o formă cu totul deosebită: așezarea oamenilor lui Dumnezeu, stând mereu cu Biblia deschisă înaintea lor și întemeind așezăminte foarte curioase. De exemplu, până foarte târziu, la Baston, dacă te prindea

Dumineca vesel, cântând din ghitară sau din vioară, erai condamnat foarte aspru, fiindcă în ziuâ lui Dumnezeu nu-i e permis omului să se bucure altfel decât ascultând cuvântul dumnezeiesc; sau, dacă i s'ar fi întâmplat cuiva să vadă pe țeastă pe un bărbat slărulându-și nevasta era pedepsit foarte aspru, fiindcă în ziua lui Dumnezpm nu se poate onora o ființă de pe pământ, ceia ce ar fi o usurpare a drepturilor lui pumnezeu.

In felul acesta s'au alcătuit un fel de mici State cu caracter religios. Ele s'au desvoltat încetul cu încetul, și de la o bucată de vreme un tip a ajuns să biruie pe ce-lalt. Tipul care a ajuns să biruie pe celalt, împiedecând pe puritani de a impune felul lor de traiu altora, silindu-i sa facă, deci, concesiuni, e datorit ideilor francese, precum se va vedea. Această schimbare s'a făcut încetul cu încetul până s'a creat un fel de uniformisare, care ar fi putut păstra coloniile, dar numai în cadrele coloniei, dacă. n'ar fi intervenit în secolul al XVIII-lea un lucru care a. provocat o revoluție.

Americanii nu s'au răsculat contra regelui fiindcă voiau, ci o anume politică de la Londra i-a silit să se revolte, împotriva sentimentelor lor. N'aș putea zice și împotriva intereselor lor. Anume : Anglia secolului aT XVIII-lea a vrut să imite Franța; a vrut să domine de fapt America. Dar coloniile făceau până atunci ce voiau, aveau adunările lor, guvernarea lor.

Un lucru se poate în istorie: ai stăpânit pe un om și i-ai dat drumul, omul e bucuros; dar să-i dai drumul și să vii pe urmă să-l stăpânești iarăși, aceasta nu se poate. De aceia, orice guvern nu trebuie să piardă din mână o societate, căci n'o mai poate recăpăta, și, chiar dacă ar veni un guvern mai bun, nici acela n'ar mai putea prinde societatea pe care celalt guvern a scăpat-o-din mână. Statele-Unite au scăpat din mâna guvernului engles și cu toate acestea guvernul engles a vrut să le recapete. .

Soții Pyrd observă un lucru foarte adevărat: cel d”intăiu rege din casa de Hanovra Gheorghe I-iu, era German, și niu-i păsa de Anglia, de America, deci, cu atât mai puțin.; interesele lui erau în fîan6vra, la el acasă. Cam tot așa a fost și Gheorghe al III-lea, dar Gheorghe al III-lea; a fost un adevărat Engles, și a vrut să guverneze imitând pe regele Franclei. Partidele englese pe vremea lui Gheorghe al III-lea, tories whigi (conservatori și liberali), pierduseră însemnătatea de odinioară; ele nu mai erau atât de diferențiate; se formase o siliură clasă politică;în care, dacă se păstrau două ramuri, era fiindcă nu încăpea toată lumea la guvern. Aceasta se întâmplă și în alte țeri, unde nu pot mânca toți în acelaș timp. In vremea aceasta deci, când era un rege care guverna, o clasă politică al dării scop era exploatarea cât mai deplină a tot ce se ținea de Anglia, acestora, coloniștilor diri Statele-Unite, li s’a impus, lor cari începuseră a se desvolta, a avea fabrici, organisații culturale importante, personalități de mâna întăiu, cum au fost Franklin, Washington, Jeffetson, Hamilton, li s’a impus să țiUă la dispositia fabricilor din Anglia materia primă .și să cumpere, în același timp — vedeți ce rol degradant!— produsele fabricilor din Anglia. Aceasta, pentru o pârte din populația americană era O imposibilitate.

Când a izbucnit revoluția, a fost pentru Un lucru de nimic. Americanii, încă dinainte formaseră o Convențiune, o Adunare pentru a se împotrivi unor ahumite cereri din Londra, așa încât Adunarea din 1776 nu este cea d’intăiu, ici a fost pregătită de altele cu scopuri economice.

Revolta a izbucnit din Urrilătorul motiv: fabricanții de oeaiu din Indii se simțiau nedreptățiți de la o bucată dte vreme! erau pe cale de a da faliment. Guvernul engles a vrut să li acorde anumite avantagii și între acestea a fost acela de a vinde direct ceaiul în Statele-Unite, în loc să se vândă, ca înainte, printr’un intermediar engles.

Intermediarul engles avea asociații săi în Statele-Unite, și atunci, prin măsura guvernului engles, a fost lovit și En-gleSul din Londra și asociații lui din America. Deci n'a Jost o revoluție spontană.

Eu am o largă experiență de revoluții. N'am făcut nici-una și nu doresc să fac niciuna, dar știu cum se fac. Revoluțiile se fad totdeauna dex alții decât acei cari se vădv iar acei cari nu se văd în timpul luptei se văd pe urmă, când so capătă câștigul.

Prin urmare revoluția aceasta din 1776, cine a făcut-o? Bogătașii cari vindeau ceaiu în America. Ceaiul era să fie mai ieften, fiindcă se vindea direct, fără intermediari, dar intermediarii pierdeau.

Aceasta mă face să vă arăt din ce categorii era compusă populația americană de acolo. Erau în majoritate oameni de afaceri. Omul de afaceri american este încă de atunci. Oamenii de afaceri cari au pornit răscoala au pus să se înece în ocean un transport de ceaiu. S'au înr țeles chiar cu acela pentru care venia ceaiul: îți ardem casa dacă te opui la înecarea ceaiului; ori ți se înează numai ceaiul și d-ta rămâi cu casa, ori rămâi și fără ceaiu și fără casă. Și astfel, cu voia lui, i s'a înecat transportul. Oameni de .afaceri cari începeau să-și arate urechea.

Pe lângă aceștia erau fermierii. George Washington este tipul fermierului. A fost fericit când a putut să se retragă la ferma lui de pe malul Potomacuhii, ca să trăiască în liniște singura nevasta lui, fiindcă n'a avut urmași. Din picturile vremii se vede foarte bine cum era Washington, un om bine nutrit și, alături, supt bonețica obișnuită acum câteva decenii, Mrs. Washington.

Erau, de o parte, oamenii de afaceri și, de alta, fer mierii. Dar mai era o categorie: advocații.

Eu mi-am închipuit foarte multă vreme că răscoala dirr 1770 au făcut-o fermierii. Nu. Fermierii au tras greul, au riscat, și-au presintat

pieptul baionetelor englese. Ei au bătut pe Englesi, ei au ridicat pe Washington, dar a doua zi după libertatea câștigată, puterea a trecut, cu câțiva oameni de drept, în mâna oamenilor de afacerii

De la început erau mulți oameni de drept în America. De ce? Pentru că erau nenumărate procesele: afaceri pentru delimitarea pământurilor, afaceri cu Indienii, certe cu atâtea feluri de guverpe care se amestecau acolo, așa încât clasa avocățească era foarte răspândită. Aceștia ce-tiau cărți din Europa, îl cetiau pe Rousseau.

Unii Americani se apără spunând: nu sânt ideile lui Rousseau, ci ale lui Locke. Ba nu! In 1776, atunci când o biată adunare de treizeci, patruzeci de membri a proclamat independența Americei, rămânând să facă o Constituție câțiva' ani mai târziu, în momentul acela doctrina care stăpânia a fost fără îndoială doctrina lui Rousseau: „Orice om e născut liber. Nimeni n’are voie să atace libertatea nimănui. Dacă guvernul își calcă datoria, cetățenii sânt în drept să răstoarne guvernul”. Teoriile acestea absurde, copilărești, nebune, erau în capul multor oameni din 1776.

Atunci s’a produs declarația, de drepturi. Englesii n’au atacat îndată. Când au atacat, aveau soldați germani, cumpărați în Europa, conduși de un general care nu cunoștea țara. In scurtă vreme Americanii au fost biruitori și au întemeiat Statul lor.

Cea d’intăiu conștiință americană a fost o conștiință de formidabila mândrie. Mândria Americanului e de atunci. Să ia cineva cutare carte a unei Englese, a doamnei Trollope, și va vedea cum se judecau Americanii. Ii spuneau ei: „D-ta ai venit în America pentru că la d-ta toți mor de foame; regele Angliei pândește pe fiecare și, cum strânge ujj ban, îl ia imediat, etc.”. Doamna Trollope e plină de ură contra Americanilor, dar totuși din cartea ei starea de spirit a Americanilor se vede încă de atunci, din 1800.

De altă parte, spiritul omului de afaceri, spiritul descoperitorului, al exploatatorului de bogății, a stăpânit din capul locului. N'avem a face, în creațiunile enorme capitaliste din timpul nostru, în triumful industriei prin întrebuințarea mașinilor, n'avem a face eu un lucru nou, ci și cu unele lucruri încă de atunci. Și, dacă s'au alcătuit două partide, pârtidul .republican, ide o parte, și partidul democrat, de alta, partide care există și astăzi — dar veți vedea ce puțină importanță au—, dacă de la început viața constituțională s'a împărțit în aceste partide, în ciuda presidentului cu. apucături napoleoniene, cum a fost multă vreme Jackson, aceasta vine din însuși caracterul hotărâtor al vieții americane. Viața americană a fost clădită pe lupta pentru exploatare și pentru câștig, și America a avut norocul neînchipuit, de la început, că i s'au cedat pe rând toate teritoriile vecine. Gândiți-vă că noi am luat Ardealul după secole, printr'o luptă foarte grea, în care am pierdut sute de mii de oameni. Ei bine, America a fost alcătuită numai din cesiuni. Statele-Unite n'au purtat niciodată un mare război pentru a căpâta ceia ce au astăzi; toate au venit de la sine, cu cea mai mare ușurință. Nu numai că America n'a vrut să cucerească teritorii, dar, când i s'a oferit ceva și suma i se părea prea mare pentru teritoriul ce se oferia, se iviau protestări: „ce fel de guvern avem de aruncă banii țerii pe fereastă!".

In felul acesta, din America de la început, din cele treisprezece State inițiale, s'a ajuns la imensul Stal de astăzi. Chiar și Canada era să între, în posesiunea Statelor-Unite, cândva Anglia fiind dispusă să cedeze fie insulele, fie Canada, și numai la urmă s'a hotărât să păstreze Canada și să cedeze insulele. Valea Nissisipiului a fost vândută de Napoleon I-iu, care a crezut că un continent așa de depărtat n'are niciun fel de viitor: îi trebuiau bani și a vândut Louisiana, care a fost o bucată de vreme spaniolă și apoi revenise Franciei, aceasta

neștiind măcar hotarele acestei regiuni. A fost o chestiune întreagă pentru a se fixa aceste hotare. Mai târziu, Spaniolii, găsindu-se isolați, au vândut Florida, iar, și mai târziu, Rușii au vândut Alaska. Și au fost protestări și atunci, acusări de risipă când s'a achisiționat teritoriul acesta, așa de important, mai ales pentru pescuit. Pe Urmă, prin descompunerea stăpânirii mexicane, și după un ușor războiți cu Mexicul, s'a căpătat California, Arizona, Texas, Noul Mexic. Mai pe urmă, după un moment de întrerupere —și veți vedea de ce —, s'a continuat această înaintare. Cuba a chemat pe Americani, bancherii americani au căpătat apoi Filipincle. Vice-guvcrnatorul Filipinelor întrebând ce zic locuitorii din Filipine de alipirea lor la Slatele-Unite, i s'a răspuns: „Dacă întreb inima, zic: independență; dar dacă întreb capul, spun: mai bine rămânem cu Statele-Unite". Nicaragua a întral în Statele-Unitc, gol ful Caraibilor a întrat în sfera de influență a Ainericci; în Antile, San-Domingo, și celelalte insule an întrat fără niciun fel de luptă în Statul american. Sânt sau oameni cari au nevoie de bani și se vând, sau proprietari prea depărtați cari nu pot să exploateze pământul lor, cum te Rusia, sau State care se descompun și cad de la sine în gura Statelor-Unite.

Când s'au căpătat teritoriile acestea enorme, în America s'a produs o formidabilă mișcare plină de încredere către producția cea nouă. O producție uriașă implică oameni cari să coloniseze. In California, care fusese spaniolă, s'au dus, învingând toate greutățile, și au colo-nisat Să nu vă închipuiți nici astăzi că o oolonisarc implică o populație extrem de numeroasă; adese ori așezarea americană nu este decât un puț artesian și un automobil care așteaptă la scară.

Pentru a face ca producția aceasta americană să crească încă și mai mu.lt, i s'au adăugat descoperirile cele mai îndrăznețe. Navigația cu aburi se datorește unui American, Fulton. Când a

apărut cea d'intăiu corabie pe Mis-sissipi, aceasta a însemnat un eveniment colosal. Atunci numai a pus America stăpânire pe apele ei. Și nu mai vorbesc de uimitoarele descoperiri ale unui Edison, care une ori au o valoare practici, dar alte ori uimesc mat mult decât folosesc. Afară de aceasta, când s'a ajuns la descoperirea mijloacelor de mașinism în industrie, când cu puțini oameni s'a putut face mai mult — căci aceasta era situația: să creezi bogății mari cu oameni puțini—, atunci toată mintea americană a fost îndreptată în această direcție: cum am putea să facem lucrurile mari pe care le dorește sufletul nostru cuceritor, cu oamenii puțini pe cari îi avem? Și au fost siliți la descoperiri. Vă închipuiți ce revoluție a produs în domeniul agricol mașinismul, când un singur om cu mașina poate să are, săsamene, să taie producția de cereale și un om e în stare face munca a o sută. Iar, când au început căile ferate, mașina putea trece la poarta fermierului pentru a lua producția, reducând tot mai mult nevoia de brațe.

Dar, față de creșterea aceasta — și acum ajung la ultimul capitol din această expunere—, față de creșterea aceasta formidabilă a producției și față de imigrația europeană nouă de care vorbiam, milioane de oameni au venit din toate părțile lumii: Scandinavi, Irlandesi, Ruși, Poloni, și cei 120.00(1 oameni ai noștri. Fața. prin urmare, de materia primă în abundență, față de mașina care putea înlocui pe om și făcea minuni, față de realisarea celor-mai uriașe lucrări care s'au pomenit vre-odată în istoria omenirii, viața politică a țerii ce a făcut? Cum s'a putut adâpta o viață politică rudimentară și confusă, fără tradiție, la cel mai mare avânt de producție al lumii?

Este un lucru foarte curios în aparență și foarte explicabil în fond acela că o societate săracă are guverne tari și o societate bogată are guverne slabe. In cașul societății sărace, guvernul întrece cu mult ce poate da societatea; în cașul unei țeri

cum e America, din potriva, societatea întrece cu mult ceia ce poate da guvernul.

Guvernul american, ieșit din manile lui Jackson, a încăput de la o bucată de vreme în — dacă n'ar fi vorba de un om așa de mare, de un erou al omenirii prin credința lui, pentru cam a luptat pană la moarte, pentru triumful ideilor lui, un fanatic al Bibliei — aș zice societatea americană a încăput în ghiarele lui Abraham Lincoln.

Aici el e cunoscut foarte rău și înțeles foarte rău. Știu câțiva oameni cari voiau să fie Abraham Lincoln; pănа acum n'au ajuns, nu se poate pmedea ce se va întâmpla în viitor. Lincoln a fost însă un muncitor ignorant și măr-genit, trebuie să o spunem, dar cu toate acestea un foarte mare om, fiind un mare caracter, un om în stare să lupte cu toate puterile Cerului și ale Iadului pentru biruința credinților lui. Un om cu vederi largi, foarte cult se pierde de multe ori în drumul ce se deschide, dar e teribil omul care n'a cetit decât o carte, care nu cunoaște decât un drum și o țintă; acela e ca glonțul de pușcă Se poate vedea ceva analog în Rusia; Lenin are ceva din Abraham Lincoln. De sigur că Lenin represintâ o abjectă ființă, pe când Lincoln are toată nobleță Bibliei din care se inspira, dar era ceva din profetul revoluției rusești în Lincoln. Pentru dânsul, dacă ar fi fost să se despopuleze toată America și să rămâie numai el în mijloc, represintând dogma lui, ar fi zis; prefer aceasta decât să părăsesc dogiha mea. El a șocotit societatea americană cum socotia fierul muiat de căldură supt ciocanul lui, și de aceia a lovit puternic cu ciocanul în societatea americană.

Pe vremea lui Lincoln au fost ajuns a.fi două societăți americane; societatea de puritani, morala, severă, filantropi din părțile Nordului, și societatea din Sud, alcătuită in parte din plantori de bumbac cu sclavi negri. Cultura bumbacului fără negri nu se putea. Anumiți teoreticieni,, unii foarte distinși, spuneau, de și cugetători foarte nobili; nu-se poate

fără negri; negrii nici nu vreau libertatea. Și a ceasta era adevărat. A fost întrebat un negru, zece ani după liberarea lui: „ce zici de libertate?”. Și negrul a răspuns : „o, domnule, pe bine era când eram noi la proprie tari!”. Societatea de Nord era grupată îii jurul lui Lincoln.

Ea n’avea nevoie do negri,. pentru că nu cultiva bumbacul regiunilor tropicale, și pentru că avea mașini, iar imigranții nu veneau la New-Orlans, ci la New-York.

Și astfel s’â ajuns la un războitf civil.

A fost striVit Sudul, de și părea că va fi biruitor, de și Europa recunoscuse Sudul ca Stat de sine stătător, de și Napoleon al III-lea și Gladstone în Parlamentul engles recunoșteau existența a două Americi în loc de Statele-Unite de odinioară. S’a dat bătălia de la Gettysburg. Am fost pe acel câmp de luptă, și l-am străbătut cu foarte mare jenă. Aici au murit albii, cei mai frumoși repfe-sintanți ai lor, pentru frații noștri cu pielea neagră. Oricât te-ai sili, nu poți să recunoști în ei oameni represintând aceiași umanitate cu tine. Era și o vreme potrivită pentru tristeța sufletului mieu; pornise un vânt sălbatec și o zăpadă neașteptată, Care biciuia obrazul. Totdeauna voiu rămâne cu visiunea câmpului de la Gettysburg legat de amintirea răscoalei tuturor elementelor care parcă înadins se băteau înaintea istoricului peste monumentele de marmură ale celor căzuți în războiul civil.

A doua zi după această victorie, Sudul a fost ruinat. A căutat cu Ce să înlocuiască pe negri. Pentru unii, oamenii albi săraci, a fost foarte bine, căci au găsit o ocupație pe care n’o aveau înainte. Acum, în Sud, sânt trei feluri de oameni : omul alb bogat, omul alb sărac, și negrul, care, îndată după liberare, a prosperat, și acum stăpânește. Și, când albii se băteau pe Rin, negrii au venit în fado-sies, în fabrici, așa încât, azi, ei se întind; necontenit. La Washington— și nu e de mirare, pentru că orașul e în margenea Virginiei, într’un teritoriu cu

populație neagră—, ei au paritatea, și se întind tot în spre Nord, către New-Yor'k, Asistăm astfel la triumful negrului, îii fuh-dul căruia se găsește totuși vechiul sălbatec, duios de obiceiu, dar teribil în momentul când se deslănțuîesc instinctele sale. Cu America cenușie, jumătate neagră, nu știu cum se va putea înțelege Europa noastră.

După Lincoln, o serie de președinți — dintre cari unii au fost asasinați: Lincoln, Grant, Mac Kinley,au avut în mână America.

Nu e nevoie să spun că președintele însemnează acolo o mare realitate; e mult mai mult decât un rege constituțional. El poate impune voința sa Congresului și, cu toate formele constituționale, poate .bravă SenatuJ. Președintele este stăpânul Americei, de și n'are o sală a tronului. La el jntri când vpei. E șervit de negri. Negrii au servit și pe regina Maria, când a visitat pe președintele Coolidge. Oricine poate întră la președinte. După ce am ieșit eu, cu ministruț României, de la audiența președintelui Hoover, fostul hrănitor al Europei în timpul războiului, era un cețățean care adusese o pasăre împușcată de dânsul și pe care voia să o presinte direct președintelui Hoover. Totuși, de și formele lipsesc, e o formidabilă realitate puterea președintelui american. Hoover, despre care adversarii spun că este un Coolidge, dar fisicește mai mare— și Coolidge n'a fost dintre mărimile lumii, dar, cu toate a-oestea, atâta vreme cât a avut puterea, America-i sta la dispoșiție cum stă astăzi la dispoșiția lui Hoover—, are un mare plan de creștere a agriculturii în Vest. E un om de foarte mare energie și un realisator destul de fericit.

Societatea americană însă nu aparține nici președintelui, nici Congresului, alcătuit din oameni aleși, nu aparține nici Senatului alcătuit din câte doi represintanți de fiecare Stat, indiferent de cifra populației. Societatea americană aparține asociațiilor, ligilor, aparține formațiunilor de

interese materiale sau aparține asociațiilor religioase.

Omul politic nu domină societatea. Omul politic repre-sintă pe cineva, democrgt sau republican sau socialist, care stă la dispoziția acestor asociațiuni. Alegerile sânt determinate de problemele economice, și une ori și de oarecare curente morale. Rolul omului politic este extrem de restrâns, și necontenit el pierde puterea din mână. Spunea unul din scriitorii mai recenți că el se găsia într'un mare otel când se făoea alegerea președintelui Republicei: oamenii vorbiau despre ce voiți, dar despre alegerea președintelui nu vorbia nimeni; lucrul li era indiferent. Politica nu mai este între preocupările societății americane.

Atunci această societate, de cine este guvernată? De oamenii cari nu apar, cari sânt în fund, de oameni ca Morgan, Rockefeller, Armour, Carnegie, de omul petrolului, oțelului, căilor ferate, jamboanelor. Aceștia sânt cei ce conduc de fapt societatea americană, ei o au în mână. In această standardisare a înlregii societăți americane, pusă la disposjția câtorva ,",Napoleoni ai producției", în această statidardisare și domeniile spirituale sânt strânse în anumite mâni.

Era o vreme când, dacă aveai o ideie fecundă, ajungeai bogat, dar, când ideia d-tale lovește un lucru organisat și ar putea sărăci pe oamenii cari represintă producția de acum, ea poate fi cea mai fericită și totuși va fi zdrobită, pentru că nu poți să schimbi tot aparatul de fabricație. I-a trebuit lui Ford un curaj extraordinar pentru ca să schimbe numărul ușilor automobilului său ; a trebuit creditul lui Ford pentru ca să poată ajunge a schimba tot utilagiul în vederea fabricării automobilului cu patru uși, și s'ar putea întâmpla, ferească Dumtnezeu, ruina lui Ford, fiindcă a făcut încercarea aceasta în momentul când. vânzarea americană este din ce în ce mai slabă, când se licențiază lucrători, când sunt 3.500.000 de șomeri

și numărul Io' se mărește în fiecare lună, când unii încep să vorbească de revoluție printre șefii șomerilor. „Căpitanii" aceștia ai Americei, oameni de rasă anglo-saxonă, cari samănă cu ce erau în secolul al, XVI-lea unii Spanioli cuceritori ai Mexicului, un Pizarro, un Almagro, un Cortez, aceștia sânt stăpânii Americei.

Mi s'a întâmplat să asist la o scenă foarte interesantă în redacția celui mai însemnat jurnal american.

Puterea ziarului este imensă; un articol publicat de un ziar trece în sute de gazete; el e standardisat: cu un singur articol poți să pui în mișcare toată opinia publică americană, care nu e conJusă de jurnalul de partid. Jurnalul politic de partid nu există. Dacă vref să injuri pe cineva, trebuie să te duci la dânsul acasă. Tiparul nu te poâte servi. Ziarul american e un jurnal de informație. Ca să capeți zece linii într'un jurnal american, despre o chestiune de interes general, trenuie trudă. Când, cu ocasia visitei mele, am căpătat un număr, nu de informații, ci de articole, cu privire la această visită a unui Român, aceasta a fost consfderat ca un triumf.

Cea mai mare gazetă americană este „New-York Times". Are ca proprietar-director pe d. Ox. L-am văzut la dejun. Să obții o audiență la d. Ox este mult mai greu decât sa ai o audiență la președintele Republicei. N'are timp. In jurul mesei d-lui Ox erau oameni de întăia mână, cari-i făceau raport d-lui Ox. Vice-guvernatorul Filipinelor a așteptat ca să fie primit la dejun de d. Ox spre a-i face un raport despre situația în Filipine, în vreme ce d. Ox își șorbia laptele. Duipă ce ai fost Ia d. Ox și i-ai înulțămit, dacă-ți răspunde cu iscălitura sa autografă, e o foarte mare favoare, de care poți fi mândru.

Dacă întrebi, cine e mai mare la New-York? Este cineva, în afară de d. Ox, cineva care stă în fund și care conduce totul. Omul la suprafață se

compromite, dar e plătit pentru a se compromite, iar omul din fund, acela e intangibil, nimeni nu-l poate apuca. Dacă vrei un lucru, trebuie să te duci la dânsul: nii va fi niciodată un guvernator. fără sprijinul lui. Acela e omul în mâna căruia sânt cele mai multe fire de producție, sau cele mai multe fire ale finanței.

Ce poate ieși dfe aici? De aici poate să iasă cea mai formidabilă catastrofă pe care societatea omenească va fi sufefît-o, fiindcă familia e desfăcută, iar viața politică neeexistentă.

In privința aceasta, voiu intercala o declarație a d-lui Coolidge, ca să vedeți că aceasta nu e numai opinia mea.

D. Coolidge spune: „Noua sclăvie industrială are să fie forța brutală peste haos”,

Iată ce înseamnă o localitate cum e, de exemplu, Robling, unde se fabrică sârmă. Se cumpără un teren, se așează o fabrică, se fac locuințe pentru lucrători, magasii, o biserică. Totul se plătește în hârtie, la orice grevă lucrătorul trebuie să iasă din casa lui, să părăsească terenul fabricii. Este evident o sclăvie.

Aceasta în ce privește judecata asupra industriei. In ce privește viața politică, ea e socotită pretutindeni ca fiind complect naufragiată.

In America însă este și o altă viață, cum spuneam și în conferința a doua, și Universitatea aceasta, calomniată, ea pregătește o nouă viață. Fabricantul, înainte de a se duce la fabrica lili, a fost la Princeton, la Harbour, la Yale: a fost la marile Universități americane. Nu e lucrător în America a cărui mândrie să nu fie aceia de a face ca fiul lui să treacă, prin „high school”, la colleger la Universitate. Este aici o sete de cultură fara păreche, și cartea, oricât ai căuta să-i dai un sens practic, cuprinde într’însa un sens moral pe care nu-l poți înlătura. Nu există cultură practică, există întrebuințarea practică a culturii. Orice cultură are într’însa un sâmbure ideal care rămâne în suflet,

unde lucrează fără să-ți dai sama, și te trezești într'un moment că faci lucruri contra interesului d-tale. Dați-mi voie să o spun: adevărata vrednicie a unui om se arată numai în momentul când face ceva contra interesului său celui mai evident.

A fi moral pentru interesul său poate oricine, dar să vadă lămurit ca interesul său e acolo și totuși să apuce alt drum, fiindcă pe acela are datoria să-l ia, aceasta este afirmarea valorii morale a omului. In America nu odată aceasta s'a făcut. Ca să nu fiu crezut alături cu ideologii și cu romanticii, iată, în America nu există om mai preocupat de fructificări economice, cu un orizont mai sec, ai zice, decât acel foarte important om politic, care e d. Coolidge. Nici nu poți să stai de vorbă cu el. Se ziqe că a venit o persoană din Europa care voia să o facă, și la o masă, după multă trudă, d. Coolidge a zis doar „da" sau- „nu". Aceasta a fost toată conversația. D. Coolidge nu este un poet. Cu toate acestea iată-i ideile, în ce privește viitorul Amcricei. Citez din discursurile lui:

„Dacă o societate n'are îmățatură, și virtutea va muri"

Mai departe:

...Civilisația nu depinde numai de cunoașterea unui ade-vki ci de folosul pe care-l știi trage dintr'însul".

—Pare că Biblia se continuă prin profeții aceștia noi

Alta:

„Nația cu cea mai mare putere morala, aceia va învinge."

Sau:

„Nu priit revoluție ci prin evoluție, și-a tăiat omul calea lui".

Sau:

„Politica nu e un scop, e un mijloc."

Ori:

„Nu ni trebuie mai multe guverne ci mai multă cultură".

Șl, în sfârșit:

„Democrație nu înseamnă a trage pe cel de sus țn jos, ci a ridica pe cel de jos în sus”.

Când un fost președinte al Statelor-Unite, de temperamentul d-lui Coolidge, poate sa înfățișeze acest crez, nu trebuie sa despereze cineva de viitorul uneia din cele mai strălucite societăți pe care omenireâ a întemeiat-o până acum. Și, când oamenii noștri politici în viață, toți, în loc să se mănânce între dânșii pentru ca învingătorul să poată exploata sfântul budget al sărăciei noastre, vor face toți astfel de declarații și când viața lor va fi dominată de astfel de declarații, nici în ce privește viitorul nației noastre nu vom avea a ne teme.

Literatură și artă.

Sânt și acum, clin nenorocire, persoane care cred că America n'are o artă și o literatură a ei, ceia ce este o foarte mare greșeală. Se va vedea că artei și literaturii Americei li se pot aduce oarecare critici; criticile sânt îndreptățite, dar trebuie să avem în vedere că este o artă și o literatură care a apărut târziu, care o bucată de vreme a dibuit, a făcut greșeli, și cea mai mare greșeală a fost de a fi repre-sintat ceia ce a văzut și a cetit din arta și literatura altor țeri. Critica ce li se poate aduce Americanilor este că an fost în această fașă prea buni elevi. Eu, care n'am fost un escelent elev, recomand tineretului să fie buni elevi, dar cu măsură. Americanii au fost escelenți elevi ai Europei, și se simte. Această greșeală se îndreaptă; nu e îndreptată în întregime, dar în mare parte.

Așa cum împărțim noi de obiceiu lucrurile, ne gândim: cutare lucru s'a făcut într'o țară și într'o limbă, prin urmare acest lucru esle al ferii aceleia. Aceasta nu e adevărat; orice lucru este al spiritului cate este într'însul. Se poate întâmpla ca o operă literară să fie în limba unei țeri cu spiritul altei țeri. De exemplu poesia d-rei Elena Vâcărescu este românească, de și scrisă în franțuzește, pentru că spiritul ei nu e fără îndoială cel frances, care e cu totul altul; sau jocul cutării actrițe romînce din Paris e joc românesc, dacă scena e francesâ, nu înseamnă că și jocul e tot frances.

De șigur că, în această întăie fașă, America a dat ceva Europei, dar nu și-a dat ei. Datoria de căpetenie a unei teri și a unei nații este- însă ca, atunci când face artă și literatură, să dea umanității prin ea, adecă începând de la ceia ce e ea, de la mediul natural, de la elementul, etnic, istoric, de la împrejurările presente, ceia ce o categorie de —

să-mi iertați cuvântul — de imbecili moderniști de la noi numesc „vegetativul etnografic”, probabil din causa enormei cantități de vegetale care li populează craniul, și acest niime revine de câte ori se vorbește ele artă și literatură.

America n’a avut „vegetativ etnografic”. A vrut să facă într’un moment pictură așa cum se făcea la Barbizon, în Franța, în felul lui Millet și Gorot, și a izbutit, dar noi am fi dorii" ceva mai stângaciu, mai primitiv, dar mai expresiv, mai capabil de desvoltare. Un lucru repetat în artă și literatură nu există; există numai lucrul care ereiază, care dă o direcție. Urr templu, grecesc, făcut de nu știu -câte ori, în timpul Renașterii sau în cutare oraș-american pentru musee sau biblioteci — pentru teatru mai puțin, fiindcă teatrul n’are niciun fel de influență în America—, nu e un lucru nou, și noi zicem: l-am mai văzut la Parthenon, Miliardarul american răspunde însă : se poate, dar acela are numai atâția metri pătrați, pe când la noi este de o sută de ori mai mult. Cum am cunoscut un amator de tablouri, mort acum câtăva vreme, care avea în colecția lui tabloul unui pictor cunoscut. I s’a spus: „bine, dar Qriginalul e aiurea!”Și el a răspuns: „Intăiu, contest că acela este originalul și, al doilea, a,l mieu este ceva mai mâre”,

Voiu presinta arta și literatura americană după o metodă care e de sigur nouă și pe care o cred bună. Am înfățișat-o și într’o carte care se numește „Arta și Literatura Românilor, sintese paralele”, „L’art et la litterature des Roumains, syntheses parallâles-”. Inhăuntru, pentru fiecare epocă, este vorba de arta -și literatura ieșind" din aceiași mentalitate și sentimentalitate a societății. EI o încercare pe care am continuat-o și în alte conferințe aici, și mă gândesc la o „Istorie generală a literaturii și artei universale presintate în sintese paralele”. Din sufletul uman, într’un anume loc, într’o anume țară pleacă într'o direcție o literatură și în alta o artă. Tehnica literară și tehnica artistică fără

îndoială introduc deosebiri; pe de altă parte o literatură este un organism, fără efecte și și cu un organism, care datorește ceva elementelor sale proprii, dar nu e mai puțin aderat ca,, în linii generale, preș in tarea aceasta paralelă a două lucruri care-iese din același izvor sufletesc presmtă foarte mari avantagii înainte trebuie să vorbesc însă — de și aceasta va ocupa câteva minute și acei cari se interesează de literatură în limba englesă, de arta așa cum o înțelegem noi, de arta contimporană, ar fi nerăbdători să ajung a vorbi de literatura americană în limba englesă, de arta americană, modernă, din secolul al XVIII-lea și al XlX-lea, fiindcă nu există artă americană înainte de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea — trebuie să vorbesc de arta indiană, și de ceia ce putea fi literatura indiană.

Este imposibil să desfac pe vechii locuitori ai unui pământ din desvoltarea lucrurilor petrecute pe pământul acela. Lumeți e de obiceiu foarte crudă pentru acești înaintași. cari sânt adese ori niște învinși, niște distruși în cea mai mare parte; dar tocmai fiindcă sânt învinși și fiindcă sânt distruși, noi, cari am fost foarte adese ori învinși pe pământul acesta, și atâția au încercat să ne distrugă de pe pământul nostru, dar n'au izbutit până acum și nu vor izbuti trebuie să avem un sentiment de simpatie pentru Indieni.

Am spus că e vorba de o artă liniară, geometrică, importată din Asia, pe calea pe care am indicat-o în precedentele conferințe. Am arătat că este o artă europeană de Sud, trecută prin Asia Mică în regiunile sili rime și manciuriene, și suind apoț în spre strâmtoarea de Bchring.

Un lucru însă n'am Spus: că arta aceasta este de o vâri date "Infinită. Ea nu se manifestă numai în covoare. In costum nu în momentul de față, dar aceasta nu înseamnă că nu s'a manifestat cândva și în costum; n'a-vem nicio înfățișare a Americei în momentul cuceririi de de către Spanioli a

Mexicului și Perului, și nu știm exâct cum erau îmbrăcați oamenii atunci, iar câteva indicații literare nu înseamnă nimic: astăzi, fără îndoială, este îmbrăcămintea spaniolă a secolului al XYI-lea mutată în America Când mi s'a înfățișat șalul cel mare care acopere Irei șferturi din trupul cutării femei indiene, am spus: e foarte probabil același șal care urmeaza principalul element de cochetărie și în Spania și la Veneția. Fustele largi, polcuțele stând stângaciu strîmt, desagreabil pe trup arată imitația europeană. Eu cred că un popor care se arata atât de artist în covoare h'a putut să aibă o astfel de îmbrăcăminte la început. Prin urmare vechea îmbrăcăminte de la început a fpst părăsită. De sigul că în pământ nu poți găsi nimic pentru acest domeniu; în pământ găsești materialul care se păstrează, prea rare ori lemnul, ci olăria, obiectele de metal și de piatră.

Dar Indienii nu-și arată gustul pentru artă numai în sitât: tot ce pun pe ei, tot ce se găsește în coliba lor, are mn clement de artă Ei au creat o artă unica a penelor de vultur, de papagal și alte păsări, cu care formează un fel de mantie de un foarte frumos gust în alegerea Colorilor.

In ce privește clădirea, Indienii au în unele părți clădiri foarte remarcabile; însă în America centrală și sudică, și mai ales în Mexic. Face să se vadă Mexicul pentru templele indiene păstrate până acum. Se întâmplă și 'astăzi sa se descopere, în adâncimile unei păduri nestrăbătute, urmele acestei arhileeturi Astfel în timpul din urmă sunt aventuneri văzut un întreg sat indian, părăsit de nu știu câte secole.

Cât despre corturile Iudienilor din Nord sau căsuțele dn argilă ale Indienilor din Ari zona, sânt în ele -elemente curioase dar nu de artă.

Ca literatură, Indienii au avut fără îndoială cântece populare și legende, dar acestea hu le-au strâris nici ei, și nici alții pentru că a fost, mult timp, un despreț fără mai'geni față de sălbateci.

„Ce poate ieși din mintea sălbateculuí!” Omul cu carte are acel despreț nesfârșit pentru cel fără carte, fără a-și da sama că înțelepciunea n’are-a face cu cartea.

Prin urmare oamenii aceștia fără carte, fără școli, carir în unele regiuni n’aveau măcar materialul pentru a putea scrie, își însemnau evenimentele cronologice cu noduri, cum înoadă cineva un colț de batistă pentru a nu uita un lucru, sau întrebuințau tot felul de figuri In Mexic s’au găsit foarte interesante „scrisori” de acestea, pre-sintăiri religioase sau istorice făcute- prin figuri foarte complicate, oonfuse, monstruoase, caricaturale și înspăimântătoare. In urma săpăturilor ce se fac, iese necontenit lucruri pe care mintea noastră nu ld poate înțelege. Oricum, legendă, poesie trebuie să fi existat.

Și, fiindcă e vorba de elementul acesta _barbar, sălbatec,, primitiv, înainte de ivirea unei arte și unei literaturi americane, nu există în Statele-Unite ale Americel o artă neagră; pe aceia o caută cineva în Africa. Sânt lucruri foarte-interesante și în insulele Oceaniei, unde trăiește o populație de coloare amestecată, producând lucruri extrenl de interesante, mai ales ca stilisare. TJnele musee din America, precum e cel din Chicago, au bogate colecții de lucruri din Melanesia.

Există însă, dacă nu o poesie neagră — mai curând aș crede că există dar n’a fostculeasă—, o poesie în dialectul negru al limbii englese, așa cum e vorbită de negri.

în Ameriția, o poesie care une ori întră și în antologii.

Spuneam că. rpusica negrilor joacă un rol .foarte important. E cântecul dureros al celor cari merg cu vasele pe Mississipi, al oamenilor puși la muncile cele mai grele.

Negrii aceștia', întrebuințați fa funcțiuni servile, au păș-trat o duioșie a sufletului care se exprimă în acea musieă a lor, mult mgi interesantă când o auzi

la ei, cari lucrează din greu, decât atunci când e adoptată dej albi și potrivită pentru nevoile unui Cafe Concert sau într'un film vorbitor. Ea are note sfâșietoare une ori, impresionante prin durerea ce o exprimă.

Acum vin la ceia ce fără îndoială are o nesfârșit mai mare importanță decât ce au făcut rasele pe care le numim pe nedrept inferioare, pentru că cine știe ce ar fi ieșit din rasa roșie dacă ar fi avut putința de desvoltare a raselor celorlalte. Nu poți să judeci niciodată o rasă asasinată, și aceasta a fost o rasă asasinată, și în ce privește civilisația ei.

Vin deci la prima perioadă a artei și literaturii americane dc caracter anglo-saxon, de și erau și în acea vreme în America atâția Olaiidesi, Scandinavi, Irlandesi și Germani.

Cel d'intăiu caracter șl manifestării sufletești a literaturii și artei așa-zise anglo-saxone din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea stă în caracterul ei practic și realist.

Dar este o întrebare preliminară care s'ar putea pune: de oare ce Europenii au fost, în colonii mai mici sau mai mari, răspândiți în toate părțile încă de la 1500 și ceva, de ce trebuie să așteptăm până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ca să avem o literatură și o artă? Ce a fost până atunci?

A fost o vreme de răspândire, de lupte cu sălbateci, de. muncă intensă. N'aru fost orașe și nici ceia ce putea da mai târziu orașul. Orașele târzii, sânt făcute la întâmplare.

Pe cele d'intăiu le-au făcut Francesii și Olandesii; Montreal, Quebec, Noul-Amsterdam (care va deveni: New-Yor-kul), Noul Orleans nu s'au făcut de Anglo-Saxoni, ci ei le-au moștenit.

Orașele sânt astfel, de funjdațiune latină sfiu neerlandesă. Neexistând orașe, nu s'a putut avea ceia ce un oraș poate da ca artă și literatură. Gândiți-vă la un pictor care ar fi vrui sa facă portrete: ce viață ar fi trebuit să ducă! jar fi trebuit să se suie pe căi și să străbată spații imense până să

ajungă la vre-un fermier ca să-l întrebe: „Vrei să-ți fac portretul d-tale?”. Evident ca fermi rul i ar fi răspuns: „Dar de portret îmi arde "mie în momentul de față!”. Ce putea fi un portret pentru dânsul, om muncit, ori pentru nevasta lui, îmbătrânită la treizeci de ani în munca grea! Portrete fac oamenii bogați și frumoși sau cari se cred frumoși, cum se crede societatea celor ou bani. Pe atunci oamenii aveau alte griji: să-și asigure viața, să întemeieze o familie, familii formidabile cum noi n’avem ideip: de exemplu a murit la începutul veacului al XIX-lea un bătrân de nouăzeci de ani care a lăsat cinci sule de urmași. In aceste condiții de traiu nu faci artă și literatura-sânt mvoile omenești fundamentale care cer toată truda și grija oamenilor.

Dar n’a fost nici poesie populară. De ce? Aici se impune o explicație interesanta pentru însăși noțiunea generala a poesiei populare. De ce atâția oameni cari au trăit la țară, cari au văzut cele mai frumoase apusuri, cum sânt cele din America, întrecând și apusurile noastre, n’au avut poesia lor? Pădurile însă nu sânt ca ale noaătre; sufletul pădurii a fost izgonit de la cea d’intăiu lovitura sălbatecă barda; e o pădure fura cântec, fără păsări, aceste păduri, aceste câmpii nesfârșite, imensele râuri, oglinzile dfe argint care sânt lacurile uriașe ale Americei pol inspira o poesie populară, dap n’au fost păistori în America. Vita e lăsată singura în pădure, după ce i s’au pus zurgălăi la gât. Până astazi o întâlnești la distanțe foarte mari de locui unde stă stăpânul, ferma. Păstor, deci, care să-și petreacă toată viața la câmp, nu există. Sânt turme științifice, cu ciobani științifici cari trec pe urmă la fabrici științifice, la Armour, din Chicago, dar păstoria primitivă, simplă, poetică, plină ele neajunsuri igienice, dar plină, fără îndoială, și de atâta farmec poetic, nu există. Astfel, «America nu va avea poesie populară. Singura p° car’ o poți auzi & aceia a

imigranților. Se poate întâmpla, ca, de la fereasta unei case de lemn, unde s'au succedat cine știe câți locuitoii, să auzi un cântec de pe stepele rusești, din văjle ucrainiene, o doină de a noastră, de și a doua generație va strica acest cântec de acasă, iar a treia nici n'o va mai cunoaște de fel. E numai atâta poesie populară câtă a fost adusa de imigranți și câta poate ținea în acest mediu cu totul nepotrivit pentru dânsa.

Ce putea fi însă literatura americană de pe la 1770 și până dincolo de 1800? Pentru a o defini, n'are cineva decât să ia în mână opera celui mai representativ exponent ca să întrebuințăm o expresie la modă al spiritului american din acea epocă; e vorba de Benjamin Franklin.

Cine e Benjamin Franklin? Un om de știința aplicată, dc descoperiri imediate, un om de oportunitatea momentului ridicata la valoarea unui principiu, și un om de principii care se coboară imediat în oportunitatea inamcn-lană. Nu-i place cum sânt făcut scările, coșurile caselor; atunci el se ocupă de edilitate în cele mai mici amănunte A fost un om complect. Europa nu, mai avea, din timpul Renașterii, asemenea oameni: fiecare era specialist, cum și azi specialiști sântem mai cu toții. Anume lucruri refusăm sa le facem; ne socotim umiliți când e vorba de a le face.

El însă, Benjamin Franklin, lacea de toate. Din corespondența lui, de cel mai mare in (eres, tradusă în franțuzește în trei volume, se Vede că nu a fost subiect contimporan care să nu-l fi interesat nicăiri nu face teorii prea înalte, nu se înfundă în filosofic; doctrinele acestea nu l-au atras. A venit Ia Paris, a văzut Revoluția francesă, nemilos de abstractă, incisivă, tăind tot ce întâlnește în cale' întocmai ca și compatriotul lui, Governor Morris, care a stal mai multă vreme acolo și a fost și represintantul oficial al Statelor-Unite, pe vremea când era. o chestiune de împrumut.

Memoriile lui Morris au fost tipărite, — există

și o traducere francesă— și mentalitatea lui este absolut mentalitatea lui Franklin. Deci o singură mentalitate americană, mentalitate liberală. Egalitară? Știu~eu? Nu prea. In acea vreme, între negustorul american -și industriașul american era o deosebire, și tot așa era o deosebire între industriașul american și simplul meșter. Doamna Trolope, Englesă, care a fost în Statele-Unite la începutul secolului al XlX-lea, spune că, la o petrecere, n'a văzut anumite persoane care i s'au părut foarte importante. întrebând de ce nu sânt, i s'a spus: „da, într'adevăr, sânt oameni fcarte bogați, dar, vedeți, nu sânt negustori, ci numai industriași sau meșteri Și prin urmare au pot fi invitați în societate".

Prin urmare liberalism da, egalitarism nu. Nici acum nu este numai o aparență pentru Europenî. Fiecare după munca lui, dacă vreți, dar fiecare la aceiași masă, aceasta în unele părți ale Europei se găsește, în unele ferme olandese de exemplu; în America însă, nu.

Franklin a arătat totdeauna o mare curiositate științifică, o curiositate aproape copilărească, atât de puternică, încât a ajuns la cele mai importante descoperiri. El n'a urmat nicio școală, și totuși a fost unul dintre cei d^intăiu alcătuitori de școli, precum fusese și Unul dintre cei d'intâiu creatori de norme edilitare și unul dintre primii gazetari, ba chiar unul dintre cei mai buni tipografi din vremea lui; la început muncitor, patron pe urmă, într'o măsură nu prea strălucită. Căci niciodată Franklin n'a făcut parte din plutocrația americană. Era totuși priceput în afaceri; când se faceau Englesii coloniști cu Francesiit a fost aprovisionatorul armatei englese.

A ajuns la o filosofie practică pe care â pus-o și într'un fel de decalog care nu e fără îndoială de natură să ne împiedece de a zimbi puțin. Sânt lucruri foarte burier dar pe care le știe toată lumea, și noi sân tem așa; de îndată ce, știe un lutru toată

lumea, nu mai e bun; e bun numai ceia ce nu înțelege nimeni.

Franklin, într'o formă "patriarhală, a spus lucruri minunate. In general, pentru orice om cult, cetirea a două cărți ale lui Franklin este aproape o necesitate. Autobiografia lui, pe care n'a putut-o duce pană la sfârșit pentru că a început-o târziu și a murit Ja optzeci și patru de ani, cu o seninătate ca pe vremea filosofilor greci. Ultima lui scrisoare este dd toată frumusețea. ,.Autobiografia" a fost tradusă în toate limbile. Este apoi g lucrare de știință vul-garisată, Poor Richard's Almanack, pe care Francesii au tradus-o supt numele de „Science du Bonhomme Richard", în care „nenea Richard", am zice noi, spune o mulțime de lucruri bune. Când eram în școala secundară, se dădeau premii cu multă îngrijire; în Ministeriul Instrucției, la Prefectură se gândiau să nu puie cine știe ce carte în mâna elevilor, și între premii, pe lângă unele cărți didactice foarte vechi pe care autorul nu le putea Vinde, și literatură bună și cărți de știință, printre care și aceasta a lui „Nenea Richard", care putea să folosească și unui elev de liceu din Moldova-de-Sus. prin anii 1880-l890.

Iată omul care a represintat literatura americană.

El a represintat și jurnalistica, puțin deosebită de învățăturile lui „Nenea Richard", pentru că omul mai are și pasiuni, și, când scrie o carte, se mai ștăpânește, dar, când face un articol de gazetă, mai puțin. Erau și pamfletari pe vremea aceia; dacă nu Franklin însuși, fratele lui, care a și fost condamnat pentru un pamflet. Pe vremea când era condamnat fratele lui, Benjamin a continuat ziarul.

In ce privește arta din șceastă vreme, peisagiul american, pe la 1780, n'are nicio importanță, cum în general nu are nici cel frances, peisagiul fiind numai întov- jșirea. unor personagii. La Watteau, la Boucher el este o grădină, un raiu artificial care încunjură păpușile omenești cele mai elegante și mai sprintene. Natura pentru natură n'a existat

până în secolul al XlX-lea nici în literatură, de altfel.

Dar Rousseau? La Rousseau e un caz special: lacul de Geneva, Alpii; dar și natura lui Rousseau e de fapt foarte artificială, foarte abstractă în fond. Mai târziu, la Chafeaubriand chiar nu-totdeauna lucruri văzute, ci lucruri așternute de asupră realității, o tehnică de birou suprapusă pes^e o observciie foarte relativă și care dovedește o mare parte din imaginație. Mirosul sintetic al naturii întregi, parfumul ieșit din fiecare ponf, din fiecare floare, din fiecare brazdă tăiată îrt pădurea primitivă, farmecul multiplu și indescriptibil care ne îmbată pe noi astăzi, când ne rupem din viața orășenească pentru a ne cufunda în âceastă imensă natură din care sântem o mică parțe, cârd de-a dat lumii și care ne va cufunda din nou în brazdele ei, aceasta natură nu se găsește nicairi, nici în Europa în acea vreme. Declamațiile sentimentale ale bunului Bernar-din de St. Pierre nu-i pot ținea locul. Cum era să se ceară deci artei americane simțul pentru natură? Natura? Atâta suprafață de pădure câtă poate fi tăiată în atâta timp și care, dusă la fierăstrău, poate să producă atâta sumă un râu? O posibilitate de a face o cascadă, punând în mișcare o moară sau același fierăstrău.

Dar omul în vremea aceia, era interesant. Oricare om și mai ales acel care avea bani sau, dacă mai era și erou, cu ^itât mai bine! Și cine nu se poate simți erou într'oepocă de eroism ?Dacă dorești tare un lucru, începi să crezi sâ-l ai atunci portretul omului distins omului de sus, al eroului, se impune. Avem astfel o serie întreagă, de portretiști. Cel mai important dintre dânșii poate fi celebrul Stuart, ale cărui pânze reprcsintă însă o imitație; a portretului engles.

Nu trebuie să uităm că trăim într'o vreme în care Anglia dă un Șir de strălucițI portretiști, aproape geniali: Gainsborougn, Lawrence, Reynolds, cari, în ce privește adâncimea analiseiț

puterea de expresie, meșteșugită, întrebuințare a colorilor celor mai delicate pentru a da teinul engles, a celor mai șerpuitoare contururi pentriL a desface liniile sprintenului corp al aristocrației englese, în eleganta modă a secolului al XYIII-lea, n'au fost unii cuți niciodată. Dintre dânșii cel din urma a găsit și teoria picturii și a presinlat una din cele mai interesante cărți în-acest gen Anglia mai avea și un alt gen de pictură, de care America a ramas străină: răsfrângerea lumii prin ceață, razele căzând asupra mării, peisagiu cu desăvârșire nou, cu lotul altceva decât al lui Qaude Lorrain sau al Italianului Salvator Roșa. Peisagiul represintat înainte de toate prin personalitatea artistică genială, în creațiuni cu totul noi, care e Turner. Precum se știe, toată pictura nouă de peisagiu, care ține samă de aierul intercalat, pictura francesă în primul rând,, vine de la școala lui Turner și de la pictorii englesi cari pe la 1800, au croat această nouă vedenie și interpretare a naturii.

Va să zică: în fasa întăiu avem o literatură de caracter practic, moralisator, filosofic, patriarhal cum e a lui Franklin. Și avem în același timp o artă de portrete individuale ori de grupe de familie, pe vremea când familia avea a foarte mare importanță»

După aceasta, la începutul secolului al XlX-lea, pănă pe la 1840-l850, este' o nouă fașă în cugetarea și simțirea americană. Aceasta își găsește expresia mai puțin în literatură decât în artă.

Acum, când un popor vrea neapărat să aibă o literatură și o artă într'o anume vreme, el poate presinta un număr oarecare de nume fără niciun fel de valoare deosebită. Nu e vorba însă de ce se. poate presinta astfel, ci de ce a rămas în desvoltarea civilisației umane. Pentru epoca aceasta, dacă s'ar întreba cineva care nu e American, ar fi foarte împiedecat să spuie un nume. E doar vremea când se creiază societatea,

când se întemeiază Statul, când luptă spiritul lui Jefferson cu al celorlalți^ când industria începătoare este în războiu du viața de îermă, alt fel dc. traiu și de concepție a vieții. Pe o vreme turburată, Constituția trebuia să se schimbe; erau chiar unii cari voiau să o răstoarne cu desăvârșire. Atenția Americei era, apoi, îndreptată asupra Europei, din causa lui Napoleon, de la care a avut America Louisiana. O adevărată literatură pe vremea aceasta nu o găsim, esceptând pamfletul politic. De sigur ar fi interesant să se caute acelea care au o valoare literară, căci foarte adese ori pamfletul are valoare literară. Oriunde se pune suflet omenesc mult, ori cugetare, ori pasiune, valoarea literară vine de la sine. In gazetele care presintă procese criminale, se întâmplă să se afle unele admirabile scrisori de femei care se înfățișează juraților. Acum în urmă, în Franța, s'a tipărit o culegere de scrisori de femei din toate timpurile, femei care au făcut literatură și femei cărora prin cap nu li-a trecut să facă literatură, și colecția e totuși foarte interesantă.

In ce privește arta, pe vremea aceia ea caută să întrupeze anumite direcții religioase. Ca și în Germania, unde, pe la 1820, a fost un curent religios, mistic, înfățișând figuri diafane, senine, gesturi sacramentale, cu un fel de simplicitate impunătoare 'în figuri, în mișcări a personagiilor sfinte; școala lui Cornelius și Overbeck.

Ceva corespunzător cu această școală, care nu se întâlnește în Franța decât într'o formă mult mai colorată, în pictura lui David, mai mult eroic- și une ori prinzând realități contimporane, cum e încoronarea lui Napoleon, se găsește ici și colo și în America, dar rar, prin edificii publice americane, dintre acelea de care Americanii sânt mai mândri, de exemplu Congresul, adecă locul uîide se .găsește Camera și Senatul.

Tablouri de războiu, cu lupte cumplite, eroice în subiect, dar sărăcuțe în inspirație.

Perioadă nulă în literatură, slabă în artă. Dar Americanii contibuă a se satișface prin ei, adecă nu chiamă pictori și sculptori de aiurea, ca astăzi, când pictori europeni fac călătorii triumfale în America, precum a făcut, de curând, una, conaționalul nostru d. Stoenescu, din Craiova, care stă la Paris. E încă o epocă de autarhic americană, a unei societăți patriarhale care se mulțămește cu „producția indigenă", cum o numesc unii snobi de la noi.

Pe urmă a venit altă epocă, aceasta de tot interesantă.

In perioada aceasta trebuie să vorbesc intăiu de artă. Arta a dat un picior «de foarte mare importanță. Un sculptor american de mare valoare nu e nici acum, din care causă se comandă cea mai mare parte din sculpturi Ini străinătate, până la cetățeanul român cu nume unguresc căruia i s'a încredințat o lucrare, un fel de Partenon, într'un oraș de- provincie american, cu tot felul de ornamente sculpturale.

Acel pictor cu totul remarcabil are numai defectul, de care vorbiam la început, de a represinta o școală străină și de a pune pe pânză priveliști care nu sânt americane. E vorba de Georges Inness. El e din epoca marilor pictori francesi, cari au cunoscut natura de-a dreptul, la Bar-bizon, în pădurea de la Fontainebleau; acolo a lucrat o legiune întreagă de mari artiști cari au revoluționat peisagiu! în Franța, Corot, Millet, Diaz, școală de care e legat un pictor român, cu impietate acoperit de oarecare despreț al moderniștilor de astăzi, pe care însă întreaga societate românească p gala să-l apere totdeauna pentru geniul său care este în rândul întăiu adevăr, un încânte tabil și etern adevăr, Nicolae Grigorescu, Iuness. Insă mi e un Nicolae Grigorescu al Atnericei, pentru că n'a înțeles natura americană. Meritul lui Grigorescu este că el a prins lumina de la noi, a prins umbra pădurilor

noastre, spiritul văilor care coboară prin podgorii; în el e întrupată în anume aspecte ale ei natura românească, Poate fi criticat pentru că din natura noastră a ales numai o parte, ca alături de carăle sale cu boi n'a pus și ceva automobile contimporane, dar acelea abia începeau șă apara, că, în loc de un pastor, n'a presintat un tânăr intelectual în propaganda agricolă sau industrială. El a preferai sa reproducă țerani și ciobani mai mult ciobanul decât țeranul, de și cine cunoaște tdată opera lui Grigorecscu își aduce aminte și de un anume iarmaroc, cu toată populația specială mișunând acolo, tot așa precum a r -dat grozăvia războiului nu cu masele de trupe mergând la atac, cElii răzlețe figuri represeutative; el își auuce aminte de anumite scene din Normandia sau de lângă Parisul unde a trăit atâta vreme, de foarte frumoasele poitrete, de florile lui fragede și poate vedea că Grigorescu nu era un fabiicant în sute de exemplare al acelorași tablouri de nuralitate cu boi albi și ciobani tran lafirjî, de feți frumoși și păstorițe, ci un pictor în cea mai înaltă concepție a cuvântului.

Inness nu e așa; el face numai copăcei, supțiri din păduricile americane. Doar în peisagiile acoperite cu brumă o încercare de a se apropia de solul lui nativ, fără să-i fi aflat însă toate secretele.

Literatura acestei epoci are exact același caracter. Americanii sâni și pe vremea âceasta, dar cu deosebire în fasa de astăzi, călători. Numai cât azi călătorește înainte de toate miliardarul de toate vrâstele, fetele frumoase și bogate, inteligente și culte foarte adese ori, care se întâmplă să ia în căsătorie pe cine știe ce scăpătat nobil maghiar sau vre-un hobereau frances de provincie, care nu-i aduce decât o tinerețâ furtunoasă și datorii care se vădesc încetul cu încetul.

In vremea aceia însă călătorul american era foarte adese ori un intelectual. Nu debarca la Paris la otelurile cele mai scumpe, deci nu cele mai

bune, ci dd obiceiu cele mai zgomotoase și mai nelocuibile, ci se ducea prin văile fluviilor germane, străbătea orașele și satele de pe linia Rinului, se interesa de amănuntele de artă, ori, visitând regiunile Italiei, respira și acolo mirezmele de trecut ale Europei, care nu se întâlnesc în America. Era adoratorul unor zei cari nu trecuseră. Oceanul. Intre aceștia unul este cu desăvârșire representativ, Longfellow. El a lăsat astfel o operă literară din cele mai întinse, în care întâlnești toate subiectele. Am tradus multe din poesiile lui pe vremuri, publicate întăiu în reviste și adunate în-tr'un volum neștiut, tipărit la Craiova, „Din opera poetică a lui N. Iorga", cuprinzând traduceri din literatul rile străine. Se întâlnește acolo și o bucată așa de frumoasă ca a „Ceasornicului". Intr'o casă prădată, mobila toată a dispărut, ferestile au fost sparte, ușile date de o parte, dar pe scări s'a uitat un ceasornic care încă merge și i se pare poetului că zice „totdeauna, niciodată; niciodată totdeauna", și pe tema aceasta înseilează: Da, aici au fost mirese bucuroase în ziua nunții și lume din toate părțile adunată acolo, și petrecere și strigăte și cântece, dar ceasornicul de pe scară spune „Totdeauna, niciodată, niciodată, totdeauna". Aici oameni au murit, cum oameni s'au născut, viața lumii a trecut prin odăile acestea și te întrebi: „lucrurile acestea au fost cândva sau nu?", iai ceasornicul răspunde: „Totdeauna, niciodată; niciodată, totdeauna".

Parfumul acesta de misticism german și engles se întâlnește în cea mai mare parte din opera, deosebit de atrăgătoare, a lui Longfellow.

Trebuie să recunoască însă cineva că poetul n'a mers în pădurile americane, nici pe brazda tăiată de plugul deschizătorului de pământuri nouă, ci simți im parfi^m complex în care ce este mai vechiu, mai rafinat, mai pregătit^ e de împrumut. Dar el a vrut, cu geniul lui, comprehensiv, să nu se țină numai în margenile înguste ale unei bogății

lirice, și a scris, de exemplu, Evangelina, o foarte frumoasăț bucată, care ar merita să fie tradusă și răspândită în lumea noastră școlară, hrănită cu literatură de răspopiți și alți scriitori moderni, care e o curată otravă pentru suflet, cu tot talentul scriitorilor; duhoarea aceasta artificială, perversă, nu trebuie confundată cu mireazma adevăratei poesii.

„Evanghelina" lui Longfellow, dacă se uită cineva de aproape, samăhă cu Hermann și Dorotea a lui Goethe. Este vorba de un sat întreg izgonit pentru motive religioase. Evangelina e o fată care pleacă din Acadia și întrebuințează cele mai mari silinți ca să ajungă a întâlni pe logodnicul ei. II va găsi pe un pat de spital, un bătrân în agonie1. Multor critici nu li place din causa împrumutului evident, din causa încercării forțate de a da literaturii americane un lucru pentru care ea nu era pregătită.

Altă dată, lui Longfellow i s'a părut că poate lua ceva ,din trecutul indian și a alcătuit atunci „Cântecul lui Hia-watha", o poveste a Indienilor dfe pe Mississipi, plină de mentalitatea specială a Pieilor Roșii. Tot ceia ce imaginația simbolică a sălbatecului poate aduce, se găsește înăuntru. Fiecare pasăre, fiecare animal are un nume special indian, care întră în țesătura versului erigles.

Alături de Longfellow, este însă un scriitor în prosă care-i corespunde perfect. Cu totul necunoscut la noi, Washington Irving e autorul unor schițe în care sânt multe lucruri foarte hazlii. începutul humorului american se găsi o parte, acea care s'a păstrat, din traducerea mea, făcută la maj puțin de douăzeci de ani, am dat-o în revista Cuget Clar pe IuIIe-August 1930 este de fapt acolo. In a lui „Carte de schițe" (Sketch Book of Geoffrey Crayon) o să întâlnim, de pildă, la Paris, o societate literară alcătuită numai din oameni de prima clasă, care se uită cu foarte mare despreț la alții de clasa a doua; cei d'intăiu vorbesc, cei de

clasa doua numai din când în când spun și ei câte un cuvânt, iar la ceilalți li rămân cuvintele pe buze. După aceia altă societate unde cei «Ie clasa a doua vorbesc extraordinar de mult, dar alții, de clasa a treia, tot scriitori și intelectuali, nu zic nimic.

Acesta este genul humorului, une ori foarte subtil și delicat, al lui Washington Irving,

Influențat puțin și de „Ultimul dintre Abenceragi" (Le dernier des Abencârages) al lui Chateaubriand, el a scris și ceva în legătură cu Maurii dip Grenada, și de aceia e foarte iubit în Grenada și Spania. Pe lângă aceasta, a compilat Viața lui Mohammed, a lui Washington, a lui Columb, a lui Goldsmith. Irving este creatorul stilului presei americane, simplu, dar vioiu și isteț.

Alături de acești doi, sânt, formând o altă categorie decât a eclecticilor europeni, cugetătorii religioși și mistici, în versuri și prosă, ai Americei. Un Bryant și înainte de toate Emerson, cari concentrează tot ce văd, tot ce .aud, tot ce vine din afară către dânșii. Tot trecutul, tot pre-sentul, toate varietățile ființii omenești, toate aspectele naturii, toâte glasurile care se aud în afară, toate cele cari vin din lăuntrul omului, se unesc apoi într'un sentiment «Ie superioară armonie misterioasă. Sânt poeții universalității lucrurilor și ființilor. Două din cărțile lui Emerson stau în rândul întâiu al întregii literaturi contimporane. Dintr'una, pe vremuri, în revista mea „Floarea Darurilor" am dat câteva traduceri: „Oamenii representativi", care trebuie pusă în legătură cu „Cultul Eroilor" al lui Carlyle, cu deosebirea că Emerson e mai delicat, mai discret, că izbește mai puțin auzul decât profetica vijelie a lui Carlyle; pe de altă parte, la dânsul nu sânt strigătele acelea voite de vulgaritate sfidătoare, unul din farmecele stilului lui Carlyle și una din primejdiile pentru imitatori.

Cea de a doua carte, care n'a fost tradusă niciodată îm românește și cred în nicio altă limbă europeană, este „Conduct of life" („Cum trebuie să

trăiești") minunat opuscul,, care ar trebui să facă parte din toate bibliotecile școlare.

După epoca aceasta vine cea de a treia care se continuă până astăzi, așa încât de la 1880 și până la 1930 se poate face o sfngură perioadă în literatura americană.

In această perioadă, Americanul se simte American și în artă și în literatură.

In artă, literatura Americei începe a se defini tot mai mult. Urmașii lui Inness (1893) în peisagiu, sânt mult mai Americani decât dânstil; pădurea, șesul, oceanul îi interesează mult mai mult, tipuri din societatea americană sânt prinse de acești artiști ai unei epoce nouă. In această vreme apar doi represintanți caracteristici ai artei americane, unul care- a fost descoperit nu de multă vreme care a răzbit cu multă greutate, un geniu timid, stângaciu, misantrop, lucrând pentru dânsul, nu pentru lume, așa încât nu poate să existe o oposiție mai mare decât aceia dintre el și acela al cărui nume e cunoscut pretutindeni, sunat din cele mai zgomotoase trâmbițe de argint ale notorietății,, n'aș vrea să zic ale reclamei, care l-au făcut cunoscut pretutindeni. Cel d'intăiu e Whistler (f 1903), iar celalt, pe care-l știe orice American, ale cărui pânze se găsesc la locul de cinste în orice museu, care a făcut și fresce pentru palate, și portrete penfru toată lumea bogată americană— precum a fost, un moment, Carolus Duran la modă în Paris, și fiecare voia să fie zugrăvit de dânsul—, un om însă care, ducându-se în Veneția, era capabil să-și schimbe-imediat visiunea, Sargent.

Pictorii americani sânt astăzi foarte numeroși, museeler mari și mici, de acolo, sânt pline de producții americane, și pictorii sânt foarte mândri să însemne naționalitatea lor americană spre a nu fi confundați cu pictori engles.

Literatura acestei epoci vine toată de la câțiva oameni. In. poesie, nu atât de la scrâșnirile din dinți și visiunile eterice, de la Iadul și Raiul

fantasticului, din temperament și voință, Edgar Poe, totuși un contemporan al lui Emerson, ci de la Walt Whitman (f 1892), poetul îndrăzneț, care întrebuințează versul de deosebite lungimi și cu deosebită armonie, amestecat cu prosă, un vers mai scurt, altul mai- lung, pentru ca să continue într'o prosă ritmată, Walt Whitman a pătruns acum în cunoștința tuturor, dar, când, acum vreo treizeci de ani, scriam un articol despre -dânsul într'o revistă din București, multă lume se va fi întrebat de unde am scos pe acest poet neștiut de nimeni.

Ceia ce impresionează la dânsul, este credința în viața Americei, în viața industrială, a Americei; e strigătul acela de optimism, de apel către viitor, și nu în numele căpitanilor industriei, ci în al maselor muncitoare. Pentru întâia oară vorbește America toată, din toate fabricile, despre toate ogoarele ei, unindu-se într'un singur glas prin "versul acesta zbuciumat, rupt, disarmonic, al lui Whit-man.

După aceia vor veni școli deosebite, dar nota particulară americană n'a mai perit din această literatură1.

Pe de altă parte, alături de poesia de strigăt a lui Whitman, intraductibilă, este o altă poesie, poesia pentru ea însăși, o poesie de ungher, de semi-obscuritate, o discretă poesie chinuită, scrisă pe bucățele de hârtii aruncate, pe care pe urmă rude și prieteni, admiratori le adună. A fost o întreagă tragedie publicarea versurilor Emiliei Dic-kinson. Ea nu s'a gândit niciodată Că versurile ei vor fi publicate. Le însemna cu o scrisoare așa de grea de descifrat încât a trebuit să se unească prietenii ca să publice

Cea mai bună antologie a poesiei americane e cea din Oxford; The Oxford book of American verse, 18th to 20th centuries, chosen and edlted by Bliss Carman, Oxford (1927). O prefer aceleia:, americane, a lui Louis Untermeyer.

numai puține versuri, pentru ca mai târziu să se revie cu toată opera

Ca să se vadă, cum, alături de poesia zgomotului fabricelor, se putea face și poesia timidității în America, iat& câteva bucăți scurte ale Emiliei Dickinson:

Murit-am pentru frumuseță,
Și-abia eram în groapă,
Când lângă mine-au așezat Un mort pentru-adevăr.
De ce-am murit? m'a întrebat.—
Răspuns-am: „Pentru frumuseță".
— Fiind mort pentru adevăr,
Sântem ca frați, acuma.
Și astfel am vorbit ca doi Amici găsiți în noapte,
Pănă ce mușchiul ni-a cuprins Și numele pe piatră.

Sau:

O bâzâire de albine A pus o vrajă'n mine...
De-ați vrea să știți cuvântul Mai bine vreau mormântul, Decât să-l spun.
Amurgul cel împurpurat Voința 'ntreagă mi-a luat.
O, nu glumiți, răuvoitori, Căci Domnul e stăpânitor. S'o știți!
Și zorile ce s'au ivit Pate că m'au înebunit.
De vreți să știți ce s'a 'ntâmplat, Doar meșterul ce m'a creat, Tar spune.

Pe urmă:

Acest praf liniștit a fost domni și-au fost doamne. Băieți a fost și fete.
A fost și râs, și mândră putere, și suspin,
A fost cosițe, plete.
Și-au fost aici, în pacea dăinuitoare-a verii si flori și zbor de-albine,
Ce și-au« făcut întregul cerc de viață și S'au tot sfârșit cu bine.

In sfârșit:

Acuma patul tie-mi larg.
Evlavios mi-l faceți.
In el voiu sta lung, așteptând O judecată bună.
Să fie drept cearșaful lui,

Și perina rotundă,
Și niciun zvoh din blonde zări Să nu-mi trezească somnul!

Vom regăsi aceiași notă, cu ciudate complicații de revoltă, la un tumultuos poet, care trăiește și acum, mergând din loc în loc pentru a face lecturi literare, Sandburg, de origine scandinavă. El represintă două lucruri cu totul deosebite, pe de o parte o poesie care, în discreția ei, samănă cu a Emiliei Dickinson, de exemplu:

Adună trupuri câte ’n Austerlitz și ’n Waterloo,

Ingroapă-le și lasă-mi pace să lucrez.
Sâni Iarba și-s în stare să copăr orișice.
Să fie sus grămada, cum e la Gettysburg,
Să fie sus grămada ca ’n Ypres și Verdun,

Ingroapă-le și lasă-mi pace să lucrez.
Doi ani vor trece, zece, și-or spune călătorii:
— Ce loc este aice?
In ce loc ne găsim?
— Sânt Iarba, —
Și lucrez.
Ori:
Sosește ceafa ’ncet Cu pași ca de pisică.
Privește un moment

La port și la cetate,Se lasă In tăcere,
Și iată că s’a dus.

E o foarte delicată poesie de moment. Dar același Sandburg, când e vorba să înfățișeze Chicago, să apere Chicago, atunci vorbește altfel, întrebuințând un vers întocmai ca versul abrupt al lui Whitman. El își glorifică orașul lui cu o putere extraordinară:

„Da, știm cum toți te batjocuresc,
Oraș de fier, oraș de-oțel, oraș de fabrici :
Eu pentru-aceasta te iubesc Pentru puterea care-i

în tine.
Atâtea civilisații se vor duce;
Din coșurile fabricilor mele
Tot ta jstriga o putere
Cum n'a fost niciodată în omenire.
Măcelar de porci al lumii Și fabricant și făinar,
Jucând cu trenuri și 'ncărcări,
Focos, grăbit și furtunos,
Oraș de umeri l argi.
îmi spun că ești stricat și-o cred, căci am văzut femeile-ți văpsite supt lămpi de gaz ispitind pe băieții de la ferme?
Și-mi spun că ești conrupt și răspund: dar e drept, am văzut pe ucigaș omorând și revenind liber ca iar să omoare,.
Și-mi spun că ești brutal și răspund: pe fețele femeilor și copiilor am văzut semne de cumplită foanie,
Și astfel răspunzând, mă întorc iar la cei cari-și râd de orașul acesta al mieu, și li arunc înapoi râsul și li zic:
Vină și arată-mi alt oraș care cu capul ridicat, cântând, să fie așa de mândru de a trăi și aspru și tare și capabil,
Aruncând puteri magnetice în mijlocul trudei de lucru peste lucru, e un nalt și mândru luptător stând viu împotriva micilor orașe,
Mândru ca un dulău cu limba scoasă pentru faptă, tare ca un sălbatec încordat contra sălbătăciei,
Cu capul gol,
Lucrând,
Plănuind,
Zidind, stricând, refăcând,
Supt fum, cu gura plină de praf, râzând cu dinți albi,
Supt teribila sarcină arsoartei, râzând cum râde un tânăr,
Râzând ca un luptător ignorant care n'a pierdut nicio bătălie,

Râzând fudul că supt pumnul său e pulsul și supt coastele sale inima poporului,
Râzând,
Râzând focosul, orbitul, furtunosul râs al
Tinereței, pe jumătate gol, asudând, mândru că e măcelar.
Măcelar de porci al lumii,

Și fabricant și făinar;
Jucând cu trenuri și ’ncărcări,
Focos,, grăbit și furtunos,
Oraș de urniri largi.”

Ca să se yadă cum tratează el fabrica, iată o altă bucată din opera lui:

O bară de oțel e doar
Fum în inima ei, fum și sânge de om.
Țâșnire de foc trecu, ieși, merse aiurea,
Lăsând un fum și sânge de om,
Și-oțelul gata, răcit, albăstriu.
Așa focul întră și iese și merge aiurea,
Și bara de-oțel e un tun, o roată, un cuiu, o lopată,
O helice supt Mare, un catart către bolți;
Fum și sânge de om.

Este imnul durerii omenești întrupate în producția fabricei.

Alții represintă în poesia aceasta nouă altceva. închinarea către Lincoln, eroul american, a poetului Markham dă în același timp și mila de omul care sufere, dar și bucuria de omul care, lucrând, a ajuns la capăt:

Când a Nomelor mamă văzu ceas de-uragan

Crescând și ’n întunerec prinzând pe lume totul,
Ea părăsi eroii din cer și se lăsă
Spre-a face omu’n stare să sprijine nevoia.
A luat cu grijă lutul din calea tuturor,
Așa cald de căldura pământului genial,

Și-l străbătu cu darul cel rar al profeției.
A stâmpărat căldura cu lacrimi omenești,
A pus în stofa aspră un zimbet de lumină,
Și'n trup suflă pe urmă o clară flacără

Pe fața cea duioasă și tragică a lui,
I-a dat și simțul tainic al misticei puteri
Mișcându-se 'n tăcere supt vălul muritor.
Așa făcu pe omul să stea 'm potrivă lumii,
In stare să înfrunte și muntele și marea.
Coloarea țernei înseși era în el, roșcată,
Și tot ce se cuprinde în primul element:
Dreptatea și răbdarea din stâncile de piatră,
Și calda bunătate a ploilor pe foi.

Întâmpinarea bună a puțului din cale,
Curaj de înfruntare c'al pasării pe mări,
Ușoara fluturare a vântului pe grâu,
Mila zăpezii care acopereorice răni,
Taina din râul care își taie totuși calea

In muntele cu stânca cea aspr'asupra lui.
Când un fiu de imigrant, James Oppenheim,

Ni vorbește de negri, el spune:
Au liberat pe sclav, rupându-i lanțul,
Dar tot un sclav a fost ca mai nainte:
Era legat de-a lui venalitate,
Legat de indolență și de lene,
De frica lui și de închipuire,
De neștiință, bănuieli, sălbătăcie;
Sclăvia lui nu mai era în lanțuri,
Era în el,
Căci numai oameni liberi se pot libera,
Și nici nu e nevoie de aceasta,
Căci oameni liberi se fac singuri âstfel.
O altă bucată, în același spirit, este aceia în care

poetul Edward Rowland Sili presintă pe cei doi apostoli Ion și Toma:

Ioan și Toma ’n drum se prind,
Toma ’ndoit, Ioan iubind.
— Ioane, spune-ai încirăzni

Cu cei puțini a te ’pfrăți?
In gândul tău pierdut să fii

Să n’ai a’ vieții bucurii?
De orice om să te ferești,
Să creadă că dușman li ești?
Să fii tot singur și hulit,
Ca de un blăstăm țintuit,
Să treci prin noapte ’ntre cei vii,
Ce cred că farmeci pe copii,
Să porți în viața ta Donos,
De eretic necredincios?
De vrei așa, cu mine vin.
Om liber, de mândrie plin!
Și apostolul Ioan răspunde:
— O Toma, poți să mă asculți,
Intrând în turma celor mulți?
Să fii cu dânșii cufundat,
Ca ei de Domnul mângâiat

Și să primești și tu, smerit,
Ce e în ei sălășluit,
Și’n viața ta să nu.fii pas

Intre blăstămele de sus,
Să nu ai faima ta nici când,
Sărac în suflet și în gând?
Să fii de oameni nențeles,
Cum este iarba de pe șes,
Pe care toți o calcă ’n mers.
De ai curaj, cu mine vin’

Să fii cu toții unit deplin!

E una din cele mai frumoase bucăți de solidaritate umană.

Și iată una în care Se presintă durerea muncitorului călcat în picioare de toată lumea și ajungând să fie un represintant degenerat al speciei. Poetul a văzut undeva un tablou al lui Millet care înfățișează un om cu sapa, sălbătăcit; oasele îi iese prin fața suptă; are o înfățișare preistorică pe care parc'o scoate din adâncimile pământului.

Poetul Edwin ,Marckham îl înfățișează așa:

Plecat de greutatea de veacuri, el se lasă Pe sapă și privește pământul, de supt el.

In fața-i goliciunea de' veacuri petrecute, Pe spatele-i povara întregii noastre lumi. Cine a fost să-i ieie plăcerea și sperarea? Cine-l făcu să n'aibă năcaz, nici așteptări? Stupid, uimit, de pare că omul nu-i e frate? Cine-a lăsat să cadă această aspră falcă? Cine-a închis luminii această frunte grea? A cui suflare-i stinse lumina de pe creieri?

Acesta-i cel pe care-l făcu Domnul din cer Să aibă stăpânire pe mări și pe uscaturi,

Să caute în ceruri și drumuri și puteri,

Să fie prins de marea pasiune-a veșniciei? Acesta-i visul care-l visă când făcu sorii Și li'nsemnă o cale pe apele adânci?

Pănă'n adânc de peșteri în Iad nu poate fi Icoană mai grozavă decât a lui, acesta,

Mai plină de osânda acestei oarbe lumi,

Mai plină de ursire a sufletului nostru,

Mai strânsă de primejdii pentru întreaga lume. Genuni sânt între dânsul și între serafimi I Legat de roata muncii, ce oare-i poate fi și Platon și mișcarea eternelor Pleiade?

Ce-i toată 'nșirarea de piscuri a cântării?

Ce-i sânt lui oare zorii și roșa din grădini?

Prin fața-i chinuită privesc amare veacuri,

Și tragedia vremii e 'n trupu-i chinuit.

Prin fața lui, o groază, trădata omenire,

Prădată, profanată, furată de averi,
Protestă'n strigăt față de domnii mari ai lumii,
Și e proorocie în protestarea lor.
O domni stăpâni, în sama cui țerile sânt date,
Aceasta e isprava ce-o dați lui Dumnezeu,
Această chinuire de trup și jale-a minții?
Cum veți putea vre-odată tăria să-i redați Și să-l atingeți iarăși cu imortalitate?
Cum veți putea privirea-i spre cer s'o ridicați,
Să reclădiți într'însul și musica și visul,
Să îndreptați de veacuri clădită infamie,
Perfida nedreptate, durerea fără leac?
O domni stăpâni, în sama cui țerile sânt date,
Ce va fi socoteala cu acest om cândva?
Cum veți răspunde oare la aspra întrebare Când val' de rebeliune tot țermu-l va lovi?
Ce va fi oare Statul și regele atunci,
Tot ceia ce aduse pe om în acest hal,
Când oarba răsbunare va sta să judece După tăcerea care de veacuri s'a lăsat?

Cine crede că în America e simț numai pentru miliardari, să cetească pe Markham, ca să simtă ce se mișcă în inima acestei societăți, cu una din cele mai grozave înjosiri morale, pe care o găsești la omul din fabrică.

Alături de acești poeți, este și prosa corespunzătoare, care-și are două caractere: ori caută pitorescul, și, dacă e vorba de pitoresc, atunci găsești pe Fenimore Cooper, cântărețul Indienilor, pe Bret Harțe, descoperitorul spiritual al Vestului, iar, dacă e vorba de omul închis în casa lui, atunci ai pe Nathaniel Hawthorne, tradus și în franțuzește (Scrisoarea roșie). Dacă, în fine, e vorba de a râde pe ruinele naturei și pe înjosirea omenească, de un râs vânăt și amar, aceasta se întâlnește la scriitorul care, pentru un cetitor superficial este surâzătorul represintant al noi literaturi americane, dar, e, în fond, un nihilist în țara în care nu s'a putut închega încă un înalt ideal moral pentru toată lumea, Mart Twain.

De literatura curentă a romanelor să-mi fie permis a nu mă ocupa: nu e vremea să se judece aceste zugrăviri sociale în care nu e atâta artă cât adevăr.

Românii.

In această conferință îmi îndeplinesc o datorie față de Românii din America.

Românii din America îmi păreau altfel înainte de a merge acolo, decât pe urmă este o legendă a Românilor din America, și această legendă este bine să o înlăturăm, fiindcă legenda face pe mulți oameni să călătorească în America în vederea unor profituri materiale, pe care nu e bine să le caute, nici din punctul de vedere al bunei cuviințI, și, pe de altă parte, fiindcă nici nu ajung la dânsele.

Legenda Românilor din America este aceasta: că ei sunt foarte numeroși. Ni se dau cifre fantastice, uimitoare. Atunci când cauți mai de aproape, vezi că ele np există și nici n'au existat vre-odată. Călătoriile Românilor în America sânt în legătură cu anume posibilități de desvoltare, foarte variate. Foarte variate, dar nu și foarte întinse, — aceasta chiar înainte de restricțiile actuale, puse la imigrare.

Se știe că, acuma, Americanii, voind să facă a fierbe al lor „melting pot", de asimilare a tuturor raselor, au introdus un fel de raționalisare a imigrării. Se prevede un anumit număr de imigranți pentru fiecare țară, cari pot fi primiți în fiecare an în America. In ce ne privește pe noi, numărul acesta este foarte mic. Și de aceia toți oaînenii săraci cari se îngrămădesc necontenit la birourile de pașapoarte, își pierd vremea degeaba. Unii dintre dânșii, poate când vor ajunge la vrâsta de patru sute de ani vor putea fi primiți în America, dar înainte de a-această respectabilă vrâstă hotărât că nu. Fiindcă, precum spuneam, în Amerțca nu sânt primiți mai mult decât d anumită cifră pe an, și, cedata împlinita cifra, nu mai întră nimeni.

Știu foarte bine că sânt și mijloace de a scăpa contingentării americane. Măsurile restrictive nu există în Canada și nu există în Mexic, cele două țeri vecine, la Nord și la Sud, „cu Statele-Unite. Și, atunci, unii Români fac așa: iau pașaport pentru Canada, și încearcă să se strecoare de aici în Statele-Unite, ori iau pașaport pentru Mexic, de unde caută să pătrundă prin granița de Sud în Statele-Unite. Insă în niciun cas procedeul nu este recomandabil. Nu, din punct de vedere moral: Americanii nu vor mai mulți Români decât atâta, și atunci de ce să se îndese în locul unde nu-i poftește nimeni? Din fericire, această interzicere nu este numai pentru noi, ci pentru toate națiile. Americanii vreau să creeze o societate unitară, și atunci emigranții noi îi supără. Dacă, din punct de vedere american, este bine sau ba, altă chestiune. Americanii stabiliți, aceia nu se înmulțesc. De la prima generație ei mărgenesc numărul copiilor. In a doua nu-i au aproape de loc. Și atunci se poate întâmpla Ca previsiunile făcute, cu o mare seninătate de conștiință, de un sociolog american să se realiseze, să vie, adecă, o vreme când Aframericanii se vor confunda cu rasa albă, și va fi o singură rasă. Dar se poate întâmpla ca acea rasă să nu fie tocmai albă, ci de un negru foarte pronunțat, cu toate instinctele care se pol ascunde supt această rasă neagră.

In general, orice clasă superioară care margenește numărul nașterilor, de chide drumul pentru o plasă inferioară care-i ia locul. E bine să o știe și societatea românească, de exemplu cea din Banat, unde mărgeniiea naște-orilor este scandaloasă și criminală; sânt case cu un singur copil sau cu niciunul; Șvabii și Sârbii fac același lucru, și resultatul va fi că satele vor ajunge pe mânile Țiganilor, cari nu mărgenesc nașterile.

Deci, numărul Românilor în America nu poate să fie așa de mare cum își închipuie lumea.

Pe de altă parte, se crede că Românii din

America sânt oameni extraordinar de bogați. Prin urmare, orice om politic român căruia îi trebuie bani pentru alegeri, orice gazetar care se găsește în situația în care tocmai mi se spune că se găsește ziarul mieu,— din care pricină poate peste câtăva vreme, ca o mulțămîtă a societății românești pentru ce a însemnat acest ziar în timpul războiului, el ar fi silit să-și înceteze apariția—, orice ziarist, zic, care n'are cu ce scoate ziarul, crede că poate apela la Românii din America. Oamenii au punga plină de dolari. Dolarii li curg prin toate buzunarele, și, buzunarele fiind sparte, n'are decât să întindă cineva, supt buzunar, palma pentru ca să i se umple de dolari.

Și, atunci, pleacă fel de fel de oameni în America având acest gând.

Când am plecat eu în America, erau prieteni care-mi spuneau: ai să faci o călătorie strașnică și foarte profitabilă, pentru că, imediat ce au să te vadă Românii din America, or să-ți dea un automobil și fondul pentru întreținerea lui. Iar, pe lângă aceasta, cum or să afle că „Neamul Românesc", gazeta d-tale, este în primejdie, o să se gândească la vremea războiului, și subvențiile vor fi așa de multe, încât o să trebuiască să închiriezi un vapor special pentru d-ta, din causa sacilor cu dolari, pe cari o să-i cari în România.

Deci, două păreri: că Românii sânt extraordinar de numeroși în America și, al doilea, că sânt foarte bogați, un fel de mari negustori, industriași, capitaliști.

A treia părere este că Românii din America sânt niște intelectuali, cu gândul numai la tricolorul românesc, la casa lor din țară, că inima li bate numai pentru lucru-

Misiunea S Ioan de Capistrano.

Tile, bune sau rele, care sânt la noi, firește lăudând pe cele bune, iertând pe cele rele. Și, dacă aceia de facem noi în țară se iartă ceva mai greu, este pentru că ei nu-și dau sama de împrejurările

grozave în care ne găsim.

Se putea crede că Românii aceștia din America au atâta timp liber, încât de dimineață până seara nu fac decât să cultivi, în forma cea țnai romantică, patriotismul și naționalismul românesc. Pentru aceasta iau și cetesc frumoasa gazetă care se numește „America", Joarte bine redactată și de care voiu avea prilejul să vorbesc pe urmă își închipuie lumea că întăia grijă a Românilor din America, îndată ce sc scoală — și evident se scoală foarte "târziu, pentru că Românul este capitalist—, e să deschidă gazeta, ca să vadă cum stăm cu lăcustele din Dobrogea, și la orice năcaz al nostru ei sânt gata a trimete un șir nesfârșit de dolari celor din țară.

Dimineața, cântă „Deșteaptă-te Române", la dejun „Trăiască Regele", către seară își aduc aminte de „La arme" și-l cântă înainte de a se așeza la masă pentru prânz, un prânz foarte copios.

Româţjii din America ar trăi deci ca într'un fel de „pays de Cocagne", o țară a bielșugului, în care trebuie să se ducă toată lumea care nu vrea să muncească, pentru a-și reface situația materială.

Ce n'am auzit în America de pe urma unor anumite drumuri, făcute acolo! Ce ecouri ale luptelor politice de la noi! Și mi se spunea: ‚dar d-ta nu ni spui lucrurile așa cum le ăpunea domnul cutare, care a fost înaintea d-tale". Și trebuia să răspund: „Nu, pentru că nu mă chiamăj așa cum se chema domnul cutare", nu voiu zice și eu: „„Mă voiu presinta înaintea regelui și-i voiu spune: „Rege, America este republică! Ori faci Ministeriul așa și așa, «ori poporul va veni și îți va cere socoteală".

Și aici este o foarte mare greșală să se creadă că acolo în America poți întrebuința un astfel de limbagiu. Americanii sânt republicani, fără îndoială, dar republica lor este une ori foarte conservativă, și, pentru că au trecut prin școli, ei știu imposibilitatea morală și socială de

a întrebuința un anumit limbagiu.

Drumul acesta în America s'a făcut totuși și une ori a adus foloase, dar, hotărât, pentru astfel de foloase nu trebuie să întreprindă cineva drutnul în America. Gândul că în America sânt oameni cari te pot ținea necontenit pe palme, satisfăcând toate dorințile și toate capriciile d-tale trebuie părăsit.

Se mai credfe că Americanii au obiceiul, când pleci, să-ți facă darurile cele mai extrordinare, încât din darurile adunate să poată trai emul câțiva ani de zile.

Sânt persoane care se stabilesc pe acolo, pentru a re-presinta cultura românească, gata a tipări tot felul de cărți, pe care să le plătească Ministeriul din București. Oamenii pot fi înșelați și în America și în România și în, orice parte din lume, pentru ca 1 mea este așa, încât cu obrăznicia răzbești cu siguranță. Greutatea petitru mulți oameni este să o aibă. Oamenii cinstiți, muncitori, morali sânt, oriunde, prada oricăriu șarlatan. Multe succese românești la Paris se explică astfel. De îndată ce vede Francesul, și prin urmare Americanul, pe un om cu o siguranță extraordinară, luându-și aiere grozave, parând că. în el se cuprind comori întregi de știință, vorbind de importanța lui în țară la dânsul, își zice: ca să aibă cineva un astfel de obraz, trebuie să fie deosebit de important, și cum n'are mijlocul de verificare, îl acceptă. Aceasta însă este o nota tot atât de bună pentru cel caret se lașa înșelat, pe cât e de rea pentru înșelător.

Legenda aceasta întreagă noi trebuie să o înlăturăm.

E adevărat că se pot duce cu succes în America oameni capabili sa resiste la orice, să treacă printr'o închisoare pentru a face avere și printr'o a doua închisoare pentru a o crește. Oameni de aceștia se pot duce și se pot impune. june ori și ca prinți și conți; vor găsi oameni pe cari să-l înșele. Vor răzbi și băieți frumoși de la noi, cari să se ofere unor doamne de anumită vrâstă. In America

mi s'a vorbit de un prinț Popescu și un conte Popescu; contele era la New-York, iar prințul la Chicago. Contele o ducea ceva mai greu, dar prințul mult mai bine, împrumutând, de la toată lumea, pentru a cumpăra bomboane și buchete, pe care le oferia unei moștenitoare de mulți dolari, izbutind să fie acceptat de dânsa, care a avut plăcerea să fie, astfel, câteva zile principesa Popescu. Cum nu știa nimic despre România, a fost încântată de această înălțare socială așa de neașteptată și așa de scump plătită. Dar, cum omul era ce era, i-a căzut masca după câtăva vreme, și princesa Popescu a văzut cu cine are a face încă odată, legenda aceasta a Americei bogate, ușoară de înșelat, doritoare de a primi pe orice Român, fie și aventurier și șarlatan, pe orice secătură, din care speță orașul nostru produce într'o măsură așa de mare, și cari nu sânt buni decât să fabrici din ei negru animal pentru vax sau altă întrebuințare chimică, legenda că ar putea merge cineva în America pentru ca toată societatea americană să-i iasă înainte^ j?i Românii și Evreii, — bine înțeles Evreul român trebuie să fie un bancher cu o pungă formidabilă și, mai ales, dacă te recomanzi ca antisemit, se grăbește să-ți dea cheile casei de fer, pentru ca să fii mai blajin cu coreligionarii lui—, trebuie părăsită.

Românii din America însemnează altceva, și în ce privește numărul lor, și în ce privește proveniența lor felul lor de viață, viața lor culturală, aspirațiile lor și posibilitățile lor de viitor.

Se vor înfățișa lucrurile reale, așa cum o poate face cineva care a trăit mai bine de două luni în mijlocul lor și â mers aproape în toate centrele unde se găsesc Români, chiar și în localitățile unde nu erau decât câteva sute. Nu pot, să zic că i-am văzut pe toți, căci este foarte greu să aduni oameni așa de răspândiți și unii rupți de comu-l-nitatea sufletească a poporului românesc, dar cea mai.

mare parte dintre dânșii i-am văzut. Ceia ce vă voiu spune ded nu este luat din cărți, ci din realitate. De altfel, în tot ce spun eu, partea luată din cărți este de obiceiu foarte restrânsă. De multă vreme nu mai cred în cărți.

Când vorbesc despre Românii din America, înțeleg pe acei din Statele-Unite. In afară de ei și de cei din Canada, e o dubioasă colonie românească în Mexic, unde se zice că ar fi un sat format din vreo patruzeci de familii, care vorbesc o românească amestecată cu sjpanio-lește. M'am interesat: unii mi-au spus că este o legendă, înțeleg pe Românii din Statele-Unite, nu și pe RomâniL din Canada, cari sânt numeroși, câteva zeci de mii de Români, cu totul deosebiți însă de Românii din Statele-Unite. Ei sânt alezați mai ales în provincia Saskatchewan și se ocupă cu agricultura. Au ferme, unii dintre dânșii sânt bogați, chiar foarte bogați, dar rău organisați. Au o gazetă pe care o scoate un domn, Romaneti, care a fost și consul al României, dar oonsulatul a fost suprimat. Românii în Canada sunt însă risipiți la distanțe enorme, pe când cei din Statele-Unite represintă o oarecare forță, pentru că sânt cu miile, ba chiar cu zecile de mii împreună, în același loc.

Cu privire la Românii din America, avem o carte a d-lui Druțu, de vre-o 500 de pagini, și de curând a apărut una englesă, foarte bună, a unei domnișoare din Constanța, Cristina Galitzi, care a făcut studii de sociologie în București, a trecut în urmă în America, unde a luat doctoratul la Universitatea Columbia din New-York, Cartea, domnișoarei Galitzi, care s'â întors de curând în, țară, este o scriere sociologică și cuprinde foarte multă documentare umană, culeasă la fața locului, iar în afară de aceasta o cercetare critică a considerațiilor filosofice pe carele fac Americanii astăzi în ce privește pe coloniști, și soluțiile pe care ei le dau chestiunii coloniștilor. Cartea Evrei din Americ. e

foarte bine informată, bine gândită și scrisă tntr'o formă plăcută.

Românii aceștia din Statele-Unite, cari se pot cunoaște din aceste cărți, se pot cunoaște mai bine încă stând în mijlocul lor. Fiindcă viața lor, fără să fie foarte variată, oferă deosebiri locale, deosebiri de clasă socială și deosebiri individuale, de care trebuie să ținem samă.

Românii din Canada așteaptă ceasul lor. Acolo ar trebui un om devotat, care să meargă din loc în loc. Veți zice: poate un artist dramatic. Nu, vă rog. Liga Culturală a trimis cândva doi artiști de la noi, cari ei s'au presintat la Ligă și au cerut să fie patronați de dânsa, pentru a merge în America. Au dat multe represintații și au fost pretutindeni bine primiți. Insă ar trebui un control, în ce privește spectacolele care se dau; mai ales că la ele asistă ,și străini, și fără îndoială că arta noastră populară nu consistă in niște strigăte quasi-musicale, după sistemul Negrilor, cari bălăbănesc mâinile și picioarele atunci când cântă, și nu consistă din greoaie țopăieli care au pretenția de a înfățișa ceia ce are mai grațios danțul nostru popular. Chiar când artistul este un om foarte inteligent, capabil de a crea un fel de folklore special, cu toate acestea trebuie să se ferească de a cădea în anume vulgarități, care trezesc, e drept, imediat râsul solid al muncitorilor noștri, dar de sigur că noi nu trebuie să ne coborâm la un anume nivel, ci trebuie să-i ridicăm pe ai noștri după putință, la nivelul la care soarta ne-a ajutat pe noi să ne ridicăm.

In Canada ar trebui mai mult decât atâta; ar trebui —fiindcă sânt cele două Biserici: ortodoxă și unită, și mai este represintantul celei de a treilea Biserici, baptistă, care în Statele-Unite are foarte mulți credincioși — un preot, un călugăr lipsit de iubire de arginți și de o curățenie de viață exemplară. Altfel se poate întâmpla cașul, frecvent

în Statele-Unite, în care fostul muncitor de ieri se duce la episcopul rusesc din New-York, ca să-l facă preot. Lumea care-i cunoscuse însă situația anterioară, natura nu poate fi deosebit de - respectuoasă față de preotul improvisat. Trebuie deci un cleric cu temperament de misionar, care să meargă din loc în loc, să petreacă o bucată de vreme într'o localitate, altă bucată de vreme într'altă localitate. In Canada, în special, acest preot ar face o bună treabă, între altele și pentru faptul că Englesii nu urmăresc nicio desnaționalisare; n'au nevoie să desnaționaliseze; aparatul școlar de desnaționalisare nu funcționează și în Canada. Pe de altă parte, desnaționalisarca prin influența mediului nu se poate face, pentru motivul că Românii, trăind în sate, nu sânt încunjurați din toate părțile de Englesi, cari să-i poată desnaționalisa. Și mai este un avantagiu; acela că în Canada Românii pot să întâlnească Francesi, cari să-i susțină. In general vorbind însă, și în Canada, dacă nu găsește cineva câmp să lucreze și nu ajunge să-și facă o fermă, o duce destul de greu. Mi s'a întâmplat, când am trecut granița, să întâlnesc grupuri întregi de Români înaintea ușii bisericei din Windsor, toți împovărați de familii, cu mulți copii. Am întâlnit un Botoșănean, de la mine, care n'avea de lucru de o mulțime de vreme. L-am întrebat de ce nu se întoarce. Am crezut că e vorba poale de o deșertare necugetată, și i-am spus că au foșt iertați desertorii. El mi-a răspuns: „da, dar nu mă iartă mijloacele din buzunar". N'au cu ce plăti vaporul să se întoarcă în țară. Sânt unele cașuri cu totul duioase. In cutare localitate californiană, am fost primit de o familie, compusă din bunic, fiu și fetele acestuia, cu tricolorul și buchete. Erau Bucovineni. Acel care represinta generația actuală, fusese profesor în Canada, iar în California îndeplinia nu știu ce funcțiune manuală. Când am întrebat pe oamenii aceștia voinici, inteligenți, cu fete frumoase, de ce

nu se întorc în țară, li-au venit Iăcramile în ochi și mi-au spus; „Ce mare pomană v'ați face dv. dacă ne-ați readuce în țâră!". Vă puteți închipui, în Bucovina de Nord, unde înaintea unei școli americane.

Defilare de societăți americane, ne gâtuie Rutenii, ce mare folos ar fi dacă. am așeza o astfel de gospodărie, de oameni știutori de carte, cari au fost în contact cu o înaltă civilisație și cari ar birui cu desăvârșire, prin însușirile sufletești și dorul de țară satisfăcut, mediul inferior de care ar fi încunjurați.

In Statele - Unile Românii nu pot fi mai mult decât 120 de mii. Pe lângă aceștia, este o populație evreiască, într'adevăr numeroasa, populație care, trebuie să o spun,—căci, dacan'aș spune-o, n'aș fi onest, sincer și drept, cum cred că am fost în totdeauna, este alcătuită din oameni cari vorbesc românește, foarte frumos românește. A doua generație chiar vorbește românește, de și n'are niciun interes să vorbească această limbă, și vorbesc românește cu un foarte frumos accent; accentul cel rău din țară l-au pierdut, trăind în tovărășia Românilor. Au relații de afaceri cu Românii, și-i împrumută în condiții mult mai bune decât bancherul american. Este adevărat însă, de oare ce temperamentul națiunii este foarte nervos, că, îndată ce vine câte o minciună, că pe la noi a fost un pogrom, că s'au ars sate întregi, că a fost pârlit pe foc un rabin — și când eram eu în America au venit de multe ori știri de acestea , atunci toți aleargă la consulat și la Legație să întrebe dacă este adevărat. Eu li-am spus: „domnilor, nu credeți; n'am apucat niciodată așa ceva; s'a aruncat doar cu pietre în câteva geamuri, de câțiva băieți a căror educație are oarecare defecte, dar aceasta se întâmplă în orice fel de nație. Nu e niciun motiv ca d-voastră să primiți lucrurile așa". Și li-am spus, cu toată severitatea: „Când aveți plângeri, nu la New York, ci la

București să le înaintați; în fața conștiinții sănătoase a poporului român, acolo se pledează procesele, nu în străinătate, pe bază de fapte închipuite”.

Nu odată mi s’a întâmplat să aud pe oamenii aceștia mărturisind o credință națională care e a noastră și care înduioșează. Cetesd cărțile românești; este o librărie, pe care în mare parte o întrețin ei și unde se vând cărți românești, de și nu totdeauna cele mai bune.

S’a întâmplat încă un lucru. Când am mers la Universitatea din Chicago, cu englezeasca mea defectuoasă^ .înainte de a începe conferința, eum vorbiam cu rectorul tânăr — care acolo știți că este un însărcinat de afaceri al papitaliștilor cari au pus bani în întreprindere , două persoane se aplecau una spre alta, se uitau lung la noi și râdeau. Pofta mea de a vorbi englezește scădea în proporția în care observam acest ziinbet. Credeam că râd de englezeasca mea. Insă, după ce am tăcut, a venit unul dintre dânșii și s’a recomandat, în cea mai bună românească: „Eu sânt Landesco”. Era unul dintre factorii polițienești principali din Chicago. Și pentru Chicago aceasta însemnează un lucru enorm, pentru că acesta este orașul cu cele mai numeroase crime și oraș hl contrabandelor de băuturi spirtoase, unde automobilele pornesc cu petrecători și sâ întoarc 'ine ori cu cadavre, iar la cinematografe se presintă ca eveniment al zilei colecțiile de revolvere care au fost sechestrate în timpul nopții pentru ca în sală să auzi, din când în când, câte o exclamație, care probabil vine de la acel care își recunoaște proprietatea. D. Landeso are un studiu foarte întins asupra criminologiei din Chicago. Și acum se manifestă ca Român?

Dar și mai interesant decât dânsul a iost profesorul de la Facultatea de medicină, Shrager, care, la o masă, înaintea Americanilor, a spus aceste cuvinte, pe care le reproduc aproape textual: Domnilor, avem în mijlocul nostru un represintant

al culturii românești; trebuie să. știți un lucru: înainte de războiu, șooala românească era mult mai bună decât școala americană, de atunci am făcut și noi oarecare progrese, dar și acum școala ' românească este măcar la același nivel cu școala americană. Eu sânt născut în România; vorbesc românește și v'o spun foarte limpede".

Un om foarte simpatic, care vorbește românește cu o distincție extraordinară,— a cetit la New-York versuri românești, care m'au mișcat adânc,— este profesorul de limbi romanice Feraru, de la Universitatea Columbia, caro are o bogată bibliotecă românească și scrie și acum poesii românești.

Lăsând însă de o parte pe acei cari nu sânt Români de sânge —, dar cari vorbesc limba noastră, și ea li place, de vreme ce au păstrat-o,— în ce privește pe Românii de sânge, ei sunt vre-o 120.000, cum spuneam.

Acum, care este locul unde-i poate găsi cineva? Este o mare greșeală să se creadă că sâiit răspândiți aici un pachet, dincolo altul. Nu; sânt strânșr în anumite locuri. Ceva Români se pot găsi și la New-York, mai mult intelectuali, fugari din Vechiul Regat, câțiva Români din Ardeal, dar despre categoriile acestea din provincii vom vorbi îndată. Cei mai mulți, din nenorocire, se întâlnesc în locurile unde este munca mai grea și mai grozavă, aceia care stoarce toate puterile omului. Sânt „negrii-albi", cum spuneam, ai fabricilor americane. Se întâlnesc în vecinătatea orașului Chicago. Se întâlnesc și la Philadelphia, dar mai ales la Chicago, unde șunt oțelăriile cele mari, în care se prăpădește puterea celui mai vrednic. In America omul bătrân, cum spuneam, nu mai are nici-un fel de valoare; poate crăpa într'un colț de stradă. Așa e Organisata societatea. Mila creșlină eâte foarte bună la biserică, dar mașina industrială e așa de teribilă, încât nu se încurcă ea cu elemente omenești usate; pot dispărea, nimeni nu plânge.

S'au întâmplat uneori cașuri grozave; s'a găsit, la Chicago, pe stradă cadavrul unui copil înfășurat în cârpe. Poliția a ajuns să afle cine a aruncat copilul. Era însăși mama copilului, care mai avea încă alți doi; părăsită de bărbatul ei de mai multă vreme, fără niciun fel de ocupație, a răspuns: „Da; eu am lăsat copilul în stradă, pentru că n'am avut cu ce-l îhgropa. Oricare dintre ei va mai muri, voiu face tot așa". Și tribunalul american a condamnat-o numai pentru călcarea legilor de igienă publică. I-a dat câteva zile de închisoare și, când s'a întors acasă, i-or fi murit pe râhd și ceilalți copii. Pentru că ajutorul câre se poate căpăta într'un oraș cu o populație așa de mare cum e Chicago, populație din care mai piutea face un Stat, nu poate ajunge la atâta miserie câtă este acolo.

Românii au fost atrași, întăiu de toate, în fabricile de oțel, unde munca este de zi și de noapte, dntr'o căldură neînchipuită: dogorite Iadului, cu ochii asupra flăcărilor care orbesc, stropiți de Scântei. De aceia, când am venit acolo, invitat de dânșii, am avut mustrare de cuget și mi-a părut foarte rău că a trebuii să mă ating și de banii lor; parcă vede-am a 6 picătură de sânge pe fiecare dolar pe care-l atingeam. E o neomenie să ne gândim a exploata o muncă așa de grea și care aduce așa de puțin. Am menționat strigătul acela, jeșit din gura unui Român, care-mi spunea: „aceasta este o țară de rupt oasele". Iar o femeie se plângea: „Cărăm greutățile cele mai mari, noi pe umerii noștri". Femei de abia douăzeci de ani, ale căror oase erau mutate, strâmbate de munca îngrozitoare,, pe care, afară de negri, nu o mai face nimeni, dar pe care Românii o fac. Acesta este adevărul, vă rog, iar nu fericirea tpicoloră, pe care o poate strânge orice aventurier politic și orice doritor de pani sau amator de petreceri dip. România..

Așa trăiesc Românii din America. In Chicago, în Cleveland, în Detroit. îndată ce părăsești regiunea

aceasta a oțelariilor, nu mai întâlnești decât foarte puține colonii de Români. Români plugari în America-de-Nord nu sânt. Nici în California nu lucrează la livezi. Acolo se duc Mexicanii.

Din lumea aceasta țerănească, pe care o cunoaștem, devenită lume muncitorească, se ridică une ori oameni cu averi. E o plăcere să-i vezi pe oamenii aceștia înstăriți, întreprinzători, cari sânt însă foarte puțini. Dar între Români există solidaritate, și Românuț vine la prăvălia

Românului și-l sprijine, ceia ce este datoria oricaî-ii națiuni. E mult mai bine să susținem pe ai noștri decât să atacăm pe alții. Trebuie făcută o politică activă, afirmativă națională, iar nu negativă, cu care nu ajungi la nimic.

Se ridică deci în America și Români în clasele de sus. De exemplu negustori. Prăvălia Românului se distinge-prin faptul că e mult mai curată decât cea americană. E la el un fel de gospodărie țerănească; răsufli viața de la țară și în acest magazin de foburg american. In pivniță sunt așezate formidabile butoaie, despre care'se-spune că sânt „murături'. E liber să o creadă cine vreâ. Agentul de poliție din colțul străzii știe foarte bine ce se găsește în acele butoaie, dar e simțitor la gustul „murăturilor" românești și închide ochii. De-asupra se găsesc lucruri de mâncare, de tot felul, perfect ținute. Și se mai întâmplă că omul își zice: decât să vând legumele pe care le cumpăr de la altcineva, de ce n'aș face eu însumi aceste legume? Atunci, la margenea orașului, el cumpăra un feren și face grădină de zarzavat. Pe acel teren construiește o casă de lemn, pe care imediat o împodobește cu tot felul de lucruri. Uneori este foarte greu să-i spui că nu e chiar așa de frumos cum crede el cutare tablou, pe care l-a pus în părete. De ex. unul din cei mai bogați Români din America avea nu știu ce tablouri alegorice, cu Traian pe un fond colorat. Dacă-i spui gândul tău, te găsești într'o situație jenantă. Gospodăriile

acestea românești sunt frumoase. Plantează pomi și reproduc, în mic, casele lor de acasă. In America se întâlnesc foarte rare ori câni legați înaintea șurii. Românul însă nu poate fără câne. Așa încât dacă auăi o javră lătrând din toți plămânii, poți fi sigur că e al unui conațional, a cărui avere este păzită.

Oamenii aceștia păstrează în cașe și puritatea moravurilor din locul lor de naștere, din regiunea lor țerănească.

Americanii au anumite idei pe cari ai noștri nu vreau să le recunoască. De exemplu: într'un loc, fata țeranilor

Instăfriți, ajunși comercianți, avea o prietenă, o Americană în vrâstă de patrusprezece, cincisprezece ani. Ea se ducea la bal cu cine vrea, se întorcea acasă când vrea, făcea ce vrea. Bănuim că se petrec lucrurile cele mai curate, dar nimeni dintre noi, cari sântenț din țara aceasta, n'ar lăsa pe o fată de vrâsta ei să se ducă singură la bal, și am întrebuința chjar cele mai patriarhale mijloace de corecțiune. Nu sânt elegante, dar, cu toate acestea, în unele cașuri sânt indispensabile. Când fata Românceі era invitată să meargă la prietena ei fără fratele ei, mama protesta spunând: „Ce fel de visită o fi asta de nu poate fi și fratele tău acolo? Dacă vrea să te vadă, să poftească ea la d-ta". Și, când a venit prietena americană, Românca i-a făcut o morajă cum n'a mai mâncat niciuna niciodată în țara ei. A doua zi a venit mama fetei și a zis Românceі: „Vă mulțămesc, eu n'aș fi îndrăznit să vorbesc fetei mele cum i-ai vorbit d-ta, dar i-a folosit foarte mult",

Respectul părinților, condescendența femeii față de bărbat, care e un om necăjit, de obiceiu și de o vrâstă mai mare, lucrurile acestea care se întâlnesc la noi în viața țerănească se păstrează perfect și la Românii din America.

Foarte rare ori, și numai în clasa de sus, aceste bune moravuri au dispărut. De exemplu în casa unuia dintre cei mai simpatici preoți, care avea

două fete, una nemăritată, pe care am invitat-o să vie în țară, cealaltă măritată foarte bine în America, dar și un băiat pe care nu l-am văzut pentru că nu știa românește și se indigna când i se spunea că ar putea să între în contact cu Românii; din această causă, n'a venit. Părintele nu-l putuse stăpâni, dar aceasta este extrem de rar.

De obiceiu Românii mai avuți sânt, am spus-o, comercianți; industriași foarte puțini. De obiceiu în industrie sânt mai mult Evrei bogați de la noi, cum e d. Feldman, care-și are la Chicago una din cele mai mari fabrici de obiecte pentru copii, cunoscută în toată America.

In afară de aceștia sânt intelectuali români de mai multe trepte, și, înainte de toate, preoți. Unii sânt veniți din țară, alții au fost hirotonisiți în America v'am vorbit de episcopul rusesc din New-York, care, în schimbul unei sume de bani, face oricâți și orice preoți. Am găsit foarte mulți dintre dânșii de tot bine, sufletește foarte bine. Nu cunosc, ca preoții de profesiune, cântările, slujba era une ori mai așa; la preoții din țară trebuie să spun că slujba este excepțional de frumoasă. Rare ori am văzut așa de mișcător serviciu religios ca âcolo. Când preotul se suie pe amvon, el ține o cuvântare pe care nu știu dacă o -sută de absolvenți ai Facultăților noastre de teologie ar li în stare să o ție, vorbind așa încât să răscolească tot ce este în sufletul omenesc. La un moment plângea toată biserica. Pe de altă parte, corul e foarte frumos de exemplu cumnațul d-lui Goga, părintele Mureșami, de la Detroit, este unul dintre cei mai mari meșteri de cântări care există, și slujba lui era adânc impresionantă.

Preoții au o activitate largă. Natural ei represintă și țara. Sânt oameni îndrăzneți și întreprinzători. Ei fac imediat o biserică. Sânt unele cașuri în care pentru o foarte mică grupare românească este o biserică de cărămidă. In ce privește curățenia, nici nu poate să existe comparație. Bisericile din

Moldova sânt curate, cele din Muntenia de regulă murdare, bisericile din Ardeal dau adese ori, prin sate, aspectul unor peșteri părăsite; să spunem adevărul: în orașe e bine, în sate nu totdeauna bine. Eu care am mers până în satele cele mai sărace, știu ce spun. Bisericile din America sânt împodobite cu vitrouri tricolore, cu steaguri, cu tot ce poate aminti nația.

Unele dintre dânsele sânt vechi. Când se învechește biserica, atunci comunitatea se ia la întrecere pentru a nu avea o biserică mai mică decât a altora. Fie că sânt ortodocși, fie că sânt uniți, și unii și alții sânt în stare să se îndatoreze pentru decenii, să plătească dobânzi nilmaî să fie biserică lor mai frumoasă sau tot așa de frumoasă cum e a celorlalți. Intrebați-mă pe mine dacă-mi era ușor să ,merg la câte patru, cinci biserici în aceiași localitate, dar mă duceam la toate și stăteam cât mi se spunea; nu-mi reproșez un gest care să fi jignit; mergeam la biserica ortodoxă ca și la cea unită și întrebuințam toate mijloacele ca să nu iasă nimeni supărat. M'au chemat și baptiștii, am ascultat imnurile lor și discursurile lor simple, care însă erau emoționante. Intr'un loc mi s'a adus o Biblie} foarte frumos legată, pe carp mi-au presintat-o la sfârșitul unui ospăț.

E într'adevăr o scădere că împărțirile confesionale din Ardeal trec și acolo. De multe ori preoții nu se înțeleg,, dar trebuie să luăm lucrurile cum sânt. O organisație a Bisericii unite de șigur există, pentru că ea are calitățile Bisericii catolice; o organisare a Bisericii ortodoxe, din nenorocire nu, E 6 luptă între Patriarhie și Mitropolia din Sibiiu, fiecare voind să le atragă către sine. A venit chiar un delegat al Mitropoliei sibiiene, care a luat în răspăr lumea deprinsă a trăi liber.Trebuie pornite lucrurile cu cea mai mare delicateță; un despot bisericesc nu va putea fi primit niciodată, dar lumea e bucuroasă când elemente de organisare și de adevărată autoritate

sosesc pe acolo.

Une ori țin și câte o școală, cu multă greutate. Școala are și o bibliotecă. S'a făcut greșeala de a se trimete de la noi cărți pe care nimeni nu le cetește. Preoții ni-au aratat însă dorința sa li vie cărți pe înțelesul lor, cu materie și englesească și românească, și pu cșva cântece. Iar Statul, cu cultura fui birocratică, dă cărți făcute numai ca să răpească banii autorității, dar nu ca sa jpatrundă în sufletul omului. Noi, la Liga Culturală o să facem cărți cum ni-au cerut ei.

Une ori școala merge așa și-așa. Părintele aduce lume care să cânte, în unele cașuri e bine, dar e așa de duios chiar când nu e bine! Oricum să fie cântat cântecul românesc, nu se poate să nu te atingă. Une ori pun câte un copil prea mic să declame înaintea tuturor, dar, oricât ar fi de defectuos accentul, nti știi cum să mulță-mești și copilului și mamei. Chiar azi am primit o scrisoare a unei Românce din America a cării fată are un talent extraordinar pentru danț, și mama dorește să-i facă aici carieră.

Pe lângă -aceasta se creiază încetuL cu încetul și profesori și profesoare printre Români, însă natural profesori și profesoare în limba englesă. Școlile înalte dau și diplomați români.

Una din ocupațiile mele de căpetenie a fost aceia de a-i ruga să se întoarcă în țară. Am invitat la Văleni vre-o cinci fete. Vreau să le fac profesoare de englesă aici. Mai bine să ni aducă toate cunoștințile lor și toată râvna lor decât să rămâie acolo.

Acuma, mai am un singur lucru să vă înfățișez: presa românească de care am vorbit și căreia nu-i putem mulțămi în de ajuns. A fost un timp când ziarele se certau între dânsele, pentru că asociațiile românești erau în luptă. Românii din America au nesfârșit de multe asociații, dar pe lângă ceia ce-i mai strânge este și altceva: ei au grijă mare de a muri creștinește, prin urmare sânt în rândul întâiu

societăți de Îngropare: vor să meargă cu popă românesc în colțul de cimitir 1 nde sânt Românii. Mi s'a întâmplat, în cutare localitate, sa-mi iasă înainte toți șefii lor ca sa-mi arăte unde este înmormântat cel d'intăiu care i-a organisat; mormântul era foarte bine îngrijit.

Societățile acestea s'au luptat multă vre ne între dân-sete, dar pe urmă s'au unit, și gazeta, frumoasa gazetă „âmerica" e scoasă pentru dânșii toți. Ea tipărește și un calendar bogat. Dumimca, cealaltă gazetă pe care a aveau „Românul", apare ca gazetă literară și de sfat. Pe lângă acestea sânt și foi mai mici, chiar și foi socialiste. Acestea nu prea progresează, fiindcă se țin într'o atitudine negativă care nu e în firea poporului nostru. Noi sântem un popor generos și vesel, tot cenușiul acesta de muoedă doctrină socială nu ni ține nouă de cald; nu putem trăi prin ură, căci sufletul nostru e prea bun, prea luminos pentru ca să jertfească unor astfel de doctrine de tăgăduire, de revoltă și de răsturnară, Așa încât cele mai multe gazete sânt gazete naționale românești, puțin jenate când văd cum ne stâșiem pe partide, dar oamenii sânt dibaci: fac fiecăruia un loc, și politicianul are, de regulă, unul foarte mic. Americanii noștri judecă pe oameni după cum sânt ei, nu după ideile pe care pretind că le manifestă și pe care de cele mai multe ori nu le înțeleg de loc.

Românii aceștia sânt în cea mai mare parte din Ardeal și Banat, ceva Crișeni, foarte rare ori Români, de dincoace de munți. Ardelenii și Bănățenii sânt fiecare de o parte. Ii face foarte mare plăcere Bănățeanului când îl recunoști ta atare. Unde sânt Sălăgeni, trebuie să-i deosebești și pe ei. Toate grupările de acasă păstrează costu nul lor în fundul lăzilor, și ce mai costume naționale am văzut la Indiana Harbor, unlde e o societate care poartă numele mieu; ce mai altițe, ce mai brâie tricolore, ce mai mantale împodobite cu chenare! Parea că învia toată viața trecută, de care

^soarta îi despărțise.

Femeile sânt foarte harnice, foarte curate, fără vicii. Rare ori fată de Român care să se poarte rău. Totuși mi s'a "vorbit de una, de pildă, care fusese remăritată de patru ori, dar în America aceasta se poale și de opt ori, fără să aibă vre-o importanță. Cum sânt Românii de trei confesiuni, are ocasia să se mărite de trei ori în forme legale: se mărită ortodox, unit și baptist; până se întoarce la legea d'intăiu, s'a schirțibat popa, sau a uitat, și se poate face a patra căsătorie. De obiceiu oamenii aceștia ai noștri, au, cum spuneam, curățția de suflet, ardelenească. Sânt și Macedoneni ici colo. Ca pretutindeni, clementul acesta este de o energie, de o dorință de luptă, de o putere de a construi fără păreche. Macedoneanul tre-~buie să scoată capul rotund și brun între capetele tuturora. Românii sânt darnici: fac biserici, școli și tot Macedoneanul scoate mai mult din pungă pentru societate. Mare - deosebire de oamenii de la noi, cari iau orice pentru gospodăria lor, de acasă! Sânt și câțiva Bucovineni, cam înțepeniți și stângaci. Se fac une ori și căsătorii între unii și alții. Am văzut o căsătorite de Bucovineni, foarte frumoasă. Elementele mai slabe vin din Vechiul Regat. Nu știu ce otravă e în societatea noastră îndreptată către func-ționarism și lux, în societatea aceasta unde minciuna și înșelătoria se moștenesc și trec de la om la om. Nu știu ce este de ne presintăm noi, cari ar îi trebuit să vădim ceia ce cultura românească are mai înalt șt mai curat, atât de inferior față de ceilalți!

Cutare doamnă a venit de undeva din Muntenia; măritată cu un străin. I-am făcut predica obișnuită : „Acasă, toți! Vă găsim loc de mpncă; nu vă pierdeți între străini". Doamna a făcut gestul acela, obișnuit în Vechiul Regat, al ridicării umerilor cu puf ni tur a desprețuitoare de snobism care se întâlnește la fiecare pas aici unde orice om crede că are drejîlul să judece și să osândească pe fiecare

cu despreț pentru tot ce e al nostru. Foarte rar cașul când o învățătoare sau un învățător fac și altfel, și eram bucuros, fiindcă, dacă mie mi-e drag orice Român, mi-e mai drag Românul din partea țerii unde m'am născut și mai drag omul din locul unde trăiesc. E o doctrină englesă; „Ce-ți place mai mult? Satul mieu, mai mult districtul, și Anglia mai presus de orice". îmi place de partea pământiului românesc în care m'am' născut, unde em cheltuit toate ostenelile. De ce o școală rău condusă și o politică nenorocită au stricat partea din poporul romă-nlesc în care trăiesc cele mai nobile tradiții? Dș ce â stârpit inimile în părțile acestea ale noastre? Nu pretutindeni, dar cel puțin în ce privește elementele care merg în străinătate.

Romământul „regățean"' în străinătate e așa încât adese ori ai merge către dânsul de drag, dar fugi de spaimă să nu descoperi ceia ce din nenorocire, dacă încerci, ai și descoperit.

Pe lângă cei vechi, cari plecau de la noi după un furtișag în averea publică, oameni cari puseseră în buzunar ceva care nu li aparținea și găsiau drumul Ameri-cei, mai sânt tot felul de elemente complect desorien-tate. De sigur ceia ce spun eu aici n'o să fie cetit de-toți oamenii pe cari i-am întâlnit, dar Se poate să cetească și cutare student român venit acolo, debarcat în America, fără să știe singur de ce a venit. L-am întrebat: „D-ta ce vrei să faci?". Umbla ca un desmetec, cu gândul să capete o bursă de Stat pentru ca pe urmă să se întoarcă din America cu pretenția omului de dincolo de Ocean.

Ardelenii noștri biruie cu desăvârșire. Eu nu fac predică pentru Ardelenii aceia cari, de când au făcut legătura cu Regatul Vechi u,, caută să ne întreacă în greșelile noastre, în ambiții premature și în nemăsurata sete de bani.

In America însă e altceva. Stând de vorbă, începeau oamenii să-și deslege limba. O femeie mi-a povestit a tragedie cumplită: un tată bețiv, cu amantă, voia ăă-și omoare femeia, Mama a fugit,

luând copilul cu dânsa. A debarcat la New-York. O mulțime de vreme nu știa cu ce o să se hrănească; mai avea puțini bani. S'a așezat la un colț și, după obiceiul Româncei, a scos fire de ață și o bucățică de cârpă și a început a coase. Cineva a văzut-o: „Ce frumos coși d-ta!". Degetele fermecate ale Româncei! Și a dus-o într'un loc unde în puțină vreme ea a ajuns să fie căutată, de cusătoresele din New-York, ca-re-i cereau să fadă flori românești. Fata ei a fost crescută în limba noastră, s'a măritat după un Român și are o gospodărie înfloritoare, un băiat care merge la școală;. păcat că băiatul a cam uitat românește! Fata se va mărita cu siguranță după un Român; numai rare ori ni fură fetele străinii, mai ales Italienii, cari țin grozav la fetele noastre, și din asâmănare de limbă, luându-le de liniei, la paisprezece, cincisprezece ani. In familie însă mu mai vorbesc nici italienește, nici românește, ci englezește.

Unele din cele mai interesante elemente ale energiei neamului nostru se pot găsi la cei din America. Și tocmai de aceia nu trebuie să-i lăsăm acolo. Iar, când vor veni aici, cu gândul la dreptatea și buna cuviință a terii de unde au venit, să ne purtăm cu dânșii astfel, încât să nu li pară rău.

Anglia și America: viața materială.

O experiență recentă, ct călătorie în Anglia, îndată după întoarcerea din America, m'a făcut să văd mai bine contrastul care există între lumea englesă și lumea americană. Contrastul acesta poate să intereseze, pentru că este o problemă, de sigur foarte interesantă, dar și foarte grea, aceia a felului cum America, derivând din Anglia, a ajuns să nu fie o Anglie. Pentru un observator superficial, problema pare încă mai grea, pentru că acest observator superficial crede că în Statele-Unite ale Americei cea mai mare parte a populației este anglo-saxonă, Cine nu-și atribuie în America meritul de a fi Anglo-Sâxon?.

Dar peste lumea anglo-saxonă de la început au trecut atâtea schimbări, atâtea rase s'au adaus, atâtea influențe culturale, încât acum nu se poate vorbi de o Americă anglo-saxonă decât din punct de vedere al limbii. Și încăr în ce privește limba, am spus că în America lijnba englesă a suferit schimbări. Cineva, care ar cunoaște numai englesa clasică și ar ceti un roman contemporan american, s'ar încurca puțin. Nu numai că sânt cuvinte noi dar și accepții diferite ale cuvântului vechiu, și schimbări fonetice foarte importante, care se observă imai bine în poesie. Se fabrică mai multă limbă englesă în America decât în Anglia și vom ajunge la un snobism după Americani.

Nu se poate vorbi de o Americă anglo-saxonă; și cu toate acestea originea anglo-saxonă a locuitorilor Statelor-Unite din America este incontestabilă. Tradiția istorică este în mare parte anglo-saxonă. Tot secolul al XVII-lea, al XVlII-lea si o bună parte a secolului al XlX-lea sânt anglo-saxorțe. Literatura englesă creiază literatura americană și o adoptă. Lând Englesul are să

presinte opere clasice, cuprindă și pe unii din Americani. Nu se poale, de pildă, ca literatura englesă să nu menționeze pe Longfellow, pe E-mcrson, pe Edgar Poe, pe Washington Irving ori pe Fehimore Cooper, învățământul limbii literare englese se sprijină însă, înainte de toate, pe tradiția de acasă. Știu că sunt anumiți moderniști, speță odioasă pentru mine, — cari declara că nu se mai cetește Shakespeare. Păcatul nu este pentru Shakespeare, ci penlru acei cari nu-l mai cetesc. Dar nu s'a născut omul care, acolo, să poată distruge tradiția multiseculară.

Deci, fără îndoială est o strânsă legătură între aceste două civilisații. Una s'a depărtat de cealaltă, dar niciodată nu se va putea rupe de dânsa. Formele se pot schimba, lucruri noi se pot produce necontenit, dar la basa și în țesătura intimă a societății americane va rămânea fără îndoiala acel anglo-saxonism care a fost la origine și care trăiește și mai departe în limbă.

Cu toate aceasta câtă deosebire între cele două lumi!

Voiu urmări înlăiu, aspectele deosebite ale celor două civilisații supt raportul a ceia ce omul aduce naturii, prin urmare a tot ceia ce arta umană poate da, pe lângă ce natura, tratată de om, a putut să cree ie ca fond.

Apoi voiu încerca și explicarea aceslor aspecte deosebite. De ce unele lucruri în Anglia se presintă într'un fel? De ce aceste țeri nu se copiază una pe alta? Atunci, natural, va trebui sa recurgem la desvoltarea istorică și la ceja ce desvoltarea istorică a lăsat în sufletul fiecăruia din aceste popoare.

Când întră cineva în America, ori pe ce parte, fie de spre Vest, pe la San-Francisco, cu frumosul lui golf, fie pe la New-York, dacă vine din Băsărit, fie prin altă linie, mai puțin cercetată, care trece prin Marea Antilelor și ajunge la Noul Orleans, ori prin care din aceste trei principale puncte de pătrundere

ar veni în Statele-Unitex ceik ce va întâlni la început va fi o natură părăsită sau o natură artificială. Pe la Noul Orleans o natură care nu se poate îndrepta; la gura fluviului Mississipi, și azi același noroiu pe care toată truda omenească nu-l vă putea opri de a fi târât de râul larg și leneș; prin New-York, (pădurea sucită, ruptă, - provisoratul de pădure, păstrat până ce va ajunge cineva să creeze un sat sau un oraș: natura lăsată în sama ei și încă, dacă ar ,fi lăsată cu totul în sama ei, dar o natură persecutată, strivită, stâlcită, de care omul pare că se încurcă. Dacă vine cineva prin San-Francisco., prin acea Californie a aurului, cu livezi de portocali, de lămâi și cu florile minunate, cine se așteaptă să găsească acolo un paradis terestru îl va găsi, dar făcut de om. Nu e natura ea însăși care dă, ci omul care silește natura, împotriva putinții ei, să dea. Totul este irigație, gunoire, pentru ca să se poată abținea fructe în luna lui Februar. Este foarte frumos, dar pretutindeni se vede imixtiunea omului. Din voința de fier și din tehnica lui perfectă iese producția.

Ei bine, la cea d'intaiu pătrundere în Anglia, ori pe unde ar veni cineva, prin Scoția, prin Sud-Estul insulei, ori prin punctele de la Sud; fie că ar veni din Norvegia, din Danemarca, din Țerile-de-jos, din Belgia sau Franța, ori de aiurea din Apus, întâlnește înainte de toate natura. O natură covârșitoare, și, pe lângă dânsa, și elementul istoric, cuprins în pietrele porturilor, castelelor, în zidurile vechilor construcții orășenești.

Să zicem că aț1 întră pe la Dover. O să vadă un foarte frumos port vechio, un castel, case sure așezate în fața Mării ; dar ceia ce o să-i atragă atenția, mergând de la Dover, spre Londra,— ceia ce însemnează patru ceasuri de tren extraordinar derăpede,— o să fie același peisagiu pe care l-a. văzul între Paris și Calais,—căci este o foarte mare asămănare între coasta francesă și coasta englesă, printre care se întinde Canalul Mânecii, Și ceia ce

întâlnește înainte de toate este câmpul, necontenita pajiște, cu animale frumoase, păscând ici și colo. Numai cât, pe teritoriul engles, în loc să se vadă frumoșii cai din Franța, sânt mai mult oi și vite, din aceiași speță, de almintcri, ca și speța care trăiește de cealaltă parte, în Franța. Dar în Anglia, ca în nicio altă țară, nu se usucă niciodată iarba, așa de frumoasă, așa de fragedă, așa de primăvăratecă, până în căldurile de August ale verii, până în toamnă, când totul a perit în alte părți, și până în iarnă, care pe continentul european distruge vegetația.

Iubirea aceasta extrordinară pentru pajiște se păstrează de altminteri și în orașe.

Londra nu are grădini publice, în sensul nostru, ci parcuri mai mult sau mai puțin bine îngrijite.

Englesului îi place copacul bătrân și viguros, care aduce aminte de timpul druizilor, când vâscul stejarului era considerat ca un element al cultului. Nicăiri în lume nu se va găsi iubirea pentru bătrânul copac care se întâlnește în Franța și Anglia.

Dar mai mult chiar decât copacul, pe care l-am văzut așa de frumos înflorit, la Cambridge mai mult decât la Oxford, Englesului îi plac parcurile de iarbă proaspătă, în care, chfar în mijlocul Londrei, pasc oile.

Felul cum s'au făcut aceste parcuri, îmi spunea d. Cio-tori, atașatul nostru de presă la Londra, un Român din cei mai spirituali, și, dacă nu s'ar supăra, aș zice: din cei mai ghiduși, cum este și simpatica sa înfățișare, este următorul, pe care l-a aflat de la Engles.

II întrebase: „De ce aveți d-voastră parcuri așa de frumoase, pajiști așa de proaspete și totdeauna verzi. Aș dori și eu să am în țara mea. Cum faceți?". Englesu li-a răspuns foarte ușor: „ari întâiu locul, pe urmă sameni sămânța de iarbă, sămânța crește, o uzi, aștepți o sută cincizeci de ani și pe urmă ai pajiștea".

De fapt parcurile sânt extrem de vechi, și cer o îngrijire nocontenită.

Terenurile acestea cu iarbă proaspătă au fost căpătate printr'o operație foarte folositoare pentru frumusețea Angliei, dar care supt raportul social e mai puțin demnă de laudă. Acolo erau sate pe vremuri, în secolul al XVIII-lea; dar nobilimea englesă a cumpărat aceste sate, a distrus casele, a făcut castelul și împrejur au lăsat terenuri întinse, care au devenit parcurile de astăzi. De sigur că existența parcurilor este una din căușele pentru care Londra este un oraș atât de aglomerat, cu atâtea cartiere suprapopulate» unde trăiește o populație în cea mai mare miserie.

In afară de deosebirea aceasta, America iți iese înainte ca un oraș, un oraș încă neînchegat, foarte întins, care așteaptă forma sa definitivă și o armonie la care nu s'a putut ajunge pănă acum, pe când Anglia presintă mai ales satul ei sau, mai exact, o colecție de case, acoperite cu țigle roșii, mai vechi sau mai noi și, din loc în loc, ieșind de-asupra caselor, hogeacurile, coșurile care servesc pentru prelucrarea hemeiului. Casele fiind strânse, unele peste altele, impresia pe care o are cineva, prin fereasta vagonului, e ca și cum ar privi din înălțimea unui aeroplan. Și ceia ce atrage privirea îpainte de toate este vălmășagul acesta de roșu, vechiu sau proaspăt, pe care îl presintă acoperișurile. Biserica este cu deșăvârșire topită în mijlocul acestui foc de toate nuanțele.

Intre un sat engles și un sat românesc nu poate să existe niciun fel de asămănare, cum nu există nici între satul frances sau satul mediteranean în general, și satul nostru. Eu declar, și nu fiindcă sânt Român, că prefer nesfârșit satul nostru, așa cum este, cu strada lui strâmbă,, noroiasă, cu bătătura, care este o nenorocire din punctul.

de ^vedere agricol, pe care săteanul o face așa de largă ca să aibă unde „învârti carul"; cu căsuțele albe, necontenit îngrijite, ci acele figuri în relief,

care se fac apăsând în. tencuială cu tipare de lemn, imitate după sculpturile din vechile biserici și mănăstiri, mai ales din Muntenia, cu livezile, nu totdeauna bine îngrijite, dar, înainte de toate, cu acest centru pp care îl formează biserica, și, adese ori, mai ales în Muntenia, pe dânsa, covorul acela de picturi exterioare, care o încunjură. Așa ceva nu se poate vedea în Anglia, cum nici în America.

Cu toate acestea, în Anglia aglomerații rurale există, pe când în America nu există, fiindcă nu au la ce servi, findcă ar fi o piedecă la desvoltarea vieții economice a țerii. Acolo e ferma. Ferme asociate și burguri, care în câțiva ani de zile se pot preface în adevărate orașe.

Deci, nici satele albe ale noastre, nici roșia îngrămădire de case a Angliei, ci Casele sămănate în mijlocul pădurilor de odinioară și represinlând fiecare un centru de exploatare. Astfel, și supt raportul satului, ca și supt raportul naturii, cea mai mare deosebire între Anglia și America.

In America, ochiul Europeanului, deprins a vedea castele în vârful unui munte sau agațate pe coastele unei înălțimi, deprins a vedea ruine, urme din trecut cuprinse în piatra aceasta seculară,, rătăcește în zădar. Este setos cineva de trecutul visibil în monumente, și în America nu-l întâlnește. Când vi se vorbește de Casa lui Washington e, necontenit reparată, un fel de vilă de lemn, extrem de simplă. Câteva odăi joase; în interior arta din. secolul al XVIII-lea, întrebuințând toate metodele ei ca să acopere golul lemnului; șemineuri, cu puțin stuc, dau o impresie de locuință înstărită, nobilă. Pentru că Washington represintă, fără îndoiala, casa aceasta a nobililor înstăriți de care era condusă societatea americana înainte de războiul pentru eliberare. Pe urmă o scăriță, obișnuita scară de lcmnj foarte îngustă, în care piciorul Europeanului se simte totdeauna încurcat. Ea duce la odăile de dormit, care sânt în mansardă. George Washington, președiii-tele

glorios, luptătorul pentru libertatea țerii sale, idolul .a două continente, a dormit și a închis ochii de veci într'o mansardă. De asupra, povârnișul acoperemântului.

Nu există nicăiri, în America, nici chiar când este vorba de cineva care a jucat un rol, cum a fost al lui George Washington, ceia ce numim noi o casă istorică.

Niciodată, în timp de trei secole, vre-un Qolon european în America nu s'a gândit să ridice o locuință fortificată. In locul acesteia este pușca fiecăruia, vitejia lui personală inițiativa lui în a-și apăra locuința este pădurea nestrăbătută și pustiul din jurul locuințzi lui. Pe când plăcerea cea mai mare pe care o ai, venind în Anglia, este că te găsești necontenit într'o lume istorică, respectată cum nu se poate spune, și în ce privește clădirile, și în ce privește copacii înșii.

O să vorbesc îndată de foarte frumosul orășel Ely, înainte de toate glorios pentru catedrala sa, anglo-saxonă, anterioară descălecării Normanzilor"mai veche" prin urmare, decât secolul al Xl-lea, prefăcută apoi în biserică romană, în biserică gotică, una din cele mai fi umoase, nu numai din Anglia, dar din tot cuprinsul Europei. Dacă vine cineva în această localitate, care se găsește în apropiere de Oxford, întâlnește nu numai acea minunată biserică gotică, din nenorocire prea îngrijită — totdeauna în materie de monument istoric trebuie să aibă cineva discreția, să nu repare prea mult, prea visibil—, ci, ieșind din catedrală, livada, grădina, care este acum ca pe vremea regilor norxnanzi, grădină plină de flori a căror speță e aceiași pe care o cunoștea și Gulielm Cuceritorul. Pentru că se cultivă acolo și flori locale și nu se face greșeala pe care am făcut-o noi, cari am înmormântat toată grădinăria noastră veche, grădinile de sistem engles, înlocuind pe ale noastre de odinioară, ca în Moldova, unde cu greu s'au aclimatisat florile

Răsăritului; am omorât, de altfel, vechii noștri copaci și i-am înlocuit cu copaci de pepinieră, cari trăiesc numai zece ani, In Anglia se găsesc pretutindeni copaci din cei vechi, și e acolo la Ely o rădăcină de glicină, poate cea mai mare din toată lumea, un adevărat trunchiu,

Monumentul istoric, deci, se găsește acolo în cadrul istoric, ceia ee este o învățătură pentru alte țeri, ca la Curtea-de-Argeș, unde vechea biserică, dată jos și refăcută bucățică cu bucățică de răposatul Lecomte du Nouy, în toate colorile care n'au existat niciodată, are în față palatul regal în stilul bisericilor din Moldova, iar zidurile împrejmuitoare au fost distruse, clopotnița a dispărut și de la mănăstire în jos se întinde un bulevard banal cu copaci pe cari locuitorii îi stropesc cu apă fiartă, pentru ca să nu facă umbră caselor. In Anglia, când este, un monument istoric, el este într'd grădină istorică, cu copaci istorici și livadă istorică și chiar locuințile de azi, din pietate față de monumentul în jurul căruia se găsesc, sânt refăcute după cele istorice, din acea vreme,

Cașul acesta din Ely este, fără îndoială, unul din cele mai frumoase, nimănui nu i-ar trece prin minte să strice înfățișarea unei case prin alta disparată, făcută lângă dânsa, Dacă s'ar încerca acest lucru, s'ar întâmpla ca la Nurnberg; imediat ar interveni municipalitatea și n'ar permite,

Anglia este, înainte de toate, o țară adânc istorică, de adevărată viață istorică, nu contrafăcută; cum nici natura nu este contrafăcută, ceia ce ar da un resulfat caricatural.

Prin urmare, iată o deosebire foarte însemnată între Anglia și America, avem a face, pe de o parte, cu o țară adânc istorică, pe de altă parte cu o țară lipsită de element istoric. Americanul nu este lipsit de simț istoric; el este, între câți oameni sânt pe pământ, cel mai doritor de a avea amintiri istorice, și aceasta se exprimă într'o forma care este une ori înduioșătoare, dar șl puțin ridicolă. De exemplu;

Universitățile cele mai mari, cum e aceia din Princeton, sânt compuse toate din clădiri gotice, S'au copiat clădirile din Cambridge și Oxford, dar în proporții mai mari: unde la Oxford sau la Cambridge era o fereastă de cutare dimensiune, Americanii și-au zis: noi o să facem aceiași fereastă, dar odată și jumătate mai mare.

Deci, oriunde poate, Americanul construiește în stil vechiu. Face biserici romane și gotice, în care așează laboratorii de chimie sau institute de fîsică: zidește imense biserici, dar, când se uită cineva pe ferești în clădirea luminată electric, vede studenți suind și coborând scări largi, pentru că interiorul nu corespunde de loc cu exteriorul.

Iubirea pentru tot ce e vechiu este una din căușele principale pentru care Americanii au cele mai frumoase mu-see din lume. Niciodată frumusețea istorică europeană nu întâlnește .atâta prețuire cât în America. Ceia ce se spune de obiceiu, că Americanul cumpără, fără știință și fără gust, tot felul de pânze falșe din Europa, nu este adevărat, se întâmplă une oricum se întâmplă și în Europa. Toată lumea știe că museul Louvre a cumpărat faimoasa țiară a lui Saitaferne și pe urmă s'a presintat un argintar evreu din Odesa, care a spus că el a făcut-o. Toată lumea știe că s'a cumpărat pentru un museu din Berlin cutare cap de ceară ca fiind din epoca Renașterii italiene și s'a văzut, după o bucată de ziar prinsă înuntru, că era făcut pe la 1870. Toată lumea știe că, dacă pânze falșe „ale lui Millet" s'or fi găsind în America, alte pânze falșe s'au vândut în Franța și în Anglia. Să nu fim, prin urmare, prea severi cu Americanii în această privință. Ei sânt respectuoși pentru trecutul tuturor culturilor, se încunjură de monumente ale trecutului istoric ale oricării nații, cu o iubire aproape fanatică, de care noi, Europenii, sântem adesea incapabili. Nicăiri arta veche n'are temple așa de strălucite cum sânt cele americane.

De alminteri, când literatura americană a

început, în secolul al XlXdea, Americanii au ales înainte de toate subiecte europene, mai ales istorice. Nimeni n'a iubit mai mult romantismul german, tastelele de pe malul Rinului, viața de acolo, cape a păstrat atâtea amintiri din evul mediu, decât Longfellow; iar, atunci când a fost să descrie viața de țară a Americei, el a preferat să imite pe Hermann și Dorothea, a lui Goelhe, în Evangelina. Iar Washington Irving a fost pasionat pentru Grenada, pentru Alhambra și așa se face că la Grenada este un foarte frumos otel care se numește Otelul Washington Irving.

Prin urmare, Americanul nu urăște trecutul, dar îl doare că nu-l are. Și dintr'un trecut de acum câteva decenii face un element de căpetenie în viața lui.

Când am fost la Washington, voiam să văd localitățile din împrejurimi. Avem o zi neocnpată. Dar unul din colegii miei de la Washington mi-a spus: nu, trebuie să te duci neapărat să vezi locul unde a fost bătălia cea mare dintre Nordiști și Sudiști. M-am dus să văd acest câmp de bătălie. Pădurea de monumente e compusă din ceia ce deosebite regimente și localități au consacrat ca banale clădiri de cimitir elementelor care au luptat acolo.

Neavând ceva de arătat, neputând zice, cum zicem noi, când sântem inteligenți, străinului care vine la noi, să meargă la Curtea-de-Argeș, la mănăstirile din Moldova sau la cele din Bucovina, Americanul te duce la câmpul de bătălie de acum trei șferturi de veac sau îți recomandă să nu uiți să vezi casa lui Washington. E tot ce poate presinta, dar aceasta înseamnă iubire și pentru un trecut pe care nu-l are, pe câtă vreme Englesul trăiește în trecutul lui.

O explicație, care nu e grea, în ce privește pe Americani. Americanii sânt creatorii, printr'o viață populară, harnică, plină de risc, gata de orice sacrificiu, a unei civilisații pe care o simt adânc a

lor. Ei n'âu adus, ca elemente materiale, nimic de aiurea. America nu e față de Anglia ceia ce Constantinopolul lui Constantin-cel-Mare a fost față de Roma. Când Constantin-cel-Mare a creat Constantinopolul, el a înțeles să mute Roma acolo și a făcut ceia ce a făcut mai târziu Carol-cel-Mare, cu palatul din Aachen, când a cărat materiale din Italia. Americanii hu venit cu mânile goale, în deplină sărăcie, fără nicio zestre de acasă; zestrea trebuiau să și-o facă ei acolo. De aceia, sânt rari oamenii de rău gust, ca mine, cari, venind în America, declară de la început că nu vreau să vadă fabrici, care sânt o ispravă americană de care cei de acolo sânt foarte mândri. Dar eu n'am vrut să văd fabricile fiindcă sânt locuri de chin omenesc acele minunate usine. Dar Americanii apasă, înainte de toate, pe importanța usinelor și se mândresc cu „Napoleonii" industriei lor. Cum ceilalți au Napoleoni cuceritori, ei au Napoleoni constructori și producători.

Prin urmare, America nu poate să aibă rostul istoric pe care îl are Anglia. In America, orice lucru se simte că este nou, cu toate că l-ar dori sprijinit pe ceva vechiu. Dar ei sânt creatori de biserici gotice, de Universități în același stil gotic, imitatori ai tuturor literaturilor europene, importatori de profesori din Europa., pe cari îi țin în condiții strălucite trei luni de zile în Universitățile lor, și-i trimit acasă plini de bani,— daf trebuie să stea la ei trei luni. In această viață americană, plină de ispravă, isprava este de ieri și ei se mândresc cu ceia ce ea poate să deie pentru onoarea și gloria lor.

Când se gândește cineva la ce au găsit, la ce primejdii au întâlnit, la câte greutăți au trebuit să învingă, se poate zice că Americanii au organisat în câteva veacuri ceia ce Europa a făcut în milenii. Și e firesc, atunci, să se vadă provisoriul, înseilatul. Deocamdată orașele lor sânt grupe de case; oameni bogați cumpără cartiere întregi

pentru a le distruge. Un cartier frumos din New-York este condamnat la moarte pentru că Rockefeller vrea să facă acolo o grădină. Și toate se fac în câteva luni de zile.

Catedrala de la Pitesburg urmează să aibă treizeci, patruzeci dn rânduri întrebam dacă până la toamnă, o să fie gata. Mi s'a spus: nu, în primăvară chiar.

In cutare alt oraș s'a făcut o splendidă bibliotecă. In față e o piață, care represintă sume enorme, pentru case expropiate. In fund, Museul Rodin, dar, pentru că alături e o mare fabrică, stricând perspectiva Museului, donatorii au cumpărat totul și vor dărâma imense construcții numai pentru a permite o mai mare perspectivă.

Este o plăcere să se vadă, cu o astfel de activitate, atât de mult sens de solidaritate umană, atât de multă înțelegere pentru faptul că nimeni nu trăiește pentru sine, ci toată: lumea trăiește din societate, prin societate și, prin urmare, pentru societate. In loc să fie acolo doamne snobe ca la noi, care pradă bisericile pentru a împodobi odaia lor de culcare, în care nu pot dormi fără îngeri din secolul al XV-lea lipiți de părete, se văd averi imense cheltuite, pentru a prăda Europa în folosul museelor americane.

întrebuințez cuvântul de „pradă", pentru că în cutare mu-seu vezi o foarte frumoasă frescă, strămutată într'un castel din Franța, precum îți indică catalogul; dar nu se zice care, pentru că probabil donatorul are intenția să mai cumpere și alte fresce.

In Anglia lucrul este cu totul altfel Anglia este o țară, fără îndoială, făcută de Englesi, dar de multe feluri de „Englesi". Au fost întâiu Celții, popor de civilisație destul de înaintată; au venit apoi Romanii. Peste opera Celților și a Romanilor au venit Anglo-Saxonii, ceia ce înseamnă o a treia civilisație. Au venit apoi Danesii, cari au cucerit anume părți ale Angliei, și un nou strat, stratul

regelui Alfred, s'a adaus peste cele trei de la început. Au venit în fine Normanzii, la jumătatea secolului al Xl-lea, și au alipit b nouă civilisație. Biserica din Ely represintă, astfel, un foarte vechiu strat normand, asupra căruia se adaugă pe urmă frumusețea bolților gotice. Fiecare epocă măreștfe.

Cele două mari orașe universitare, Cambridge și Oxford, nu s'au făcut de-odată. Nimic mai interesant decât să vezi cum s'au creat orașele acestea, din care Cambridge a rămas aproape numai pentru Universitate, pe când Oxford are și un oraș modern, care face să nu vezi destul de clar liniile vechilor colegii, în parte prefăcute. Unele sânt și legătură cu biserica vecină, episcopală; altele a fost fundate de cutare nobil sau de cutare rege și până târziu, în secolul al XVII-lea, sunt creațiunile acestea regale. Pe lângă creațiunea lui Henric al VlII-lea dc la începutul secolului al XVI-lea, sânt altele de pe vremea regelui Carol I-iu, a reginei Maria-Henrieta.

Câtă deosebire între Universitatea cum o înțelegem noi și cum o înțeleg Englesii! Când voiu vorbi despre cultură, set va înțelege mai bine această deosebire. Deocamdată, iată marele contrast față de sistemul nostru. Noi am pus Universitatea drept în mijlocul orașului. Cam la fel au făcut Francesii, cari aveau vechea Sorbonă; de câte ori vorbesc de dânsa, mă prinde o duioșie deosebită. Era negarea pretenției și triumful simplicității, era legătura cu trecutul, în forma cea mai expresivă și mai simpatică. Ferit de zgomotul cel mare al Parisului, întrai într'o curte în care erau căsuțe mici de cărămidă; sui ai o scăriță foarte îngustă și ajungeai, că și în colegiile englese, la încăperi care erau și sale de cursuri și cămăruțe de bibliotecă. Nimic mai frumos decât să fi văzut grupuri de câte zece studenți, dintre cari opt străini și doi Francesi, ascultând pe Monodj Bămond, Giry. Scărițile acestea reservau "une on" surprisă. Era un coleg român, care avea obiceiul să-și

copieze tesele obținând cea mai mare laudă. Secretul lui era să culeagă dintr'o carte veche, pe vremuri foarte bună, dar de care toată lumea uitase, așa încât adesea profesorul îi spunea: „Da, d-ta revii asupra unei vechi teorii, dar ai exprimat-o într'o formă bună". Intr'un rând judecam pe colegul acesta al mieu, pe când coboram scara. Am făcut câțiva pași și l-am zărit pe dânsul. Ce a făcut guvernul Republicei? A ras toată această amintire a trecutului și a făcut o mare clădire americană foarte antipatică, nesănătoasă, plină de încurcături, în care profesorii așteaptă într'o biată odăiță, un adevărat culuar, fără lumină și fără aier, înainte ca să poată întră într'un amfiteatru care s'a dovedit, peste câțiva ani, insuficient. In Anglia clădire este adausă lângă clădire, o epocă și-a pus pecetea lângă o altă epocă întregul este foarte interesant,de și uneori incomod. De exemplu obiceiul curios, când este o adunare sau un prânz, să-ți lași pălăria și haina în-tr'un loc al pătratului de clădiri. Doamnele sânt, natural, în toalete de seară, poate a plouat; sânt silite totuși să străbată toată curtea ca să ajungă la partea cealaltă, unde este adunarea. Lucrurile nu se mută niciodată; este un haos pitoresc, creat nu prin voința omului, ci prin potrivirea veacurilor, ajungând totuși la o relativă armonie.

Anglia aceasta, sprijinită pe atâta civilisație, totdeauna veche și totdeauna nouă, a păstrat toate formele trecutului, punând într'însele toate necesitățile prezentului. Este una din cele mai mari minuni omenești. Pentru că noi trăim prin aceia cari ne-au precedat și pentru aceia cari vor veni după noi. Ce însemnăm noi? O generație, un moment în viața unei națiuni. Noi ne confundăm cu pământul, alții răsar după noi. Moartea este o fatalitate grozavă când te gândești numai la tine, dar este un lucru indiferent când te gândești la desvoltarea unei nații sau a omenirii. Când vezi aceasta nu numai îu paginile istoriei, ci și în

pietrele așezate unele peste altele, în instituțiile crescute una din alta, simți cum o societate poate să fie indevStruc-tibilă.

De aceia, de câte ori în America auziam că sute de mii și milioane de locuitori fără lucru se adună pentru o demonstrație, de câte ori erau atacate clădirile comuhei sau ale guvernului de aceste mase exasperate de foame și întețite de agenții Sovietelor, de atâtea ori mi se strângea inima pentru viitorul splendidei civilisații americane. De câte ori însă a venit vorba în Anglia de uneltirile Sovietelor, cu ambasadorul lor cu tot, de atâtea ori ajungea să privesc fațadele cenușii de la Cambridge și Oxford, ca să-mi dau sama pe ce continuitate istorică se ridică spiritul generațiilor noi, si ca să nu-mi fie frică pentru civilisația englesă și, printr'însa, pentru civilisația lumii.

Cultririle

Aș voi să arăt care sânt deosebirile culturale între: Anglia și America. Ele sânt profunde, cu toate că originea, celor două culturi este aceiași: moștenirea anglo-saxonă.

Francesii sânt iubiți, nu phiar așa de mult, dar sânt iubiți în America, cel puțin până în momentul când este vorba să se puie prețuri mari de înlrare pentru produsele fran-cese, cum s'a și făcut acum, ceia ce a cam stricat prietenia. Dar Francesii sânt iubiți în America. Se cetește cartea fran-cesă; dar nu orice. Cartea trebuie să aibă un anume titlu și, dacă titlul este atrăgător, se cetește. De multe ori se schimbă chiar titlul cărții francese, la traducere, în^a-cest scop. Literatura germană se cetește numai- în cercurile gernjane, foarte numeroase. E un foarte mare oraș german în Chicago, și Germani se află în toate părțile. Am întâlnit chiar Germani bănățeni, cu cari am schimbat păreri în ce privește regimul minorităților din România. Arm luat cunoștință de presa germană și am dat și un articol unuia din aceste ziare, care va fi trecut în câteva sute de ziare germane, ce apar în America. Cultura italiană, e prea puțin răspândită. Cea spaniolă este cunoscută în Sud. Din ce în ce mai mult se interesează Sudul, California și părțile vecine, de cultura spaniolă, și aceasta pentru motive de ordine economică. Profesorii spanioli sânt invitați la Universitățile din Mexic, și e vorba acum ca.

și profesorii din Mexic să ție prelegeri în America. Limba spaniolă și literatura spaniolă ar ocupa, prin urmare, rangul al doilea.

In afară de aceste infiltrări culturale, datorite altor rase, totuși basa literaturii americane nu poate fi alta decât cea anglo-saXonă. Insă instituțiile, ca

și felul de manifestare ale culturii, sânt adesea foarte deosebite.

Yoiu începe cu instituțiile, pentru a ajunge apoi la mijloacele de cultură: presă, literatură, conferințe. La urmă o 'să încerc o privire generală, arătând ce se desface din însăși expunerea mea și ce linii reiese din presintarea însăși a subiectului.

Încep cu școala.

Școala englesă și cea americană sânt două lucruri foarte «deosebite. Cea d'intăiu este o foarte veche instituție medievală; o instituție, înainte de toate religioasă, o învățătură parohială, de pridvor, precum a fost o bucată de vreme ți școala la noi.

Din cercetările asupra trecutului nostru școlar, știu că școala noastră primară are două origini, la care se face foarte rău că nu se gândește și astăzi. .Noi considerăm astăzi școala ca aparținând „onor. Ministeriului Instrucțiuni" ; dar la început școala nu era așa. In vremea veche erau «dascăli și foști ciobani — și am tipărit un studiu despre «cartea unuia dintre aceștia, Marin Alexandrescu, care a fost cioban în județul Buzău, a ajuns institutorși afost, cred, ți profesor la liceul din Ploești, pe la 1860-70; un om plin de 'pricepere. Odată era școala popei, sau școala învățătorului tocmit de către un sat și pe care alt sat căuta să-l atragă la dânsul, dacă-l știa vrednic. Și era bine dacă se păstra școala în legătură cu Biserica și în legătură cu voința salului, iar nu, ca astăzi, când un sat este silit să primească un învățător pe care nu-l știe ori nu-l vrjea.

In Ardeal, înainte de unire, era obiceiul ca și învățătorul ți preotul să fie numiți de săteni; învățătorul trebuia să cânte și la strană și de aceia învățătorul și preotul nu se certau. Acum numirile vin de la ministeriu: azi dimineață,, a venit la mine un ctitor din Nordul Moldovei, unde a întemeiat o școală model, la zidirea căreia a băgat milioane ț. dar omul vrea să aibă un învățător pe care să-l aprobe el. I-a venit din fundul Bucovinei unul care

nu știe românește-Și, atunci, ctitorul a zis: „îmi iau donația înapoi, căci eu n'am făcut școala ca să o dau pe mâna unuia ca acesta".

In ce privește școala secundară, este și aici desvoltarea? unei instituții culturale medievale. Necontenit se .simfe-lucrul acesta. Una din țerile unde se știe mai bine latinește și grecește este Anglia. Să te ferească Dumnezeu, dacă ai făcu,t o carte privitoare la antichitatea clasică Șau la evul mediu și ai citat ceva în grecește sau latinește, să cazi în mâna unui critic engles! Cea mai mică greșală de limbă ți se observă. Iar discursurile solemne care se țin în Anglia sânt într'o latinească de toată frumusețea. Poți zice că sânt în stare a face aproape impromptu un bun discurs în latinește sau grecește. Știința s'a adaus pe urmă.

Instituțiile nouă se găsesc pe lângă cele vechi. Ar sămăna învățământul în Anglia cu o biserică foarte frumoasă și bătrână, care însă nu se mai poate ținea pe zidurile ei. Nimeni însă nu se gândește s'o înlocuiască, ci o consolidează prin contraforturi. Este ceva analog cu biserica gotică : pentru a-și putea sprijini bolțile, e întărită, prin contraforturi, pe din afară. Nu s'a făcut acolo confusia pe care -am făcui-o noi între școala de tip vechiu și cea de tip nou: bifurcată, trifurcată, nefurcată, casă se joace cu dânsa cei mari. Cu opt clase, cu șapte clase, cu filosofie la basă, cu matematică la basă, ori cu limba latină la basă, după fluctuațiile politice. Noi am făcut din două școli de-tip deosebit una singură. Nu se poate însă o școală de tip-clasic și una de tip modern cu desăvârșire supt același acoperiș. Aceasta se poate pentru o școală elementară, un ghnnasiu de trei-patru clase, care să dea numai cultură generală. Dar nu se poate la un loc două feluri deosebite de învățământ.

In Anglia e altfel. Școala primară este foarte simplă. Acei cari caută în Anglia o școală modernă, în înțelesul nostru, trebuie să recurgă

aiurea, și Englesul își și trimete copiii în altă țară pentru a avea învățământul pe care Anglia nu-l are și nu vrea să-l deie.

In această privință două exemple caracteristice. In Anglia sânt persoane care știu bine nemțește; bărbați mult mai puțin decât femei. Am întrebat de ce? Pentru că în unele familii protestante, din motive religioase, fetele sunt trimise să facă studii în Germania. Și, dacă se ieau frumoasele romane englese,— pe. care nu le mai cetim a -cum în epoca lui Marcel Proust—, fie și în excelentele traduceri în limba franceză, ca Jean Eyre al lui Currer Bell, (Miss Nicholls), fata unui paroh, care avea trei fele și toate trei au făcut literatură, se poate vedea viața unei tinere Englese într'un pensionat din Belgia. Este una din poveștile cele mai hazlii, dar și din cele mai sângeroase, cum le știa presinta umorul engles. Școală de vechiu sistem frances, în care se fac elevelor necontenite predici de morală, și directoarea, gătită cu o pălărie teribilă, ca aceia, din vremea când păsări moarte stăteau în capul femeilor, e gata să țină discursuri de simplicitate și să tune împotriva celor ce-și încrețesc părul, ori îl au încrețit de la natură, atunci când „gândul nostru trebuie să se îndrepte numai la suflet".

De școala primară și din școlile secundare se trece la Universitate cu „Colegiile" ei. Dar Universitatea nu este una singură, este un ansamblu. Colegiile au o viață independentă. Ele, cum spuneam, sânt în legătură cu cutare catedrală, cu patronagiul cutărui arhiepiscop, cu cutare creațiune nobiliară sau regală. Sânt Colegii deosebite, din timpuri deosebite, cu înfățișări deosebite. Ele se asamănă, nu prin felul lor de construcție, adecă nu prin stil, ci prin liniile lor generale: un pătrat de zidiri; în mijloc este curtea, aproape biserica, de multe ori foarte frumoasă, ca Sf. Ioan de la Cambridge, una din cele mai bune biserici gotice târzii, din Anglia. La spate terenuri

foarte întinse pentru sporturi.

Mulți râd fără nicio dreptate de învățământul acesta cn-gles și cred că acolo nu se învață cine știe ce lucru mare, că studenții se ocupă toată vremea cu sportul sau cu vâs-litul pe râu. Este adevărat că un timp important este consacrat sporturilor. Dar, dacă pune cineva în comparație timpul pe care-l pierdem noi cascând gura pe Calea Victoriei, cu timpul pe care-l întrebuințează Englesul la sporturi, se vede că Englesul întrebuințează mult mai puțin timp la sporturi decât noi la cealalta „ocupație". Dacă faci o comparație cu școala din Portugalia, cu Universitatea din Coimbra, de exemplu, unde n'aș zice că nu se învață nimic, dar e un mister pentru mine când se învață, pentru că toată ziua vezi pe străzile Coimbrei studenți îmbrăcați în tradiționalul costum^ medieval, în lungi laibere negre, care, cu cât studentul este mai vechiu, cu atât sânt mai usate, și în mână cu carnete legate cu panglici de colori deosebite, indicând Facultatea și anul de Facultate, preferi sistemul engles, cu „închisorile", „luto-ratele" și sporturile lui.

Am observai cu foarte multă plăcere sporturile acestea. iEste-o deosebire între sportul engles și sportul nostru, spor- tul latin în general. La noi sportul îl facem cu o căutare de efect, cu o pasiune a biruinții, cu o dorință de a ieși la iveala. Și acestea sânt elemente rele. Sportul engles este sănătos. Acolo într'adevăr sânt și întreceri mari de sporturi: tramvaie speciale culeg lumea de pe străzile Londrei și mii de oameni se adună la locul unde se face întrecerea. Dar de obiceiu este un exercițiu de camaraderie, tot ce poate fi mai amabil, mai prietenos, mai fără de grijă, fără lumea care se uită.

învățământul se dă în Colegii. Fiecare Colegiu are veniturile sale, care sânt une ori foarte mari, capitalisate în cursul secolelor. Niciodată unui guvern engles, fie și cel mai sărac, cel mai

cărpănos, nu i-ar trece prin minte că ar putea să îmbogățească finanțele Statului sechestrând averile instituțiilor de cultură. Aceasta nu se poate închipui. .§i aceasta s'a .întâmplat la noi cu Acadejmia Română și cu «pitalele. Sau să ia Statul din venitul unui Colegiu pentru finanțele lui, cum e cașul cu Institutul Sud-Est European, pe care l-am. creat eu și care, din 700.000 de lei venit pe an, dă Statului 100.000 pe fiecare an, supt formă de „cifra de afaceri', pentru că avem prăvălii închiriate, din care întreținem Institutul.

Colegiile englese au deci venitul și administrația lor speciale și-și păstrează întreaga autonomie.Toate împreună formează un organism, dar nu prea strâns. Se poate întâmpla — la Cambridge de exemplu — ca fetele să fie admise în Universitate, dar nu în Colegii, care sânt numai pentru barbați, pe când la Oxford fetele sânt primite. Nu există în toată Anglia un singur sistem de învățământ cum e la noi acela care se schimbă de la o dată la alta.

Prin urmare, un amestec al Statului, care să decidă caracterul Universității, este un lucru imposibil în Anglia. Numai în Statele continentale, latine și germane, lucrul se face curent, și e foarte rău.

Așa dar o Universitate are un regim; alța un altul; o Universitate e mai mult pentru, latinește și grecește, alta admite o proporție mare de științe.

Dacă aș fi întrebat care este Universitatea mai prețuită In Anglia astăzi: Cambridge sau Oxford, aș răspunde că nîu se poate face o comparație. La Cambridge se dă o mai mare atenție știinților, pe câtă vreme la Oxford e mai mult o tradiție greco-latină. In toate însă, coloarea medievală. Scările de acum sunt scările de la 1500; odăile de astăzi sânt împodobite cu portrete de atunci. Nimeni nu Îndrăznește să schimbe rostul construcției. îmbrăcămintea studenților este îmbrăcămintea evului mediu: un fel de căcililță neagră, o haină

lungă de aceiași coloare.

In Anglia și profesorii merg la cursuri purtând uniforma și căciulița, care este deosebită la Cambridge și la Oxford: la Cambridge o pălăriuță pusă pe ureche, ca pe-vremea lui Francisc I-iu, la Oxford un fel de cască de ulan. Trebuie ca fiecare profesor, ca și fiecare student, când merge la curs, să poarte un fel de pelerină, Iar, când cineva e numit doctor, poartă o haină roșie, de o singură, coloare Ja Cambridge, cu un fel de paramente la Oxford.

Și la Londra este o Universitate, dar nu e așa de prețuită ca acelea din provincie, mult mai vechi. Universitatea, din Londra se apropie întru câtva de programul Universităților continentale. Dar principalul scop e să presinte manifestațiile de originalitate științifică.

Universitățile acestea fabrică singure clasa dominantă din Anglia și dau acestei clase dominante, care se succedă la guvern, supt deosebite firme, un fel de unitate de gândire. Nimic mai rău decât atunci când clasa dominantă,, împărțită în mai multe partide, nu permite înțelegerea de la om la om și încă mai puțin de la o grupare la altă grupare.

Universitatea americană e cu totul altceva. Ca aparență, nu se deosebește de Universitatea englesă. Sânt clădiri în stil gotic, însă cu totul noi. E tot așa terenul de sport, și sportul joacă și aici un foarte mare rol în viața universitară. In America sânt întreceri, care represintă un. fel de jocuri olimpice. Universitățile din Harvard și Yale se iau, la anume date, la întrecere și o fac scoțând urlete sălbatece. Toată lumea se interesează, care din aceste Universități a biruit. învinsul se duce cu nasul în jos; biruitorul triumfă un an de zile

Ca aparență este același lucru, dar numai ca aparență. Pentru că nici profesorul, nici studentul, nici programul nu sânt acelea din Anglia, și aceasta din următorul motiv: Universitatea

americană nu e făcută pentru a continua o clasă dominantă și pentru a păstra tradiția unei foarte vechi culturi. Universitatea americană, este pentru. orice cetățean american. Aceasta nu înseamnă că toate Universitățile din America sânt de o potrivă. Ele nu sânt,, în genere, de Stat, ci particulare. Una, foarte veche, de prin 1770, era copia Universității englese, De atunci s'a schimbat foarte mult. Și Universități se formează în fiecare moment; Un băiat, emigrant român, mi-a pus, în-tr'un rând, cu mândrie de American,. întrebarea: Câte Universități aveți d-voastră? I-am răspuns: Noi avem, pentru o țară de mai puțin de douăzeci de milioane,patru Universități și au ni trebuie mai multe D-voastră vă trebuie, fiindcă aveți o sută douăzeci de milioane de locuitori, cel mult douăzeci de universități compecte.

Răspunsul acesta însă, pentru America nu e bun, fiindcă fiecare Stat trăiește de la sine șl fiindcă în același loc poate sa fie o Universitate a Statului, una a orașului, Una a unei fundațiuni particula^ una a unui Ordin religios, o Universitate albă, o Universitate neagră,—roșie încă nu—: negrii au un oarecare număr de Universități, cu un rector negru, cu un decan negru; în aceste Universități albii nu st duc, precum nici negrii nu se duc la Universitățile albe.

In ce privește deosebirea de rasă, nu vă pot spune totul, dar deosebirea e așa de pronunțată cum nu ni dăm sama. Pe acolo nu se vorbește de numerus clausus, pentru că este și o imposibilitate constituțională și una ideologică; dar cu toate acestea în practică este ceva asămănător: se duce cineva la o Universitate și vrea să se înscrie ca student. I se poate răspunde: îmi pare foarte rău, dar s'au împlinit locurile: nu mai putem să primim pe nimeni; nu mai avem odăi la îndemână. Este un spirit de castă foarte pronunțat. In cutare Universitate merg mai mult burgnesi bogați, într'alta nu se primesc fete, pe când aiurea sânt și

băieți și fete.

Am yorbit în altă conferință de luxul extraordinar al acestor Universități. Niciodată studentul din Anglia n'ar putea sâ viseze așa ceva. Ce bogăție de flori, de elemente artistice, împrumutate de la toate civilisațiile! Cu mâncarea o duc ceva mai slab. Americanul mănâncă foarte puțin. Când te va pofti cineva la masă la Universitatea americană, e bine să fi mâncat puțin înainte.

In Universitatea americană, scopul principal este să se creeze un cetățean, și nu o anumită categorie de cetățeni Așa încât cetățeanul acesta nu vine liumai decât pentru examen și pentru titluri; sânt unii cari se mulțumesc că au .avut un an. de Universitate. Căci Univer-iatea este foarte prețuită. Când spune un fabricant de galoși că a fost un an la Universitatea din Princeton, sau când îți spune un fabricant de scaune că a trecut câteva semestre la Universitatea din Yale, acesta constituie totdeauna pentru dânsul un titlu de superioritate. Se întâmplă că face un semestru, se întoarce acasă o bucată de vreme, ajută pe părintele sau la întreprinderea lui și se întoarce din nou la Universitate.

In general, la Universitatea americană ss cere muncă, foarte multă muncă. Munca personală în bibliotecă. N'am văzut în Anglia interiorul bibliotecilor la dispositia studenților; pe când în America, dacă te duci între cărți, găsești mereu studenți și studente. De obiceiu nu sânt pă-rechi, pentru că au. bună cuviință și nu întrebuințează rafturile și culoarele bibliotecei pentru scopuri foarte poetice, dacă voiți, și foarte plăcute, dar care Tiu au nimic a face cu vechile ediții și nici cu tratatele de erudiție. Pe studenții americani îi vezi pregătind lucrări; trebuie să asiste la cursuri, căci, nltfel, sânt poftiți să nu mai vie. Trebuie să facă lucrări în fiecare lună, fiindcă profesorii sânt mulți, așa încât fiecare student are un profesor pe cap;

n’are ce face și trebuie să învețe. Studentul nostru este foarte adesea ori necunoscut ca nume profesorului; aceasta nu se poate într’o Universitate americană, unde profesorul știe și numele de bQtez al studentului, cum, de alminteri, și în Anglia se întrebuințează nume de botez, fără „domn”.

Edificiu universitar in Sud,

Clădiri universitare in California.

In Universitățile acestea americane se fabrică prin se-minarii și învățați. Aș putea spune că metoda germană de studiu e mai introdusă |n America decât în Anglia. O bucată de vreme Universitatea americană a imitat foarte de aproape pe Germani. Se observă însă o reacțiune împotriva acestei mecanisări după sistemul german și alte curente pătrund și în America. Mulți profesori francesi vin câte trei luni de zile și exercită o influență serioasă asupra elevilor lor. Dar înainte de războiu se credea că America are datoria să imite școala germană, fără cea mai mică deosebire.

Am vorbit de Universitatea americană, dar nu v’ara vorbit încă de gimnasii și de școlile elementare. Iată, în câteva cuvinte, ce sânt aceste așezăminte de cultură.

Școala secundară americană, de o bucată de vreme încoace, este un instrument de standardisare a națiunii. Trebuie ca fiii tuturor popoarelor să trăiască în aceiași atmosferă, Să învețe același lucru, în aceiași limbă en-glesă, și să se deprindă cu libertatea, puțin obrăznicuță în. unele cașuri, în ce privește copiii, pe care pedagogia americană o recomandă.

Am pomenit de unele școli americane în care sânt vre-o trei mii de copii, din cari o parte fac exerciții ori se joacă, în același timp când ceilalți fac lecții. Deosebirea de vrâstă este foarte mare și deosebirea sufletească enormă între elevi, ceia ce face necesar un fel de conspect al felului de predare și al resultatelor. Sânt rubrici, din cari

unele au titluri care pe noi ne-ar speria, dar care față de precocitatea negrilor și altor oameni din Sud se explică. Este o notă specială pentru felul cum băiatul se poartă cu fata și fata cu băiatul. Noi niciodată nu ne-am gândit să dăm o notă Iac conduită cu privire la această materie. Școala are în vedere, înainte de toate, ca și la Universitate-crearea cetățeanului american, standardisat; ea n'are nici» legătură cu trecutul, ci îndreaptă spre drumuri noi.

In ce privește școala elementară, oricine are dreptul să întemeieze o școală religioasă; nimeni nu se supără. Și Românii din America au dreptul acesta; însă elevii sunt luați în același timp de școala elementară americană.

Așa încât nimic mai greu, mai ales pentru pațiile mici—> căci cele mari găsesc mijlocul șă scape de prescripțiile legii americane—decât să se întrețină sentimentul național, cultul patriei, obiceiurile religiei, în cineva care în fiecare moment este atras dincolo.

De alminteri, trebuie să a spunem, școala elementară națională în America este privită cu bănuială și antipatie. Căci desnaționalisarea începe încă din școlile primare. Mi se spunea, la cutare Universitate, de un profesor cu orizonturi largi și cu suflet blând: „Vezi miss cutare; este de origine Rusoaică. Nu știa de loc englezește, iar acum n'ai putea-o deosebi de o Americană, atât de perfect vorbește englezește". Sentimentul acesta îl putem avea și noi, cdnd vedem că cineva a binevoit să se apropie de nația noastră. Dar Americanii cer, nu apropiere, ci confundare. Și acest resultat îl laudȘ mai mult decât orice altă parte a învățământului lor.

In legătură cu școala este învățământul prin conferințe și discursuri publice. învățământul acesta este foarte răspândit și în Anglia și în America; dar nu în aceiași proporție înlr'o țară și în alta, și nu în fiecare loc tot așa de mult. Depinde

de împrejurări.

In Anglia se poate întâmpla să treci d'inaintea unei case și să vezi scris, de mână, un anunț stângaciu, cu ortografie greșită, prin care ești poftit la o conferință de caracter religios. Se găsesc oameni cari vin. Misticismul engles și un fel de curiositate în domeniul religios atrag.

Conferința englesă, ca și cea francesă, este presidată.

A fi president al unei conferințe este ocupația cea mai nenorocită din lume; căci, dacă presidezi o conferință, nu te mai poți da înlături; de multe ori conferențiarul te

«moară, dar d-ta, când presidezi, fiind pus în vederea tuturor, nu poți să dormi, și e o suferință grozavă.

Am ascultat la Londra o conferință a d-lui Beza, cancelarul Legațiunii noastre și acum secretar de Legație, care a vorbit și aici la București. Este un tânăr Macedonean foarte inteligent, care a tipărit și un roman, tradus în englezește.

D. Beza vorbia despre elementele de imaginație populară la Shakespeare și arăta că și noi avem aceleași elemente imaginative. Am uitat să vă spun că pentru a ținea o conferință e bine să te p' ' supt ocrotirea unei societăți. D. Beza vorbia supt ocrotirea Societății de studii shakespeariene. Dacă inviți o mie de oameni, poți să te aștepți, în împrejurări obișnuite, să ai șaptezeci până la o sută de ascultători. Dar sânt conferințe la care nu vin nici unul la sută din cei invitați. Publicul este, de obiceiu, foarte cuviincios. Dacă oratorul e străin, atunci vin represintanții națiunii sale de-l ascultă. La sfârșit, președintele ia cuvântul, la care răspunde conferențiarul. Și publicul are acest drept.

In Anglia mai sânt meetinguri mari în aier liber. Se umple o piață întreagă de ascultători, și oratorul vorbește ce vrea el. Se produc certuri și une ori încăierări.

La Americani, conferințile se țin de obiceiu la Universități, și se observă aici un element foarte interesant. Auditoriul tolerează orice; nu râde, cum în general străinii nu râd de un conferențiar care nu stăpânește limba sau are vre-un defect de vorbă. Eu am ascultat undeva în Europa un om foarte distins, care fusese paralisat în tinereță, și, atunci când începea să vorbească, deschidea gura, când la dreapta, când la stânga, dădea din mâni și din picioare, închidea ochii. La noi ar fi izbucnit sala în râs. Ei bine, a ținut un discurs solemn: s'a trudii acasă, a învățat discursul relativ bine, n'a repetat aceiași silabă, însă jocul mânilor, picioarelor și al ochilor, natural, a continuat. In toată sala n'a fost unul care să zimbească. In America este și un alt element foarte interesant: publicul participă, foarte vioiu la ceia- ce i se spune: întinde mânile, face semne din cap. Ori unul, pentru că n'aude, fiind prea în fund, vine le d-ta și-ți spune: „mai tare, eu nu aud; am plătit conferința, trebuie să o ascult",

Acum vin la mijloacele de educație care nu fac parte din învățătura oficială sau din învățătura aceasta neoficială, prin conferințe și discursuri publice, despre chestiuni de interes științific, literar, artistic sau general.

Gazeta.

Ca formă, gazeta americană și cea englesă samănă. O formă indescifrabilă pentru noi. Trebuie un obiceiu special ca să-și găsească cineva în gazetă rubrica lui. Dar Englesul sau Americanul îl vezi că ia teancul de foi constituind un număr din New-York Times sau din Daily: News și-l vântură foarte răpede, știind că la pagina cutare, coloana cutare, găsește informația care îl interesează.

In presa englesă, însă, informația aceasta are totdeauna un caracter mult mai serios și, trebuie să o spunem, mult mai decent decâf în presa americană. Discuțiile de principii, articolele de fond, cum le numim noi, sânt mult mai numeroase. Numerele care ies Dumineca și care sânt

consacrate chestiunilor literare sau artistice sânt făcute cu mult mai multă îngrijire decât la Americani. Gazeta ușoară, vie, nervoasă, care împroașcă spirit, aceia însă nu există, în afară de gazetele fie caricaturi sau consacrate humorului.

In America gazeta are alt caracter, de și ca formă, cum am spus, este întocmai ca acea din Anglia.

Orice naționalitate are gazeta ei. Și Românii din America au gazeta lor, foarte frumoasă și foarte bine redactată. In celelalte gazete americane, este foarte greu să se strecoare un articol care să privească o problemă curentă. Articolele nu sânt iscălite. Fabrică cineva un articol și-l oferă, cum oferă și fotografii. Gazeta americană este foarte ilustrată. Cel d'intăiu lucru care. preocupă pe un reporter este să ia portretele persoanelor cu vază. Dar, dacă ți-a luat portretul, să nu te aștepți că o să ți-l publice gazeta. II publică dacă o interesează, dacă nu, nu publică.

Chiar dacă ai obținea intervenția consulului României sau a cuiva de la Legație, rugând să-ți puie portretul în gazetă, nu ți-l pune. D-ta, dacă dorești să figurezi într'o gazetă americană, trebuie să fii foarte politicos cu reporterii, persoane cate habar n'au une ori de subiectul pe care-l tratează. Reporterul îți pune întrebări din cele mai neașteptate. Am fost întrebat dacă prefer rochiile lungi sau cele scurte. Am spus: în familie le prefer cât de lungi; pentru rest nu mă pronunț. Trebuie să răspunzi la toate întrebările, căci altfel reporterul se supără, și trebuie să fii curtenitor. Reporterul îți vinde articolul asociațiilor. Șî, atunci, același articol trece la o mulțime de gazete. Omul e proprietar și al fotografiei și al articolului până la sfârșit.

In foile americane poți găsi lucrurile cele mai neașteptate. De pildă, dacă divorțează o persoană cunoscută, o să găsești imediat fotografiile pacienților, motivele pentru care s'a făcut divorțul,

cuvintele ce și le spuneau soții între dânșii: sau, de pildă, când a plecat ministrul Davilla în concediu s'a spus— ceia ce cred că este adevărat, date fiind înfățișarea, amabilitatea și spiritul d-lui Davilla — că în anumite cercuri feminine din Washington plecarea a fost socotită ca un fel de nenorocire locală, națională. In alt număr de gazetă se spunea că persoanele feminine care apreciau înainte pe ambasadorul Mexicului au tfecut de partea ministrului României, că România a biruit cu desăvârșire Mexicul.

Numerele de Duminecă sânt și aici bine făcute, unele dintre dânsele foarte frumos ilustrate. Articolele de știință populară sânt admirabil presintate. Numărul de Duminecă este astfel cu totul altfel decât cele din cursul săptămânii.

Informațiunea nu și- o capătă însă nimeni în rândul în-tăiu de la gazetă. Sânt alte mijloace, care stau la îndemâna oricui. Poți fi invitat astfel, să vorbești zece minute, un șfert de ceas, înaintea unui auditoriu care dejunează, și radio îți comunică imediat discursul. Auditoriul poate fi compus din profesori, dar și din oameni de afaceri, din bancheri.

Câteva cuvinte asupra literaturii celor două țeri.

Literatura englesă din momentul de față este o literatură modernistă, care în poesie merge de la Swinburne la. Masefield.

Este literatura anilor 1890-l900 care continuă până astăzi. Literatura aceasta e de un caracter mai curând tehnic; poesia nu e de o largă inspirație, cum era pe vremea romantismului și nici de o extremă delicateță ca pe vremea lui Tennyson. Se cetește însă relativ mult în Anglia. Anglia continuă tradiția romanelor în mai multe volume; lucrări migăloase, compuse din presintarea amănunțită a vieții eroilor, după tiparul lui Dickens, și cu amestecul acela de ironie care deosebește vremea lui Thake-keray. In această apreciere a romanului, este și un element de ordin social. Foarte multe

femei nu se mărită,; n'au multă ocupație casnică, și, când femeia ia o operă literară, trebuie să țină o săptămână ori zece zile, iar, ca să fie un roman convenabil, trebuie să aibă măcar două. volume.

Se pare că, de la o bucată de vreme, romanul engles s'a mai supțiat, dar, în același timp, nu mai e nici puterea constructivă a vechilor romancieri.

Literatura americană are alt caracter. Este într'însa și. o inspirație neagră. Negrii îndrăznesc să facă poesie și roman. Sânt apoi școli moderniste care schimbă cu desăvârșire caracterul tradițional al literaturii poetice englese.

In general se poate spune că spiritul și stilul american au mai multă originalitate decât spiritul și stilul engles.

Inspirația este dusă mai departe decât în literatura englesă. Este o literatură une ori inferioară, dar totdeauna plină de interes, înainte de toate din causa pornirii de a exprima idei noi și de a permite unor sentimente noi să-și găsească Valorificarea în literatură.

Arta americană, comparată cu cea englesă, era o bucată de vreme inferioară. De douăzeci de ani încoace, nu mai este așa, și se constată o mare înflorire de talente artis-tistioe, în America. Vioiciunea în domeniul literar și artistic în America poate fade Anglia geloasă.

In literatura aceasta americană se întâlnește și o mai hotărâtă manieră de a trata chestiunile la ordinea zilei.

De multă vreme în Europa romanele nu mai servesc la acest scop, pe când în America, unde atâtea chestiuni: sânt la ordinea zilei, romanul are cu atât mai multă trecere, cu cât presintă probleme curente, probleme tratând viața muncitorească, petrolul, învățământul.

Caracterul local e, apoi, mai puternic în America decât în Anglia. Anglia se înfățișează în figuri generale, pe când, aici, viața de pe malul râului Mississipi nu este viața din alte regiuni. Regiunea

pe care o cunoaște romancierul este aceia pe care o înfățișează.

In literatura englesă, romanele cu cheie sunt rare; în literatura americană, foarte dese. Se cumpără o carte pentru ca să se vadă pe domnul cutare sau cutare înfățișat supt nume deosebit, dar toată viața lor este represintată.

Englesul cetește din datorie de cultură. Americanul din curiositate adevărată și dintr'un intens interes pentru lucrurile presintate. Mai mult se fabrică societatea americană prin literatură decât societatea englesă. Literatura este pentru America un mijloc de a pregăti viitorul; în Anglia este înainte de toate imul de a păstra intelectualitatea trecutului.

Va veni o vreme când aceste două civilisații se vor apropia mai strâns, și elementul istoric și tradițional din-tr'una se va uni cu elementul de revoltă șî îndrăzneală din cealaltă. Aceasta va fi, fără îndoială, nu numai pentru rasa anglo-saxonă, sau pentru ceia ce se numește rasa anglo-șaxonă, dar pentru cultura omenească unul din cele mai mari lucruri. Cum, pe continent, când se va crea sintesa în care să între disciplina francesă, adânca analisă germană și sentimentalismul slav, când vor colabora cele trei mari rase europene: latină, germană și slavă, Europa va avea o astfel de literatură cum n'a existat în lume, de la, marile literaturi ale Greciei și ale Romei.

Table of Contents

America și românii din America
NOTE DE DRUM ȘI CONFERINȚE DE N. IORGA
I. În cale
1. Pe coastele Italiei.
2. Coasta spaniolă.
3. Açorele.
4. Pe Oceanul singur.
II. CAPITALA AFACERILOR
1. New-York.
III. CAPITALA POLITICĂ
1. Spre Washington.
2. Washington.
3. Împrejurimile Capitalei.
IV. CAPITALELE INDUSTRIEI
1. Spre Chicago, prin furnalele veșnice.
2. Cetatea oțelului: Chicago.
3. Spre ai noștri.
4. A doua metropolă a Românilor: Cleveland.
V. DE-A CURMEZIȘUL AMERICEI
VI. CAPITALELE GRĂDINILOR
2. San-Francisco.
3. Los Angeles.
4. La granița Mexicului.
VII. LUMEA ÎNVINȘILOR
1. Ținut indian. Marile Cañoane.
2. În pustiu. Noul Mexic. Spre Nord-Est.
VIII. CAPITALE TRECUTULUI
1. Gettysburg.
2. Baltimore.
3. Philadelphia.
4. Trenton, Princeton.
5. Boston și Harvard.
ȘAPTE CONFERINȚE LA TEATRUL NAȚIONAL DIN BUCUREȘTI (APRIL-MAIU 1930)
Pământul

Națiile
Istorie
Literatură și artă.
Românii.
Anglia și America: viața materială.
Cultririle

Table of Contents

America și românii din America 1
NOTE DE DRUM ȘI CONFERINȚE DE N. IORGA 2
I. În cale 3
1. Pe coastele Italiei. 4
2. Coasta spaniolă. 7
3. Açorele. 9
4. Pe Oceanul singur. 12
II. CAPITALA AFACERILOR 15
1. New-York. 16
III. CAPITALA POLITICĂ 36
1. Spre Washington. 37
2. Washington. 41
3. Împrejurimile Capitalei. 47
IV. CAPITALELE INDUSTRIEI 50
1. Spre Chicago, prin furnalele veșnice. 51
2. Cetatea oțelului: Chicago. 54
3. Spre ai noștri. 61
4. A doua metropolă a Românilor: Cleveland. 76
V. DE-A CURMEZIȘUL AMERICEI 109
VI. CAPITALELE GRĂDINILOR 115
2. San-Francisco. 116
3. Los Angeles. 126
4. La granița Mexicului. 132
VII. LUMEA ÎNVINȘILOR 138
1. Ținut indian. Marile Cañoane. 139
2. În pustiu. Noul Mexic. Spre Nord-Est. 145
VIII. CAPITALE TRECUTULUI 154

1. Gettysburg. 155
2. Baltimore. 159
3. Philadelphia. 161
4. Trenton, Princeton. 165
5. Boston și Harvard. 168
ȘAPTE CONFERINȚE LA TEATRUL NAȚIONAL DIN BUCUREȘTI (APRIL-MAIU 1930) 174
Pământul 175
Națiile 199
Istorie 226
Literatură și artă. 256
Românii. 285
Anglia și America: viața materială. 307
Cultririle 322